

દેલવાડાકે (સચિત્ર) વાર્તામાળા નં ૨૭.

મેવાડનો શિશોદિયો કૂળદીપક નરવીર.

પૃથુ-કુમાર.

ઇતિહાસિક વસ્તુ-ભૂત નવલકથા.

લખનાર.

9830

દેલવાડાકે

મુબંબ.

વિ. સ. ૧૯૭૫—ઈ. સ. ૧૯૧૬.

ધી ઈન્ડિયન નેશનલ પ્રીન્ટીંગ વર્કસમા છાપ્યું

કિમ્બલ રૂપિયા બે.

યાદ !

તેને જેમ રંગભૂમિ પર લજવવા માટે જ જન્મ આપ્યો છે, તેમ વાચક વર્ગને પુસ્તકાલય લાલ આપવાનીયે ઇચ્છા રાખી છે. પરંતુ સર્વ આશા, અનુકૂળ પ્રસંગે ફળિભૂત થશે.

લજવાયલાં નાટકો.

તૈયાર-નાટકો.

નાટકનું નામ. લજવનાર મંડલી. ઈ. સ.

૧-રાજ શ્રીયાળ	ઓલ્ડ્રેડ નાટક મંડળી ૧૮૮૮	૧-શ્રીકૃષ્ણ—સુદામા
૨-વસંત-માધવ	સ્વદેશ નાટક મંડળી ૧૮૯૦	૨-હથિર-વિવાહ
૩-રમણ મુંદરી	વાકાનેર આ ના મ ૧૮૯૪	૩-માયા-વિનોદ
૪-મદન-વસંત	વિક્ટોરિયા નાટક મંડળી ૧૮૯૫	૪-સત્યવાન-સાવિત્રી
૫-મનોહરી-સુભા	જીસર નાટક મંડળી ૧૯૦૭	૫-મેવાડનો રાજા
૬-નીલમ-માણેક	વાકાનેર નો ના સમાજ ૧૯૦૬	૬-રઘુવર-લીલા
૭-તાગ-મુંદરી	શ્રી દેશી નાટક સમાજ ૧૯૧૦	૭-લાલન-વણનગી,
૮-મધુર-બાળા	ત્રિધાવિનોદ ના સમાજ ૧૯૧૦	૮-સત્યવતી-રામનનુ
૯-સ્ય ટંકળા	વિક્ટોરિયા નાટક મંડળી ૧૯૧૧	૯-જનક-વિદેહી
૧૦-મનહર-મેના	વાકાનેર ના ના સમાજ ૧૯૧૨	૧૦-કુસુમ-માપવ
૧૧-પુ ડલીક	વાકાનેર નો ના સમાજ ૧૯૧૫	૧૧-શુભવતિ
૧૨-રાજભક્તિ	ત્રિધાવિનોદ ના સમાજ ૧૯૧૬	૧૨-વિક્રમ-સભ્રમ
૧૩-ધ્યામયા	કન્હ નીતિ દર્ગક ના સ ૧૯૧૬	૧૩-ચમકતો-સિતારો
		૧૪-ખેકદર-ફુનિયા
		૧૫-પ્રવીણ-સાગર

મજદુર નાટકો, રંગભૂમિપર લજવવા માટે, ત્રણે અંક સંપૂર્ણ રચાયેલા છે, અને તે ડાખીને પ્રદર્શ કરવામાં પણ આવનાર છે કેટલાક પૈરાણીક અને દ્વિતીયિક ક્ષેત્રમાં પણ અમારી કૃપના સ્વતંત્ર હકક માટે સંચાલન કરે છે. તે માટે ધીન પરવાનગીથી લજવનાર તથા લખનારે લક્ષમાં રાખવું.

“ પીવાદે અધગમૃત પ્યારી ” નીલમ-ભાગ (૨)

“ તમારી આખવડીમા કેવુ જલદુ ભયુ લાગે છે, બાળા ?

“ હા, જાણે શત્રુને મારવાને તાકેલી બે નાળી બદ્ધક !

“ તમારા મુદરવાળનો ચોટલો કેવો વાક વળી રહેલો છે ?

“ હા, જાણે શત્રુને ડસવા કોયે ભરાયલો નાગ !

“ તમારી બ્રગુડીમા શુ ગુમાન લાગે છે ?

“ જાણે યવનને મારવાને તાકેલા તીરની કમાન !

“ તમારી મુખમુદ્રામા કેમ જાણે ચંદ્રલોક છવાયુ હોય ?

“ હા, જાણે શકરને ચળવા બનેલી ભીલડી ?

“ તમારી ભુજ કેવી ચમદડ જેવી વજ્ર લાગે છે ?

“ હા, જાણે સગ્રામમાં શત્રુને પરાજય પમાડવા તરત્ન

ચયેલી તલવાર

“ તમારી છાતી કેવી વજ્ર જેવી દીસે છે ?

“ હા જાણે અપ્તર અને ટાલ !

“ તમારા હૃદયમા કેવા ધબકાગ ધાય છે ?

“ હા પીયુ-પ્રેમીને મળવા બનેલુ અધીર મન !

“ તમે કેટલાં આતુર જણાઓ છો ?

“ ચોખ્ખા ગરીબ મન એવાજ હોય !

“ તમને તમારા પર વિશ્વાસ છે ?

“ નિર્વિવાદ, હુ ધાયુ કરી શકું છું.

“ તમારૂં મનોબળ સાવધ છે ?

“ નિ શ સય ! આપની થઈ શકીશ. એદનુરના પ્રતિજ્ઞેય પિતાની

અનિશા પાળી રાકીશ વ્હાલાના વ્હાલમા ટાકડોડા છતાવીશ. અને—

ચોટલો શબ્દોચાર થતા, ઝેરી નાગ નીકળ્યો અને એકદમ

જાણે કુમારને ડંસ કર્યો હોય, એજ ડસથી પીયુ પ્રાણુ ત્યાગ કરે.

હોય, તતક્ષણ એજ નાગ, બીજા કુમાર ઉપર ફેલ્ય માટીને રક્ષણ કરતો ડોલતો હોય, એક તરફ ચિતા અને બીજી તરફ રાજ્યારોહણ એક તરફ દમ્પતી દહન અને બીજી તરફ પ્રેમ લગ્ન મડપ દેખાઈ હોય, આ સચ્ચન થયું !

વીરનરોને તેની પરવા શી ? પ્રેમી હૃદય પોતાં હોય ! સંગ્રામમાં પણ સ્નેહીનાં દર્દની અસર, તલવારને ભૂમિપર નખા દે છે. કર ક્યજે, થઈ જાય છે શુરાતન મરી જાય છે.

વાચનાર ? આ જોડલા કાણ હતા ? છેલ્લો બતાવ 'શુ હતો સાંભળ—

મેવાડની ગાદી માટે આકાલા લુગ્ધ થયેલો આશામય મધુ રાઠોડ પૃથુકુમાર, ટાકરોડાના પદ્મભટ્ટ રાજા રાવ ગુરતાનની કુમા તોરાની સાથે કુજ મહાલયમાં મદિરાપાન કરતો નજરે પડે ! સાવિત્રી સમાન સદ્ગુણુતાથી પતિવશ કરી, શત્રુછત બનીને, પિતા રાજ્ય પાછું અપાવના યત્ન કરી રહી છે સંગ્રામમાં સાથે રહેવાને અને ક્ષત્રીવટ બતાવવાને, પ્રેમનો મદિરા પોતી દેખાય છે પૃથુરાજ રાઠોડ લુગ્ધ યજ ગયો છે વીર બાળાના શુરાત સાભળી રહ્યા છે અન્યોન્ય એકત્ર બળથી રજપ્રતાનામાં ગ કરવા ને દ્વહયુદ્ધ મચાવા રણુશીગડુ પુકી રહેલાં છે.

આ 'કુજ-મદિરા ની આનંદ લાહરીમાં પ્રકોપ ગો' નાગ એર શુ ? ચિતા શી ? રાજધાની શી ?—સાંભળ !

મેવાડની ગાદી, સદા પાટવી કુમારને મળે છે પૃથુ ચિતોડ મહારાજા રાયસિહનો બીજો કુવર હતો પણ પોતાના વ લાધ પાટવી કુમાર સગને બદલે પોતેજ રાજ્યગાદી લેવા રહ્યો. રાજ્યાસનની કુમમાં ચરણી માતાની કને ન્યાય મેળવવા, જોને ન્યાય મળ્યો મથ્ય કોધથી સગને હાલવા ધમ્યો.

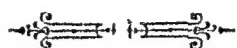
મયમંદલ કાકાની સહાયતાથી ગયી ગયો, ને વનમાં નહારી ગયો. ત્યાં એક વૃક્ષ નજીકે બેસી હતો, તેમાં એક નાગ, સગના માથા પર કેણું માંડીને વધાવતો હતો. ને તેની ઉપર આડતી ડાળીએ બેઠેલું પક્ષી સુચવતું હતું, કે મેં વાંડનો ગાદીપતિ આ શખસ થશે. આ લાપા બાણનાર ભરવાડે, શ્રીનગરના રાજા કરમચંદ્રને બખ્તર આપ્યાથી, તેણે તેને આશ્રય આપ્યો હતો. પણ ધાર્યું ધણીનું વાય, તેમ આખરે, શીરોહીના રાજા દેવરાત ઉંકે પ્રભુરાયના પ્રવંચનો પૃથુરાજ ભોગ થયો હતો. અને તેજ સમયે એક તરફ ચિતા ને બીજી તરફ મેં વાંડની ગાદીએ સગને બેસાડવા મડપ તૈયાર થયો હતો.

વાંચનાર ? હવે પૃથુરાજના પરાક્રમ અને નારાની બહાદુરી તરફ નજર કરીએ, ઇતિહાસના પૃષ્ઠ ઉપર, ભાટ ચારણોની કથા ઉપર, લેખકના લેખ ઉપર, અને રંગભૂમિપર ભજવનારા નાટકકારો ઉપર નજર કરીએ, કે તેમાં કેણું પ્રભુભૂત થાય છે ? વીર રસમાં કણ્ણાની લપટ લાગી રહી છે. પ્રતિસ્પર્ધા અને ગળ્ય લોભની સીમા આવી રહી છે. મન જાણે કે હું કંઈ કરવાવાળું કાચ; આરંભ્યા અધવચ રહે, હરી કરે તે હોય !

જો બીજી તરફ પેલો શીરોહીનો સ્વચ્છંદી રાજા પ્રભુરાયજી નવલકિશોરી સતી રાજ્યાનો પતિન્યાગ કરીને, મદિરાની કટોરી લઈ, વેશ્યા સાથે આનંદ કરતો જણાય છે. નાટકના પાત્રોમાં આ અધમચતુ પાત્ર નાયક-નાયિકાની ચેષ્ટા કરે છે. હન્યારો, પાપિષ્ઠ અને દુષાત્ર પાત્રજન, સતીને સતાપે છે.

પૃથુરાજની બહેન રાજ્યા, શીરોહીના સરદારને પરણાવી છે; તેની અધમ દશા તો જુઓ ? હન્યગામિની રાજ્યાના મધુર, બોધક અને ગુણી વચનો, શિયળ, સ્નેહ અને પ્રભુતારૂપ પ્રેમ સામે, લોભી-લાલચુ ને મતલબી વેશ્યાના ચાળા કેવો કાળા અને દુષ્ટ દેખાય

છે ? આખરે અહીંન ખાતર ભાઈનો ભોગ અપાય છે ! વાહરે ત્યારી લીલા ! વાહરે ત્યાગે દોર ? કાળા કાળીયા ? તે પણ હીક બળવા; કાલી મર્દન કરીને ગોપી લીલા કરીને હીક ગીતા બનાવી ! !

પ્રકરણ ૨ જી.

મદિરાની મસ્તાનીમાં !

‘શિરોહીના રાજ બગીચામાં મધ્ય રાત્રે, કાળી રાત્રે, ઉજ્જવળ રોશની શી ? હુંસાના સરોવરમાં કાગડી કેવી ? ગુલાબના બગીચામાં કાળો કપો કેવો ! અપાના કયાગમાં કાંટા સળીઓ કેવો ? કેતકીના વનમાં આકડો કેવો ? કમ્તુરીના કુલમાં મદિરા કેવો ? સતીના આશ્રમમાં વેમ્યા કેવી ?’

શિરોહીનો સ્વચ્છંદી રાજ પ્રભુરાયને ચિતોડની ચાતકી પસંદ ના પડી. એ કાળા કાગડાને હમી ના ગમી ! તેણે એક રૂપાળી મદિરા નામની એક મારવાડી વેશ્યાને કહે દાલી ! કાયલ કાળી મળું ગુલુવાળી હતી, તે છતાં પાખડી કાગડીને રૂપાળી માની લીધી ! રાજને ગમી તે રાણી

વેસ્યાજી પતિની પન્નિ વળી કયે કાળે મુખી છે ? રાત્રી તેને મન કાળ-ભયકર તુરગની સગ્ન છે. રોચ્યા તેને મન સ્મશાનનો સાથરો છે. મુખ તેનું ઝેરી સ્વપ્ન છે. પ્રેમ તેને મન વિપથયુ છે ! જગતની સતી પોતે જોને પતિયે વિધવા માની લીધી છે. રાણી જતા કુલારણુ જ્યેષ્ઠાયે મુખ નથી ગજની સાલ્લગી જતા વાઘરીની મટુળી કરતાયે અત્યંત માન્યુ છે. જીવનને તે શત્રુ ગણે છે. કાયને તે ભોગ ભોગવવા અરજતયલો સમજે છે. આખો સમાજ તેને મન દિગ્વીષ છે.

પૃથુ-કુમાર.
શિરોહીરાજ. મદિરા અને મહારાણી.

મહારાજ^૨ વેશ્યાથી વશબદ્ધિ નહિ થાય! ભા. ૧ પ્ર ૨ પૃ. ૭

“ મહાગજ પ્રભુનાયક ? શિંગેલીના ગાદીપતિ તરીકે ધાગે તેને ન્યાય કરી રહે છે. મેં જન જાન ને તમારી પાછળ વેરાયે લીધો છે. કંઈન જેની ડાયા, માત્ર તમારી માયા માટે વેચી છે. કહે, બી કદ કો છે ? ” સાકર જગાડેલી ટેગી જીભે, સુદર વદને પણ રડતું નેત્રે પ્રેમભાવથી પણ મતજયની નજરે પરવશ પડેલા દાંડીયા અને વીંધાને, ગાનારી મદિગાએ બનાવ્યા ।

“ અન્ય ! હું શિંગેલીપતિ ! જ્ઞપુતાનામા નામાદિત પ્રભુરાય । પ્રભુનો પણ ગજ ! મેવાડના મહાન રાજા ગણાતા ગજનો હું જમાઈ ! વાઝ તે કદ ! કોઈ નને શું બનાવું ? કહે તો રાણી-પટરાણી, કે ગાદીની વાન્સ ? હીરાજડીન જીવમા જીમી મુકાવું, યા સિંહાસનપર નને બેસાડું ? ” પ્રભુરાયે મદિગાના મદમાં જવાળ દીધો

“ એ કાળી કાગડી કદાપિયે કાયજ થવાની નથી ! તે કહેર સ્વરી કાળુ રંગીજ રહેવાની ! એ મદિગાની પ્યાસી છે, અમૃતવારા નહિ ? એ શોખની સગી છે, ચિતાની નહિ ! એ અમલકારી જૂતડી છે, ચિન્તામણી નહિ ! પ્રાણુ જાણે ? આમ જુઓ, આ તરફ જુઓ ! સ્વર્ગના સુખ તરફ નજર કરો—નક કુડને ના નિહાળો ! શિંગેલીના શુરવીર સતાનો ઉત્પન્ન કરનાર વૃક્ષને આહો, પેલીને બાળી ભસ્મ કરીને વિનાશ ના કરો । ”

“ ચુપ-રાડ ચણાલ ? ” પ્રેમરાયે રાણી રાજ્યા તરફ ધમીને તરવાર ઉગામી । “ આ ટાણે અરધી રાતે પણ અંપવા નથી દત્તી ? જા દુર થા, નીકળી જા, નીકર પ્રાણુ ને દેહ જુદા થશે-પાપિણી ? ”

“ પતિના હાથે પતિનો ઘાત ! દેહ, મુકિત પામશે આત્મા સ્વર્ગે જશે. માગે, ભલે મારો, પણ મારા થોડા વયનો સાલજો । ”

“ જા—નહિ—સાલજી, મદિરા ? ચાલ-પેલા કુજ મડપમા જઈએ । ” દાંડના થેનમા, મદિરાનો હાથ પકડીને ચાલવા જુતા-

વાર્ણણ પેઠે રાણીએ જુમ પાડી । “ અબરદાર, એક ડગલુ આગળ વધી, તો આ કટાર તારા કાળજમા ભોડી દઈશ । શિરોહીના ફર્યારમા રડી કેવી ? જાણે છે કે મેવાડના ક્ષત્રીવીર પૃથુરાજ રોકેડની હુ ગહેન, અને રાણા રાયસિહની બળવાન કુવેરી છુ તે । ”

“ તે તું જખ મારે છે, ચાલ-નીકળ રસ્તેથી । ” પ્રભુરાયે થકેલી, રાણીએ જુમ પાડી અને પામેના મહેલમા મુતેલા તેના વૃદ્ધ પિતાએ સાલગતાં, શયનવસ્ત્રેજ દોડી આવ્યા જ્યા બગીચામા જોયુ તો કુમાર દારમા ચકચુગ । નાગકા લય કર, દબ્ટીપર અનુક પા બનેલી, અને અને રાણી રાજ્યાના હાથમા ખાકુ । અફસોસ ।

હવે શુ બન્યુ, તે આગળ ઉપર જાણીશુ । હાલ તો આ કુજ-મહિરાના તાપમી પણ કુકર્મથી રાજપદ પામેલા પાત્રાને અહીજ ગહેવા દે, અને જગપ્રતાનાની ભૂમિ ગર્જવનાર વીરનર પૃથુકુમાર અને વીર કુમારી, તારાની કથા તરફ નજર કરીએ મહાવીર પૃથુરાજની યુવાનીમાં જણવીર બનેલાં હૃદય જોઈએ, અને તેના બળવંત પરાક્રમ તરફ, મેવાડની મુખિપર ચડેલા યવન લોકોનો કેટલો ટકાવ છે, તે તપાસીએ.

પ્રકરણ ૩. જી.

દૈવી-સ્વપ્ન.

“ કલૈવ્ય માસ્મ ગમ પાર્થ નૈતત્વપ્યુપ પચતે ।

શુદ્રં હૃદય દૌર્વિલ્યં ત્યક્ત્વોત્તિષ્ઠ પરંતપ. (૩) ।

મગવદ્ ગીતા * ।

“ ઉહો, મહાવીર । વીર લત્રિયો વિના, ભાગતનુ મેદાન ભૂલુ પડી

* અનુન ? તને આવું ખાયલો જેવું ભાષણ રણભૂમિમા કરતું થઈતું નથી । કારણ કે વિજયી (શત્રુ હણનાર) એવું તહાઈ શુભ નામ પૃથ્વીપર ગાજે છે, માટે મોહ મુકી, ઈઈ હવિયાર લઈ હલો થા-કર્મ છજાસા-તમ કરે । ”

ગયું છે, અમુરોના પ્રયજ્ઞ દર્શાવ્યા હયાઈ ગયું છે. રજપૂતાનાના
ગુરા ક્ષત્રિયોના ગુરુ-ગુરુ હરાઈ ગયા છે, મેવાડ માન્વાડ અને માળવ
ભૂમિના રજપૂત વશજોની પડતી થવા બેસી છે. હિંદો, આમ આણ-
વણી અનુન પેટે નિરાશાના નિઃસાક્ષામા નિઃશ્વેત્રીની મોડમા સંતાઈ
કેમ પેઠા છે? પરમ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ ચન્દ્રના વચન સ્મરે-

ન કર્મણા મનોરમૌ નૈષ્કર્મ પુરુષોશ્રુતે 'મ ગી,
આ ધ્વની થતાંજ, અહારણવીર યોધેા મેવાડનો મહાસાગી લડવીર
ગોડ પૃથુરાજ, અનુન આણવણી સમાન બોલ્યો-

નષ્ઠો મોહ સ્મૃતિર્લબ્ધા ત્વત્સાદન્મયા ચ્યુત ।

સ્થિતોઽસ્મિ ગતસદેહ કરિષ્યે વચન ત્વ ॥

“મનના દૃઢ સકલ્પ આગળ સર્વ વિદ્નો આપો આપ વિખ-
રાઈ જાય છે. આ મહાન્માના સિદ્ધ વચનો ઉપર શ્રદ્ધા રાખનાર
પૃથુને માયાનો બીજો ભ્રમ પેદા થયો. તેની સામે ડોઢ સતી, ભગવતી
દેવી સૌંદર્યયુક્ત પ્રેમદર્શન દેતી અત્રીને ખડી થઈ મોહ અને
પ્રેમનુ-યુદ્ધ થયું. દુષ્યન્તને શકુન્તલા, અનુનને મુલડા, રામને
સીતા મળી હોય, પૃથુરાજને સયોગના મળી હોય, એવો અલ્લાહ
ઉત્પન્ન થયો એ વિરાગના શુ બોલી?”

“ક્ષત્રીયાણા છુ વીરનરતી પ્રિયનરતી ચરણ રજ છુ. ગુણભૂમિની
આકાશિત છુ. રજપૂતાનાની વીરભૂમિમા પડેલા બીજનું ફળ છુ.
હૃદયનો તાર, મહારા યોગ્ય મિત્રને શોધે છે અને તે ભૂમિનો ભાર
ઉતારે, તેની સાથે સદેહે જીવન તારવા અને આત્મજ્ઞાને ઉદ્ધાર
કરી-લેવા ઇચ્છે છે. બચાવો? અનુન યોદ્ધા? મેવાડના રોકોડ?

“હું અચ્યુત? હાન પ્રમાદથી મોહ નાશ પામ્યો, મહારી સ્મૃતિ-મને
પ્રાપ્ત થઈ, મહારો સદેહે ચાલ્યો ગયો હવે હું દૃઢ બને હોશું અને
મહારા નયન પ્રમાણે આચરણ કરીશ.”

‘તિલક ગીર્ણ’

દેવાનો દેવ માનુ છું; મને, આપ પ્રસન્ન થઈને વર માગવા કહો છો, તો પ્રથમ મહારા પ્રાણપતિ સત્યવાનથી મને એ પુત્ર ઉત્પન્ન થાય, તે વચન સિદ્ધ કરો. યાને મારો પ્રિય પતિને સજીવન કરો.

રાણી રૂપસુંદરી, ગુજરાતની ગાદી જીતનાર પુત્ર ઉત્પન્ન કરશે. અને એજ વનરાજ કુમાર, પિતા જયશિખરીનો વિજય ક્રોડ વગાડશે. દેશના વલ્યાણમાજ મર્યો ગ્રહેશે સિદ્ધરાજ તો રાણી ગીલનદેવીનો પુત્ર છે, પતિના પરિત્યાગ પછી પણ સ્વદેશનું હિત કરવાને સજીવન રહી છે, સતી છતાં પતિ વર લહેવાનેજ ખડી છું.”

ખટલીના મહાયોધ્ધા ગેરીએડીએ તેની પ્રિયાને સાન મેંરિનોમા રાખી જવાના અનેક પ્રયત્નો કર્યા, પણ તે કશાથીએ સમજી નહિ. થાક અને પીડાથી તે હેરાન થતી હતી, તો પણ તેણે ઘરમા સ્વામીના વિયોગ કરતારણુમા મૃત્યુ વધાએ પસંદ કર્યું હતું, ગેરી એડી જ્યારે અતિશય કહેતો ત્યારે તે અત્રસહિત ચિનવતી કે “નાથ ? ત્યારે શું મને જગતમા એકલીજ કરવી છે ?” આ મૃદુ વાણીથી તે હૃદયે દ્રવિત થતો, ગર્ભવતી છતાંયે એ મહાસતી, પતીની સાથેજ યુધ્ધમા રહી.

આ રીતે, મહુલ અને મજુલ કુમારિકા તારામુંદરી પણ સતી સાવિત્રી પેઠે, પતિના જીવનનો ઉદ્ધાર કરવામા અને પિતાના શત્રુએ કુટેલા રાજ્યને પાછું અપાવવામા જે લગીચ પ્રયત્ન કરેલો. તેવાજ કથાને દુરાગ્રહી ગતી. અને પૃથુરાજની સાથે રહીનેજ પિતાનું રાજ્ય મેળવી આપીને લગ્નવતી થઈ.

કે વ્રાત્યનાર ? આ રમિક વૃત્તાંત, આટલેથીજ અહીં મુદતની સાલકે પડશે કેમકે પૃથુરાજની હાલની ઉજરતી સ્થિતિ યુવાનીનો

જુસ્મો, અને રાજ્ય લોભ, દુર્યોધન કરતાયે વિશેષ પ્રક્ટી નીકળ્યો છે મગજમા ડોઢનો જવાળા ફાટી નીકળ્યો છે મેવાડની ગાદી અને ચિતોડની ગંજધાની મારે જગતા, ઉઘતા અને સ્વપ્નમા ચિન્તન કરી રહેલો છે ભાવી દેવી તેને અટકાવે છે, વિધાતા તેને ના પાડે છે અતે પૃથુ પોતે, પ્રયત્નવાદી બનીને સર્વ વસ્તુનો તિરસ્કાર કરે છે “પ્રયત્નવાદી પુરુષોને કનેહ મળવીજ જોઈએ” આ સિદ્ધાંત પર મુસ્તાફ રહીને પ્રયત્ન ચલાવે છે. પણ કવિવર શેકસપિયર કહે છે કે “નિર્દોષતા અને પવિત્રતા હમેશા નિયમતરીકે સફળ થવીજ જોઈએ, એવું સિદ્ધ નથી,” ત્યારે હવે આપણે પણ મેવાડના-આ મહાવીર રાઠોડની ઝાંખી કરવી જોઈએ, તેના પૂર્વજોનો ઇતિહાસ, અને પૃથુગજના ભગીરથ પ્રયત્નનો પ્રારભ કેમ થયો, તે જાણવું જોઈએ

પ્રકરણ ૫ મું.

મેવાડનો રાણો રાયમલ.

ઈ. સ. ૧૪૭૪, વિ. સ. ૧૫૩૦ માં મેવાડની ગાદીએ પોતાના પનાક્રમ અને સત્તાથી રાણો રાયમલ આવ્યો એમ ટોડરાજ રાજસ્થાનનો લેખક લખે છે મેવાડની હકીકતોનો ઇતિહાસ કથે છે ?

રાણા રાયમલની અસલ કથા જોતા માલમ પડે છે, કે તેમને પૂણે તેના પિતા રાણા કુભે નિર્વાસિત કરેલો હતો કુભે રાણો પ્રથમ-મેડતાના રાજની ભક્તિની કુમારિકા મીરાબાઈને પરણ્યો

ટોડરાજ રાજસ્થાનનો કવિ કહે છે કે—રાણા રાયમલને તેના પિતા કુભે ભાગલાએ ફેટલાવે કાનુલસ રાજ્યથી દુર કરેલો હતો, કારણમા એ કે રાણા કુભે, યવનરાજ પરજય મેળવીને પોતાના માથાપર, મન જપી તલવાર કેન્ધવતો હતો તે કારણ રાયમલને પુત્રતા પિતા એવ વસ્તુ તરફશ થઈ, ને રાયમલને પોતાની ઈન્દ્રિયાથી આતુર થઈ

હતો સામત રાજાડની આ કુવરીએ તો પ્રભુ ચરણમાં જવન મૂકેલું હતું અને તે પછી 'બીજી' કન્યાની પ્રતાપે, પોતાને જે ગજકુમારો ઉત્પન્ન થયા હતા તેમાં વડો પુત્ર ઉદયસિંહ, મહાકૃતધ્વી પાખડી અને હત્યારો હતો પિતાના હૃદયને ખેદ કરનારો પ્રજામાં અત્યાચાર કરવા માડ્યો, કુમારો તેનો પરિત્યાગ કર્યો બીજા ગજવાડામાં પણ ઉદો ક્ષર્ણ શક્યો નહિ, ત્યારે દિલ્લીપતિને મળ્યો; અને પોતાની પુત્રી તેને વરાવવાની પ્રતિજ્ઞા કરી, પણ કુદરતી ક્રોધને લીધે, જે પ્રસંગ બન્યો નહિ અને તેનું મૃત્યુ થયું ઉદયસિંહના જે કુમાર સિંહેપમલ અને મૃગમલ હતા ઉદયના અકાળ મરણ પછી દિલ્લીપતિએ મેવાડ ઉપર હુલો કર્યો આ સમયે ગણો રાયમલ, કુભારાણુનો પાટવી કુવર પણ પિતાજીની કંતરાજીમાં હતો મેવાડના સમ્રાટ સામનોએ રાયમલની વડીલાઈ, ને યજ્ઞયુધ્ધ જોધને તેનો આશરો લીધો અને રણક્ષેત્રમાં ઉતર્યા પોતાના લાઈ કુવરો સાથે તેને યવન ગજ સામે લડવું પડ્યું, ને તેઓનો પરાજય કર્યો આખરે કાકાના દીકરા ગરણ થયા દિલ્લીશાહ હારીને આપ્યો ગયો અને કાળવશે સિંહેપમલ મરણ પામ્યો કુભારાણુએ આખરે રાયમલને રાજ્ય આપ્યું ને પોતે દેહત્યાગ કર્યો પોતાના કાકાના દીકરાઓએ અતી નાદાની કરી, અને પ્રચંડ વેરભાવ ઉત્પન્ન કરે, તેવા સ્વાર્થીય આચરણો કર્યા, કુળને કલક લગાડનારી આશાઓને આશરો આપ્યો, નો પણ તે વાત વિસારી દીધી અને મૃગમલને પોતાના રાજ્યના મંત્રી તરીકે સ્થાપિત કર્યો ગણ રાયમલને ત્રણ પુત્રકુમાર ને જે પુત્રીઓ હતી. તેમાં એક ગ' નારના રાજા શુરજીને અને બીજી શેરોહીના રાજા દેવરાત પ્રભુરાયને આપી હતી અહીંથી આ વાર્તાનો પ્રારંભ થાય

પ્રકરણ ૬ હું.

ગિતોડની ગાદી સંબંધી રાજખટપટ.

રાણો રાયસિહ કેવળ શાન્તિમા ઝવન ગાળતો ન હતો જો
 કે તેમની પટરાણી ઝાલી રાણીને એ કુમારો પૃથુરાજ તથા સગ
 ચાને સત્રામસિહ થયા હતા પણ તે પછી નવી રાણી પરણ્યા,
 અને તેમને એક કુવર જયમલ નામે થયો તે પછી કુટમ્બમા
 કલેશ વધી પડ્યો કુમારો પણ ઉમ્મર લાયક થયા પૃથુરાજ બહુ
 દુશળ અને વીરનર નિવડ્યો સર્વ પ્રકારની લાયકાત છતાં ફક્ત
 નામસી સ્વભાવનો, દુરાચરી, અટકી અને એનું ધાર્યું જ થાય,
 તોજ શાન્ત રહે, તેવો અતિ ઉત્પાતિયો નિવડ્યો; એટલુંજ નહિ
 પણ “મેવાડની ગાદી પોતાનાજ પ્રારબ્ધની છે એવી દુર્ઘટ માન્યતા
 ધારી બેઠો આ માન્યતા માટે વારંવાર તે કલેશ કરતો અને પોતે
 બળતો હતો, કે પોતાનો વડીલભાઈ સગ ગજગાદીનો વાગ્સ છે,
 છતાં પોતાનેજ તે ગાદી મેળવવાનો મન્ય લોભ માયો સમાયો
 જતો ન હતો રાયસિહ રાઠોડ એથી વારંવાર દીલગીર થતો અને
 પૃથુરાજને સમજાવતો, પણ તે માનતો નહિ જ્યાં તેણે બળ્યું
 કે આ ઉધ્ધત કુવર પાખડી નીવડશે, એટલે તેણે અભાવ દ્રષ્ટે
 જોવા માડ્યું જેમ જેમ રાજ નવી ગણી પ્રત્યે માયા પતાવતા
 ગયા, તેમ તેમ વડીલ કુમારો દોષ ભરાતા ગયા. અને છેવટે એમ પણ
 બોલાયું, કે મેવાડની ગાદી તો નવી ગણીના કુવર જયમલનેજ
 લાગ્યે છે, કેમકે મહારાણાની તેના પર વિશેષ કૃપા છે

આ રાજખટ નવું સ્વરૂપ આપનારો એક મુખો અજગર
 પોતાનું ટિંગિય ફેલાવતો હતો. કેટ પણ પ્રકારે જાપ દીકરામાં-
 વિરોધ કરાવીને, રાજ્યની ઉધણ પાથણ કરવાનો ઉપાય બોલતો હતો.
 વાચનાને સહજ યાદ હશે, કે રાણા રાવમલનો અનિજો

સુર્યમલ હવે હારીને કાકાના આશરામાં પડ્યો છે તેના હત્યારા
આપુનો હવે એકનો એક લાડકો કુવર, છુપુ વૈર દહેવાને, ઉદરની
પેટે ઢૂંકીને કરડવાનાં કાવતરા કરવા માડ્યો છે. એ મ્હોડે મીઠો
અને પેટમાં ઝેરી બન્યો છે પોતાનો પરાજય થયો, અને છેવટે
કાકાના શરણે રહેવું પડ્યું, આ ભિખમ કષ્ટ વારંવાર યાદ આવતું.
ને તે ઉમ્મરાતો હતો દીપરદીન રાજા કુટુંબમાં કલેશ વધવા
માડ્યો એક તરફથી નરી રાણીએ, રાણા રાયસિહને પઝવવા માડ્યો,
કે પોતાના પુત્ર જયમલને જીવતેજ સ્વહસ્તે ગાદી સોંપવી, અને
બીજી તરફથી પૃથુરાજે પોકાર કરવા માડ્યો કે, મેવાડ પતિ, પોતાને
સ્થાપવો આ બન્ને કલેશનો કાષ્ઠપણુ રીતે નિકાલ આવતો નહતો
હમેશા ભાગ્યો વચ્ચે વાદનિવાર અને - કલેશ થતો હતો, એમ
કરતા કેટલોક વખત વીતી ગયો ત્યારે સુર્યમલે દુર્ઘટ પ્રસંગ
હાથ ડ્યો અને એક બાબુ કારસ્તાની કાવતરૂ ઉત્પન્ન કર્યું, એ
કાવતરૂ એવું બનાવ્યું કે જેનું ઝેર આખા મેવાડી રાજકુટુંબનો
નાશ કરે, ને પોતાને ગાદી મળે, પણ ધાયું ઘણીનુંજ થયું !

પ્રકરણ ૭ મું.

પિત્રાઘાતો પ્રપંચ ! મેવાડનો ગાદી-વારસ કોણુ-?

રાજ્યલોભ યા ધનલોભ માટે, ફળનો દેશ કરનાર કુળાગાર
દુર્ગેધનની ઉપમા આ બહાદુર લડવૈયા પૃથુગજને આપવી કે નહિ
એ પરિણામે સમન્નશે, પરંતુ તેનું ઉકળતું લોહી અને તીવ્ર મગ-
જમાં ભરાયલો ધુતીનો ધુમાડો, તાપનું રૂપ લેહે, તોજ પોતાની
મતેલેજ પાર પડે, એવો સુર્યમલ કાકાનો ગુપ્ત હેતુ હતો. પૃથુરાજ
વારંવાર તે કાકાની સલાહ માંગતો, કાકો ભીખમ પેકેમ કાવતરૂ મો
નિષ્ફળ પડ્યું, પણ હવે તો રાજા કુટુંબમાં

રાખીને સમજાવતો “ પિતાની સામે ન થવું, વહીવટની ચાના ન લોપવી, અને હકકદારના હક્ક ના હુટવા ! ” એવું એવું કહેતો; પણ સાથે લગવદ્દગીતાની શ્રેણી ભૂલતો નહિ “ રાન્યલોલ તો ક્ષત્રિયોની ગણથુધી છે એકને મારીને પણ ખીજાએ રાન્ય કરવું, એ ખરપરાથી ચાલી આવતો રિવાજ છે હિસા કે યુદ્ધ, એ કષ્ટ ક્ષત્રિયોને પાપરૂપ નથી દયા, ક્ષમા, મહત્તા, અને ધર્મ, એ સનાતન વારસો છે પરંતુ રાન્ય પ્રથ તો જુદેજ ધર્મ છે “ અણીયાના જે ભાગ ” એ રીતે વૈરની વનુલાન કરવામા પાછી પાતી કંઠે તે ખરો ક્ષત્રી જવ્યો નહિ માત્ર તક જોઈને તીર તાકવું. ”

અ રીતે માર્મિક ઉપદેશથી યુવાન મગજને ઉચ્કેરતો હતો. એક દિવસે સૂર્યમલનો જન્મોત્સવ હતો નાચરગ, તે ચા પાણીની પાટી હતી પ્રસંગતો લાલ કંઈને ગયમલના ત્રણે દુમાર સૂર્યમલના મહેલમા આવ્યા હતા નાચ રગ પુરે થયે અને કે હારી ખોંધા તથા તીસમારખાં જમાદાર સાથે રમ્મતે ગમ્મત વિતોદ ચાલતો હતો ત્યાં અસલ મુગ પૃથુરાજના ઉત્તાર બહાર પડ્યા આ સમયે રાયમલરાણાની નવી રાણીનો કાઠીલો કુવર જયમલ પણ હાજર થયો હતો પૃથુરાજે નાટકની પ્રસ્તાવના શરૂ કરી અને સૂર્યમલે લોલા ધાસમા તનખો નાખીને સુકા ધાસની કોળા છુપી ઉનેરી ધુમાડો કઢાડવા માડ્યો તે રગ જમવા માડ્યો જયમલે વિવેક દેખાડ્યો પેતાના પિતાને તે જહલો તે વિજવાનું છે, એવું દેખાડવાને ખોલ્યો.

જયમલ—(નમીને) કાકાશ્રી સૂર્યમલજી ? આપને પ્રણામ, આપુશ્રી

રાયમલજીએ આપની સાલગીરીની મુખારકબાદી આપી છે.

સૂર્યમલ—શીખર ચડાવી, પણ આટલી મોડી ? વાહ, (મનમાં)

આખર પણ પિત્રાઈ.

પૃથુરાજ—કાકા સૂર્યમલજી ? તેનું કારણ એજ કે તમારા પિતાજી

યાને મારા પિતાશ્રીના કાકાએ જે તેમની સામે યુદ્ધ કયું હતું, તેનો દોષ ! યા તો રાજ્ય લોભ માટે દિલ્લીશાહને દીકરી દેવા તૈયાર થઇને મેવાડી વીરત્વ હરાવતા હતા, તે દોષ !

સૂર્યમલ—તોપણ અમે જ ને ભાઈઓએ તો તમારા પિતાજીનો આશરો લીધો. દુર્ભાગ્યે શેષમલજી ગુજરી ગયા. ને હવે મહારે તો રાયમલજી વડીલ પિતા તુલ્ય ભાઈજી કહેવાય.

પૃથુરાજ—પણ ત્યારે આપ કહોની, કે મહારા પિતા રાયમલજી જેઓ હાલ આ મેવાડી રાજધાનીના સામ્રાટ છે, તેમના રાજ્યાસન પર કોણ બિરાજશે ? શું મહારો સહોદરભાઈ આ સંગ, હું કે અમારી સાવકી માતાના આ પુત્ર અંધુ જયમલજી !

સૂર્યમલ—(આંખુ) ઠીક, પ્રસંગ નીકળ્યો ! લોખંડને જરા વધારે તપાવવું જોઈએ (પ્રકટ) તેમાં પ્રશ્ન શો ? મેવાડની ગાદીએ નિયમ તરીકે પાટવી કુવરનેજ બેસવાનો અધિકાર છે.

સંગ—નિશચય ! મેવાડના કુલ રાજ્ય સત્તાધિકારી મહારાજ તરીકે સર્વાંશે આ પાટવી કુમાર તરીકે સગ રાણાનોજ વશપરંપરા હક છે ?

પૃથુરાજ—શું ત્યારે મારે પરાક્રમ, બુદ્ધિબળ, અને વીરતા, કિમ્મત વિનાની ઠરશે ? શું પૃથ્વીરાજ હૈયાત છતાં સગ કે જયમલ મેવાડી ગાદીપતિ થશે ? નહિજ બને ?

સૂર્ય સામે નહિ ટકે કદીએ પતંગ પ્રમાણુમા;
કયા કાચને હીરો, કથીર કચન ગણાય સમાનમા.

જયમલ—ત્યારે તો હવે મહારા જેવા સાવકા ભાઈએ તો શું બોલવું ? પૃથુભાઈને પોતાના માતા જણ્યા ભાઈ સચામ-ને રાજ્ય કરતો જોવાની ઇચ્છા નથી, ત્યાં મહારી શી વાત ?

સૂર્યમલ—એમ જોણું ન લાવીશ, જયમલ ! રાણા રાયમલનો મુછનો વાળ, તે ત્હારી માતા. અને લાડકો કુવર તુ. પોતે.

સંગ—ગમે તે હોય, પણ મેવાડની પ્રજા પર સત્તા ચલાવવાનું આ સંગનાજ પ્રારબ્ધમા છે; મહારાજ તે ગાદી પર હક છે ?

પૃથુરાજ—સંગ ? તું ત્હારી લવારી બંધ કરે છે કે નહિ ? તું નળજો, ખરું કહુ તો રણયુદ્ધમાં પાછો હઠનારો આવલો—

સર્વે—હં-હ-હ-હ ! સલાજો-સલાજો !

પૃથુરાજ—અલખત, મ્હારે કહેવું જોઈશે કે—

સિંહના રહેઠાણમાં બકરું, બિચારું કાણ છે !

પૃથ્વીપતિ મેવાડ ત્યાં આ સંગનું તે કાણ છે ?

મેવાડનો મહારાણો હું ! પૃથુરાજ રોડેડ એજ ચિતાડનો ધીજો ધણી-મહારાજ નસીબની ગાદી-મહારીજ વિધાતાનો એ લેખ ! બાપા જખ મારે ! કેમ કાકા ન બોલ્યા ?

સૂર્યમલ—આ તો રજનું ગળ થયું ! ઉત્સાહમાં કલેપ થયો દુધમાં મીઠું પડ્યું. આનંદમાં ઉત્પાત થયો.

સંગ—કાકા સૂર્યમલ ? તમેજ આ વાતનો નિર્ણય કરો, કે આ વાત બાપુશ્રી રાયમલજીને કાને ન જાય, અને તેને કલેશ ન થાય ! જાણે કે અમારી બે બહેનો હક સાથે તો વરાવી, દીધી છે જો કે શીરોહીના રાજને વગવેલી બહેન દુઃખી છે, પરંતુ લાઘ લાઘમા કલેશ થાય. એ ક્ષત્રી વશનો નાશ કરનાર છે રાજ્ય લોભ ખાતર કુળધ્વસ થાય. તે દુર્યોધનની સ્થિતિ લાવનાર છે.

સૂર્યમલ—(મનમાં) લાગ હીક છે. લાઘએ લાઘઓને અધગવી રાયમલને શોક સાગરમાં નાંખી, રાજ્યની લગામ હાથ કરવાનો પ્રસંગ હીક ચાલે છે (પ્રવ્ર) લાઘઓ ? શું તમે મ્હારાં વચન પર વિશ્વાસ મુકશો ?

પૃથુરાજ—કાકાશ્રી ? જો આપ સારી સલાહ આપશો તો !

બોધો—એ તો એમજ ચાલે, તું તારે ગપ બેશની રોડના !

સૂર્યમલ—પૃથુરાજ ? તું અસલ મેવાડી ક્ષત્રીવીર છું, એ કાઠ પણ ના પાડી શકે તેમ નથી ત્હારો પિતા, અને હું ત્હારો પિત્રાઈ કોકો, તો શું, પણ દિલ્હીના મુલતાને કંઈ રજપૂતાનાના વીરનગે પણ ત્હારા વખાણ કર્યા વિના રહી શકે તેમ નથી, આ બધું ખરૂં, પણ સાકર જો અદકી ખાય તો મિહાજમાથી ઝેર અને, બળવીરો જો દ્રૌપદેરે તો નાહક કુળનો નાશ કરે

સંગ—વાહવા ! શાળાસ ! બોધમાયક વાત છે

જયમલ—પણ તેમા ન્યાય શું ? ભાગ્યના ક્ષત્રીઓ આમને આમ સર્વ ગુમાવશ ?

પૃથુરાજ—આમને આમ વાદવિવાદમા વિલગ વધતી જાય છે પિતાજીની અવસ્થા બદલાતી જાય છે. અને અમારું વીરત્વ જ્યાં જાય છે માટે અમને સત્તા મળે, યશ મળે, ને રાજ તાજનો અમલ મળે, તે સાથે સપ તથા એક્યતા મળે, તેવો કંઈ ઉપાય ?

સૂર્યમલ—હા, ને તે એજ એકજ કે તમારે શાન્તિ અને ચિરંજીવ રાખવી, જેના ભાગ્યમા રાજ હશે તેને અવશ્ય મળશે (મનમા) વાદરાને દાડ તો પાશે ?

પૃથુરાજ—શું મેવાડની ગાદીપર નળજો કુમાર રાજ કરશે ?

રણયુદ્ધમાં બળવીરનું છે કામ શત્રુ સાથમાં, ત્યાં લાડ કે નબળાઈ ન આવે કામ ભેટી બાથમાં; માથું મુકે તે મેળવે સરદારી ને સત્તા સદા, નાહક કુટે લઈને કહાડેા હક લકડડખોદના.

માટે સૌ કહો એક અવાજે કે મેવાડાધિપતિ પૃથુરાજ થાય.

સંગ—ભાઈ પૃથુ ? આ તમારો ગર્વ મુકી દો હકદારના હક લેવા દો પાટળી તરીકે મનેજ રાજ્યલાવવા દો.” પૃથુ હમીને જોડ્યો “તને મેવાડની ગાદી જન-જન-ખેર આ !

જયમલ—કાકા ? આ વાંધો તમારે નથી પતાવવો ?

સૂર્યમલ—ત્યારે સાબળો નાહરા-મુગરાની જળપૂતોની આપણી ચારણી દેવીની પુજારી દ્વારા, માતાના મંદિરમાં જઈ પુજીએ અને તે મહામાયા જગદેવ્યા માતા સુચવે, તે ગાદીપતિ ! સગ-જયમલને કબુલ છે ! અમારે કબુલ છે. સર્વે ઉઠે છે પૃથુ, કહે છે, પણ ધારો કે તેણે માઈ નામ વિસાધું તો ?

સૂર્યમલ—તો શુ તુ માતાને બાંધી લેવા ધારે છે ! પૃથુ ? ત્હારું માનવું ને ધારવું યોગ્ય નથી માતાજી પર જો ભરસો નહિ રાખે, તો તુ કદી પણ મુખી થવાનો નથી. એ રજપુતની મહાદેવી રક્ષણી ભવાની છે એના આશિર્વાદથીજ રજપુતો જય પામ્યા છે ક્ષત્રીઓને નેતોજ આશરો ને આધાર છે

પૃથુ—વાર, ત્યારે હાલો આપણે ચારે જણુ તે મંદીરે જઈએ.

પણુ જો પૃથુનું નામ વિસાધું, તો ત્યાં આ નલવારે વહેતી રૂધિરની નીક ચલજે માતાને બલિદાન દેવા બદલે લેવું પડશે.

સૂર્યમલ—ભાઈઓ ? જો-જો મને અપયશ ન દેતા ? સાક્ષી તરીકે બોધો કાઠારી અને તીસમારખાં તમે હાજર છો.

બોધો—આપુ ! માતાજીનો પરછો કંઈ ખોટો હોય ? બંધાને કબુલ કરવુંજ પડે. નીકર મેખ મરાય, મનની મનમા રહે, ને શત્રુ હોય તે થાય ! તીસમારખા ? તું પણ યાદ રાખજે બચ્ચા !—દેખના, આત બડી હે.

સર્વ—આલો એકવાર તે પણ પરછો જુઓ.

સુર્યમલ—(સ્વગત) સુર્યમલ ? રાયમલના વશજોનો તેનીજ તલ-
વાડ, ખાડાની ધારે ભલે નાશ થાય. જ્યારે ઘરમાંજ
કલેશ થશે, ત્યારેજ શુદ્ધિ ઉઘડશે અને પિત્રાઈનો પડખો દો
સમજાશે. હાલ તો ચારણી માતાને ખોળે વાત મુકવા દે!

પ્રકરણ ૮ મું.

ચારણી માતાનું વચન—સિધ્ધતાનો પાયો

ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર દુર્યોધનને કાકા ભીષ્મની કદર નહોતી, પણ
ભીષ્મ કંઈ સામાન્ય બુદ્ધિનો રાજદારી નર નહોતો સુર્યમલે પણ
તેજ પદવી જિવકારી હતી તે ત્રણે ભત્રિજાને ચારણી માતાને મંદિરે
લઈ ગયો. નાહરા મુગરાની ચારણી દેવીની પરિચારિકા આરતી કરી
રહી હતી ભકતજનો અને ચારણો પણ તેમા ભાગ લઈ રહેલા હતા.
ભજન, ગરબાઓ અને સંત-સાધુ સહિત, માતાના ગાન થતા હતાં, તે
સર્વ બધ પડ્યું, અને આ રાજકુળ રત્નો મંદિરમા પધાર્યા પુજારીને
આ વૃતાત જણાવ્યો, અને માતા કનેથી ન્યાય મળવા વિનતી
કરી પૃથુરાજ અને જયમલ એક આસને બેઠા સગ પોતે વ્યાઘ્રચર્મ
પાથરીને તે ઉપર એકલો બેઠો-ને તેની પામે સુર્યમલ બિરાજમાન
થયા સર્વે લત્રીવંશીયોએ માતાજીને નમન કર્યું, અને સેવકી
ધુણવા લાગી માતાજી સાક્ષાત્કાર હોય. તે રીતે ભૂતિમાથી ઓંકાર
થયો. અને જરા વારે જવાબ મળવાનો હતો તે દરમ્યાન પૃથુ
ભલકી ઉઠ્યો “મેવાડની ગાદી મારા નસીબમા છે એ ગાદીપતિ

આ રીતે આજ સગાડીને સુર્યમલ, ભત્રિજાઓ સાથે ઇન્સાફનું આગણું
બધારે પ્રાપ્તુ થતાવવા અને અતરની અદરથી પિતાનું વૈર લેવાને માતા
ભવાની તરફ ચાલવા માડ્યું. હવે ત્યાં શુ ઘટનાયું થાય છે, તે જોઈએ.

પૃથુરાજ રાંછાડ કહેવાશે માતાજીએ પણ એજ રીતે કહેવું જોઈએ.” આ રાજદોચાર થનાજ દેવીએ કુમાર સંગ્રામસિંહ તરફ નજર ફેરવીને આંગળી વડે તેને બતાવ્યો. કે “ચિતોડની રાજધાનીનો સંગ રાણો અધિકારી છે.” આ નિશાની જોતાંજ સર્વે જાણે જ્યજ્યના પુકાર કર્યા. પૃથુ રક્ત નેત્રે, ખડગ હાથે કરીને દેવીના મંદીરમાં દોડ્યો. દાર બધ થઈ ગયું. અને પરિચારિકા અંદર પેસી ગઈ. ક્રોધાતુર પરશુરામ સમાન પૃથુએ, પોતાના વારસાનો વાગસ થવા માટે સંગતરફ ઉઘાડી તલવાર ચલાવવા દોડ્યો. સગનુ માથું કાપી નાખવાને ઉઘાડ્યો. જ્યમલ નહાસી ગયો અને સૂર્યમલ વચ્ચે પડ્યો. સંગને એક બાણ અને તલવારના પાંચ ઝટકા લાગ્યા. સગ તોયે જીવ લેધને નહારી ગયો. પૃથુ તેની પુઠે પડ્યો પણ નિરર્થક ! સૂર્યમલને પણ હેરાન થવું પડ્યું પણ તેમાં તેણે ફતેહ માની ! પ્રભુ ઇચ્છા બળવાન છે

પ્રકરણ ૯ મું.

પૃથુરાજ દેશપાર !

રાણા રાયસિંહના મનમાં પૃથુની રીતલાત જહુજ વાધા ભરેલી રમી રહી હતી. આવી રાણીને તે વારવાર કહેતો, કે કોઈ પણ દહાડે, પૃથુને મારી ફણિ કનેથી અલગ કરવોજ પડશે. એ તોફાનીને રાજદ્રોહી નીકળશે. રાજની સલામતી માટે એ લયકર શખસ ગણાશે. આવીરાણી તેનો વારંવાર જવાબ આપતી, કે “આંખને અણુગમતુ તે બધાને અળખામણુંજ લાગે!” આ વિવાદનો નિવેડો પ્રત્યક્ષ આવ્યો. એક દિવસ નવી રાણી પોતાના ભરથારની કને કેટલીક વિનંતી કરવા લાગી. પોતાના કુવર જ્યમલને ગાદી અથાવવાની યુક્તિ યોજવા લાગી મંથરાની માયામા મુઝાયલી

કેકેરાણી પેટે દશરથને સમજાવવા લાગી ભરતને રાખ્યાલિપેડ ને
રામને વનવાસ અપાવવા લાગી

નવીરાણી—પ્રાણનાથ મેવાડના અટકી રામનેના શુરાતનપર મોહી
પેડીને હું વરી છું, ને એટલા માટે કે મારો આળડ,
મેવાડની ગાદીનો વારસ થઈ, રજપૂતાનાનો ચંદ્ર
કહેવાય, પણ તમે તો તે તરફ જરાએ જોતા નથી.

રાયમલ—પ્રિયા ! પાટવીને ગાદી વારસ કરવો, એવો આલ્સો
આવેલો રિવાજ તોડી હું મારા કુળને કલક તો કદી
એસાડવાનો નથી, પણ તે સાથે હું એટલું પણ કહું
છું કે તને અને તારા પુત્ર જેમલને ઝાલી રાણી કે
તેના કુમાર સગ થા પૃથુથી ઓછા સુખમા પણ
ઉધારવાનો નથી

નવીરાણી—ત્યારે તો હવે તમારૂં દીલ પરખાયુ, બસ, થઈ રહ્યું;
કદી જો તમારી દેહને દગો થયો, તો મારા કુવરનો
કાણુ ધણી !

રાયમલ—વાહ ! શાઆસ ! એવુંજ બોલવું ઘટે ! તમને હું
પરણ્યો, ને શા માટે ! એક ઉપર બીજી લાગ્યો ઝાલી
રાણી જેવી કુળદીપક નાર છતાં, તમારી સાથે પ્રેમ
બાંધ્યો, એ શું કરવા ! દીલ દુખાવા નહિ, દેવી ! તમે
મારા હૃદયમાં વસેલાં છો, તમારો પુત્ર મારી આબની
કીકી છે

નવીરાણી—માત્ર કહેવામાજ ! બાકી ઝાલી રાણીજ, ખરૂં નેનું
લાડ ! બસ, જાઓ, તેમને માનીતા કરો !

રાયમલ—હું સત્ય વચન કહું છું કે તમે મારા દીલનાં માનીતાં
દેવી છે. માટે રીસામણાં છોડી દો, પ્રિયા !

નવીરાણી—માગ લાડુલા ભરથાર ! તમારી આગળ મારું રીસા-
મણું નહિ તો ગીજે ક્યાં ! મેવાડી રાણાની માનીતી
ગણીશ્રીને એટલુએ માન નહિ !

રાયમલ—તારો કુવર પણ તેજ હક ભોગવે, પછી !

નવીરાણી—તો તમારી કૃપા ને શોભા, ગાદી તો વૃથા આપો વચન.

રાયમલ—આ વચન છે !

એટલામા દાસી અદરથી ખબર લાવી.

દાસી—રાજમાતા ! જેમજલાઈ ઉતાવળા ઉતાવળા, તમને
બેટવા આવે છે

નવીરાણી—જલ્દી આવવા દે !

રાયમલ—રખે કંઈ નવું જીવું થાય ! ત્યા જેમણ આવી ચડ્યો.

જેમલ—બાપુ ! પૃથુ વકર્યો ! માતાની સામે થયો !

રાયમલ—મને ખાત્રીજ હતી, બેટા ! 'શું' થયું, વાર !

જેમલ—ચારણી માતાએ સંગરાજ તરફ આંગળી કરીને રાજ
તિલકનું ચિન્હ બતાવ્યું. ને કંઈક લાગ ભોગવવાનું
મુરજમલને નિમ્યું. ત્યારે પૃથુરાજ ચીડાયો ને સગને
મારવા જતાં, સંગ ન્હાસી જવાથી મુરજમલને ધાયલ
ક્યાં છે કાકા વચમા પડયાથી સંગે ઉગર્યો

રાયમલ—મ્હારે પેટે એવો જનુની પુત્ર ! મેવાડનો ગાદી વારસ
આવો ઉભાનિઓ ને અદેખો ! સગા લાઇવું પણ
લણું નથી વાચતો ! બસ એકદમ તે મારી નજર
તળેથી દુર થવો જાઇએ છે !

દાસી—(અદરથી) પૃથુરાજલાઇ ધાયલ થએલા આવે છે

રાયમલ—જેમલ ! ઝાલી રાણીને બોલાવો દાસીને મોદલ એ
કપૂત મને નહિ જોઇએ !

જેમલ—વાડ, બાપુ !” જેમલે જાય છે. પૃથુ આવે છે

રાયમલ—ઓ અભાગી પૃથુ ! જરા આંખમા દયા રાખ ! અમી
નાખ ! એમ અદેખો ન થા ! તારૂં કયું થવાનું નથી.
કીરતારે જે ધારેલું છે તેજ થશે, તું ગમે તેટલાં
કાંકા મારી પર્વત કુદવા જશે, પણ નાહક પછડાઈને,
પ્રાણ ગુમાવશે મારે પેટે આવો પુત્ર ! પૃથુ જેવો
બળવીર જે રજપૂતાનાનો અનુન તેની આવી ચાલ !
બસ તારા આવા આચરણથી હું બિલકુલ નારાજ
થયો છું જ્યામુધી તું તારી ચાલ સુધારીશ નહિ,
ત્યા સુધી મ્હારે તારું મોઢું જોવું હરામ છે ઝાલી
રાણીને પેટે આવો પુત્ર પેદા થશે, એવું તો મેં કદી
કહ્યેલું નહોતું ! શરમ છે તને !

પૃથુરાજ—પિતાજી ? મારી સાવકી માતા આગળ મને હીંચ્છા
પાડી, ભલે અપમાન કરે પરંતુ હું તો એટલુંજ
કહેવા આવ્યો છું કે આ મેવાડની ઝાલી હવે મારા
નશીબે ચોંટી ચૂકી છે કેમકે સંગ ગયો. હવે તેથી
ઉતરતા દરજ્જાના વારસ તરીકે હુંજ છું. મારાં
બાહુબળ, હવે કેવી રીતે ફરકે છે, તે જુવો !

રાયમલ—બળ હોય તે નિર્દોષને હણવા માટે નહિ, પણ અનાથ-
ને બચાવવા માટે દ્રવ્ય હોય તે દરબાર માર્ગે ખરચી
ખીજને દડાવવા માટે નહિ, પણ પરોપકારમાં વાપ-
રવા માટે ! પૃથુ ! તું ભલે બળવીર હો, પરંતુ આ
રૂપ બુદ્ધિ, તારા ઉચ્ચ કામને કલકિત છે, અને તેથી
હું, કહું છું કે હવે તારું મોઢું જોવું મને હરામ છે.”
એટલામા ઝાલી રાણી દોડતી આવે છે

ઝાલીરાણી—પૃથુરાજનુ મોટું જોવું હરામ ! કેને ? ”

રાયમલ—મને ! ઝાલીરાણી ! મોટાલાઈ સંગને મારવા કહેલા પૃથુરાજનુ મોટું જોવું હરામ કહેલું, એ હવે તમારે ગમે તે કરવું હોય તે કરો પણ એવો પુત્ર મને ન જોઈએ. કુળ છેલક, માઆપ દાહક, ગાપિનાશક, બ્રહ્મ દેવી અને દીન દુઃખદાતા, એવા પુત્રનો શાસ્ત્રે પણ અંગિકાર કર્યો નથી. કેમકે તે કુળમા અગારો પેદા થયો કહેવાય છે.

ઝાલી—પૃથુ ? સગા લાઈ માથે આ પૈગ ? જન—તેને શોધી લાવ, તે રાજગાદી અપાવ, તેમાજ ત્હારી શોભા છે.

પૃથુ—એ નહિ બને !

ઝાલીરાણી—પૃથુરાજ ! તારા પિતાનુ અપમાન પામવા જેવું કામ કરવાને તારે અચકાવું જોઈએ.

પૃથુરાજ—માતા ! રાજ્ય લેવું, એ તો પતંગ ઉડાવવા જેટલીવાર ! પિતાજીને હું ગંમતો ન હોઈશ, તો આ પળે દેશ તજીશ. પણ હું એમ નહિ ભાખીશ, કે મેવાડની ગાદી પર સંગ રાજ ભલે કરે ?

ઝાલીરાણી—આપુ ! તું હજુ બાળક છે, માટે લાઈ તરફ સ્નેહથી જો. તારા જવાથી મારી તો સઘળી દિશા અંધ થશે

પૃથુરાજ—તું બાત્રી રાખજે, કે જે દેકાણું આ તારો જાયો ગયો, ત્યાં વિજયનો ડકો સમજવો પિતાજીની મરજી તું પારખી શકતી નથી, પણ હું બાણ છું. જેમલને ગાદી આપવા માટે આ આડકતરો પ્રપંચ છે.

નંદીરાણી—આપુ ! તુંએ મારોજ પુત્ર કહેવાય ! જેમલ અને

નારામાં ફેર નથી । તારો વિજય, તેમાં સહેજે-જેમલનો
વિજય છે

પૃથુરાજ—હું સંમળુ છું પણ ચિન્તા નહિ । પિતાજી યાદ
રાખજો, કે મને દેશથી દૂર કરવામાં તમને વિપત્તિનો
ભોગ થવું પડશે. મારા જવાથી તમને પરતાવું પડશે.

રાયમલ—હું પુત્ર વિના ચલાવીશ, પણ અધર્મને અને
અત્યાચારીને તો કદી ઉત્તેજન નહિ દઈશ

આલીરાણી—મહારાજ ! એક ભૂલ ક્ષમા કરો ?

રાયમલ—મારૂં વચન મિથ્યા નહિ થાય !

પૃથુરાજ—માતા ! તું શા માટે દયા માગે છે । શું તું મને
એટલો નિર્જાળ ધારે છે । અરે તારે જોવું હોય તો:-

આ પલકમા પહાડગરાડ ઉપાડી એમ પછાકુ હું
આહુત્યગથી ધરતી ધુળવી દશ દિગ્પાળ ડાલાવું છું !

દાવાનળ જેવા દુસ્મનને ફૂક વડેજ હઠાવું હું !

અહુ કદી સંગ્રામ વિષે તો વિજય કરીને આવું હું.

જેને એવા પુત્ર હોય તેની માને દુષ્ણ લાવવું શું ?

આલીરાણીને, મેવાડીસુત જગેજ કહાવું હું !

ફરી પૃથ્વીના નવે ખંડમાં વિજય કરીને આવું હું,

મેવાડી ગાદી તો પૃથુને ભાગ્ય જડી છે. થાવું શું !

રાયમલ—આલીરાણી ! અનુભવે ટોકર મળશે. અને તેથીજ
તેનું ચડતું લોહી ગરમ થતું હંડું પડશે જવાદો !
તમે તેને ન અટકાવો । એ હજી તો સગનો છવ
લેવા ચાહે છે ?

પૃથુરાજ—જો ગાદી પર ના જોડો તો એજ પ્રતિજ્ઞા છે.

આલીરાણી—ભાઈ ? કંઈ માન ! તારા બાપુને નમીને સંગને તું
સમજાવ !

પૃથુરાજ—પિતાને લાખવાર નમુ ! પણ ટેક માટે નહિ ?

રાયમલ—ગસ એકદમ, તું દુરંધા !

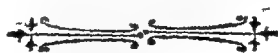
પૃથુરાજ—આ ચાલ્યો ! હું કદ કાયર કે ખાયલો નથી. કાલી રાણીને ઉદરે જનમેલો છું આંગાતુ ખીજ છું. મેવાડની ગાદી મ્હારા નસીબે છે વીરવધી, બળથી, અને આપ સત્તાથી રાજ કરીશ.

રાયમલ—તું દેશદ્રોહી અને રાજદ્રોહી છું !

પૃથુરાજ—હું દેશનો ઉદ્ધાર કરીશ હું મેવાડી રાજ અગ્રલ કરીશ ચવનોની નજર અને તેના પગ, મેવાડની ભૂમિથી અગ્ર કરીશ રામ રામ બાપુ ! જ્યારે બોલાવશો, ત્યારેજ આવીશ ' એટલું કહીને બન્નેની તકરારમા પૃથુ ક્રોધથી પોતાના મહેલ ચાલ્યો જાય છે. કાલીરાણી મુર્ચ્છિત થાય છે. નવીરાણી પકડી લે છે.

નવીરાણી—ધીર ! ધીર ! ધીર !

રાયમલ—રાણી ! કાલારાણીને શાન્ત કરો, હું જાઉં છું. અને સગની શોધ માટે માણસો મોકલાવું છું. જેમલને સલાખને " એટલું કહીને રાયમલ પોતાના મહેલ તરફ ગયો, અને કાલીરાણી પણ શુદ્ધિમાં આવતાં વિચાર થઈ.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સંગ એક ભરવાડને ત્યાં !

રાજાને ત્યાં જન્મ લેવાથી કદ રાજસુખજ પમાય, એવો ભાગ્યદેવીએ કાલ આપેલો નથી હોતો, પૂર્વના થોગે સુખ દુઃખ રાયને રક, ને રકને રાગ થવું પડે છે.

દ્રૌપદીના ચીર ખેંચ્યાં. અને દુ શાસનનું રૂધીર પાન કરવાનો સમય પણ જોયો; આ બન્ને વેળાએ ધર્મ યુધિષ્ઠર તો એવાજ માનસિક અર્થમાં રહેલા હતા. જે કાળે જે બનવાનું છે, તે મિથ્યા થતું નથી.

રામ વનવાસમાં ગયા, ત્યારે પણ તે એવીજ ધીરતા અને શ્રીદત્તા રાખી રહેલા હતા.

હરિશ્ચન્દ્રે રાજ ત્યાગ કર્યો, અને દેડને ત્યાં વેચાયા, તો પણ ધર્મ નિષ્ઠાપર શ્રદ્ધા રાખીને, સંકટની સામે થઈને, અ તે વિજય મેળવ્યો.

ધીર વીરનરો કદીયે આશ્તથી ડરતાજ નથી કેમકે આ પણ કાળ રૂપ વીરનરની કસોટી છે.

સંગ્રામસિંહ ધવાયો; પૃથુની તલવારની અણી તેની આંખમાં અડવાથી તે કાણો થઈ ગયો. જે કે તે પણ એકજ માતાનું દુધ પાન કરીને ઉછેરલો હતો, અને વીર પિતાનો કુમાર હતો. જે કે અતઃ માત્ર એટલોજ હતો, કે પૃથુરાજમાં કંઈક દેવી ગુણ હતા. ક્ષત્રીવટનાં ઉમદાં લક્ષણ હતા.

પૃથુ દેશવટો પામ્યો, અને સગ પથુના ભયથી નહાસી ગયો. આખરે તે છુપા વેશમાં એક ભરવાડના ઘેટા ચારવાને રહ્યો. બાળ કુમાર કંઈ ભરવાડની નોકરી કરે અને જંગલમાં લુપ્તો રોટલો અને મીઠું ખાઈ, પાણી પીને મધ રાત્રી મુઠી જનાવરો સંભાળે, એ બનવું તો અશક્ય હતું. વળી આ ભરવાડે તો તેને રસોઈ કરવાનું પણ સોંપ્યું હતું. એ વિદમ્બના સર્વ કરતા વડી હતી. બીજા બધાં દુઃખ સહન કરી શકે, પણ જ્યાં હાથ કર્મ આવ્યું, ત્યાં લાચાર ! જાહેર રીતે તો રહેવાય નહિ. કેમકે પૃથુરાજનો ભય હતો. એક દિવસે નવીન યોગ બન્યો. સગ, જ્યાં રસોઈ કરતો હતો, ત્યાં ભરવાડની નવી સ્ત્રી સ્ત્રીવી ચડી મુકુમાર યુવાન તરફ તેને અપ્રતિમ મોહ લાગ્યો.

અને કોઈપણ રીતે તેની દુનિને ચલાયમાન કરવા ઇચ્છા થઈ, પણ તે વનવાસી ક્યાં સમજે છે કે આ ક્ષત્રી કુમાર અટકી છે ! ભરવાડણુ જ્યાં સગ, રોટલી કરતો હતો ત્યાં આવીને દુરથી વિચાર કરવા લાગી કુમજો કેળ જીવો હેઠનો સોકરો વેદ કરે, ઇ મારાથી તો જોવાતું નથી. ગાડરે પીટયે ઇને ઇવુ તે હુ કામ હોપેલું હોહો ! ઇના મોદાની મીઠી હાકર જેવી વાણી તો જાણે દીલકુ ડોભાવી દેયસ ! પીટયા ભરવાડીયામા કાઈ માલ મળે નહી દીલ તો કેસ કે આ રાજકુમાર જીવા હાથે દીલકુ આઈ ઇતુ મોહુ કોતુ રૂપાણુ સે ! રાજવાહમા રીયેલો હોશે, તોપણ મજુરી કરીને દખ્ખાં ઝીલવામાં કીવો ઠરેલ સે. ઇવાની હગાથે ભવડો ગાળવો હોય તો કીતુ હખ ! જીવતર હકળજ થાય ! હાલની લલસાવુ !” —ભરવાડણુ સંગ કને જવા લાગી સગ, રોટલી કરી લઈને હાથ ધોવા લાગ્યો.

સગ—(ભરવાડણુને જોઈને) “આવો, આઈ ! કેઈ હુકમ ?”

ભરવાડણુ—હુકમ ! તું રાજ જીવો રૂપાણુ, તે તારો હુકમ કે મારો !

સંગ—આઈ ? ગરીબની મજકરી કરો છો ! હુ તમારો તોકર, જો રાજનો કુંવર હોય, તો મારે કંઈ હુકમ ?

ભરવાડણુ—હુ તો તારો હુકમ માનવા આવીસ બોલ, તુ મુને ચાહસ !

સગ—મારા અન્નદાતાને હું ન ચાહુ તો કેને !

ભરવાડણુ—હું તારી બોલીમા બરાબર હમજતી નથી ! કહે. તું મારા જીવ કરતા વહાલો લાગેસ, હું તને લાગુંસ !

સંગ—શા માટે નહિ ! તમે મારા જીવનદાતા છે.

ભરવાડણુ—જો તું મને ચાહતો હોય તો હું પુછું તેનો જવાબ દેહે !

સંગ—હા, શું કરવા નહિ દઈશ !

ભરવાડણુ—તું પરજીવો ખરો કે !

સગ—ના.

ભરવાડણુ—ત્યાગે તને કોઈ પોતાનો કરે, તો—

સંગ—બાઈ ! તમારી બોલીમા શુ ભેદ છે, ને કંઈ કળાતો નથી. તમે શું કહેવા માગો છો, તે સમજાતું નથી.

ભરવાડણુ—હું છ કંઈસ, કે તારા પર મારો પ્રેમ સે !

સંગ—પછી !

ભરવાડણુ—પછી હું તારો પ્રેમ માગુસ !

સંગ—પછી !

ભરવાડણુ—તારા જીવનરમા લાગ લગવા માગુસ !

સંગ—તમને શુ ઓછું સુખ છે, જે તમને આવું મુજે છે ?

ભરવાડણુ—તારી મીઠી બોલી, ને તારૂં કડુ મોટું માગ હજી કરના વધારે સે તેથી !

સંગ—બાઈ ! બોલી ઉપર લલચાઈને ને રૂપ પર મોહાઈને પોતાનું સુખ છોડવા જશે. તો લાંબી કુતરાનું થશે. પારકું મળશે નહિ, ને પોતાનું ટળી જશે !

ભરવાડણુ—પણ તેં મને દીવાલી કરી દીધી સે ! જે જે દલાડાથી આવું, ને જે રાતથી ઉઘ ને સોરી લીધી મેં

સંગ—જે તમારી નિશ્ચા કલ્પના છોડી દે. હું તમારી પતંગ જેવી આશના બોલ સાલજવા ઇચ્છતો નથી

સગ ત્યાથી જવા જતા ભરવાડણુ પડે છે ભરવાડણી જીની સ્ત્રી કરી આ ચેષ્ટા જુવે છે.

ભરવાડણુ—હું તને મુકવાની નથી. તેં મારા દીલને આધી લીધું સે.

સંગ—મને જમવા જવા દો !

ભરવાડણુ—કુખી રોટલી રહેવા દે ! પકવાન ખવરાવલ !

સંગ—અનીતિના જેરી પકવાન કરતાં, નીતિનું અમૃત ખાણું

મને વધુ વહાણુ લાગે છે.

ભરવાડણુ—મારો જીવ જાહે, તેમા તને હું લાભ ?

સગ—હેર પીતાં જીવ જાય, ને આંધળો થઈ કુવામા પડે, તેમા કોને દોષ ! બાઈ ! તમારી આંખમા ભરાયલા વિકારને દાખો ! પારકાનું રૂકુ જોઈને પોતાનું ગુમાત્રો નહિ જો તેમાં પ્રભુ પણ રાજી નથી તમારા નશીબમા એવું સુખ હોત, તો આપેલું સુખ શા માટે બગડત ! માટે જે પ્રભુએ મરજીથી દીધું, તેમાજ મજા કરો ! જાઓ હમણા રાયકો આવશે—આપણને દેખશે, તો માફ મોત થશે હું તો તમારો નોકર, તમારા દીકરા જેવો, ને તમે મહારા અન્નદાતા જેવાં ! બાળક જ્યારે નહાતું હોય, ત્યારે શેઠાણી અત્ર આપે, તો હવે દીકરા ઉપર માએ મોહાવું કીક ન કહેવાય તમે કહો જો કે માફ મોત થશે પણ બીજાં કોઈ વહેમાશે તો તેમા—જન્મેનું મોત ઉભું થશે, મને માફ કરો ! ”

ભરવાડણુ—પણ હું તને મારો જીવ હોપવા બેઠીસ લખમી ચાહલો કરવા આવી તો કરાવી દહે !

સગ—બાઈ, તમને મે કહ્યું કે, મને તે હરામ છે શું મારા આ કુળમાતાની કુખે કશુંક બેસાડવાનું છે ? જો તમે પવિત્ર હોય, ચારણી માતાની ખરી ભરવાડણુ પુજારી હોય, તો ધણીને છોડીને, મને કેમ વળગો ! હું તમને હાથ જોડી કહું છું. કે મને સતાવશો નહિ. અગર કશુંપણ ચાલાકી કરશો. તો કાં તો માફ અથવા તમારું બેમાથી એકનું તો અવશ્ય મરણ થશે.” આ વિવાદ ચાલે છે ત્યાં નવું કૌતક થયું !

ત્યાં ભગવાડ સાથે ભરવાડણુ રહતી આવે છે

ભરવાડ—પણ તું રહેસ હું કરવા !

ભરવાડણુ—(હસકા ભરતી) હુંને કેતા હરમ આવેસ !

ભરવાડ—પણ સે હુ ! કાંઈએ તુંને કંઈ કહીઉં ! ઓલી રાડ
જુનીએ કાંઈ તારી અદેખાઈ કેરી ?

ભરવાડણુ—એ જુનીએ ઓલ્યા નવા મોકરાને ભભેર્યો ને તેણે
મારી ઢેકડી કરી !

ભરવાડ—મારી નાખું ! કાપી નાખું !

ભરવાડણુ—ના ઇવુ કંઈ નથી કીઉં. પણ અમથું ઓલી ગીયો.
ઇને હીખીહા કરવી હોય, તો એ ઘડી બાધી રાખો.
અહ ! વધારે કાંઈ નહિ !” હુ તો જાઉંસ ! એમ કરી
ભરવાડણુ જાય છે. સંગ આવે છે ભરવાડ ચીડાય છે.

ભરવાડ—(લાકડી ડિગામીને) મારા હહરાના ! મારા ઘરમાં
રહતે જૈરાની મહકરીઉં કરેમ !” સગને પકડીને રમીથી
બાંધે છે

સંગ—બાપુ ! મે કાંઈ કયું નથી.

ભરવાડ—સુપ ! સુપ ! તારો દાળીયો ભરડાઉંસ, તે જો !

સંગ—અરે પણ તે આવી પીડા ! } ભરવાડ બાંધી જાય છે.

ભરવાડ—ખખરદાર ! આહીથી ગયો તો } સંગ રહે છે એટલામાં
ભરવાડણુ આવે છે

ભરવાડણુ—કેમ ! કેવી મજા પડી ! હવે માનવુંસ !

સંગ—ખખરદાર ! દુર ! દુર ! ઓ ચડાળ સ્ત્રી ? તારાં નીચ
વચ્ચનો ન સભળાવ ! તારી કારી આખ મારાપર
ન નાખ, જા જલ્દી રસ્તે, નહિ તો તારો જાન લઇશ.
નકકી જાણુ જે કે હુ પણ સિંહણું દુધ ધાવેલો

ભત્રી પુત્ર છું અનીતિવાનને એક ઝટકા મારી દાર
કરનારો સિંહ બાળક છું

ભરવાડણુ—વાર ! વાર ! ખા હો !” ભરવાડણુ ચીડાવીને જાય છે
સંગ—જગતમા અનીતિવાન માણુમેની પણ હદ હોય છે.
જી જન પણ પુરુષપર આશક પડતી હશે એ તો
આજેજ અનુભવ થયો નશીળ દેવી ! તું મને પ્રાણુ
ધાનક કુપ્ત આપજો, પણ આવા નીચ અને ગદીવા
કીચડમા તો કંદી નાખીશ નહિ !

એવામા જુની ભરવાડણુ આવે છે

જુની—ભાઈ, તારાંપર નાહક જલમ થાયસ. એ બધુ જોયું.
ધન્ય ત્હારી જનેતાને ! બાળક પણ સુદ્ધિવાળો ખરો !
ડીક રાડને ઝાટકી કહાડી ! અદેખીને વઢેલ રાંડ
ખેતે બગડીને ખીજને પણ બગાડતી હતી ! ભાઈ લે
તને છોડી મુક, તુ તારે નહાસી જ, નહિ તો
મારી નાખહે !” લલી ભરવાડણુ સંગને છોડ્યો.

સંગ—આઈ તમારો ઉપકાર થયો પ્રભુ નમને મુખી કરો !
સંગ દોડી જાય છે. ભરવાડની તજર પડે છે.

ભરવાડ—પકડો ! પકડો ! ગીયો ! ગીયો !

ભરવાડણુ—(દોડતી આવીને જુનીને પકડીને,) આ રાડે નહાડી મુક્યો.

જુની—તે હુ કરે ! તારે ધની હાથે નહાડી જવુ તું તે !

ભરવાડ—હે !” ભરવાડ ચક્રીત થઈ ગયો.

ભરવાડણુ—(રડતી દોંગ કરીને) રાડ ! અદેખાઈ કરીને હુને
કલક સડવેશ ઓય ! તારા નામના છાછ્યાં લઈ !

(કૂટે છે. ભરવાડ, જુનીને મારે છે.)

ભરવાડ—રાંડ, નીકળ મારા ઘરમાથી ! અહ ! ભાગીજ !

બુની—તો મુવા આ તારૂં ધર વડાડહે ! હુ તો આ હાલી !

આખરે સંગ નહાસી ગયો. એક વિકટ જગલમા ચાલ્યો ગયો. અબ્બાણ અતે લયથી ઘેરાયલો ઘલાવરો બનીતે ગયો તેને લાન ન રહ્યું. ગયો તે ગયો ભરવાડ કમબોગી થયો

પકરણ ૧૧ મું.

ભાગ્યની રેષા ! જગલમાંથી મહેલમાં !

પૃથુરાજના ત્રાસથી નહાસતો ફૂતો સગ્રામસિંહ ભરવાડને ત્યાં જઈ રહ્યો હતો ભરવાડના ઘેરાં ચારવા ઉપરાત રોટલી પકાવવાનું કામ પણ તેને શીર હોવાથી. કમઆવડતને લીધે તિરસ્કાર પામ્યો; એટલુંજ નહિ, પણ ભરવાડની પાપવાસનાનો ભાગ યદને ત્યાંથીજ ભાગ્ય ફી ગયું ને અતે જગલમા નહાગી ગયો.

કથાકારો વાર્તાકારો, અને ઇંધતિહાસવેત્તાઓ, સગના સમાચાર વિવિધ આપે છે. ભુખ તરસથી કંટાળેલો સગ, એક દહાડો ફરતો ફરતો જગલમા ઝાડનજે મુતો હતો ત્યાંથી તેને મદદ મળી કેટલાક ગજપુતો ત્યાંથી પસાર થતા હતા સગની ગળ્ડીય કાન્તિ અને મુદ્રાચિન્હ ઉપરથી તેને પોતાની કૃપા તજે લીધો અને સ્વાદી માટે ઘોડો તથા ગાધવાને શસ્ત્ર આપ્યા સગ કંઈ એવો નળજો નહોતો. કે મેવાડી ભૂમિને દોષ આપે તે ગજપુતો સાથે ગયો, અને શ્રીનગરના રાજા કરમચંદને ત્યાં જઈ રહ્યો શ્રીનગરનો કરીમચાંદ ઉર્ફે કરમચંદ, પરમાગ્વશી ગજપત રાજા હતો તેના આશરમાં સંગ રહ્યો. અને થોડી ઘણી સહાયતા મેળવવા લાગ્યો. તેને ચિતોડમાં જવાનું ભારે થઈ પડ્યું હતું તે પોતાનું નામકામ આપતે નહોતો અનાથ વીરનંદ તર્કિક બુદ્ધ ગણના તજે

પૃથ્વી-કુમાર.
સગ અને શ્રીનગરના રાજદૂતો.

ખેલતો હતો. એક સમયે જગલમાં તાપથી ધાકીને, થોડા આણુ પર આધી, કટાર ઓસીકે મુકીને મુતો હતો. નિદ્રામાં ભરપુર હતો. એ સમે પામેના વૃક્ષ નીચે એ કાઠ થોડે સ્વાર ઉતર્યા. એકનુ નામ જ્યસિહ્યાલી અને ખીન્નનુ નામ જૈમુસીદીવ હતુ, તે ત્યા રસોઈ કરવા લાગ્યા થાક માળવા લાગ્યા એ વડની છાયામાં કોન ને એક જગી નાગ રહેતો હતો ઘડીવારે તે તાપના અકળાટથી જહાર નીકળ્યો અને ત્યા સુગ મુતો હતો તેની ઉપર ફેણ માડી દોલવા લાગ્યો આ વેળા, તે ઝાડની ડાળી ઉપર એક પખી બોલવા માડ્યું અને તે રસ્તે જતા એક ભરવાડે સાભળ્યું પખીવાચના શુકન જાણનાર માફ નામના ભરવાડે, જરાવારે સગને ઉંડો જોઈ કહ્યું કે “પંથીલાખ? તમે જરૂર મોટું રાજપદ પામશો” મંગ હસ્યો. અને આભાર માન્યો આ હકીકત પેલા સ્વાગેએ સાભળી, અને સગની સાથે થયા, તે પણ શ્રીનગરના રાજસ્વાર હતા સગની હકીકતમાં શ્રીનગરના મહેમાન તરીકે જાણાયાથી ત્રણે જણ નગરમાં ગયા. અને રાજ કરમચન્દ્રને સ્વારેએ અનેલી હકીકત જાણાવી તેમજ ભરવાડે પેલા પખીના શુકનની વાત કહી તે ઉપરથી સગને પોતાની કુવરી પરજાવવાનો દરાવ કર્યો સગનું લાગ્ય ફરી ગયું દીનમાન ઉછળી ગયું, -હવે જોઈએ કે રગમાં રગ કેવો સુજો છે?

એ દિવસે રાજકુવરી વિજ્યુઆ, પોતાની સખીયો સાથે રાજ અગીઆમાં વિનોદ કરતી હતી, યુવાન કુમારિકા તનમનાટ કરતી હતી. સમાન સહચરીઓ ચેષ્ટા કરતી હતી ત્યા અણુધાર્યો સગનો મેળાપ થવાનું નિર્માણ થયું ખરી રીતે તો કાતુક થયું

૧ મખી—વિજ્યુઆ ૨ નાગ પિતા કરમસિહ પરમારે, આ શ્રી-
નગરની હક્કના દરેક બત્રીપુત્ર તને અતાવ્યા પણ તહે
એક પણ પસંદ ન કર્યો?

વિઠ્ઠુઆ--'હૈના' ઝેશની તો દીવાની પણ હોય છે પરંતુ ચંદ્રમાતા તેજને ન પહેાચે તેજ તો કાચમા પણ હોય છે, પરંતુ મણીને ન પહેાચે તેમ રજપત તો બધાએ છે, પણ મેવાડીને ન પહેાચે બીજા રજપતોએ પોતાની 'હૈના-દીકરી, દિલ્લી મુલ્તાનને આપીને ખુશામત કિઠાવવા તૈયાર થયા છે પરંતુ મેવાડી ગણાઓ હજી મુઘી અટકી-અડગ અને વત્યાલિ-માની ગેલા છે અને તેવાને પરણવું, એજ સાપ્ત્ય બાકી તો વૃથા પણ આપણા લાગ્ય કયાંથી !

૨ સખી--ખચીત ગમે તેવી ભુખ લાગે પણ સિહ, ઘાસ ખાવાનોજ નથી ! હાથી માટે તો રાજ દરબાર હોય ! હસણી માન સરોવરમાંજ શોભે

વિઠ્ઠુઆ--મેવાડી રાજકુમારે માટે માગ પિતાનું બહુ ઉંચું મત છે અને--

૧ સખી--અને તે તારે માટે શોધખોળ કરે છે, નહિ !

૨ સખી--હા, હા મેવાડના રાણા રાયમલના પાટવી કુવર સગ ઉપર તેમની મમતા છે પણ અલી વિઠ્ઠુ ? આ તારું જોખન પુખ્ત, તો પૃથુ જોવાજ મધુકરને શોભે ! જો પેલું યુલાળ, પણ યુલયુલના પ્રેમમા કેવું મરત છે ! પેલી વેલી, આખા સાથે કેવી ગેલ કરે છે ! પેલી મેના, પોપટ સાથે કેવી રમે છે ! વિઠ્ઠુ ? તું તેવું લાડ ક્યારે કરતી થઈશ ?

૧ સખી--વળી જીવતર હોય તો શું તેવો વખત ન આવે ! રાજને રાજ, ને રંકને રંક !

વિઠ્ઠુ--તમે કા ગલરાઓ છો આવશે, આવશે, એક વખત સૌને આવશે

૨ સખી—પણ તારા જેવું જોયન ક્યાથી લાવશે !

વિન્નુ—તમે ક્યા ઓછા રૂપાળા છો ! જોની !

સખીયો—(આ ઉભય લોકમાં)

શું કહીએ બેની હાં, હા, ઉછળે જોયનીઆનું જો

સાગરની ભરતીના જળનો જો વેગ ઉઠે સમતોલ,

ચંદ્ર જોઈને જેમ છલકાતો

મહોપર મદન રસિક મલકાતો,

જાઓ-જાઓ-મુખ ન થાઓ

આવો આવો ના શરમાઓ,

નાગદણી સમ ચતુર ચોટલો શો ફરકાવો, મોર !

બન્ને સખીઓ—ઓ નાગ ! જો જો ચાલ્યો નાગ !-શું,

વિન્નુ—(ગભરાઈને) નાગ ! નાગ ! ક્યા છે ? મચ્છરી કે ?

૧ સખી—એ તો મણીધર ચોટલો જાણે રાજ્યોગ મુચવે છે,

પ્રાણનાથના શીરપર જાણે ડોલે છે !

૨ સખી—હા, જાણે સગરાણો સમાન વર મળ્યે, એવું જ થાય છે,

એટલામા ત્યા સંગ, જેમુસીંગ તથા બાલીયો

આવે છે.

જેમુસીંગ—સંગ રાજ ? તમે આહીં ઉભા રહો પાછલે ગમેથી

અમે મહારાજને મહેલમા ખચર દહાએ

(બન્ને જાય છે સગ ઉભો ગહે છે)

સંગ—ઓહો ! પેલી દેવકન્યાઓ કાણ ?

૧ સખી—અલી જો જો સામે ચંદ્રમા ઉઝ્યો !

૨ સખી—અરે હા એ તો કોઈ નવી મુર્તિ ?

વિન્નુઆ—(જોઈને) ઓહો ! એ રાજ તેજોમયી કાણ ?

સખીયો ? એ કાણ હશે ?

સંગ—(મનમા) શુ હું સ્વર્ગમા છું ? મને શેષ નાગ કન્યાનાં
દર્શન થયા ? શું આ બગીચામા દેવાંગના હશે ?

વિષ્ણુ—(સંગને જોઈને) સખી ! પેલા પદ્મીને તું પુછતો ?

૧ સખી—વાર. (સંગ અને જોઈને) ભાઈ ? તમે કાણ છો અને
અહીં કયાથી ?

સંગ—હું એક મુસાફર રજપુત છું. રાજ્યાગ જોવાને
આવ્યો છે મારા આવવાથી તમને હરકત થઈ હશે
તે માટે માફી માગું છું (સંગ બાણુ જવા આહે છે.
મખી આરી પ્રીતે અટકાવે છે

૧ સખી—હલા રહો તમારી આખમા બહુ છે, અને પેલી
આ નયના રાજની કુમારીને તમે જાદુ કર્યો છે નમે
મદારી લાગો છો. સાથે નાગ લાવ્યા છો

સંગ—ભાઈ ? હું તદ્દન અજાણુ છું પ્રદેશી માથે આમ
કોપ ? નાગ કેવો ? જાદુ કેવું ? મને જવાદો !

૧ સખી—તે બુલાસો અમારી કુમારીને કરો આવો ! તમે
નિર્દોષ હશે, તો જવા દેશે, ચાલો. એમ છટકી ન જગો.

સંગ—(મનમા) આતો ધરતી ઉઠી વનમા ગઈ તો ત્યાં પણ
આગ ! ભરવાડે કહાડી મુક્યો, તો અહીં પણ પૃથ્વી
માતા સધરતી નથી ? હવે કયા, કોને આગરે જાઉં ?

વિષ્ણુ—(મનમા) આ કુમારને જોતાં હૃદય કંપે છે કેમ ! આ
બાહુ ફરકે છે કેમ ? તેની મુદ્રા કેવી સુંદર છે ?

૧ સખી—જાહેન ! આ તારા બન્ધીવાન ! તારે ગમે તે કર !

વિષ્ણુ—ઘેલી ! વળી બન્ધીવાન શેના ?

૨ સખી—તારા જાદુગરે ખરા કેની ! તને કામણ કીધું છે તે !
શરમાય છે, શાને ? પુછને તેમને, કે એ કાણ ?

પૃથુ-કુમાર.
સગ, ચ દ્રસિહરાજકન્યા-સહચરીયાં.

મહાન અન્તર પટ્ટમા આપતો નિર્મળ નિવાસ થશે

બા ૧ પ્ર ૧૧ પ ૪૧

સંગ—આળાઓ ! હું અન્ધીવાન હોઉં તો મને સળ કરો.

૧ સખી—પણુ તે સળ તમારે કબુલ રાખવી પડશે

સંગ—વ્યાજખી હશે તો મારું કંઈ ચાલે તેમ નથી !

અનાથનો આશરો, ને આધાર કોણ ?

૨ સખી—જો લાગ્યેવી પાંધરી હશે, તો ધુળ પણ મોતું થઈ જશે !

સંગ—હું અનાથ છું, એટલે કેદી વચન ન કહેશો. તોપણ

તમારી સત્તાથી મારે કબુલ કરવું જ પડશે

વિભુ—પ્રથમ જાનસાત જણાવવી જોઈએ

સંગ—હું અટકી ક્ષત્રી રાજાનો કુમાર છું એટલીજ પિછાણું

મારી કુલીનતા મારે પુરતી છે.

૧ સખી—ત્યારે તમારી ગુન્હાની શિક્ષા સંભળાવું ?

સંગ—મારા પર જીલમ તો નહિ થાય ! જો તેમ હોય તો

મને દેહાન્ત દેડની શિક્ષા વધારે પસંદ કરવા જોગ થશે

૨ સખી—તમને પોતાને કબજે કરવા હોય તો ?

સંગ—તોપણ લાગ્યાર છું !

૧ સખી—વિભુ ? શું શીક્ષા કરવી !

વિભુ—ઘેલી ! કોઈ અનિયમને સત્કાર બદલે દંડ !

૧ સખી—હા-હા-દંડ ! (કાનમા વાત કરે છે)

૨ સખી—હવે પ્રકટજ કહી દેતી કે, આ કુલીન અનિયમને પોતાની

જી દગી, કુમારીને આધીન કરવી, બોલો, છે, કબુલ !

૧ સખી—કેમ વિભુઆ ! જો, ત્યારે પકડ, અનિયમનો હાથ, ને કર

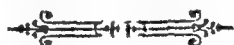
સત્કાર શરમા નહિ ! શરમાતી હોય તો આંખે જઈએ !

સંગ—આઈઓ ! હવે મારી મજ્જરી છોડો, મને જવાદો !

૨ સખી—અટકીના પુત્ર વચન સંગ કરશે !

આ વિનોદ અને ચોટા ચાલે છે, ત્યાં રાજા કરમચંદ પરમાર,

પેલા સ્વારોના તથા ભગવાડના કહેવા પર વિચાર કરતા, પ્રધાનની સાથે મસલન ગલાવતા આવ્યા અને જોયું તો પોતાના આશરામાં રહેલો સંગ્રામ ! રાજા પરમારને ખેવડુ બળ મળ્યું. પોતાની કન્યા આપવાનું નહીં કયું સગ એકલોજ ઉભો રહેલો હતો કુવરી તથા સખાઓ ચાલી ગયા હતાં સગ ઉપર કુવરી મોહિત થઈ હતી સગનો ઉત્તમ સન્કાર કરીને તેની અસલ જાન-ભાન પુછતાં, તે ખરેખર ખોટી ગયો ને મેવાડની હકીકત જણાવી એથી પરમારે તેમને મદદ આપવાનું કહ્યું ને મેવાડના પાટવીનો રાજહક મળે, ત્યાં સુધી શ્રીનગરમા ગુપ્ત રીતે રાખવા વચન આપ્યું, એટલુંજ નહિ પણ કુવરીને પણ પરણાવવાનો પરસ્પર કાલ લીધો એ રીતે સગ તો હાલ કંકાણે પડ્યો હવે પૃથુ તરફ નગર કરીએ, કે તેણે દેશવટો લઈને યા દુઃખ-દર્દ તંદ્ર કર્યાં ! આવી રાણીએ શું કહ્યું !

પ્રકરણ ૧૨ મું

પુથુરાજને રાજમાતાના બે બોલ.

પૃથુ ! તારા પિતા રાયમલ એક મેવાડી કુળચન્દ્ર રણપૂત રાજ છે, આપણી પ્રત્યેનો તેનો ગમે તેવો ભાવ-અભાવ છે, અને નવી રાણીએ જાદુ ચલાવીને મોહપાસમા તેમને દાખી દીધા છતાં, પોતાના જાન્યાભિમાનનો તેણે ત્યાગ કર્યો નથી તારા વડીલભાઈ અને પાટવીકુવર સંગને ગજપાટ આપવામાં 'કદીયે બે બોલ કહ્યા નથી તે છતાં તુ આમ પરશુરામ કરતાયે કોપી બન્યો છું. તારા બંધુનોજ નાશ કરવા મચ્યો છું ?"

“માતા ? તમે રાજદ્વારી બાબત ન સમજો ! સગ જેવો નબળો ને પોત્રો બંધુ રાજ કરે, અને મહારાજ જેવો બહાદુર-રણવીર તેની સલામી કરે ? નહિ બને, કદી પૃથ્વી માતાજી જાય, તોયે નહિ બને !”

“પુત્ર? ત્હારું વિરત્વ, શત્રુના હાથમા ચગદાવવા માટે નથી! ત્હારું શુરાતન, કુળધ્વંસ કરવા માટે નથી ત્હારી શક્તિ, મેવાડની પવિત્ર અને બ્રહ્મી ભૂમિને ચવનોના હાથમા રીખાતી-રડાળની કરવાની નથી, જો તું મહારાજ ઉદરમા પાક્યો છું. ખરો ક્ષત્રી બચ્યો છું, તો ત્હારા વિચારો બદલી નાખ, અને ત્હારા પિતાને નમીને તે જો કહે તે અમલમા લાવ. આપણે હાલ માનહીણ છીએ. તે તો સમજ?”

“ને નેટલાળ માટે હું તેમનું અભિમાન મુકાવાને ચાહું છું. ભલે મને દેશવટો દીધો પણ એજ મહારા પિતા રાયમન્ન રોકોડ. આ કુલ્લક પુથુને જરૂર બોલાવશે! આ મહારા વળ આહું, આ મહારા રક્ત નેત્ર, આ મહારી તાતી તલવાર, અને આ મારા છગમ, રહેલું ક્ષત્રી શુરાતન અજમાવીશ અને હું રાજા તે રાજાજ કહેવરાવીશ”

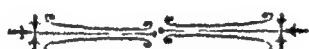
“બળીયા સાથે બાથ ન લીડીયે બેટા! તું એકલો છું નિરાધાર છું. અને ત્હારી સામે અનેક શત્રુ ઉત્પન્ન થશે શત્રુઓ શત્રુ જગાડશે”

“આ શરીર રણમાજ રોળાવાને યોગ્ય છે આ પૃથુ લડાઈ માંજ મગવાને તૈયાર છે રણ, તલવાર, શત્રુ અને યુદ્ધ, આ ચાર વસ્તુથીજ મહારા જીવનની જ્યોતી જગતી રહેશે માતા? તમે શીકર ન કરો તમારા ઉદરે પાકેલું આ રત્ન કદી પણ હલકું કહેવરાવશે નહિ પાછી પાની કરશે નહિ, ને શત્રુના હાથનું રમકડું બનશેજ નહિ હશે હું રજા લઈશ!”

“તું ક્યા જઈશ, દીકરા? માતા એકલી છે. મહોટો કુવર ત્હારી ગલીકે નહાસી ગયો છે ત્હારા પિતાનો આપણી પર અણગમો છે, ને તું તો એકદમ વાયુના ઘોડાપર સ્વાગ થઈ ગયો છું” શું તને આ નિરાધાર માતાની પણ દયા નથી?”

“આ શું બોલો છો, માણ? ક્ષત્રીપુત્રને આવડે બનાવવાના આ વેળુ કંઈ ખરી ક્ષત્રિયાણીમાં હોય? પૃથુરાજ જેવા બળવંત કુમારની માનાનાં આ વચનો? નહિ, હું કદા શત્રુ સામે લડીશ. જ્યાં જગલ હશે, ત્યાં મહેલ બનાવીશ, જ્યાં કોઈનું રાજ ન હશે, ત્યાં રાજ સ્થાપીશ. ને જ્યાં બળાયાવગ ગજ કરના હશે, ત્યાં પગજય કરીને જય મેળવીશ કહો-માના-કહો, કે કુવર? કનેહ કરીને આવ પિતાનો ધન્યવાદ દે. પૃથુ બેઠે તું એકત્રી શે ૪ દબર ગાઉ પગ હોઉં, તોપણ અહીં હાક વાગશે, શત્રુના રોમ જગશે. અને ત્હારી ભીડ ભાગશે. દે, માણ? હવે પ્રણામ ! છેલ્લા પ્રણામ ! હવે હું, મહાગે બાહુ, મહારી નલવાર, અને મહાગે થોડો ! જય માન અમે !”

પૃથુરાજ જેટલું કહીને રમ્તે પડ્યો અને હવે પોતાનું શુરાતન, ક્ષાવીના મેદાનમાં ઉડતું કરવા ખાનગી પાત્ર સ્વારો લઈને આગળ ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

આકૃતકાળ અને કસોટી.

ચિતોડની સરહદ છોડી જન્મભૂમિને છેલ્લી સલામ કરી વેતનની પ્રીતિ અને કુટુંબની મમત મુકી, આખરે પોતાના બાહુબળ ઉપર સ્વાર થઈને ગોદવાડની રાજ્ય ભૂમિ તરફ ચાલ્યો. બાલી શહેરમાં નિવાસ કરતા પહેલાં આબુઆબુ એકાન્ત ગહેડાણ કચ્છા ધાયું. પોશાક બદલવા પડ્યો. સાથેના સ્વારો પણ મમતપર ચડવા લાગ્યા. છુટાઈ ધધો તો ન જ કરવો, પણ કોઈ અનાથ પ્રજાના બુદ્ધિમો રાજાને મારવાના નિશ્ચયપત્ર, જગલમાં ગહેડાણ કચ્છા, કેટલાક નિવસ

આમ તેમ મુખ દુ ખમા કહાડ્યા—અને તેટલામા જરવી ખુટી—
સત્યાગ્રહ હોતાં, ધિરજ ન મુકી, પરતુ પેટ તો વખતસર માગે, તેને
લાહુ દેતું, અને પોતાના સાર્થીને સહોળવા, એ દરજ્જા અનવવાની
પૃથુને હતી આખરે તે નાદોદના એક ભાગમા આવ્યો અને આ
ગદવાડ પ્રાતના પાટવી નગરના એક શાહ વેપારી હિંઝા નામના
ગૃહસ્થને ત્યા પોતાની કિમતી વીટી વેચીને થોડુ દ્રવ્ય લીધું, તે
ધીમે ધીમે લશ્કર એકઠું કરવા માડ્યું જે પ્રાતમા પૃથુરાજ પડ્યો
હતો, તેની સ્થિતી વિચિત્ર અને ભયકર હતી

ઇતિહાસવેત્તા કહે છે કે, આ સમયે ગદવાર પ્રાત જનપત્તરતામાં
ના રહે, એવી સ્થિતીમા હતો ત્યા આરાવલી પર્વત નિવાસી મીન
લોકો ગદવારમા આવી તેનો નાશ કરવા લાગ્યા હતા

ગદવારની રાજધાની નાદોદમા હતી મીન લોકોએ એ રાજ
સૈન્યાની પરવા કરી નહિ તેમ તે લશ્કર પણ આ લોકોને હુકાવી
શક્યા નહિ, આખરે આ વાન પૃથુના જાણુવામા આવી—મીન લોકોએ
ગદવાર પ્રાત પચાવી પાડ્યો લોકોપરે સત્તા ચલાવવા માડી—અને
રાજ્યમા અતી પુકાર થઇ રહ્યો

પ્રભાસત્તાક રાજ્ય, આખરે કાળવશે મીન લોકોના હાથમાં
આવ્યું તેણે પોતાની સત્તા તજે મનેચ્છિત ધારા અમલમા મુક્યા
પોતાની રાજધાનીની મેહમુલ મનગમતી હોવા માડી અને આ
પ્રાતનો માછ સત્તાધીશ સદો સોલંકી નથા મંત્રી ઉઝો અને લાચાર
બની ગયા—પૃથુ છપા વેશમા હતો, તે સર્વ હીલચાલ જોતો હતો.
પણે કુદગતી સયોગે વિજયી થયો

પ્રકરણ ૧૪ મું.

પૃથુરાજની પહેલા ફ-તેહ ! પ્રજાસ-તાક રાજ્યની સ્થાપના.

“મેવાડી મહારાજ વીર પૃથુરાજ’ અમે તમને પ્રથમ પિછાંણી શક્યા નહોતા તમે વીટી સાનમા મુકીને નાણા લીધા, ને કરતાં અમને સેવા ઉઠાવાનો, ને ‘અમારી નિમકહલાલી તથા વફાદારી જોવાનો પ્રસંગ લીધો હોત, તો અમે ભાગ્યશાળી કહેવાત’ હવે આ વીટી, આપના હસ્તમા પહેરો, અને તે બદલે અમારી રક્ષા કરીને અમારો વિજયમાળ પણ પહેરો, અમારો ગદવાર પ્રાત, મીન લોકોએ જપત કર્યો છે. અમને બધીવાન કર્યા છે ગુલામગીરીમા ઝડકાવ્યા છે અમે સર્વ પ્રજા હાલ તો અનાધાર થઈ પડી છે આપનો બહુ પરિશ્રમે પ-તો લાગ્યો. ને તથી અમે આપને શગળે આવ્યા છીએ. પૈસા, માલમ-તા, અને માણસો જે કાંઈ જોઈએ, તે મળી શકશે; માત્ર અમારે સરદારની જરૂર છે, ને તે પદ આપ સ્વિકારો!” નાદોદના ઉઠા શેઠે, પૃથુરાજને ગ્રુમ રીતે મળીને વિનતી કરી.

“ઉંઝા શેઠ? તમારી કુલીનતા, રાજમંત્રી તરીકેની કુનેહ, દેશ પ્રત્યેનો ભાવ, અને શાન્તિની શક્તિ, મે છુપી રીતે અહી થોડા રોજમાંજ જાણી અને જોઈ લીધાં છે તમે રાજલકત છો. તમારી હાલ-તપર પડેલી આકૃતથી હું વાકેફગાર થયો છું. તમે કદી શોધતા ન આવ્યા હોત, તો પણ તમારીપર ગુજરતો જીલ્મ, હું નાશ કરવાની યોજનામાંજ હતો. હું એ અવસરની રાહ જોતો હતો, હવે તમે નિર્ભય રહો. અને શાન્તિથી તમારું કામ કરો. મ્હારી કને થોડું લશ્કર તો છે, પણ ખોરાક નથી, તો તે સગવડ કરવી. અને અને તેટલા હથિઆર-બંધ લશ્કરની ગોઠવણ કરવી’ હું એ પાપી મીનાધિપને મારીશ. ને તમારી રાજધાની તમને અપાવીશ” પૃથુરાજના આ ધૈર્ય વીર વચનો

સાંભળીને નાદોદી પ્રજના દીલમા શુર ચડ્યુ, અને દરેક રીતે પોતાના દેશ માટે જન-માત્ર આપવાની પ્રતિજ્ઞા કરી

જેરીઓદીનો નામધારી પૃથુ પણ હવે વધારે બલવીર બન્યો. તેને જે જોઈતું હતું, તે મળ્યું. રાજ્ય પ્રપચ શરૂ કર્યો. બળથી નહિ, પણ કળથી કામ લેવું શરૂ કર્યું.

પૃથુરાજ છુપા વેશમા, એક બહાદુર નર તરીકે નાદોદના રાજ દરબારમા ગયો અને પ્રથમ તો રાજ રીતિ મુજબ, શામ-દામ લેકે, આ યવનના પેટમા પેસવાનો માર્ગ હાથ કર્યો, પૃથુરાજે, મીનાધી-પતિની નોકરી સ્વિકારી, સૈન્યાદળના ઉપરી તરીકે વિશ્વાસ નેળવ્યો. અને રાજ્યની સર્વ હીલચાલ જોવા લાગ્યો. પૃથુરાજને, ઉઝો શેઠ તથા ખીજા અનેક સરદારો જાણતા હતા. પણ તેમને આ છુપું રાખવાની પ્રતિજ્ઞા હોવાથી હોવાથી, એક શબ્દ પણ લેદનો બહાર પડ્યો ન હતો.

પૃથુરાજના હૃદયમા નિરંતર એકજ વાત ને વિચાર રહેલો હતો, કે ગદવાર પ્રાતની પ્રજા, મીનાના કબજામાથી ક્યારે છુટી થાય, અને તે સ્વતંત્ર બને!

પૃથુરાજે છુપી રીતે સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી રાખેલી હતી. લશ્કરની ગોઠવણ, હથીઆર, અને વિશ્વાસુ પ્રજા સર્વે તૈયાર હતાં. માત્ર સમયનીજ રાહ જોતો હતો. તેવામા યુગોગ મળી ગયો. દેવે શુભ અવસર આપી દીધો.

મીના લોકો “આહુરીયા” નામનો મહોત્સવ પાળતા હતા. તે સમયે રાજના લડવૈયા, અને ખીજા નોકરો રજા મેળવીને પોતા પોતાને વતન જતા હતા. આ વખતે પણ તે રીતે બન્યું. સર્વે રાજના નોકરો રજા પર ગયા. અને પૃથુરાજે સમય સંભાળી લીધો.

નગરના રેજપુતો અને લડવૈયા જોનેને એકઠા કરીને, નગર બહાર શોર મચાવ્યો. મીના લોકોના જાણવામાં આવતાં તે સામા

થયા. પણ રજપૂતોનું જોર એવડું થવાથી અને પૃથુરાજ જેવા લડાયક યોદ્ધાની પીઠ હોવાથી, ક્ષત્રીયો હક્યા નહિ.

નગરવાસીઓમા ટાળાહોળ થઇ રહ્યો. દરેકે દરેક નગરવાસી કંઈ મૃત્યુની મદદ માટે જાણુતા ન હતા, તે લોકો અકળાઈને નાહા પણ તેમની મીલકતને કશી ધન ન આવી, કેમકે તે માટે પહેલોજ બ-દોષગત કરવામા આવ્યો હતો.

મીનાધિપ પોતે હવે શ્રીકેશ્વર થઈને નગર બહાર નીસર્યો. હથિયારબંધ ફોજ સાથે, શસ્ત્રને હરાવવા, અને બળવાખોરોને કબજે કરવા, સફોવે બહાર પડ્યો. મીનાધીપતીને જોતાંજ તે કુદી પડ્યો. અને તેને એકજ લાલાવતી ઠાર કર્યો આ બનાવથી આખું મીન લેસકર નહારી ગયું કબજે થયું પકડાઈ ગયું. અને પૃથુરાજને શરણુ થઈ ગયું.

મીનાધીપ ગુજરી ગયો મીના લોકોની સત્તા નારા પામી અને ગદવાર પ્રાત, પૃથુરાજનો બાહુબળનું આભારી થયું, ગદવારની પ્રજા બહુજ ખુશાલીમા આવી ગઈ, અને પૃથુરાજને તે મુલકનો રાજ સ્થાપવાની હીલચાલ કરવા માંડી. પૃથુરાજે એ સત્તા, રાજકુળદીપક સોલંકી સદાને સોંપી, અને ઉઝાને તેનો મંત્રી બનાવ્યો. તે ઉપરાંત ગજની સંસ્થા, એક પ્રજાસત્તાક રાજ્ય તરીકે ચાલી શકે, એવી રૂઢી દાખલ કરી, અને આ મહાયોગ માટે ગદવારની રદાયતે, પૃથુરાજનો પુણું આભાર માન્યો. પૃથુને વિનની કરતા રાજ્યસત્તા ન હોવાના કારણો દર્શાવ્યા. મનનીવૃત્તિ 'મેવાડ ગાદીપતિ' થવાની હતી, એ ઈચ્છા ગ્રુપ્ત રાખી, પણ હજી પોતાને બહુ દેશ-સેવા કરવાની છે, એ કારણ જાહેર કર્યું. ગદવાર પ્રાંત આખરે જીતાયો. મીન લોકો મરાયા, તે તાજે થયા અને પૃથુનો વિજય થયો. આ મેવાડી 'મહાવીરની ચોમેર રીતિ' ફેલાઈ ગઈ, આ વાત તેના

પિના રોડેડ રાયમલને કાને જતા પોનાના પુત્રની અહાદ્દરી માટે મગફ થયો. આ શુભ અમાચારથી તેનો કોથ, વિરામ પામ્યો. ને પૃથુરાજને પાછો માન સહિત મેવાડમાં બોલાવવાની યોજના થઈ.

પૃથુરાજ રોડેડ આ રીતે પ્રથમની ડારકીદિંમા ફતેહ પામ્યો. હવે તેના બીજા મહાન કામો તરફ નજર દરીશુ. હાલ તો તે એક પ્રગ્વકીય ગળત્ય સંસ્થા સ્થાપીને પ્રથમાક નાટક પુરો કર્યો હતો. ધર્મ અને દેશ મેવા બળવીને વિજ્ય પામ્યો.

જાહેર ખબર.

દેલવાડાકર (સચિત્ર) વાર્તામાળા.

(તા ૧ લી જુન ૧૯૧૮ થી દિનન વધેલી છે.)

૧ નીલમ અને મ ભેડ (સચિત્ર)	લાગ ૧ થી ૮
આખો સેટ (છુટક બે લાગના ૨ ૨-૮)	.. ૩ ૧૦-૦
૨ અન્ડકળા અથવા અડતી-પડતીનો અમડારો	.. , ૨-૮
૩ નિરજની અથવા વરધેલી વનિતા	, ૨-૮
૪ મધુરી અથવા પ્રેમ-ધેલી પ્રેમદા	, ૩-૮
૫ મંદારિકા અથવા મં-ધેલી મનોરમા	, ૩-૦
૬ બેરીસ્ટરની બેરી B A (સચિત્ર)	.. ,, ૨-૬
૭ બ્રીકલેસ બેરીસ્ટર	, ૧-૮
૮ શાન્તિ પ્રિયા અથવા મુળ-દુખની માયી	, ૨-૦
૯ લાલન-વણુજરી	, ૧-૮
૧૦ બહાદુર કલો અથવા તાગ (સચિત્ર)	, ૧-૮
૧૧ બહાદુર કલો-પ્રમાદમુદરી	.. ,, ૧-૪
૧૨ નંદકિશોરી (પ્રવાશમની કુચુમાવતી)	, ૨-૦
૧૩ નવલ ગંગા લાગ ૧-૨ સાથે (સચિત્ર)	... ,, ૩-૦
૧૪ વિહંગ-ગાજનો સુભ્રમ	, ૧-૮
૧૫ સ્ત્રીઓની મહત્તા (નવમી આવૃત્તિ)	.. ,, ૧-૮

હે ડિરેક્ટોરિયન સ્ટોલ
જિગ્સા બેક શેડ, સુંબઈ.

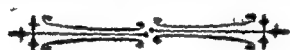
જા. ક. દેલવાડાકર.

દેલવાડકર (સચીત્ર) વા-તર્તિમાળા. નં-૨૬.

મેવાડનો વીર રત્ન.

પૃથુ—કુમાર.

ઐતિહાસિક નવલ કથા.

ભાગ-બીજો.

પ્રકરણ ૧ છું

તારાકુંવરી અને પિતા સુરતાનસિંહ !

“પિતાજી ? આપ મિથ્યા ગોક મુક્રી હો ! લીલા પહાણે નિર્મકહરામી કરીને ટાંક-ટોડા લઈ લીધું, અને આપણે આ અરવલીના પહાડી પ્રદેશમાં બેઠનુર દિલ્લાની આહોઝલાલી ભોગવીએ છીએ; તોપણ એક સમય એવો આવશે, કે એ પહાણો નીચા નમશે, ને ટાંક પ્રદેશ આપણી સત્તા તળે આવશે.”

“પુત્રી તારા ? તારી બાળક અવસ્થા છતાંયે, ખરી ક્ષત્રીબાળાનાં બહાદુર શ્તાનન ભરેલાં વાક્યોથી મને બહુ ધીરજ મળે છે જો કે હું તો હિમત હારી ગયો છું, કેમકે આપણી પડખે કોઈ બળવીર ક્ષત્રીરાજ કે સગદાર નથી, તો પણ તારા સુંદર મુખ અને શુરવીર વચ્ચન પર પ્રભુ તરફથી મને વિશ્વાસ છે, કે જરૂર તારા મહાબળિષ્ટ ગૃહયોગ પ્રમાણે પિતાને રાજ મળશે.”

“ અવશ્ય મળશે તમારી સચુરી અને શાન્તિ એવીજ છે.
પ્રભુ સત્યનો એવી છે ”

“ પણ હવે તું યુવાવસ્થામાં આવી છે, અને ત્હારે માટે
કોઈ લાયક ભત્તાર—”

‘ પિતાજી ? મારી પ્રતિજ્ઞા જાણો છે ? ’

“ ના, એટા ? વળી એ પ્રતિજ્ઞા તે શી છે, કે જેના ઉપર
તું આટલો ભાર મુકે છે ? ”

“ મેં આ વિત્રી સમાન નિશ્ચય કર્યો છે ।-જ્યાં સુધી, આ દેહ
ચલુસત્રામમાં ફૂદી ન પડી શકે, જ્યાં સુધી પાપી પદાણોને મહાત્મ
કરીને, ટાંક પ્રદેશની ભૂમિકાને પવિત્ર કરી ન શકું, અને જ્યાં
સુધી જ્ઞાલા પિતા રાવ મુરતાનસિંહ, ટાંકટોડાની ગજગાદી પર ન
એસે, ત્યાં સુધી તારાને માથે વરવાનું કલ્લક છે; હું ત્યારેજ વરીશ,
કે જ્યારે ટાંકટોડા જીતી આપીશ । ’

“ વાહરે દીકરી વાહ ! ભાગ્યશાળી માયાપને ઘેરજ ત્હારા
જેવી કુવરીનો જન્મ થજો ! મને બહુ સતોષ થાય છે ભણે, ટોડા
ન જીતાય, પણ ત્હારી તરફથી મ્હારૂં કોણી સવાશેર હરનીશ ચડતું
રહે છે. એટા ? ત્હારી પ્રતિજ્ઞા સત્ય થજો, પરંતુ તું પુત્રીરૂપ છે હું ત્હારે
ફળદાર છું ; જ્યાં સુધી હું તને લગ્નવતી ન કરું, ત્યાં સુધી હું જવાબદાર
છું. મ્હારે ખાતર ત્હારે જ દગીનો ભોગ આપવાની જરૂર નથી, એથી તો
હું વધારે પાપિપ્ત બનું છું, એટા । ” • બાળકોની ફરજ છે, પિતાજી ?
કે તેમણે માયાપના અહેશાનમાથી છુટું થવું તમે માન્ય માટે
શુ ઓછું વેડ્યું છે ? વળી મને લત્રીવટ ધર્મ પણ શીખવ્યો છે.
સત્યવિદ્યામાં, અધારોહણમાં, મૃગયા રમણમાં, અને મ્હારી આરો-
અતાના રહણ ઉપરાત, ધર્મ તથા કર્મમાં પણ મને પ્રવીણ કરી
છે. મને પુત્રરૂપે તમે રાખેલી છે મ્હારો પોપાક પણ પુરૂષનોજ

ને તે રીતે હું ફરવાથી મને કુવરી નહિ, પણ લોકો તમારો કુવર
ધારે છે હું તમારો કુવર છું ને નથી મહે પ્રતિજ્ઞા કરી છે. કે હું
મહાન પિતાનું રાજ છતી આપ્યા પછીજ ઝપીને વરીશ' પ્રતાપી
પુરુષની મદદ વડે, તેમનાજ દાખલા વડે હું પણ ટાક ટોડા છતીશ''
તાનએ હિમ્મતથી જણાવ્યું.

‘ આપણે પુરુષાણની મદદ રહો ! ’

“ પ્રભુ ઇચ્છા ! તારા નો મને શિકાર કરવા જવાની રજા
આપશે ? ”

‘ જા બેટા ? તારા મનનો જોખ પુરો કર, મને તહારી
બીજી કશી ચિંતા નથી યુદ્ધમાં પણ તું કુશળ થઈ જી માટે જ
ઝેલો આવજો, બેટા ? શત્રુથી સલામજો “ ચિન્તા ન કરો ! શત્રુનો
પરાજય કરવાનાજ પ્રયત્નમાં હું ફરે છું જય જય ’ તારા,
બેટા કહીને શિકાર તરફ રવાના થઈ

રાવ સુરતાનસિહ સજ ધી ટોડ ગજસ્થાનનો કર્તા લખે છે
‘ કે પ્રાચીન તલશીલા “ ટાક ટોડ ” નામે પ્રાત રાવ સુરતાનસિહના
કુચ્છમાં હતો ઈ સ તેરમાં સંક્રમાં વીર અલાહિદીને સુરતાનના
વડવાઓને હરાવીને અણહિલવાડ લઈ લીધું ને તે પછી ટાકટોડા
કુચ્છને ફરીને રાવ ગાદીપર બેઠા પણ તે પછી કેટલેક સમયે અલા-
હિદીનની આજ ફોડીને ગુલામ કાફરે બળવો મચાવ્યો, તે સમયમાં
અફગાન સરદાર વીર લીલાએ ટાકટોડી છતી લીધું, ને રાવ સુરતાનને
કહાડી મુક્યો તે બેવનરમાં આવી રહ્યો તેને તારા નામે અતી
પ્રયત્નથી કુવરી હતી-તારા પુરુષનો વેશ પહેરતી તે યુદ્ધકળામાં
પ્રવીણ બની હતી તાગને કાઠિયાવાડી થોડાનો જોખ હતો અને તે
વણીવાર, ભાલા-તલવાર તથા ટાક બાંધીને રણવાસમાં ગમવા
જતી જ્યારે તારાએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે “ પોતાની સાથે રહી, જે

ક્ષત્રીવીર, ટાકટોડા છની આપવામા કુશળતા ખતાવે, તેનેજ વસ્તુ ”
આ ક્ષત્રીવટ માટે ઘણા ઉત્સાહી રજાપતો, તારાને વરવાને અટકો
પડ્યા હતા.

રાવ મુરતાને આખરે, ગણા ગયમલની છપી મદદ માગી અને
પોતાની પુત્રીને વીર પૃથુકુમાર યોગ્ય છે. એ માટે આડકતરી રીતે
પૃથુરાજને સહાય કર્યા માટે યાચના કરો, અને એક દામોદરીને તે
તમકે રવાના કર્યો તાગના હૃદયમા પૃથુ માટે ટંકક માન છે અને
તેનું ચારિત્ર ઉજાગુ છે, આમ ગણુત્રી કરી હજી રાવ મુરતાન
નહિ જાણતો હશે, કે પૃથુરાજ મેવાડની ગારીના ઉમેદવાર છે, અને
તે માટે પોતાના ભાઈ સગતો નોગ કરવા ફરે છે, તથા તેણે તે
દેશવટો લીધો છે.

હવે જોઈએ કે તાગનો સકલ્પ કેવી રીતે પાડ પડે છે પૃથુરાજને
જોલાવવાને તે રાયમલે તજવીજ કરી છે, તેનું શું પરિણામ આવે
છે, તે જોઈએ.

પ્રકરણ ૨ જી.

તારા અને પૃથુનો કુદરતી મેળાપ.

શિકારના શોખને લીધે તાગ અરવલ્લી પ્રદેશમા ફરતી હતી.
એક સિંહ કાતરમાં હોવાની ખબર મળી હતી તે તે માટે તે એક
નાળા પામેતા વનમા આડની ઉપર ચડીને બેસી હતી આ ઉત્તમ
પ્રસંગે, પૃથુરાજ જે પોતાના પિતાને મળવા માટે જતો હતો તેનો
પડાવ અહી થયો. ગદ્ગદાર પ્રાત કાઢ આ પ્રદેશથી દુર નથી મેવાડ
તરફ જવાનો માર્ગજ આ તરફથી હતો તાપ સખત પડતો હતો.
અને ખપોર મધ્યાન્હ થય ગયા હતા ભાતું ખાવાનો તે અચાપસ

હહેવાતો વખત હતો પૃથુ સાથે એ મ્વારો હતા અને ખીજ એ
 મોકરો હતો સર્વે જાણે આ પાસેના થોડે દુર વક્ષ નીચે ઉતારો
 કર્યો એટલે સ્વાગ નાળામાથી મસક પાણીની ભરવા ગયો ત્યાં તેને
 સિંહ નજરે પડ્યો સ્વાગે પૃથુરાજને ખબર આપી કે બળવાન
 સિંહ, શિકર માટે હાજર છે ' પૃથુ એકદમ ઉપડ્યો શિકાર કરવાની
 ધુન પર ચડ્યો તે ખાવાનું પણ પડતું મુક્યું આ સર્વ એટલા
 તારા આ ઉપર ચડીને જોતી સાલણની હતી તેને બહુજ એક
 થયો જો કે ત્યાં જાણતી નથી, કે આ વીરનર પૃથુરાજ રહેલ પોતેજ
 છે. તાકેલો શિકાર આ કાંઈ ક્ષત્રી વધ જાય, તે તો તેને વાજખી
 ન લાગ્યું, પણ કુદન્તી મીતેજ ક્ષત્રીવર પૂર્યે આવનાર તરફ અભાવ
 ઉત્પન્ન થયો તારા નીચે ઉતરી પૃથુરા હજી આગળ પગલુ ભરે,
 તે દરમ્યાન તારાના સાથીઓએ સિંહને ઉશ્કેર્યો, અને નાળા તરફથી
 ફિતળા જાડતો આશરો હહેવા તે સિંહ ધગી આવ્યો સિંહને જોઈને
 પૃથુએ સીધી ગોળી મારી પણ ખાલી ગઈ ખીજ ચડાવી તે પણ
 ઉડી ગઈ તે સિંહ અતી વિકાળ બની સામે થયો સ્વાગે તથા
 પૃથુના હોરા ઉડી ગયા કેમકે શિકાર માટે કશી તૈયારી ન હતી
 આખરે તેઓ જો આ ઉપર ચડીને ગોળી મારવા વિચાર કર્યો પણ
 તેટલા તે સિંહ નજદીક આવી ચડ્યો આ તકનો લાભ લઈને,
 તારાએ પોતાની તરફથી ગોળીઓ છોડી અને એવી કુશળતાથી
 લગાવી, કે સિંહના કપાળપર લાગી. તે તમ્મર ખાદ પડ્યો ખીજ
 લગાવી તે પેટમાં પેસીને આરપાર ગઈ, પણ ત્રીજી ગોળીએ તેને
 મ્હાત કરી મર્યો. સિંહ બેચેન થઈ પડી ગયો પૃથુરાજ જોઈ ગંભીર
 આ બહુદુર શિકારી કાંઈ રજાપૂત હશે, એમ ધારીને નીચે મગજ
 આવ્યો પણ તેટલા તો તારા પોતાના સાથીઓને લલામણ કરી.
 સિંહને પોતાના સ્થાનપર લાવવાતો હુકમ કર્યો અને થોડાપર સ્વા-

થઈને રસ્તો પકડ્યો. પૃથુરાજે પેલા સાથીઓને પુછ્યું, તો માત્રમ પડ્યું, કે “ આ રાજકુવર નથી, પણ રાવ મુરતાનસિંહની કુંવરી તારા કુમારી છે ! ” પૃથુ તો હેરત થઈ ગયો. જસ, આ ઠણેજ પ્રતિજ્ઞા કરી, કે “ જો વરવું તો નારાને, અને તાજ પગવું તો મેવાડનું ! આકી મરવુજ મરવુ ! ” આખરે સર્વે છુટા પડ્યા, અને પૃથુ મેવાડ તરફ રવાના થયો. તારાના સાથીએ પૃથુનું નામ પુછતાં તેણે ઘણા માન તથા મગફરીથી જણાવ્યું, કે તમે તારા કુંવરીને કહેજો, કે તમારા બાહુબળથી પૃથુરાજ રોડાડ બહુજ પ્રસન્ન થયા છે ! ’ આ બખર સાથીઓએ તારાને આપ્યા, તે તે પગતાવો કરવા લાગી અનાયાસે હાથ ચડેલો શિકાર હરાઈ જવાથી ખેદ થયો. જેને ચાહતી હતી, જેને મળવાને પ્રયત્ન થતો હતો, જેની મદદ, વગર માંગ્યે મળી શકે, તેમ હતી તે જવાથી રાવ મુરતાનના મનને પણ આ બખર સાલણીને શોચ થયો. જે થાય તે સારા માટે. એમ ગણીને સતેષ પકડ્યો. રાવ મુરતાને બાગેટને મેવાડ મોકલવાની બખર આપીને તારાનું મન શાન્ત કર્યું. જો કે તાગને તે કરતાં આ પ્રસંગ બહુ માનવત લાગ્યો. તોપણ પોતાને માટે પૃથુને બહુ ઉચ્ચ વિચાર પેદા ને મેળાપ અચ્છુદ રહ્યો, તે પણ વધુ મિક લાગ્યું હવે જોઈએ છીએ, કે મેવાડ ગયેલા બાગેટની શી ગોડવાલ થાય છે.

પ્રકરણ ૩ જી.

રાણા રાયસિંહની નિરાશામાં આશા !

દમરથ નાનના રઘુગમ જેવા ચાર પુત્રો છતાં, અવશાન કાળે એક પણ પુત્ર, નહિ સુધવા નહોતો ! સન્તાન છતાં પણ માથાપને સમયકાળે મુખ નથી મળતું ! મેવાડના મહારાણા રાયસિંહજી ને

અળવીગ અને નમ્ર હૃદયનો રાજા આ ટાણે ત્રણ ત્રણ પુત્રો નિરાશાના નિસાસા નાખતો બેઠો છે. જો કે પૃથુરાજ વિજયી નિવડ્યો છે, તે છતાંયે તેની કેટલીક તામસી પ્રકૃતિ અને ઉદ્ધતાઈને લીધે, શાન્તિભર્યા સંતોષ મળ્યો નથી. સગ તો જ્યાં છે, ત્યાં હજી છુપાજ વેશમાં છે, અને જયમલકુમારી એવો પરાક્રમી દેખાતો નથી, કે જે મેવાડની ગાદી પર રહીને, શત્રુઓના દળને રહેજે વિખેરી નાખે. દિલ્હીપતી, જે નરથી કંપે, એવા મેવાડી ગાદીપતિનું સિદ્ધ અળ, તે જયમલમા નથી. ને તેથીજ રાયસિંહે, પોતાના વીગ પુત્ર પૃથુકુમારને પાછો બોલાવ્યો છે. જો કે રીસાયલો અને તિગ્રકાગયલો કુંવર પાછો આવશે કે નહિ, એ ચિન્તા મનમાં ઢોવાથી રાયસિંહ કશી હિમ્મત અતાવી શકતો નથી. આહુઅળ મજશુત કન્નારા જે પિતાને પુત્ર છે, તે ખરે ભાગ્યશાળીજ છે રાયસિંહ તે માટે કમનમીય લાગે છે.

ગણા રાયસિંહની દરબારમાં પૃથુના બહુ વખાણ થતા હતા, તે દ્રમ્યાન રાણાએ પોતાને દુભાગી આલેખ્યો, ત્યારે જયમલે જાતી ફોફીને કહ્યું કે “ પિતાજી ? ન સમજ્યો, કે હજી મેવાડની ગજવાની દીપાવનાગ, રણાગણ ગજવનાર ને શત્રુના હાડપિંજર ચુંથી નાખનાગ રોડોડ કુળમાં કોઈ લાજર નથી. આ જયમલ કુમાર કંઈ રાણા રાયસિંહથી ઉતરે નેમ નથી. આજા કરો, આપુ ? અને પટ્ટી બુઝો, કે પૃથુવી કોઈ રીતે જયમલ ઉતરે છે ? ” રાણો મુઝમા દર્યો ને સમય સાંધીને નુપ ગઈ ગયો. એવામાં એક નતકાળ પ્રસંગ આવી લાગ્યો. બેદનુથી એક આરોઠ રાય મુન્નાન-સિંહ તરફથી આવ્યો. અને જયનાદ કરતો દરબારમાં દાખલ થયો.

એ સમયમાં રાજ દરબારની અદર દાર્સાદી બાગેટનું બહુ માન હતું. મુઘટેલા સમયમાં વર્તુમનપત્રકારોનું કર્મ તે જો કે

આરોટોનું હતું, અને તેથી ચડતું ખુશામતનું હતું, તોપણ આજ કાલના જમાના કરતાં તે વખતે ચડતા પ્રકારનું માન હતું' ।

રાણા રાયસિ હે, આરોટને સન્માનથી ઐસાડ્યા, અને એટલુના રાવની ખમર પુછી આરોટે તેમનો પત્ર આપ્યો, અને પ્રધાન કેદારસિ હે તે વાચવો શરૂ કર્યો.

મેવાડી રણુનીર ક્ષત્રી કુળદીપક અર્ધવંશી મહાગણા રાયસિ હજી આપની અમર કીર્તિ આ રજપૂતાનામા અગ્નણી નથી. યવન રાજકર્તા સામે આપે એવું દાણુ યુદ્ધ કરેલું છે, કે જે માટે મેવાડનો મુલક તારીફમા ગરકાવ થઈ રહેલા છે વળી આપ બીજા દેશી રાજપોતા વીર અન્ધુઓને પણ સહાયતા આપો છો મહારો ટાક-ટોડા દેશ, દુર્ભાગ્યે યવન પદાણુ લીલાએ કબજો કર્યો છે મહારી બહાદુર કુંવરી સહિત હું જે વાર તેની સામે લડ્યો, પણ જય ગળ્યો નથી. આપને હવે વિનતી એજ કે મહારો ટાક-ટોડા દેશ છતવાતે એક પ્રતિજ્ઞા મહારી પુત્રીએ કરી છે અને તે પ્રતિજ્ઞા મેવાડી રાજકુળચક્ર વિના કોઈ પુત્રી કરે તેમ નથી તે પ્રતિજ્ઞા એ છે, કે મહારો ટાક-ટોડા પર વિજય મેળવવો. આ કાર્યમા જે મનઝળ પાર પડશે તેમા ખાસ કરીને ક્ષત્રી વીરકન્યા, યુદ્ધમા વિજય પામનારને વરશે, અને સીતા તથા દ્રૌપદીની વરમાળ, ગમ તથા અર્જુન ધનુર્ધારી બની ક્ષત્રી બાળાનો હસ્ત સ્વિકારશે, તે ઉપરાંત એક ક્ષત્રી ગણને યોગ્ય સમયે સહાયતા આપી ગણાશે' એજ.

લી૦

એદનુરવાસી રાવ સુરતાનસિ હ.

આ પત્ર વાચી રહેતાજ આરોટે લલકારવા માડ્યું મેવાડી રાણાને શુર ચડાવવા માડ્યું. પણ એ વીરત્વમા રાણાની આખમાં યોધાર આચુડા આવી ગયા માત્ર એટલુજ બોલ્યા, કે “ આ

ટાણે મહારો પૃથુ કુમાર હાજર નથી. પણ તેટલા તો જ્યમલ
 ઉભો થઈને સંકોધે બોલી ઉઠ્યો. “પિતાશુ ? ધૈર્ય ધરો, નિરાશ
 ન થાઓ, આ જ્યમલ એ બીડું ઝડપી લેવા તૈયાર છે ટાકટો-
 ડાનો પ્રદેશ, અજ્ઞાન પદાણ લોકા કનેથી છૂતીને, રાવ સુરતાનની
 કુવર્ગી વરવા, હું પોતે ભાગ્યશાળી થવાનો છું આજ્ઞા આપો ને
 લસ્કર તૈયાર કરાવો. મેવાડી લોકો હજી આ શરીરમાં ઉછળી રહેલું
 છે રાયસિહજી રાણાનો કુમાર હજી નાશ પામ્યો નથી માટે આજ્ઞા
 દો!” કુમારનાં આ વચન સાંભળીને સભા શાન્તે થઈ ગઈ રાણો
 નમ્ર અવરે એટલું બોલ્યો, કે “કમોદની અછતે કાદરા પણ કામના
 છે!” જ્યમલે આગ્રહ કર્યો અને એકવાર ફક્ત રાવની રૂપ રૂથ થવા
 મચ્છા બતાવી રાયમલે જાણવા માગ્યું કે “બારોટશુ ? તારા કુંવરી
 શુ બરે બહાદુર બાળા છે, કે જે રણમાં કુદે છે ? ” બારોટ બોલ્યા
 કે “બાપુ ? રજપૂતાનામાં એવી વીરજ કુમારી હજી ઉત્પન્ન થઈ નથી,
 અને થશે પણ નહિ! એ પુરૂષના વેશમાં હથિયાર સહિત સ્વારી
 કરે છે ને હાથમાં ભાતુ રાખીનેજ શિકાર કરે છે તેની પ્રતિજ્ઞા
 ખરી નિવડશે ને તે એવાજ વીરગરને વરશે એ કુવર્ગી નહિ પણ
 કુવર છે બાપુ ? ” બારોટના વચન સાંભળીને રાણો ખુશ થયો
 બારોટે વળી જણાવ્યું કે ‘બાપુ ? કુંવરીનું રૂપ સાંભળો. જેના કપાળ
 તેજથી શત્રુ અન્નય જાય છે. જેની એ નયનથી બહુકની ગોળી
 મીસાજ, જેનાર મુર્ચિત થાય છે જેના હોઠમાં હાસ્ય, જીભમાં
 મિદાશ. દાતમાં બદ્ધ અને મુખમાં ઇન્દ્ર ચક્રના બાણ જવાયા છે.
 વાસુકી નાગનો ચોટલો, મદમસ્ત સિહ કટી, હાથીના ગડસથળ
 સમાન ભૂજ, અને રણચડી જેવું શરાતન જોઈને શત્રુ કંપે છે.
 એક સિહ છતાં, અનેક વર સાથે પહોંચી ન શકે, તેવો પ્રસંગ
 છે બાપુ કુંવરીના રૂપ, બળ અને માનસિક શક્તિથી અસૂરો પણ

દયાય. ને દેવતા પુજા કરે તેમ છે ' આ ખગર જાણીને રાયસિ હે
જાણાવ્યુ કે પૃથુ કુમાર પધાર્યા પછી હુ જરૂર કહીશ, ને રાવને
મદદ આપીશ ' આરોહને ધીરજ આવી ને થોડા દિવસ પરોણાગત
ચાળીને એદનુર તરફ રવાના થયો જયમલને તારાનો બધુ મોહ
લાગ્યો અને અંતે નાણીના સમજવાથી રાણાની રૂના લઈને
જયમલ, તારાને મળવા માટે, પણ સુરતાનસિહની મુલાકાતને નામે
રવાના થયો હવે જોવાનું છે, કે જયમલ અને તારાનો શો
પ્રસંગ અને છે ?

પ્રકરણ ૪ થું.

રાજકુમાર જયમલનું મૃત્યુ.

(વિનાશકાળે વિપરિત શુદ્ધિ)

એદનુરના રાવ સોલકી સુરતાનસિહ પોતાની ટાઢેટોડા ભૂમિનું
સ્મરણ સદાકાળ લજનરૂપે કરી રહેલા છે, અને કેટલાક પ્રકારે
તે પાછું હસ્તગત કરવા પ્રયત્ન કરી રહેલા છે. તેમા પણ તેમણે
રાણા રાયમલની છેલ્લી મદદ માગીને પોતાનો અરમાન પુરો કર્યો છે.
તેના જવાબની રાહ જોઈ રહ્યા છે થોડાજ દિવસમા બારોડે
આવીને શુભ સમાચાર આપ્યા કે “ રાણા રાયમલે મદદ કરવાને
માનસહિત કથુલ કયું ” છે જો કે તેમના કુમાર પૃથુરાજ
દેશપાર થયા છે, ને તેમને પાછા બોલાવ્યા છે, પણ ને દરમ્યાન
જરૂર પડતા તેના બીજા કુવર જયમલ હાજર થશે ને તે કદાચ
આપની કથા દેખા જાણવાને આવે. પરંતુ રાયમલ રોડાળી
બામ દેખી તો પૃથુરાજને મોકલવાની છે ” આ બાર જાણીને
સુરતાનસિહને એદનુર ગર આવ્યું, આ વધાઈ ઉપરંતે કુવરી

નાગને શિકારમાં પૃથુરાજ રહોડ મળ્યા હતા, પણ રૂપરૂ મેળાપ ન થયો, એ ખચર પણ રાવને મળી આ એવડા સંબોધથી ગવને વધુ આશા ઉત્પન્ન થઈ, અને જે સમય ગય છે, તેમાં પોતાની ભૂમિ પર વસેલા પદાણુ સરદારને હાકી કહાડવાની યોજનામાં મથ્યો તારા કુંવરીને પિતા સાથે વાતચીત થઈ, તેમાં પણ ભાવી અભિલા-
ષાએ પ્રયત્ન બતાવ્યું, અને દરેક રીતે છુપી તૈયારી કરવા કામ્યાં થોડાદિવસ વીતતાં એક અઘટિત યત્નાવ બની ગયો, અને તેથી ગવ સુરતાને 'ગાધેલી મહાન આશાનું શુ પરિણામ આવશે, તે માટે ચિન્નાગ્રસ્ત થઈ ગયો એ યત્નાવ શુ હતો ?

આરોટના મુખથી તારાકુંવરીના રૂપ-ગુણની તારીફ સાલગીને જયમલનું મન ઊંચળી રહેલું હતું કાંઈપણ ભોગે, તારાને વરવી, એ સંકલ્પ કર્યો હતો તેમનું બળ કંઈ મહુ ઉઘ નહોતું, પણ મેવાડી રાજકુંવરની કીર્તિને નામે તારા અંગત જશે, એમ ધારીને તે બેદનગ્માં આવ્યો.

જયમલના મનમાં એવો દરાવ હતો, કે પ્રથમ તારા કુંવરીને મળવું, તે તેને પરવશ કર્યા પછીજ સોલકી સરદાર રાવ સુરતાનસિ હને મેટવું, કે જેથી અન્ને શિકાર એકજ હીકમને ઝડપી શકાય, પરંતુ પ્રભુનું ધારવું કંઈક જુદું હતું.

કુમાર જયમલે ખાનગી રીતે મળવાનો સંકેત કર્યો રાત્રીના સમયે તારા કુંવરીના મહેલ તરફ સાદા પોશાકમાં મળવા માટે આવ્યો, અને ચાવડીના દરવાનને જણાવ્યું કે “મેવાડનો રાજકુમાર મદદ લઈ આવ્યો છે, તે તારા કુંવરીને મળવા આવે છે” આ ખચર કુંવરીને આપતાજ તે હપ્તેક્ષી બની ગઈ તે એમજ સમજી કે મેવાડી કુમાર પૃથુરાજ આવેલા હશે, પણ ખરી રીતે તેમ નહોતું. તારાએ કાળા સુકાર સાથે જયમલને અંદર બોલાવ્યો, અને પોતે

છુટા હૃદયે નિર્મળ ભાવનાથી મળવાને ઇતેન્નર થઈ. રજવાડી રીતને કહાડી નાખી, અને પોતાના માનીતા પ્યારા કુમારને ભેટવા તદ્દપી રહી

જયમલે મહેલમા પ્રવેશ કર્યો, અને જ્યા તારાની નજર પડી, કે તરતજ મોં પર ધુરળો નાખી દીધો. કેમકે પોતે જે કુમારને જોયો હતો, તે આ નહોતો, દારી મારફતે તેમનું નામ પુછાવતાં, “કુમાર જયમલ” એ શબ્દ કાને પડ્યા, તે તેનું મન ખાટું થઈ ગયું. સદ્ગુણ શબ્દે તારા દુરથી બોલી !

‘રોડોડ કુમાર ? મારા પિતા કને પધારો !’

મૃદુલ, સવનિય અને મોહક વચનો સાંભળીને જયમલ અતિ વિચલિત બની ગયો. કોઈ રીતે તારાનું મોં જોવાને તદ્દપી રહ્યો,

કુવરી ? હું આપને ચાહું છું !” જયમલે કાચું કાચું. થડમાથીજ ઝાડને છેદવાની શરૂઆત કરી “મહેરબાન ? હવે મારા પિતા કને જવું હોય તો મ્હારો પહેરગીરી આપુ !”

“મ્હારે તમારી સાથે જે વાત કરવી છે !” તારાએ જવાબુ કે આ કુવર માત્ર મોહવશ થયેલો લાગે છે તેથી નડામું અપમાન થઈ જશે, એમ ધારીને તેણે તેના પિતા સુરતાનસિંહને ખબર આપી, અને થોડી ઘડા એક બાબુ ઉભી ગહીને કુંવરનું પાણી જોયું.

“કહો, આપને શી વાત કરવી છે ?”

“હું, આપને ખાનર મ્હારો પ્રાણ આપવા માગું છું.”

“તો તે મ્હોડે કહેવાની જરૂર નથી ગણાંબાલુમા જે હશે તે આપોઆપ જાણારો તે તે જોડવણુ મ્હારા પાણી સાથે કરશે. તો આપની દુઃખાર્મી વધારો થશે

‘પણ સગતનો કરાગ આપની સાથે કરવાનો છે

‘શી સરત, વાઁ ?’

“લગ્નની !”

“પણ તે તો જ્યારે ટાકટોડા છતાય, તે પછી કની?”

“કંઈ એક હાથે? તમે પણ લગ્નમાં સામીલ થશો કેની?”

“તે વાત સાથે કશો સંબંધ નથી. વાક, તમારા વડીલ બન્ધુ

પૃથુકુમાર કયા છે?”

“તે તો નહાસતા કહે છે. મગજથી નબળા બનીને લડતા-

અધડતા કરે છે.”

“વાક, ત્યારે હવે જે કંઈ કહેવા-કરવાનું હોય, મહારા

પિતા સાથે-

“પણ- મને વચન આપો કે-” જયમલ અધીરો બનીને

તારા તરફ ધસ્યો.

“સખુર! મેવાડની જાહેઝાલાલી પર પાણી ન ફેરવશો એક

પણ ડગલુ આગળ ન ભરશો.”

“કેમ. વાક? આ શરૂઆતની મહેમાનગીરી કે?”

“તમે રજવાડી રીત સમજતા જણાતા નથી! રાત્રીએ જુવાન

કુંવરીનાં મહેનમાં, અબ્બણ્યા મહેમાન તરીકે આવીને તમારે આ

રીતે અધટિત છુટ દહેવી શોભે નહિ!

“આહ. કંઈ વિવેકની રીત જ્નેતો નથી.”

“હું કંઈ તમને આહતી નથી.”

“પણ હું તો આહું છું કની?”

‘બસ, તમે હવે વધારે વાત ન કરશો. તમને હજી વિવેક

શીખવો જોઈએ. આ રીતે તમે યુદ્ધમાં જય શુ મેળવશો? શત્રુ

સામે કેમ ટકી શકશો? તમારામાં આ જનતનું શુગતન હતું, તો

વીરક્ષેત્રમાં પગલું ભરવું ન હતું! અહીં માથા સાટે માત્ર છે!

કુંવર! મેવાડનું નામ ન ખગાડશો?

પૃથ્વી-કુમાર.

રાવ સુરતલસિંહ, તારા અતે જયમલ કુમાર

સેવાડીકુમાર જનાનામાં કુંવારીકન્યાકનો આવિવેક તમારાફળને અછાજતો છો

બા. ૨ પ્ર. ૮ પૃ. ૬૨

“ તમે મને અપમાન કરો છો ! ”

“ આટલીજ હદે હજી આઈ છે માટે પધારો ! ”

“ ના-હું એમ નથી જવાનો ! હસ્તે વસ્ત્રે વચન આપો !
આ છેલ્લા શગ્દો, રાવ સુરતાને અદર આવતાં સાલજ્યા જેવો
જયમલ આગળ આવીને તાગ તન્ક વધ્યો. કે સુરતાને એટલમ
મોટે સાથે છુમ પાડીને અટકાવ્યો.

“ ખમરદાર ? રાડોડ, કુમાર ? આશુ ? ”

“ મને અટકાવનાર તમે કોણ ? ”

“ હું કોણ ? તાગ કુવરીનો પિતા સુરતાનસિંહ ! ”

“ શુ વચન વિના, કાંઈ છુપ રણુમા આપશે ? ”

“ તમે કોણ ને શેનુ વચન માગો છો ? ”

“ તારા કુવરીને વરવાનું ! ”

“ કોની કનેથી ? ”

“ તારા કુવરી કનેથી ! ”

“ જાઓ-જાઓ, કુંવર ? નકામા લાજ ગુમાવશો ? તમારા
જેવા મેવાડી કુંવરને શરમાવુ જોઈએ, એટલમ આળ કુવરીના
મહેલમા આવતા વિચારવુ જોઈએ. પ્રથમ મારી સાથે મળવું જોઈએ.
ખેર-હવે બૂલ સુધારજો. મને લાગે છે, કે તમે રાણા રાયમલના
પાટવી નથી ! ”

“ એટલે ? શુ રાણા રાયમલનો હું પુત્ર નથી ? શું, મારે માથે
આ કલક ? રાવ સુરતાન ? તમારા બોલો પાછા ખેંચી દો, નીકર
તમને ભારે પડી જશે ! ”

“ જસ, તમે આ ઘડીયે આ દરવાજે છોડી ચાલ્યા જાઓ ! ”

“ તમે મને અપમાન કરો છો ! ”

“ તમે મેવાડી કોઠી શરમાવો છો ”

“ તમે ઘેર બોલાવી અમારૂં પાણી લેહો છો ”

“ તમે અત્રે આવીને અમારી લજ લટો છો ”

“ હજી પણ તમે સલાજો નીકર ખરાબી થશે ”

“ કુવર, તમે હીચકાગ છો ! ”

“ હીચકારા તો તે છે કે જે કુવરીને નામે લડવા માગે છે ! ”

“ ચૂપ—એ શરમ ફાગ ! લવાંરી કરે છે ? ક્ષત્રીકુમાર ને મેવાડી રજપૂત થઇ આમ બોલે છે ? હલે, ત્યારે તુ હલેતો જા ! ”
 મુરનાનમિહને ક્રોધ ચડ્યો અને પાસે લટકેલી તલ્લવાર ઉગામીને કુમાર જયમલનો વધ કરી નાખ્યો, ‘ આપુ ? આપુ ? આ જુ ? ’
 તારા વચ્ચે પડી મુરનાન મુર્છિત થઇ ગયો તે કામ અગડી ગયું.

વાયનાર ? હવે આ પ્રસંગ તો અહીંજ ઉભો રહ્યો બનવાની બની, ગદ્ય રાઇમાથી પદ્ય થઇ જળમાથી ઐગ્નિ ઉત્પન્ન થઇ ગઇ. પ્રભુ ઇચ્છા ! હવે જોઈએ કે આ બનાવથી રાણા રાયમલ શું પગલાં લેશે ? અને સુગતાનસિંહ તથા તારાનુ જુ થાય છે ? માણસ ધારે છે એક, ને દાંત્રર બનાવે છે બીજું !

પ્રકરણ ૫ મું.

શિરોહીમાં સતાપ ! રાજસુખમાં દાવાનળ !

“ કશ્ચેશ ? ગમે તેમ કરશો પરંતુ ગળે બાંધેલી ગાંઠ કદી છુટવાની નથી અગ્નિ સાક્ષી નહિ, તો મૃત્યુ સાક્ષીએ, હસ્ત મેળાપથી નહિ તો ક્ષત્રીની લગવતીરૂપ ખડગ ખાડાએ બાંધેલી જીવન વરમાળા કદી તુટવાની નથી નાયકા કે બીજા, પણ શિરોહીની સરદારી તો આ રહેાડ રાણીના લાગ્યનીજ છે ! ” પૃથ્વી બહેન ગળ્યાએ શિરોહી સરદાર પ્રભુરાયને સમજાવ્યું. “ ખાડ ખીચ છે મ્હારે મન

કુળ કરતાયે હલકું છે, તેને કોઈ બીરો માને તોયે શું ? જેની તારાની ગણના થવાની નથી, તે પોતાને ચદ્ર માને તોયે શું ? જેને ઝેરની તુલના અપાય, તે અમૃત માની એમે, તોયે શું ? કાટા સગીયા કરતાયે જે હલકી આવળનાં પુલ, તે ચ પો માને, તેથી શું ? તું ગમે તેમ તને ધારે, પણ મહારા મનમા જે હોય, તે ખરૂં ! હવે જ્યાં તને લાગે છે કે મહારી નજરમા તું હલકી પડી છું, તો વાગવાર ત્હારા ને મહાગ હૃદયને સતાપ થાય, તેવું કરવાની યી જરૂર છે ? તું ત્હારે એક બાજુ પર સદાને માટે પડી રહે ! તું ત્હારા ભાગ્ય ભાગ્ય ! શિરોહી ગજમા અન્નની ખોટ નથી પાણી પુરતું છે. તે તને હવા પણ મળશે ! ”

“ પણ પ્રાણનાથ ? શીરનો તાજ કયા મળશે ? સાંસાગ્યનો શાણગાર કયા મળશે ? દેહનો પ્રાણક અને જીવનનો તારક કયા મળશે ? ”

“ તે તો પુન્ય હશે, તે રીતે સુખ મળશે ! ”

“ પણ અશીલુમા કંઈ વધારે મળહ છે ? ”

“ અશીલુને અશીલુ બહાણું છે, તેને મન, સાકર માખણ ખાઈ છે ! મહારા મનની મોજ, અને સુખ તને ન ગમે, તો તેથી મ્હારે હવે શું કરવું ? ”

“ જે હું પ્રથમ તમને ગમતી નહોતી, તો પરણ્યા શા માટે ? ”

“ ત્હારા ઉંચ કુળ પર મોહી પડીને ! ”

“ તો પછી હવે નીચ ગણવાનું કારણ ? ”

“ મહારા મનની મોજ ! ”

“ હવે એ મોજ કેમ પરવડે ? જેને આશરામાં લીધી, તેને યોગ્ય ! ”

“ તે યોગ્ય છે રજવાડામાં એકજ રાણી ઉપર રહેવાનું નથી ! ”

“ પણ પટરાણીનો હક બીજા કોઈને પણ નથી ! ”

“ તે હક આપવો મહારી મન્છ પર છે ! ”

“ એ કાયદો કંઈ ઘરનો નથી રજપૂત રાજ્યનો છે ! ”

“ ને તેથી શું તું જળજેરીથી દહેવાની છું ? શું તારા મેવાડીયાની બહીક બતાવે છે ? ”

“ હક માટે મેવાડી કે માળવી, કાઠિયાવાડી કે ગુજરાતી સવે એકજ ત્રાજવાના તોલા છે. ”

“ ડીક છે, ત્યાં હવે જોઈશ, કે મહાર ધાયુ થાય છે કે તહાર ? ”

“ પરંતુ કલેશ કરવામા સાર શું ? ”

“ મને જે બગીચાનું ફૂલ નથી ગમતું, તે શું જળરક્તીયે સુધવું ? ”

“ પણ તેમા અવગુણ તો હશે ? કસ્તૂરી કાળી છે, કાયલ કાળી છે, ભેસ કાળી છે તેથી તેનામા તાકાત, મુકક અને દુધની કુલીનતા ટૂળી જાય છે ? માત્ર મુદર સફેદ કાગડી કંઈ હસા થશે ? જાસ પણ ઘોળી છે, પણ તે દુધને પહોંચશે ? કાચ પણ સફેદ છે, તે કંઈ મણીને તોલ થશે ? સમંજે, રાયજી સમંજે ? ”

“ હવે મહારા કાનની, ને હૃદયની ધિરજ, હૃદ પર ચડી ગર્ભ છે. જો કે હું તને કહાડી મુકવા ચાહતો નથી, તેમ જીજ્ઞ મહેલમા મોકલી દેવા ચાહતો નથી. કેમકે વડીલોનો ભય ને માન છે, માટે તારે હવે મને એક શબ્દે પણ ને સભળાવવો, તેમજ એક વેળાયે મો ન બતાવવું ! નાહક ગુસ્સામા અવળું થઈ જશે, તહાર નાળું થઈ જશે ”

એટલું કહીને પ્રભુરાય એકદમ રવાના થઈ ગયો રોડોડ કુંવરી પશ્ચાતાપના રૂઢન કરતી પિયરની વાટ તરફ નજર કરતી અશ્રુ ઢાળવા લાગી—“ સ્ત્રીનું જીવન પતિ વિના કેટલું આકર્ષ અને આકર્ષ છે ? ” તેનો ચિતાર ચિતરવા લાગી. આખરે જહાસા ભાઈ પૂચુંને પત્ર

જામવા ધાર્યો, પણ તે કયા હશે? આ વિમાસણુમાદીન ગુજરવા
જાગી “પિતાછ તો નવી રાણી વગ છે સગ્રામલાઇ નહારી ભરાઇ
એકો લાગે છે અને પુપુના મગજ” કંડાણુ નથી, તો હવે કાને
જાણુ ?” આ રીતે શોચ કરતી અભાગી રાજમાતા, ગિરોલીના રાજ
નુખને અગ્નિવત્ જાણી, સંતાપમાં પડી છે. હવે જોઈએ, કે તેનું
શુ થાય છે ?

પ્રકરણ ૬ હું.

પૃથુકુમાર પોછા સ્વદેશમાં ?

અપમાનસહ અમલ કરવા કરતા, માનસહિત મરવું, એ
વીરતરના જીવનની ઉચ્ચ રેખા ગણાય છે. મેવાડની ગાદી મહિમાવતી
અને યશવાદી છે તેના ઉપર આવેલા રાજા રાણાઓ પરાક્રમી
અને લાજ્યવત નિવડ્યા છે તેનામાં નીતિ અને ટેક, એક મહા-
પુરુષ સમાન અડતા પ્રકારની છે અને તેથી તે અમલગાદી અનાદિયે
ચીરકાળ સુધી ઉઠી રહે, તેમાં નવાઈ નથી.

કાળને વશ જગત છે, અડતી પડતીના ચમકારામાં કાણુ નેરનું
અભિમાન નથી ગળી ગયું ? પરંતુ માનવની કમોટી ખરેખર
કુપ્તવેળા છે ખરા શુરવીરો રણુમાં ઝુઝતા, પોતાના દેહને યુધ્ધવશ
કરી, યશ સપાદન કરે છે. સત્યવાદી પોતાનું વચન પાળવાને જીવન
વેચે છે અને અટકી પુરુષ જગતનું સર્વસ્વ સુખ સોંપી દે છે.
આ રીતે મેવાડી રજપૂતોનાં રક્તમાં રંગે રંગે વીરતા પ્રભુતાને
અડગતા મંડી છે ગજપુત માતાને ધન્યવાદ છે. ગણા રામસિંહને
ખગર મળી કે પોતાને શરણે આવેલા, અને સહાયતાની યાચના
કરનાર મુસ્તાનસિંહજીની રાજકુવરીનું પોતાના પુત્ર અપમાન કયું

તેથી ને મુવો, ૨૧ જાણી તેને જાણુ ખેદ થયો પુત્ર મુવો આ જાણી
તેને જાણુ ખેદ થયો પુત્ર મુવો તેનું હું ખ ઓછું લાગ્યું, પણ
એક મેવાડની નાણીને પેટે એવો કપુત પુત્ર ઉપત્ત થયો અને
રાણા રાયસિંહનું નામ બગાડ્યું, એજ કલંકરૂપ અન્યુ ! આ ત્રીજો
બનાવ તેને વધારે હું ખદ થઈ પડ્યો સગ નહામી ગયો, પૃથુ દેશવટે
ગયો, તે એક વાત છે પણ મેવાડના કુવરે, પરરાજ્યમા ખાનગી
મહેલ અદર પ્રવેશ કરીને, મેવાડી સત્તાના બળે, રજપૂત કન્યાને
બળાત્કાર કરવા માટે. અને તે પણ તેના પિતાની સમક્ષ, એવો
કૃપાગાર જો કોઈનું બળીદાન થાય, તો તે વાળખીજ ન્ધાય છે !
રાયસિંહજી દરેક શખસને મહારે આ શુકન કહેતો હતો. એટલું જ
નહિ પણ આ ખચર જાન્યા પછી, તેને લાગ્યું, કે મને મુરતાનસિંહ
એમ માને કે પુત્રવધના બદલામા રાણો રાયસિંહ કોઈ ભરાઈને
જીવે ? આ કલ્પનાથી તેણે રાવ મુરતાનને જાણાવ્યું કે “ તમે
મારા પુત્રની અઘટિત આજ્ઞા અને અત્યાચારને અંગે વધ કર્યો, તેથી
હું નારાજ થયો નથી એવા એક રજપૂત કુમારનો આ રીતેજ
જાશ થયો જોઈએ કોઈપણ લત્રી કૃષ્ણમાં એવા ઝેરી જંતુની જરૂર
નથી આ કાર્ય માટે હું લગારે ખેદીત નથી મહેં તમને સહાયતા
કરવા વચન આપ્યું છે, ને તે માટે કા તો હું જાતે ચડીશ, જો કે
મહારા પુત્ર પૃથુકુમાર મને ભેટશે કે, તરત મોકલીશ. પણ તમે લગારે
અકોચાશો નહિ કે મહારા પુત્રને તમે ઘટીત કારણે માર્યો, તેથી હું
હિલટું વેગ લઈશ ! એ તો મેવાડને મોટું કલંક છે તમારી કુંવરી
મહારે પુત્રી સમાન છે લત્રીવશની યુવાનબાળ ને થયલા અપમાન
માટે હું દીલગીર છું ! આ રીતે રાણાએ, રાવ મુરતાનને વત્ર લખીને
શાન્તિ આપી પ્રભુ કૃપાએ તેટલામાજ પૃથુએ પોતાના પિતાને ધેર્ય
દેવાની પત્રીકા મોકલી, રાજ સભામા કેદારસિંહ પઠાવતે વાગી, અને

પિતાનું મન મનોપ પામ્યું. “પુત્ર તો પૃથુ” આ શબ્દો નીકળતા, સર્વે આનંદ પામ્યા તેથી એક એ થયો કે ‘આ ટાણે પૃથુ હોત તો અવશ્ય એન્નુર મોકલી જડાત’ અરે તેટલાંજ અચર આવી, કે દુષિ પિતાને અત્રે મળવા માટે પૃથુ એકદમ પધારે છે. આ બાર સાબળીને રાણો રાયમત્ર વાધાર આમુકે રડી પડ્યો ને પૃથુને જોતાજ તેના ભગવત્તા હૃદયથી એહે શ થઈ ગયો. દગ્ગારમાં શાન્નવન કયું, ને પૃથુ બોલ્યો ‘પિતાજી? પૃથુની હયાતીમા આપને શોચ હોયજ નહિ કહેા, શી આજ્ઞા?’

“એન્નુર રાત્ર મુન્નાનસિદ્ધ નમજો પડી ગયો છે. તેનો ટાક ટોડાનો મુત્રક, પદાણ લીલો પચાવી પડ્યો છે રાવે મહાયતા માગો છે અને તેની કુવરી બહાર નાગને વગવવા આહે છે. ને કળે છે કે

છતે ટોડા જોલ, પરણે તારા તેહને,

નહિ તો પાડી દેલ, ચેલ વિષે પડશે જઈ.

આ માટે જયમત્ર ન્યા છુપો ગયો. ને નીતિ બગાડતા, તે દાર થયો છાં માઝ વચન છે, કે ગત્ર મુરતાનને સહાયતા કરવા. ટાક ટોડા છતી આપીને, કુવરી નાંગને મારી પુત્રવધૂ બનાવવી.”

“હાજર! કશુત્ર! એ કાર્યમા વિજ્ય મેળવીને, પિતાનું વચન તથા ટેક રાખીને, પત્નીજ ચિતોડમા પગ મુકવેા, ત્યાં મુઢી જળ પાણુ હરામ છે.”

રાયમત્રે આકરી પ્રતિજ્ઞા કરતાં પહેલાં યોડ દીન આસાયશ કહેવા જણાવ્યું. પૃથુએ કયું, કે હવે હુ મારી પ્રતિજ્ઞા નહિ તોડું. મને રજા આપો હુ એન્નુર રવાના થાક. પૃથુનો બહુ આગ્રહ જોઈને, રાયમત્રે બહુ સતોપ તથા આનંદ સાથે રજા આપી, અને પુયુકુમાર, એન્નુર તરફ રવાના થયો. ગયયલે પોતાના એક ખાસ

પટાવત સ્યાર દાગ બેદનુર રાવ સુરતાનને ખળગ આપી. ને પૃથુ-
કુમાર ત્યા પધારે, તે પહેલા, તેમણે પોતાના લચ્છરી બળની તૈયારી
કરવા જણાવ્યું ! રાણાનું મન સતોષ પામ્યું. ને ફળવાન કુમાર
પૃથુ, સ્વદેશમાયી બીજો વિજય કરવાને 'બહાદુરી' આથે નીકળી પડ્યા.

પ્રકરણ ૭મું.

પ્રેમ અને ધર્મ.

નારાકુવરીના સ્વર્ગીય હૃદયમાયી નીકળતી પ્રેમની ધુની,
તો પૃથુ જેવા પ્રેમ યોગીનીજ વિભતિ અનશે ! મહાબલી ક્ષત્રી-
કુમાર પૃથુ જેવા શુરવીર યોદ્ધાનું બળ પણ પ્રેમની કામળ તીર-
કમાનથી વળીને નીચું નમી જશે ! પ્રિયાના નુકામળ પાત્રનું જળ
ખીનારા પીયુના એ તર ફેટલા નબળા હોય છે, તે થોડા દ્રષ્ટાન્તમા દેખાતું
નથી ! મગજ જેનું તીવ્ર તંત્રવાગ્ની ધાર જેવું, શત્રુનો ધ્વસ કરનાર
છતા, તેજ મગજ, પ્રિયાના પ્રેમાશ્રુથી ભિગ્નતું કેવું મીઠું જેવું
નરમ બની જાય છે ?

પૃથુ એ રીતે બળવંત બન્યો ! તાગને મળવા ચાહતા હતી
અનાયાસે ઉપકાર સહિત પ્રસંગ મળ્યો. બહાદુર કુંવરી પોતાના
બળ ઉપર બહાદુરને પરણે, એ પૃથુના ઉત્સાહનું અવસર અનિ-
વાર્ય હતું ! ગદવાર પ્રાતની પ્રગ્નતું કષ્ટ કાપીને મેળવેલા અર્ધ
સંતોષ કરતા, બેદનુરના રાવ સુરતાનને, તેની મોહક વીર કન્યાના
હસ્ત મેળાપ માટે યુદ્ધમા ચડીને વિજય મેળવવાનો આનંદ અનિવાર્ય
હતો ! આહા ! એક તરફ પ્રેમધ્વજ, બીજી તરફ ધર્મધ્વજ, ને
ત્રીજી તરફ પિતાનું વચન પાળવાની વિજય ધ્વજ પ્રકાશવાનો પ્રસંગ
પૃથુને મળવાથી, તે બહુજે હર્ષમા આવી ગયો હતો !

કરપનામા રણયુદ્ધ કરતા, પ્રેમ યુદ્ધના લણકારા વધુ વાગના હતાં નમ્ર, સુશીલ, હામ્યવદની, કાન્તિમયી કુમારિને ક્યારે મળુ ! તે યુદ્ધમા આવનાર છે, તો બન્નેના થોડા એકજ સાથે ચલાવીને, શત્રુને એકજ તીરથી કેમ વીધી પોતાનું બાહુબળ બતાવુ ? મુગ્ધ પણ અડતલ સ્ત્રી પણ ક્ષત્રિયાણી, અને કુવારી પણ પ્રેમવન્ પામેલી સુદરીને ક્યારે ભેટુ ?

નિર્દૂષણા ગુણવાતિ રસમાવર્ણા
સાલંકૃતિ-શ્રવણ કોમલ વર્ણરાગિ, ।
સા મામકાનિ કવિતેવ મનોભિરામા
રામા કદાપિ હ્રદયાન્ મમ નાપયાતિ ॥

ક્યારે મેઘદ્રુત પોતાની પ્રિયાને સંબોધતો આમ બહાવગે બને તો પૃથુ કા બેલજામા ન આવે ? બળશીરના રોમાંચમાં રણયુદ્ધના લણકાર કરતા, પ્રેમ વીરને પ્રિયા ભેટના લણકારા, બારોડના લલકાર કે યુદ્ધના વાજ્ર નાદ કરતાંય વધારે મિષ્ટ અને ઘણ્ટ હોય છે ?

પૃથુ, જેમ જેમ પ્રિયાની ભૂમિ નજીક આવતો જાય છે, તેમ તેમ દુષ્યત-શકુન્તલાને રામ-સીતાનાં રનેહતું ભાન આગળ વધતું જાય છે । માત્ર આડી નજરે નીરખેલી તારાકુંવરી આ બળવાન-વીર પૃથુના હૃદય તીર થઈ પડી । તેની નાજીક થટના, તેની આખમા ડોકવા લાગી રહેવે આ મોટોરના વેગમા તણાતી દોડતી ટપ્ટી થાકી જાય, તેમ મન વિચારની વેગવતી ટપ્ટી થાકવા લાગી ! તે કદાચ ભાન ભૂલી જતે ખરો. પણ તારાને પોતાના વીરત્વની કસોટી કરી બતાવવી હતી, એટલે કસ્તુરી તો મૃગની ડુંડીમાં છુપાવી પ્રેમ કસ્તુરી ઉપર હાલ તો વિરત્વનું ચર્મ વીટ્યું. અને આ પ્રમાણે સંકલ્પ તો વેગ કરવા લાગ્યો !—

તાં જાનીયા પરિમિતકથાં જીવિતં મેઙ્ગિતીયં
 દૂરીભૂતે મયિ સહચરે ચક્રવાકીમિ વૈકાં ।
 ગાઢોત્કઠા, ગુરુષુ દિવસેષ્વેષુ ગચ્છન્તુ વાઙ્માં
 જાતાં મન્યે શિશિરમથિતાં પામિનિ વાન્યરૂપામ્ ॥

ત્યારે હવે તારાનુ અતર કેવુ ધડકે છે, તે પણ જોશ્યે.

પ્રકરણ ૮ મું.

પ્રેમ-મુગ્ધ મૃણાલિની !

“જ્યેષ્ઠ ત્યમ કરીને દિન કહાડ્યો, ઉત્કઠા કાચની સમાવીને;
 લાયા પહોરની રજની, વિનોદ વિણુ દા । જમે કંઈ ગીતે ?

માં અધિરી થતી તું, આકળી ના થતી તું ;
 માટે એવુ સમજી, મુભજે ? ના હવે ઝી જતી તું ?

“મેઘદૂત” (કિંચલદ)

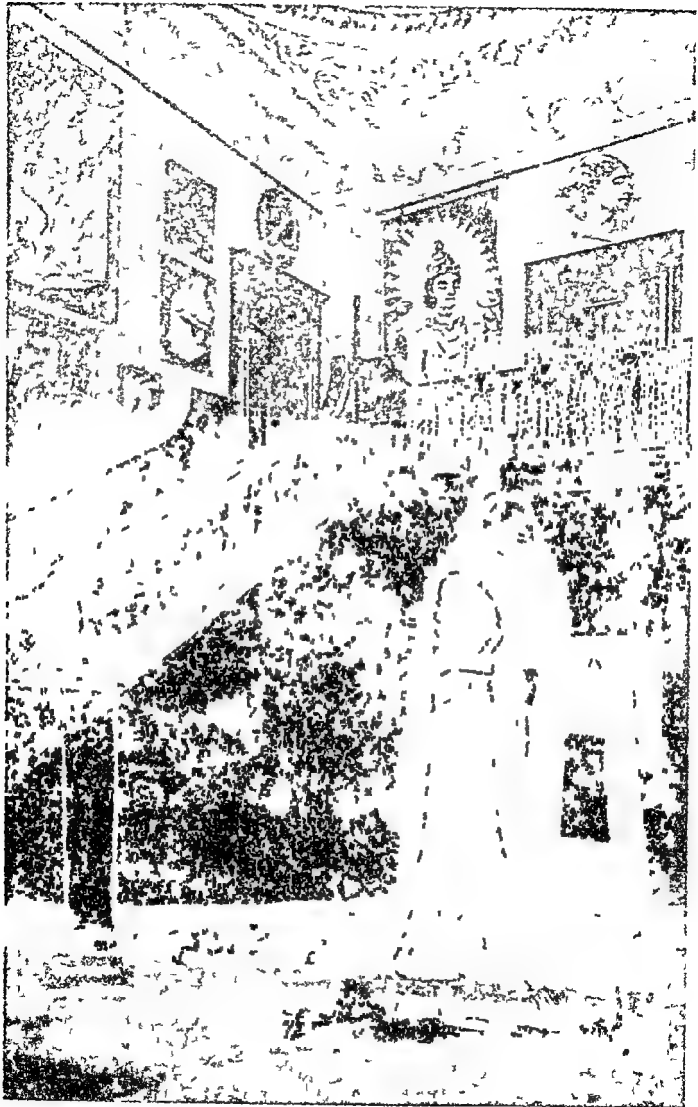
પ્રેમચેત્રી અધિરી નાયકા, હૃદયપટ ઉપર આશાનું મંદિર
 બાંધી દઈને, પ્રેમને પીયુષે સ્થાપીને, કાંઈકેઈ મેળવતા પહેલા,
 લગનવતી થતી જઈને, બહાણની વાટ જુએ છે ।

“બહાણા ત્રિનાની રાતરી વેગળુ થાયે,

મન વિયોગ અશ્રુપાત ટપકા તળ જાયે ;”

આહા ! પ્રેમમુગ્ધનાં વીગલા કેવું મન-મગ્ન કરીને સાત્ત્વિક
 વિજય મેળાવે છે । ખરી વાત છે કે કામની અધિગત, દાદ ઉત્પન્ન

પૃથુ-હમાર.
રાજકુવરી તારા

કરે છે. પણ પ્રેમની અધિરાત નો પ્રાણ વલોવે છે । થડી એક વખ
તુલ્ય થાય છે. ધડકતી શતીએ ચમકતી પણ અજતી આગે,
બહાણની વાટ જોતી મુઠરીનો તાલાવેલી થઈ જાય છે । તેમા પણ
જે વીરનરની જગતી ઢાળી હોય છે, જેના વીરત્વ પર પોતે વારી
ગઈ હોય છે ગોપીયો જેરી રસધની અને દિવાની બનીને, કૃણુની
અલોપ કીડા વેળા જે પતિના અને મનોમન કષ્ટ-વેદના ભોગવે
છે, તેવીજ આપણી વાનાંતી નાવિકા તારા લાન બસી ગઈ છે ।
પિતાની ધૃષ્ટિ સહિત, વીર પુરુષને વરવાળુ હતુ હૃદયમાં માનેલા
પતિનેજ પરણવાળુ હતુ અને પગક્રમ રડે પિતાકુળને ઉપકાર તળે
તાળીને રજપતાનામા મુકાતિ મેળવી સામરે સીધાવવું હતુ આ
સમયે તારા ઠા બહારી વિભાવરી, આકળી ના અને, વાડ ।

આશા તંતુર્ન ચ કથયતાન્યન્ન મુચ્છેદનીય ।

પ્રાણત્રાણં કથમપિ કરોન્યાયનાક્ષા : સ એક ॥

પૃથુ, બેદનરની સીમામાં આવી પહોંચ્યો અને બેદનરમા જાણુ થઈ
ગઈ । સ્વદેશ મેળવવાની રજ પૂતી કાલસા અતી જમ્યુત થઈ. મેવાડી
બહાદુર સરદારની સરદારી નીચે સડડો રજપૂતો તૈયાર થઈ ગયા.
તે સાથે તારાકુંવરીના હૃદયનો પણ પાર રહ્યા નહિ । હવે તે
પ્રેમ-વેલા જોડલા જોડ્યો ।

વાચનાર^૧ શરૂઆતમાજ તહુ, કુજઆગમા મદિરા પાન
કરતા આ પ્રેમાળ જોડલા જોયા, તેનો ખરો ચિતાર અત્રે
રજુ થાય છે.

^૧ મુઠરીયોનાં કુમુમ સરખા ડોમળ, પ્રેમાળ, તથા સહજ દુઃખમા વલોવાઈ
જાય, તેવા અતકરણ છતા, વિયોગવન્ધામા-આશાતંત્ર જીવના રાજો છે.

પ્રકરણ ૯ મું.

પૃથુ-કુમાર અને તારાકુંવરીની પ્રતિજ્ઞા.

“સુદરી ? તારે આતરજ આ કડોર કાર્ય—ક્ષેત્રમાં ઉતર્યો છું. જોજે ! મહારી આશા નિષ્ફળ ન થાય.” પૃથુએ તારાનો હાથ પકડતા કહ્યું નમ્ર સ્વરે નીચું જોઈને આ વીરજ કુમારિકા બોલી

“વીરવર ? આ હૃદય હવે નમારજ છે આ દેહ હવે આપને વરે છે રક્ષણદાતા પાલકપ્રભુ અને જીવનસ્વામી હવે આપજ છો ! હું આપની ચરણરજ દિકરી છું !”

“કદી શત્રુ દળમાં મને વિદન થયું તો ?”

“આ દેહ, સાથેજ પડશે ! પરિક્ષા પ્રત્યક્ષજ છે ?”

“ક્ષત્રીવટ અને પ્રતિજ્ઞા સાથેજ છે ?”

“અવશ્ય ! આપે જ કડોરવ્રત આધ્યું છે તેનું ઉદ્ધાપન કરવા ચતનવાળા થાઓ દુરાચારી યવનોને દુર્ગ કરી આપો. પ્રકૃત રજપૂત વીરાનો પરિચય દેખાડી આપો”

“તો હવે એજ પ્રતિજ્ઞા છે !”

“જરા કુજમંડપમાં પધારો ! સહજ શાન્તિ લહે !”

“ટાક ટોડા જીત્યા પછીજ જળ લહેવાની પ્રતિજ્ઞા છે !”

“ઓહો ! આટલી યધી મમતા ! આટલું ક્ષત્રો અભિમાન !”

“એ કાર્યનો ભાગ શીર પર છે એક પ્રેમ ને બીજને ધર્મ !”

“આપના જેવા અર્જુન બાણાવળીને કશું બાહુદય નથી

“તે સાથે મને એવડું બળ મળે છે આમુરોને તાડન કરવાને મહાદેવીની સહાયતા મળે છે !”

“એ આપનો પવિત્ર પ્રતાપ છે આપના તેજથી મહાર્ અળ વૃદ્ધિ પામશે આપની છાયા, મહાર્ રક્ષણ કરીને યશ આપશે”

“ત્યારે હવે તમે સજ થાઓ. શત્રુ ભય તો નથી કે ?”

“ હવે ? પિતા સાથે બહુવાર લડવા ગઈ છું, અને હવે તે મહારા વહાલાના વહાલનું બખ્તર પહેર્યું છે. ત્યાં ભય, એ સખ્ત તો મારી મન-દોષાવળીમાર્થી વિમૂળ થયો છે, વહાલા ! ”

મધુકરને છે કુચુમ વહાલું, મધમાખીને મધ;
પ્રાણપ્રીયાને પીયુ પ્રિય છે, બોળકને જેમ દધ !

“ ત્યારે તો તમારી આત્મ-વાસના સફળ થશે. પલકમાં ચવનનો વિનાશ થશે ટાંકટોડા છતાં એ અને મારી પ્રિયાના ધરા, રજપૂતાનામાં ગવાશે ! ”

એટલું બોલી હૃદયના ઉમંગકાથી ઉભય પ્રેમીયો હસી પડ્યાં.
ફરસી પડ્યા બાકી પડ્યા !

આહા ! પ્રેમી જાણે પ્રેમની-વાતો,
રાગી રાગ મધુર જે ગાનો,
વીર જેમ રણમાહે જાતો
શત્રુ મારી સમાધિ થાતો !

ભક્ષા રાવ મુગ્ધાને, પુત્રીની ઇચ્છાથી, અને પોતાની માયા-મમતા તથા વિશ્વાસથી, ઉભયના કલ્યાણનો માર્ગ ઉત્તમ વિચારી, પ્રથુને બોલાવ્યો અને પુત્રીને એક વીરનર સાથે પરણાવવા માટે જ આ પ્રયત્ન કર્યો અને તે સફળ થયો.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

ટાંકટોડાનો વિજય ! પૃથુકુમાર ને તારાનો જય !

ચડે ગણુમા નર જગ્ગીરો, જય પામી સદા નીચે ઉતરે.

નર કેગરી જેમ અગ્નિ વિખરે તેમ શત્રુ તણા તનત્રાડી હરે;

‘ વીર કુમાર પૃથુ રોકડ ? આજ તમારે દેવ કામ, દેવીને

“ધુ પેઠે, મહારી સીનાનો હસ્ત પકડવાનો છે” ટાકટોડા છતીને-
જશ પ્રાંત કરવાનો છે — તમારો મને વિચાર્ય છે !”

“ અસ્તુ ! તમારી આશા વાણી અંકુશ થાઓ ! ”

“ ગદવાર પ્રાંતના યવનો આપના યજ્ઞની અતી તારીફ કરેછે.
શત્રુ જ્યારે ધા માને છે, ત્યારેજ વીગ્નરના યજ્ઞનો ધા ગગનમાં
ગજતો અમર રહે છે હુ, પણ એજ ચાહુ છું ! ”

“ રાવ-સોલંકી ? આપ વડીલ છો હુ આગળ છુ તોપણ
હુ આશા કરતા ક્ષત્રીવટ માટે વધારે ઉત્સુક છુ હવે વિલંબ
ન કરો શત્રુને સજ થવાની તક ન આપો ! ” —

“ નેયાર છે આ ડંકા વાગ્યો ! તારા પણ અતી

આહા ! મહાદેવી સગ્ધી લવાતી, જેમ અમુર દળ સહારવા
નીકળે છે, તેમ થોડાપર સ્વારી કરી બહાર નીકળી. દેવનો ડંકા
વાગ્યો બારોડોના લલકારા અને ભૂગળના અવાજો થવા લાગ્યા.
લશ્કર દળ હયમચી ન્હુ અને બેદનગના ગવ મુરતાનસિ હ, શત્રુ
સામે ચડ્યા —

“ સળી કોયલ બોલેરે, ટહુક ટહુકાર કરી —

શુભ શુકન સુનાવેરે, વિજય કરી આવો કરી !

પૃથુકુમાર, તારાને જોઈને હર્ષિત થયો ‘અન્ને જોડલા એકજ
જોડીપર બેઠીને વિજય કરવા આલ્યાં નગર જનોએ વચાગ્યા જાણે
ગમ અને મીતાની જોડી નીકળી ! —

લશ્કર મ્હોટુ હતુ પૃથુમોખગ આગળ ઉઘાડી તલવારે, લાલા
સિહત થોડો ફાવતો ચાલતો હતો. પછાડે તારાકુવરી અને ગવ
મુરતાન તથા સરદાર હતા પાછળ લશ્કર હતુ

શત્રુ દળને સંહારવા અને ટાકટોડા હસ્તગત કરવા માટે
પૃથુનું પાયદળ ને થોડેસ્વાર લશ્કર, હથિયારબંધ, ટોડાના દરવાજા

પૃથ્વી-દિમાર.
પૃથ્વી-તારા અને લશ્કર

રાકડોણનો જિલ્લો સરકરનાર પૃથ્વી

ભા. ર પ્ર ૯ ગ. ૭૭

કને આવ્યું, અને નગરજનો ચમક્યા, આજે તાજ્યાનો દિવસ હતો. પૃથુ સમગ્ર રાત્રે સમે આવવા લાગ્યો. અને તાજ્યા રાત્રે ચવને શહેર બહાર આવવા લાગ્યા. તાજ્યા ક્રમે ક્રમે, લીલા પડાણના મહેલ તરફથી નીકળતા હતા. યવનરાજ, ગોખમા ઉભો ઉભો પોશાક પહેરતો આ દેશનક નેતો હતો. એટલામા પૃથુનું લશ્કર એકદમ નગરમાંથી આ મહેલ નજીક આવી પહોંચ્યું. અગલગોટ થઈ ગયો. સર્વે તાજ્યાના મારનમમા હતા. કેઈ લશ્કરજન તૈયાર ન હતું. રાત્ર સુરતાનને આવ્યોતી તક મળી ગઈ. પૃથુને જશ મળી ગયો. યવનરાજ અગ્રી ગયો. એકદમ મહેલમા યુધ્ધ પડી. શત્રુ ચડી આવવાની અગર વીજળી પેદાશ પડી ગઈ. શત્રુનાં હાડા ગગડી ગયા. પગિતાપ અને ભયમાં હાર ખાઈ ગયા. પહેલોજ ઘા, તારા કુવરીયે, મહેલ અગ્રમા ઉભેલા યવનરાજ પર કર્યો. અને તેની પાછળ પૃથુકુમારે આણુ કેંકયુ યવનરાજ તરત પડ્યો. પ્રચડ કેસરીદળ એકદમ મહેલને ચેરા ઘાલીને ગોમેર ફરી વળ્યું. યવનના સરદારો-સિપાઈયો તાજ્યા સુકી સુકીને એકદમ ચડી આવ્યા, પણ અકસ્માત આવેલા દળને પહોંચી શક્યા નહિ. છ કલાકના દારણુ યુદ્ધમા યવનો હાર્યા, કબજે થયા. અને યવનરાજ મૃત્યુ પામ્યો. પૃથુએ ટાકટોડાનો રાજ મહેલ હસ્તગત કર્યો. અને એજ યવનતાજ, તરતજ સોલંકી રાજા રાવ સુરતાનસિ હને મંત્રે સુકી દીધો.

આખરે રાવ સુરતાનસિ હનો આશા-કિર્દીઓ અમ્મર થયો. પોતાનું રાજ્ય પાછું મેળ્યું, અને જીવનની આશા તારા કુવરી સ્થળે થઈ; એક વીરનરતે વનવીને રાવ શાન્તિ પામ્યો; પૃથુકુમાર અને તારા પરણ્યા, એ અનાવધી રાણો રાયમલજી પણ સંતોષ પામ્યો!

ભાગ બીજો-સમાપ્ત.

દેવવાહાકર (સચીવ) વા-ર્તામાળા. નં-૨૬.

મેવાડનો વીર રત્ન.

પૃથુ—કુમાર.

ઐતિહાસિક નવલ કથા.

ભાગ-ત્રીજો.

પ્રકરણ ૧ હું

કામલમેરમાં પૃથુરાજ અને તારા !

“પ્રાણનાથ ? આજે આરલા બધા ગુરસામા કેમ અવો છો ?
હું ચિતોડમાં પિતાજીએ તમારું અપમાન કર્યું ?” તાગએ તમ્ર સાદે,
જ્હાલાને પ્રેમથી દાખીને પુછ્યું

“પ્રિય, તારા ? તારા પિતાની રાજધાની ટાંક-ટોડા છતીને
તને હું પરખ્યો, પરંતુ મારી પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે. મેવાડની ગાદી પર
હું જ્યાં મુઘી ન બેસું, ત્યાં મુઘી ચિતોડમાં સ્થિર રહેવાનું નો
નધીજ, ને તેથી આ કામલમેરમાં તને લઈને મહે મહારી રાજધા
કરી છે, યાને નિવાસ કર્યો છે. પિતાજીની ઇચ્છાથી, ને તેમની
નમ્ર પ્રવૃત્તિ રહેવાથી હું વારંવાર ત્યાં જઉં છું. ને તે પ્રમાણે
આ વખતે તેમને મળવા ગયો, ને ચિતોડના દરબારમાં, તારા

રાયમલજી જેવા પિતાજીના આસનનો અગ્રધો ભાગ દુઆવીને પેલા માળવશાહનો માનીતો, જેવકા રજપૂત કેદારસિંહ શિશોદીવા ગાદીને સ્થાપવો હતો ! મને તે ન ગમ્યું, ને મહું, પિતાજીને વિનતી કરી, કે “આ રજપૂતને - રજા આપો ! એ સુલતાનનો ખુશામતીગો, રજપૂતને લાજન લગાડનારો, ચિતોડના રાજ્યાસન પર મુછે તાવ દાઢ એસનારો કોણ ? મેવાડપતીની બાબુમા જેરીને વડાઈ બતાવનાર કોણ ?” ત્યારે પિતાજીએ જવાબ દીધો, “કે એ માળવદેશના સુલતાનનો ખાસ માનીતો, અને આપણો જેરખાહ ક્ષત્રી બચ્ચો છે વળી માળવરાજ આપણા સ્નેહી સમાન છે. તેમને અપમાન ન થકું જોઈએ કેદારસિંહ, તેમના પ્રતિનીધિ જેવા છે. તેને અપમાન તે નવાબનેજ ગણાય, માટે સલાખ રાખવી !” મેં જવાબ દીધો, કે “એવા તો સુલતાનો બહુ જોવા છે ! તમે જો તેનાથી બીજીતા હોય, તો એ માળવ રાજને પકડીને ચિતોડની ગાદી સામે દરબારમા પકડીને હાજર કર ?” પિત જોડ્યા, કે “એ અભિમાન નકામું છે વિના કારણે વેર વસાવવા માટે બહાદુરીનો ઉપયોગ કરવો વૃથા છે એથી મને ધણો કોપ થયો અને તરત ત્યાંથી મેં રજા લીધી જોકે મને તેમણે બહુ વાર્યો, પણ મેં પ્રતિજ્ઞા લીધી, કે જ્યાં સુધી માળવ સુલતાનને કેદ પકડીને, પિતાજી પામે હાજર ન કરે, ત્યાં સુધી ચિતોડમાં પગ ના દેવો !” આ માટે હું તને કહેવા આવ્યો છું, કોલમેરના કિલ્લામાં આપણુ ખાનગી લગ્ન કર છે, તે દહેવા માટે આવ્યો છું !”

“તો બહાસા પતિ ? પકડી આ ચરણુરજ તાગને અહીં એકલી ઉડતી કા કરવી ? હું પણ આપની સાથેજ ! મને આ વીર પ્રસંગ ખાજો ક્યારે મળે ? મહારો બહાસો જો સુલતાનને કબજે કરીને કદી તરીકે લઈ જાય, ને હું પણ તેની જોડમાં હોઉં, તો માફ થયું”

કેટલું ઉભરાયેલું રહે, બહાલા ! માટે ચાલો; જ્યની અરધી હિમ્મેતારી
હુયે થઇશ તમારી સાથે રહેવાથી મહારી ચિન્તા ટળશે. ને જેવું
જોમ મળશે ! ' તારાએ વિનતી કરી

“ તારી જો એવી મરજ છે, તો ખુશીથી ચાલ- ગહેર
પોશાક, થા થોડા પર સ્વાર. અને હશે વીરશસ્ત્ર ! તને ક્યાં રણ
અડવાની નવાઇ છે ? ”

“ પણ આજે તો હુ મહારા બહાલા સાથે શત્રુ સામે સ્વતંત્ર
લડીશ ! ” એટલું કહીને તારા, એકદમ નેપોલીયનની પ્રિયા સમાન
ભાવ રાખતી હાથેર તૈયાર થઈ અને તેટલા પૃથુએ પોતાનું લખકર
તૈયાર કર્યું. એકદમ તે માળવ દેશ તરફ રવાના થઈ ગયાં !
વાહરે બહાદુર પૃથુ, વાહ ! ધન્ય, વીરબાળા તારાને !—

પ્રકરણ ૨ જી.

માળવ સુલતાન પર હુલો! શાહુ શરણે !!

પૃથુગજ, એકેકાં, અટકી અને મેવાડી અસલ રજપૂત બન્યો
હતો તે પોતાની ક્ષત્રીવટને જરા પણ ડાઘ કે આંચ લાગવા દે તેમ
નહોતો ! પિતાજીની નયનાઇથી તે વાર વાર સંકોધે ભરાતો હતો તેને યવન
તરફ અતી તિરસ્કાર હતો કેમકે રજપૂત કન્યાઓ, રાજ્યઓ, પટાવતો
અને સરદારો પર, યવન રાજ્યઓ બહુજ જખરદસ્તી કરતા હતા.
કોઈ બાયલા રજપૂતો તેને દીકરી આપીને મહેગ્યાની મેળવતા હતા.
પોતાની જાગીર સંભાળતા હતા આ વાત, પૃથુ જેવા રાહોડ રજપૂતને
ગમતી ન હતી “મેવાડ ખાસ કરીને રજપૂતાનાનું નાક છે, તેવીજ
રીતે તેના શિશોદીવાવશી રાજા કંઈ કમ નથી ! ” આ પ્રકારનું
સુત્ર, વેદમંત્ર પેઠેમ મહાંમા હતું, અને તેનું માદળીયું હાથેજ બાધી

રાખ્યું હતું. આ વખતે પણ ટોટો થવાનું એજ કાગળ હતું. પૃથુની હાક એમેર સાગી રહી હતી અને આ બળિયોદ્ધ સાથે લડવાને, શુરા રજપૂતોને પણ જોમ ચડી આવતું હતું.

પૃથુ, પોતાની પ્રિયા નારાકુંવરી તથા લશ્કર લઈને પ્રથમ નીમચ ગયો. અને ત્યાંથી પાંચ હજાર રજપૂતોનો મહોટો જમાવ કરીધો. આ દળયુથમાં ગજાંતો પૃથુ, એકદમ માળવા તરફ ચાલ્યો. લશ્કરી દમામ અને પૃથુની હાકથી થોડાં પળ વેગ કરવા લાગ્યા. શત્રુના હાજા તરફ પડે, તેવી રીતે હયદળ અને પાયદળનો શોર મચી રહ્યો. રજપૂતોનાની નદીયો પણ થંભી ગઈ અને પવન પણ બંધ થતો ગયો. કેમકે એમેર જાણે કિસ્સો બંધાતો જતો હોય! આખરે માળવ પ્રેશની ભૂમિમાં પૃથુએ પ્રવેશ કર્યો. પ્રથમ તેણે દેવાલપુર નામનું નગર કબજે કર્યું અને ત્યાંના મુખ્યાને મારી નાખ્યો. આ વાતની ખબર પડતા, માળવશાહ એકદમ ક્રોધે લરાઈને, પૃથુનો સહાર કરવા ચડ્યો. પૃથુ એક રસ્તે માળવ લણી ઉપડ્યો, તે શાહ બીજે રસ્તે પૃથુને પકડવાને દેવાલપુર તરફ ચડ્યો. એથી બંને જુદા જુદા માર્ગે ચાલ્યા ગયા. પૃથુને ખબર મળી કે માળવશાહ તો પોતાને પકડવાને પાછાડી પડ્યો છે, તેથી એમની પાછળ પડ્યો અને માળવરાજનું લશ્કર થાકથી જ્યાં મુકામ કરીને પડેલું હતું, ત્યાં એચીતો જઈને અપો માર્ગે માળવ મુલતાન એકદમ ગભગભ ગયો. શાહ સૈનીકાએ તરત હુમલો શરૂ કર્યો, પણ પૃથુનું લશ્કર એટલું બળિષ્ઠ અને મહોદ્દ હતું, કે આખરે શહેનશાહી લશ્કરને પૃથુના કબજામાં રહેવું પડ્યું. પૃથુએ ખુલ્લી રીતે જાણાવ્યું, કે ફક્ત મુલતાનને મેવાડપતિની ગાદી અને ઉભો કરવાનો છે તે પછીથી રજા મળશે, આ લશ્કા પર લશ્કરે તોડાન બંધ કર્યું. પણ મુલતાનની પરવાનગી માગી મુલતાનને કેદી હાલતમાં પૃથુએ સમજાવ્યું, કે આપને કર્શી ધન કરવામાં

‘હા એમજ’”

‘તમે તેને ઓળખો છો ?’

“હા ગરીબ બિચારી દારી” હું તેની હકાકત નિગતે કહીશ. તેને હું પીછાણુ છું આ બાળક આપણુ સમજીને માળવા-કેશરવાનું” “આપણો સબધ પૂર્વ છે એમ તાણી પુત્રરૂપે ગણવાનું”-જે દાલ નો આ દારીને અગ્નિમાં દેરાયે” તમે રાજબાળકને મહેલમાં લઈ જાઓ” તનમાર્થી મળ્યું, માટે તેનું નામ “વનવીર” ગણજો-દારીને મોખજો-દેખરેખ તમે રાખજો પૃથુના આ માળાળુ વચનો-નો ખૂરો ભેદ, તારા સમજી શકી નહિ માત્ર દયાળુ અત કરણની ઉમ્મીયો, અને સતાન હીણ પુરો એટલા નમ્ર હોય છે, એટલું જ સમજી ! અનાથ બાળક, અને અગ્નિ સ્ત્રી તરફ દયા બતાવી રાજ બાળક હશે, એમ તારાએ કહ્યું” અને તેને લઈને મહેલમાં ગઈ.

વાચનાર? કુમાર પૃથુરાજની યુવાનીના પ્રાંતમાં આ મનોહર દારી શિતળતાની, તેની પ્રિયાગતના હતી તેના પ્રતાપથી આ રૂળ પ્રાંત થઈ હતું પૃથુ દેશનિઢાલ થયા પછી દારી શિતળતાની પણ બીજાજ વતનમાં જઈ ગઈ હતી અને તેને આ કુમાર જન્મ્યા હતા પૃથુએ એકવાર તેને જોયા હતા અને પ્રસંગોપાત પોતાના કુવ-તરીકે પ્રસિદ્ધ કુવાની ઇચ્છા હતી શિતળતાની આ સમયે કેમ અહીં આવી ચડી હશે, તે પૃથુથી કંઈપી શકાયુંજ નહિ પૃથુને તેનો પણ વિશ્વાસ હતો. એ વખતે દારી કદી પણ પૃથુના હૃદયને દુભાવે તેવી ન હતી. પૃથુ, કામલમેરમાં તારા સાથે રહે છે, તે જાણ્યા છતા, અને પોતે તેનું વિશ્વાસ રત્ન છતા, અહીં કળેતી કરવાને આવે, તે પણ પૃથુએ માન્યું નહિ ! આખરે તે તરફ પૃથુને બહુ દયા આવી દારીના અતરની

‘કુમાર વનવીર’ ની કથા, સગના, કુવર ઉદયગિ હતા પ્રાંતમાં ઉદય-વનવીર’ તરીકે પ્રકટ થયે ગર્વ ઉત્તર ભાગ સમજાશે

पृथु-हृभार.
भाता-पुत्र

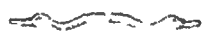
— — — — —

प्रकाशक

१

વાત અષ્ટુ રહેવાથી તેને બહુ ખેદ થયો. શા માટે, જા દુખે,
તારા અમલ આવી, તે મરી જ, તે પણ અજ્ઞાનથી જાણી.
થવાનું થયું. બનવાનું બન્યું, મનની મનમાજ્જ મંડી બાળક
માત્ર મળી આવ્યું. તે તેનું રક્ષણ કરવું મહધર્મ માન્યો. આ બિવાય
કંઈ પણ બુદ્ધાઓ કરવાની પૃથુએ દાઝા રાખી નહિ. બાળક માટે
દરેક પ્રકારનો ઉંચા બદોબસ્ત કરી દીધો. અને તેને કેમલમેરથી
મહેલમા, એક વિશ્વાયુ દારીની સારવાર તળે મળી દીધો. થોડા
દિવસમા એ વાત વિસારે પાડી દીધી તેને કશું બળ. કે કાન્યુ આ 'લુ'
નહિ. આમાન્ય બનાવ તરીકે પચાર કરી દીધો. અને તેટલા ને
પૃથુને બપોર પડી, કે શ્રીનગરના રાજાને ત્યાં મગ ધુપાયેલાં છે!
આ શોધબાળમા તે કેમલમેરથી તાગને એકલી મફતે પોતાના
હૃદયનો ભાવ સમજાવવા નીકળી પડ્યો. તેમણે મુજબ ગયો. એ
સમયે સગનો પણ પત્નો નહિ, તબી પોતે એકલો દેવે બિનાડનો શાદ
વારસ થયો એમ ધારેલું, પણ ત્યાં મગની દેવાલીની વાત જાહેર
થઈ, એટલે કરી વાદળ ધેગયું અને મન-મન મર્ત્યા જાન્યું. તે
સગને પકડવા માટે, વિકરાયલા વાવની પેટે, શ્રીનગર તરફ નીકળી
પડ્યો.

પ્રકરણ ૪ થું.

પૃથુરાજને ગોતા જ્ઞાન.

રાત્રી નીલિના નિયમ પ્રમાણે, માર્ગુ યા ન પુ, કે નુત્ર
સક્ષમા રાખીને, પૃથુરાજે, પોતાના બાતુભાવ અનુસાર નીકળી,
મગ રાજાને જ્ઞાનન કરવા તત્તર થયો. ના તરે મગ મલસા
એમ આપતું હતું કે કદાપિ ભાવિ મન્યા નુ તથા મન્યુ જે
મગ મલસા પુત્ર પતે ગવેસા મળી ગયા મલસા ત્યાં બિને નહી.

ગયા! અહાઉદીન જેવો પાદશાહ, રાજ્ય લોભમાં, એક યુગમાં જેવું
મલેદ કાઢીના બળમાં હગાઈ ગયો ભાવિમાં ન હશે તો નહિજ
મળે. અને ધાર્યું થયેલીનું થશે એ વિવાદ બહુ વાગ મનમાં ઉદભવતા
હતા ને સંગને હણવાનો તથા પોતે રાજ્ય ખંટપટ તથા દેવાનો
સકલ કષ્ટનો હતો પણ ખીજજ પળે, તે વાન મૃગજન સમાન વેરાઈ
જતી, ને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના અર્જુનને કરેલો ઉપદેશ ડ્રીટમાં તથા
અવલુમાં ધ્વની થતો હતો.

સગને શ્રીનગના મહારાજ કર્મસિંહ પગમાટે આરાધે આપ્યો
છે. અને તે ઉપગત તેની યુવાન કુનરી દાયજનમાં આપી છે.
પરણાવી છે તો હવે એ અભિમાની પગમાટે અનાવી આપવું
જોઈએ. કે નહીં એક બાવાન સિંહની સામે અગ્નને ઉભું કર્યું
છે. આ મહા ગર્વિષ્ટ પિત્રાચ્છી પૃથુએ, કર્મસિંહને બચાવ આપી.
અને સગને આશ્રયથી દૂર કરવાની સલાહ તથા ધમકી આપી.

એક તરફથી આ ધમકીના જવાબ માટે બાકી થતો પૃથુ-
ક્રોધાગ્નિના તીવ્ર વેગમાં ધમકી રહેલો હતા અને ખીજ તરફથી
તેને ભગવદર્જનાનો અર્જુનનો વિપાદ વારવાર લક્ષમાં આતતો હતો.
પૃથુને ગીતા પ્રત્યે બહુ આગ હતો ને તેની જવાબે જવાબે મન
નિષ્પત્ત થતું માટે તે ગીતાજ વાચવા બસતો. અગ પ્રત્યેના વિષમ
ભાવના તેને ઉત્ક્રાંતુ દષ્ટિ જ્ઞાન પાદમાં ગીતાના પ્રથમાધ્યયથી
અધ્યયન કરી રહ્યું.

કૃપયા પરચાવિષ્ટો વિર્ષાદન્નિદમવ્રત્વાત

દૃષ્ટેવમ સ્વજન કૃષ્ણ સુયુત્સુ સમુપસ્થિતમ ॥

પછી અર્જુન મનમાં મહા બેદ પાળી શ્રીકૃષ્ણ પાસે વિનય-
સહિત બેસી ગયો શ્રીકૃષ્ણ! આ બેદ કેન્યમાં યુદ્ધ કરવાની તૃપ્તિ
ભેગા થોડા એ તો સર્વ અમારા કુટુંબી જન છે અને ૧૮ થત
સેઓનેજ નાથ થશે. ॥ ૨૮ ॥

સીદતિ મમ ગાત્રાણિ મુખં ચ પરિશુષ્યતિ ।

વેપથુશ્ચ શરીરે મે રોમહર્ષશ્ચ જાયતે ॥

હે શ્રીકૃષ્ણ ! જેમના ઉપર અમારે દયા કરવી થયે. તેઓનેજ માગ્યાં, એ અધોર કર્મ મારાથી તો થતું નથી બુઝો. હું મારા કુટુંબીઓને મારવાનું કર્મ કરવા વારતે માત્ર ઉભો, તેટલામાજ માત્ર મોટું સુકાઈ જાય છે. શરીર કંપે છે, બધા કપાટા ઉભા થયાં છે, અને સર્વ શરીર અચેત થઈ જાય છે. હે મહારાજ ! એ તો મને અતિ દુષ્ટ કર્મ લાગે છે ॥ ૨૯ ॥

ગાંડાંવિ સ્તંસતે હસ્તાત્ત્વકત્વૈ પરિદહ્યતે ।

ન ચ શક્તોમ્યવસ્થાતું ભ્રમતાંવિ ચ મે મન ॥

આ ગોત્ર-વધ-કર્મ કરવા માટે માગે હાથ, હે શ્રીકૃષ્ણ ! આશનો નથી, અને મારું મનજ આ કામ માટે આગળ વધતું નથી તેથીજ હું ગાંડીનું ધનુષ્ય ધરી શકતા નથી. અને આ કેટલાંકે ઉભવું પણ મને ગમતું નથી આ કર્મની હું ઇચ્છા ધરિ ઉભો રહ્યો, તેથી પણ મારા શરીરને. પવન શીતળ થયતા અગ્નિની પેઠે દુઃખકાન્ડ લાગે છે. ॥ ૩૦ ॥

નિમિત્તાણિ ચ પશ્યામિ વિપરીતાણિ કેશવ ।

ન ચ શ્રેયોઽનુપશ્યામિ હત્વા સ્વજનમાહુએ ॥ ૩૧ ॥

કેમકે હે શ્રીકૃષ્ણ ! પોતાના સર્વ ગોત્રજોને મારી નાખ્યાં મન્ય મેળવવું, એ વાતજ મને અગત્ય લાગે છે પોતાનાં અને તાતાના કુટુંબી-ઓના નુષ્ઠને પાણીને મન્ય લેવું તેમા કાંઈ લાભ નથી ॥ ૩૧ ॥

ન કાંદો વિજય કૃષ્ણ ન ચ રાજ્ય મુશ્વાણિ ચ ।

કિ નો રાજ્યેન ગોવિન્દ કિ ભોગર્જીવિતેન વા ર

નુપેા મિત્ર જ ! મને એ ગોત્રજોને મારી મરે હાતાં ને-

વામા પણ કામ લાભ નથી ગળ્ય તથા મુખભાગને શું કંચાનું છે ? એમને મારી નાખી ગળ્ય ભેગવવાની તથા વિગળ્ય 'ધધ' મુખ ભેગવવાની મને ઇચ્છા થતી નથી ॥ ૩૨ ॥

યેવામર્થે કાંક્ષિત નો રાજ્ય ભોગા સુખાનિ ચ ।

ત દમેશ્વસ્થિતા યુદ્ધે પ્રાણાંસ્ત્યક્ત્વાં ધનનાનિ ચ ૩૩

જે માગ સંબંધીઓને મુખી કરવા વાગતે રાજ્ય તથા મુખે ભેગવવાના પદાર્થો ભેગવવા, તે લોકો નો અંધી આશા છોડી યુદ્ધમાં મરવા માટે ઉભા ગહેલા છે એથી કડીને મને લાગે છે કે સર્વને મુખી કરવા હોય તો યુદ્ધ કરવું નહિ ॥ ૩૩ ॥

આચાર્યાઃ પિતરઃ પુત્રાસ્તથૈવ ચ પિતામહાઃ ।

માતુલા શ્વશુરા પૌત્રાઃ શ્યાલાઃ સર્વાધિનસ્તથા ૩૪

કાગળુ કે, યુદ્ધમાં ગુરુ, પિતા, પુત્ર, પૌત્ર, કાકા, મામા, સસરા તથા આગા અને જાતલાઈઓ તેમજ ઇષ્ટમિત્ર વગેરે સર્વ એકે સૈન્યમાં ઉભા છે ॥ ૩૪ ॥

ગતાંન્ન હંતુચ્છામિ મૃતાંઽપિ મધુસૂદન ।

અપિ ત્રૈલોક્યરાજ્યસ્ય હેતો કિન્નુ મહીકૃતે ॥ ૩૫ ॥

આ સર્વ જે કે અમોને મારવા વાગતે આવેલા છે, અને મારશે, તથાપિ ત્રિલોકનું ગળ્ય મળે તો પણ હું એમને માનવાની ઇચ્છા રાખતો નથી હું શ્રીકૃષ્ણ ! એઓને મારી આ પૃથ્વીનું ગળ્ય કદી ભેગવું, તોપણ તે મને કયાથી બહુ થાય ? ॥ ૩૫ ॥

નિહત્ય ધાર્તરાષ્ટ્રઞ્ચ કા પ્રાંતિઃ સ્યાજ્જનાર્દન ।

પાપમેવાશ્રયેદસ્માન્હત્વૈતાનાતનાયિન ॥ ૩૬ ॥

એ માટે હું જનાર્દન એટલે પ્રથમકાળમાં જગતનો સહાર કરનાર શ્રીકૃષ્ણ ! તાર નામજ જનાર્દન છે, નેથી તને એ સર્વ

મરે તો પણ તેનું કાષ્ઠજ લાગે નહિ, પણ અમોને તો દરેક કામ
ચુખને વાસ્તે કરવું પડે છે ત્યારે દુર્યોધન વગેરેને મારવામા શું
ચુખ થશે ? એથી તો પાપ માત્ર લાગે, અને તેનું કલ દુષ્પણ
ભોગવનું પડશે

હવે તમે કહેશો કે આગમા બાળી ભસ્મ કરનારા, ઝેર પાનાગ
સ્ત્રી, ધન તથા ગૃહીન હરણ કરનારા, - તથા શસ્ત્ર લઈ મારવા
આવનાર, કત્યાદિ જે પ્રકાર કરનારા તે 'આતનાઇ' છે એવાને
મારવામા પાપ નથી, એવું સામ્રમા છે પણ આતનાઇ દુર્યોધનનું
રક્ષણ કરનારા ભીષ્મ, દ્રોણ એ તો વડીલ અને મહાપ્રતાપી ગુરુજન
છે. તેઓને મારવા વિના દુર્યોધન કેમ મરશે ? અને ગુરુજનને
મારવાથી હું પાપમા પડીશ; પછી આપની પ્રાપ્તિ અને ક્યાથી
થશે ? ॥ ૩૬ ॥

नस्मान्नाहं वयं हंतु धार्तराष्ट्रस्वबांधवान् ।

स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिन स्याम माधव ॥ ૩૭ ॥

માટે પોતાના લોકોને તથા દુર્યોધનાદિક ભાણેઓને મારવામા
અમોને ચુખ થતાર નથી, અને તેથી હું શ્રીકૃષ્ણ ! યુદ્ધ કરવું એ
મને વાંચળી દીસતું નથી ॥ ૩૭ ॥

यद्यप्येते न पर्यायि लोभोपहनचेतसः ।

कुलक्षयकृतं दोष मित्रद्रोहे च पातकम् ॥ ૩૮ ॥

કુળોતો નાશ કરવાથી તથા મિત્રોની સાથે વેર બંધવાથી
મદ્રા નરકસ્થાન આપનાર દોષ લાગે છે. દુર્યોધનાદીકના મનમાં
એવું જ્ઞાનનું નથી. તેનું કારણ તેઓની જ્ઞાનિ લાભથી વ્યાપ
થઈ છે ॥ ૩૮ ॥

કથ ન જ્ઞેયમસ્માભિ પાપાદસ્માન્નિવર્તિતુમ્ ।

કુલક્ષયકૃતં દોષ પ્રપચ્યદ્વિર્જનાર્દન ॥ ૩૯ ॥

પણ કુળક્ષય કરવામા મોટો દોષ છે, એવું અમે બાણીએ
છીએ તો લોભથી મારે લાથે દોષ કેમ થશે ? હે શ્રીકૃષ્ણ, તેનો
આપ વિચાર કરો ॥ ૩૯ ॥

કુલક્ષયે પ્રણસ્યંતિ કુલધર્મા સનાતનાઃ ।

ધર્મે નષ્ટે કુલં કૃત્સ્નમધર્મોઽભિભવત્યુત ॥ ૪૦ ॥

વળી લડાઈ કરવાથી ધણા કુળોનો નાશ થશે તે કુળોમાં
આરભથી ચાલતા આવેલા આચારવિચાર, પણ તે જોડેજ નાશ
પામશે અને વધી ધર્મોટ માણુઓના અભાવે સ્ત્રીઓ તથા આળોકો
સર્વ અધર્મી-દુષ્ટી થશે ॥ ૪૦ ॥

અધર્માભિવાત્કૃષ્ણે પ્રદુષ્યંતિ કુલશિયઃ

સ્ત્રીષુ દુષ્ટમાસુ વાણેય જાયતે વર્ણસંકર ॥ ૪૧ ॥

અને હે શ્રીકૃષ્ણ ! એ મરનાગતી સ્ત્રીઓ અધર્મી તથા વ્યભિ-
ચારીણી થશે અને નેને પેટે વર્ણસંકર પ્રજા જનમશે ॥ ૪૧ ॥

સકરો નરકાયંત્ર કુલધ્વાનાં કુલસ્ય ચ ।

પતતિપિ તિરો હ્યેપાં લુપ્તગિહાદકક્રિયા ॥ ૪૨ ॥

આ પ્રમાણે વર્ણસંકરની ઉત્પત્તિ થઈ એટલે તે કુળમા
આદ્યતર્પણ, નિલ-પાણીનું તર્પણ, તથા પિડદાન એ સર્વ ક્રિયાઓનો
લોપ થશે, અને એથી કુળના ચાવ કરનારાઓના પ્રવર્ત્તે ઉત્તમ
સ્વર્ગલોકથી છુટા પડશે

જેમ એક ઝાડની ડાળ ઉપર બીજા ઝાડ ઉપર થાય છે, કે
જેને મૂળ જાતી નથી, તે જે ઝાડ ઉપર ઉત્પન્ન થાય છે તેનો પણ
મૂળમુદ્દા નાશ કરે છે તેવીજ રીતે વર્ણસંકર પ્રજાથી ઉત્પન્નમુદ્દા
બને કુળ નરકમા પડે છે ॥ ૪૨ ॥

દોષેરેતે કુલધ્વાનાં વર્ણસકરકારકૈઃ ।

ઉત્સાદ્યતે જાતિધર્મા કુલવર્માશ્ચ શાશ્વતાઃ ॥ ૪૩ ॥

કુળના તથા જાતીના ચાત્રતા આવેલા ધર્મો કુળમાં ચાલુ રહ્યાથી, સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ થાયછે, પણ કુળહત્યા કરનારાઓના તે ધર્મો મુળથીજ નાશ પામે છે, કેમકે તે યુદ્ધમાં મુઝા એટલે તેઓની સ્ત્રીઓ જીવકર્મ કરી વાર્ણસકરની ઉત્પત્તિ કરે છે તે ઉત્પત્તિ દોષિત છે, તેથી તેઓને જાતિધર્મ અને કુળધર્મ મુળમાંજ નથી ॥ ૪૩ ॥

ઉત્સન્નકુલધર્માણાં મનુષ્યાણાં જનાદર્ન ।

નરકે નિયતં વાસો મન્વતીત્યનુશુશ્રુમ ॥ ૪૪ ॥

એથી જે મનુષ્યો જાતિધર્મ તથા કુળધર્મનો નાશ કરેછે તેઓને હમેશા નરક ભોગવવું પડેછે, એવું હે શ્રીકૃષ્ણ ! મેં શાસ્ત્રમાં સાંભળેલું છે, ॥ ૪૪ ॥

અહો વન મહત્પાપ કતું વ્યવસિતા ચયમ્ ।

યદ્રાજ્યસુખલોભેન હતું સ્વજનમુદ્યતા . ॥ ૪૫ ॥

એવું છતાં અમે ગત્ય તથા મુળભોગના લોભથી પોતાના કુળનો નાશ કરી મોટું પાતક કર્મ કરવા તૈયાર થયા એ મોટું આશ્ચર્ય છે અરે ! અમારા દુષ્ટ કર્મને શિ કાગ હજે ! ॥ ૪૫ ॥

યદિ મામપ્રતિકારમશસ્ત્ર શસ્ત્રપાણય ।

ધાર્તરાષ્ટ્રા રણે હન્યુસ્તન્મે ક્ષેમતરં ભવેત્ ॥ ૪૬ ॥

હવે હું તો એઓને મારનો નથી અને હથિયાર છોડી એમું હું ને દરમ્યાન દુર્યોધન વગેરે પોતાને હાથે મને મારી નાખશે, તો હું બહુ ખુશી થઈશ ॥ ૪૬ ॥

एवमुक्त्वार्जुन सरव्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।

विस्मृत्य सशर चापं શોકસવિગ્નમાનસ ॥ ૪૭ ॥

આ પ્રમાણે હું ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા, કુળક્ષય કરવામા મોટું પાપ સમજી અર્જુન ઘણા શોકથી શ્રીકૃષ્ણ પાસે ગયો, અને હાથે ધરેલું ધનુષ્યખાણુ રથ ઉપર છોડી દઈ એક મેનાતી વચમા નિગમ્ય એટલે હથિયાર વગરનો થઈ ગયો.

હવે ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા, તારો પુત્ર દુર્યોધન તેણે આજ અધ્યાયના બીજા શ્લોકથી અગ્યામાં શ્લોક મુઘી કુળ-જન કરવાને લખકરને એકદમ દુઃખ કર્યો, અને અર્જુનને તે બાબત એટલો વિચાર કર્યો, તેથીજ ભગવાનની તેના ઉપર કૃપા થઈ.

तं तथा कृपयाविष्टमश्रुपूर्णाकुलेक्षणम्

विषीदतमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदन ॥ ૧ ॥

હું ધૃતરાષ્ટ્રરાજા, આ પ્રમાણે અર્જુનના હીઠમા લખાઈ વિષે ઘણો શોક થવા લાગ્યો. એટલુંજ નહિ પણ એકે લખકર વચ્ચે તેની આખોમા આમુ ભગઈ આગ્યા એસી-અસીનીતી સ્થિતિ જતાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પોતાના ભક્તનો શોક દુઃખ-માટે કૃપાવત થઈ કહેવા લાગ્યા કે, ॥ ૧ ॥

कुस्तवा कश्मलमिदं विषमं समुपस्थितम् ।

अनार्द्यजुष्टमस्वर्ग्यकीर्तिरमर्जुन ॥ ૨ ॥

હું અર્જુન, તું મોટો યોધો થઈ ' આ લખાઈમા આને મારીશ તો મને પાપ લાગશે ' એવો તને તોડ કર્યો. ઉત્પન્ન થયો ? કારણ કે. રણભુનીમા લડવા બાંધીને જો તું એવો મોડ પામીશ, તો તારી જગતમા અપદ્ધિતિ થશે અને સ્વર્ગમા બેઠા તારા પૂર્વજો તનેજ દસશે માટે તારું કહેડું મને કીડ લાગતું.

નથી અને જે ભીષ્મ દ્રોણ વગેરેને તુ અથ કહે છે, તેને પણ
વાળગી લાગશે નહિ, કેમકે તેને જે તાર કહેવું યોગ્ય લાગતું
હોત તો તેઓજ સામા લડવાને કા તૈયાર થાય. ॥ ૨ ॥

ક્લેબ્યં મારુમ ગમ : પર્હ નૈતત્વચ્યુપપદ્યતે ।

શુદ્ર હૃદયદૌર્વલ્ય ત્યક્ત્વોત્તિષ્ઠ પરતપ ॥ ૩ ॥

માટે અશુભ, તને આવું પાપવાળેવું ભાપાયું, રણભૂમિમાં
કરવું ઘટતું નથી કારણ કે વિજયી એટલે શત્રુને મારનાર એવું
તાર શુભનામ પૃથીપર ગાજે છે, માટે મોહ મુદ્દા ધર્મ હથીઆર
લઈ ઉઠ. ॥ ૩ ॥

કથં મીષ્મમહ સહ્યે દ્રોણ ચ મધુસૂદન ।

ઇપુમિ : પ્રતિયોત્સ્યામિ પૂજાર્હાવરિમૂદન ॥ ૪ ॥

શ્રીકૃષ્ણનાં એવા વચન સાંભળી અશુભ કહે છે કે,
હું શ્રીકૃષ્ણ ! મેં ભીષ્મની તેમજ દ્રોણની પૂજા કરી છે, કેમકે તે
મારે તેમજ સર્વેને પૂજવાળેગ છે હવે મેં જેની પૂજા કરી તેનેજ
આણવડે લડાઈમાં મારવા, એ કેમ અને, તે આપજ કહો કેમકે
સર્વજ્ઞ કહેતાં સર્વને જાણનાર તથા શત્રુને જાણનાર આપજ છો,
તો તે વિપ્રેની મારી ખાત્રી કરો ॥ ૪ ॥

ગુરુનહત્વા હિ મહાનુભાવાન્શ્રેયો મોક્તુ મૈશ્યમર્પાહ લોકે
હત્વાર્થકામાંસ્તુ ગુર્હાનૈવ મુંર્જીય મોગાન્નુધિરપ્રદિગ્ધાન્

હું શ્રીકૃષ્ણ ! દ્રોણાચાર્યને અને તથા નુખ વૈલવનો લોભ છે
તેથીજ તેણે દુર્યોધનની ચાકરી સ્વીકારી, માટે નેને માર્યા સિવાય
દુર્યોધન મરતર નથી પણ એ પ્રમાણે ગુરુઆત્મણનો ઘાત કરીને
મારે નુખ ભોગવવું તે તો તેનુજ લોહી પીધા અગળર લાગે છે.
એવા દુષ્ટ કેમ કરીને નુખ ભોગવવા કરતા ભીષ્મ માગીને પેટ
ભગવું, એ હું વધારે પસંદ કરું છું ॥ ૫ ॥

નં ચૈતાલ્લિભઃ કતરન્નો ગરીયો

યદ્વા જયેમ યાદિ વા નો જયેયુઃ ।

યાનેવ હત્વા ન જિજીવિષામ

સ્તેઽવાસ્થિતા પ્રમુખે ધાર્તરાષ્ટ્રાઃ । ॥ ૬ ॥

વળી લડાઈમાં સામેવાળા મને છતશે કે હું તેને છતીશ, આ
કાંઈ નકકી નથી આમ છે મારે હું કહું છું કે, તેને મારીને
છતવાની મને ઇચ્છા નથી કારણ કે, લડાઈ મધ્યેના બેઉ પક્ષમાંથી
કાંઈ બચનાર નથી, એમ હું ધારું છું, પરંતુ તેપણ નકકી નથી.
મારે હે શ્રીકૃષ્ણ ! હું આપને પણ છું કે લડાઈ કરવી તે માથી
સારું કે નહિ કરવી તે સાથી સારું. તે નકકી કરવું જોઈએ, ॥ ૬ ॥

કાર્યણ્વદોષોપહતસ્વભવ

પૃચ્છામિ : ત્વાં ધર્મસમૂદ્ધવેતા .

યચ્છ્રેયઃ સ્યાન્નાશ્ચિતં બ્રાહ્મિ તન્મે

શિષ્યસ્તઽહં શાધિમાં ત્વાં પ્રપન્નમ્ ॥ ૭ ॥

પછી કૃષ્ણચરણમાં પ્રણામ કરી, “ હું આપની પાસે આવ્યો
છું ” એમ કહી અર્જુન કહેવાં લાગ્યો કે, હું આપનો શિષ્ય છું
અને ધર્મની બાબતમાં આ વળત મારું મન ધણી ગુન્ચવણમાં પડી
ગયું છે, ને કુટુંબનો નાશ થાય, ને પાપથી હું ડરું છું, મારે આ
લોક તથા પરલોકમાં અમારું સારું થાય એવો ઉપદેશ કરો; કે
જેથી હે શ્રીકૃષ્ણ, આપ કહો છો તેવો મારો સ્વભાવ થાય ॥ ૭ ॥

નહિ પ્રપશ્યામિ મમાપનુદ્યા

ચચ્છોકમુચ્છોષણમિન્દ્રિયાણામ્ ।

અવાપ્ય ભૂમાવસપત્નમૃદ્ધં

રાજ્યં સુરાણામપિ ચાધિપત્યમ્ ॥ ૮ ॥

કારણ, આખી જિંદગી તથા સ્વર્ગનું રાજ્ય શત્રુ ન છતા

જો સને મજે તાપણુ મારી ઇંડિઓ કુટુંબના નાશની ખીકથી એવી
અહેર મારી ગઈ છે કે, તેથી મને એન પડતુ નથી તેથી સુખી
થવાનો માર્ગ બતાવો કે જેથી મને સ્વધર્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય ॥ ૮ ॥

एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परमप

न-योत्स्य इति गोविंदमुक्त्वा तृष्णीं बभूव ह ॥ ९ ॥

આ પ્રમાણે હે ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા, ઇંડિઓના પતિ શ્રીકૃષ્ણને,
ઉંધને નાળે કનારે અભુતે કહ્યું કે, હું લગાઈ કરતો નથી એમ
કહીને તે ચુપ બેસા. ॥ ૯ ॥

तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत ।

सेनयोर्हृમयोर्मध्ये हृषीदंतमिदं वचः ॥ १० ॥

તે વખતે હે ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા! શ્રીકૃષ્ણને અનિશય દયા આપી.
અને બેઉ લગ્નકરની વચ્ચે પોનાના પ્રિયભક્ત અભુતને સોકાતુર
બોધ હસને મોડે કહ્યું કે, ॥ ૧૦ ॥

अशौच्यानन्वशौचस्त्वं प्रजावादांश्च भाषसे ।

गतासूनगतासूश्च नानुशौचंति पठिताः ॥ ११ ॥

અરે ! જે પંડિત, તે બાણવાની ચીજ એટલે જ્ઞેય. બાણવાની
ક્રિયા તે જ્ઞાન, બાણનાર કહેતા જ્ઞાતા, જેને ત્રિપુટી કહે છે એ ત્રણેથી
અલગ રહે છે, તે જન્મ-મરણનો મુદ્દલ શોક કરતા નથી, કેમકે તે
અસિમાનથી દુર રહે છે. અને તું પંડિતોના જેવી વાતો કરતા જતાં
જન્મ-મરણનો શોક કરે છે વળી જેનો શોક કરવો ન જોઈએ તે
શક્તિ પાણુ તું શોક કરે છે, કે જેમ કરવાનું કંઈજ કારણ નથી.
જે જન્મ્યું તે મરવાનુંજ, એવો કુદરતી નિયમ છે, અને જે મરે
છે, તે દૂરીથી જન્મ પણ ધારણુ કરે છે, એવો પણ કંઈવરી નિયમજ
છે, માટે તું વૃથા શોક મૂકી દે ॥ ૧૧ ॥

ન ત્વેવાહં જાતુ નાસં ન ત્વં નેમે જનાધિપા ।

ન ચૈવ ન ભવિષ્યામ સર્વે વયમતઃ પરમ્ ॥ ૧ ॥

હે અર્જુન ! હું જે પાર્યં ભૂતમય જગત્સપ દંધવ, તે કદી પણ નહિ હનો કે શુ ? નહિ, કાગળ કે, હું સર્વ કાળ છું તે પ્રમાણે તુ તથા આ-બધા રાજાઓ, જે પ્રમાણે હમણા મારા પચ્ચભૂતાત્મક સૃષ્ટિરૂપી શરીરનેજ હું હું કહીને રહ્યા છો, તેમ અગાઉ પણ એક એક શરીર ધાગણ કરીને રહ્યા હતા અને તેજ પ્રમાણે અજ્ઞાતી જનો પણ રહેશે, તથા તેઓ મારા સૃષ્ટિરૂપી શરીરને હવે પછી પણ ધારણ કરશે ॥ ૧૨ ॥

દેહિનોઽસ્મિન્યથા દેહે કૌમારં યૌવનં જરા ।

તથા દેહાંતરપ્રાપ્તિર્ધોરસ્તત્ર ન મુંહ્યતિ ॥ ૧૩ ॥

પરંતુ કેમ શરીર ધારણ કરશે, એમ પૂછીશ તો જન્મ (વ્યષ્ટિરૂપી સૃષ્ટિ) પ્રત્યેક શરીરરૂપી સૃષ્ટિમા જીવાત્માને આલ્યાવધ્યા જઘ જીવાની દેખાય છે, તથા જીવાની જઘ ધડપણ આવે છે, તેમજ મરણાવસ્થા જતાં કરી જન્મ (પુનર્જન્મ) ની અવસ્થા દેખાય છે. એમ નવા નવા શરીર ધારણ કરશે

એ શરીરની ઉત્પત્તિની રીતિ એવી છે કે આ પૃથ્વીના ગોળાની પોલાણમાં જે અનેક ગ્રહ-તારાઓ ગોળ છે તે પોતા તરફ પદાર્થોને ખેંચે છે અને પૃથ્વી પણ પોતાતરફ તે તે પદાર્થોને ખેંચે છે, તે આકર્ષણ ક્રિયાપર વાયુ, ગરમી, વીજળી તથા પ્રકાશના કામો આવે છે. તે સર્વ ક્રિયા યનવામાં પ્રત્યેક જીવાત્મા (વ્યષ્ટિરૂપી) સામેલ થાય છે, માટે તેના કર્મો પ્રમાણે શરીરની ઉત્પત્તિ તથા નાશરૂપ થાય છે, એટલા માટે, વ્યષ્ટિરૂપી જીવાત્મા, જે નિરાકારપદ હરેક ગોળાનું આકર્ષણ ચાલતું નથી, તે નિરાકારમાં નાથ પામે છે તેવા ધીર પુરુષને આવા ઉત્પત્તિ-સ્થિતિ-લયમાં મૂમતા હોતી નથી ॥૧૩॥

માત્રામ્પર્શાસ્તુ કૌતેય શીતોષ્ણસુખઃસ્વદાઃ ।

આગમાપાયિનોઽનિત્યાસ્તાંસ્તિતિક્ષસ્વ ભારત ॥ ૬૪ ॥

હે ભારત ! તું એમ કહીશ કે શરીરની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, નાશ તથા ફરી ઉત્પત્તિ થવું, એ જગતૂંડપી દશ્વરની માયા છે એટલે ઇશ્વરનો રજ, સત્વ અને તમો—એ ત્રણ ગુણુમય સ્વભાવ છે એટલા માટે તેમાં અમુક જીવાત્માને ટાઢ, તાપ ઇત્યાદિ પાંચ વિષયોથી મુખદુઃખ થાય છે

એ મુખદુઃખો કંઈ રીતે ઉત્તમ પણ થાય છે, તે સાબળ — જ્ઞાન, ચામડી, આખ જીભ અને નાક એ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય છે તે માથામાં મગજની અંદર ‘ મજ્જા ’ છે. તે મગજમાં વીજળી ફરવા હરવાનું જે પોલાણ છે, તે અંદરના પદાર્થોની જનેલી છે તથા તે પોલાણ, ઇન્દ્રિયો જેમ બહારથી વિષયો લે છે તેવી છે. તે પોલાણમાં વીજળી, પ્રકાશ ગરમી, એજ તેજના કારણ જાણવાં અને તે તેજ ભૂતોની શરૂઆતની તેમજ છેવટની સ્થિતિનું નામ પ્રાણવાયુ જાણવું તે પ્રાણવાયુ એ પોલાણમાં ચોખ્ખો હોય છે, અને તે પરમાણુ ધર્મરૂપી આકૃતિ તથા પરિમેયના, વિલાબ્યતા—નિલેધતા એ ગુણોની છેવટની સ્થિતિ—તે ગુરૂત્વકર્ષણ કરનારાં તત્ત્વો છે. એ તત્ત્વોમાં જ્ઞાન રહેલું છે.

જ્ઞાનની વૃત્તિઓને અત કરણ, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહં-કાર એ નામો આપવામાં આવે છે, તે ગુરૂત્વાકર્ષણ કરનારાં જ્ઞાનનું રૂપ છે તે વિષયોથી થનારા મુખદુઃખ, એ લક્ષણો મજ્જાતંત્રુઓની અંદરના પોલાણમાં મોબુદ છે. તેમાં ‘ હું છું ’ એવું કોકટ માની બેસનારા પ્રત્યેક આત્મસ્વરૂપી જીવમન છે, તે જીવભૂતોના ઉપમા શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ એનો પ્રવેશ થઈને નાશ થાય છે, એજ સ્પર્શ જાણવો. અને પકવાણયની

અદરના પદાર્થોથી -પર વિષયરૂપી માનચિત્ર કલ્પના સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કરે છે, અને તેના પણ વિષયોની પેઢી પ્રત્યેકમા નાશ થાય છે, તે પણ માત્ર સ્પર્શ જાણવો, અને તેને કમળીજ કહે છે.

એવી રીતે ફરી કરી એની એજ રમત થયા કરે છે એ રમતના જાણનારે પોતાના સ્વરૂપની યાદદારત છોડીને ' આ સાડાં આ માટું ' એ મજાનુત-પકડી રાખ્યું છે એમ હોવાથી જે વસ્તુ પોતાને સારી લાગે છે, તેની સાથે ઇદિઓનો મેલાપ થતાં મુખ લાય છે અને જે વસ્તુ નહારી માની હોય તેવી દુઃખ જણાય છે. તથા તેથી પોતે અમર છતાં ફરી ફરી જનમ થયો એમ માને છે.

હે અર્જુન ! ' આ ખરાબ, આ સાડાં ' એવી અનિત્ય એટલે ખોટી કલ્પના રાખી ન હોત, પણ જે વસ્તુ આવી તે ગઈ, માટે એ વસ્તુ મજાનુત તુના એક પક્ષવાર પણ ટકવાની નથી એમ જે જાણત નો વિષયનું મુખદુઃખ કાઢાં પણ ન માનીને સહેજ જે આપ્યું તે કુદરતને નિયમે આપ્યું એમ માનીને મુખદુઃખ કરત, એવો વિચાર કાઢાં કરતું નથી, પાટે મુખ માનીને રહે છે એટલા માટે ઉપર કહેા તે વિચાર હે અર્જુન ! તું કર, એટલે વિષયભોગ ભોગવવા છતાં તને મુખદુઃખ જણાવાતું નથી, અને એવું લાગશે કે મજાનુત તુની અંદરના પોલાણમાંથી માગ રૂપમા નાશ પામવા માટેજ વિષયા આવે છે એવું તને જાન થશે તે જાન વડે કરીને એ વિષયો ખેડા છે, એટલે જે વખતે એ વિષયના મુખદુઃખ માનવાના. તે પહેલાંજ તે નહિ સરખા થઈ જશે, અને એવું જે માનવું, તેનું નામ નિનિદ્રા છે એ નિનિદ્રા તું કર, એટલે તારા હૃદય શોક ખીલકુલ જતો ગશે. ॥ ૧૪ ॥

यं हि न व्यथयत्येते तं पुरुषं पुरुषर्षभ ।

समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ ૧૫

દવે અર્જુન, તું પણ આ-વિચાર કરવા લાગ્યો, એટલે તને

મોક્ષનો અધિકાર કહેવાને કાંઈ અડચણ નથી કેમકે ઉપદેશ મ્યોડમા કહેલો નિનિલાનો વિચાર જેના મનમા ઉતરે છે તે માણસ કાંઈ પણ પદાર્થમા “સાદ્-માદ્” એવો ભેદ ગણતો નથી “માદ્” એવી દ્રવ્યનાવાળી વસ્તુ મળવાથી તેને મુખ થતુ નથી, તેમ આ નહારી વસ્તુ એવી દ્રવ્યનાથી દુખ પણ થતુ નથી કાગળુ વિષય માત્ર માયાદય છે, પરંતુ તેને સારા માદા દ્રવ્યના તથા તે મળવાથી મુખદુખ માની લેવું, એ પોતે કાંઈ પદાર્થ નથી. એ તો માત્ર દ્રવ્યના છે, માટે એ દ્રવ્યના વિચારીને જેણે છાડી તેજ તેજ ધીરજવત સમજવા. અને દ્રવ્યનામાં જે વિટાયો તે વારંવાર કાળનો ભોગ થઈ પડે છે એટલા માટે જેને આ દ્રવ્યના વગગતી નથી, તેજ સદા સમાધિસ્થ સમજવો, અને ચાર સાધનમાનું એક સાધન નિતિક્ષા, તેણે ડરી આત્મજ્ઞાનનો પ્રિયાર કરવાને યોગ્ય થયો, એમ જાણુ ॥ ૧૫ ॥

નાસતો વિદ્યતે ભાવો નામાયો વિદ્યતે સત ।

ઉભયોરપિ દષ્ટોન્તસ્ત્વનયોસ્તત્ત્વદર્શિભિઃ ॥ ૧૬ ॥

કાગળુ, જે નિગદાર તત્ત્વના જાણનારા આત્મજ્ઞાની હોય છે, તેઓ જ્ઞેય, જ્ઞાતા, તથા જ્ઞાનનો ચાહ જે અજ્ઞાને ધરેલો છે, તેનું પરબ્રહ્મ સ્વરૂપના અસ્તિત્વમા બીજું અસ્તિત્વ એટલે હોવાપણું મુદ્ધજન નથી મનલગ્ય કે, તે અજ્ઞાનનો વાજણીના પુત્રની પેઠે અભાવજ છે, તથા તેણે ધરેલો ચાહ પણ તેવોજ મિથ્યા છે એવું સમજે છે. તથા પરબ્રહ્મ નિરાકાર સ્વરૂપનો ભાવ એટલે અસ્તિત્વ દ્રવ્યનારો કાંઈ નથી, તેથી પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ સર્વકાળ ભાવરૂપજ અથવા અસ્તિત્વરૂપજ છે એમ સમજે છે, તેથીજ તેઓ સર્વકાળ મુક્ત હોય છે ॥ ૧૬ ॥

અવિનાશિ તુ તદ્વિદિ યેન સર્વમિદં તત્તમ્ ।

વિનાશમવ્યયસ્યાસ્ય ન કશ્ચિત્કર્તુમર્હતિ ॥ ૧૭ ॥

માટે તે નિરાકાર સ્વરૂપ (સર્વત્ર) બધું દેહાણુ ભરેલું અને નાશ વગરનું એમાને મ એટલે તેનું જગત્ થતું નથી તેથીજ તેને કલ્પનાએ કરીને પણ કોઈ નાશ કરી શકે નથી પછી પ્રત્યક્ષ નાશ ક્યાથી થશે? કેમકે જેના સ્વરૂપમા નાશ કરવાની ઇચ્છા ધરાવનારનોજ નાશ છે, તેથીજ તે અવિનાશી સમજાવેા વળી જેના સ્વરૂપનો વ્યય એટલે ઉપયોગ કરવો એવી ઇચ્છા ધરી, તો ઇચ્છા ધરનારની દશા-આમારાએ પ્રકાશના જેવું, -એવી ગતિ થાય છે. તેથીજ તે અવ્યય છે, આટલેજ જે સર્વકાળ ભાવરૂપે એટલે અસ્તિત્વરૂપે કરી રહેનાર અંતનો નાશ, વધ્યાસુતથી સુતવતીના મૃતના નાશ થવાનો નહિ, તેમ થતોજ નથી. ॥૧૭॥

અંતવંત ઇમે દેહા નિત્યસ્યોક્તાઃ શરીરિણ ।

અનાશિનોપ્રમેયસ્ય તસ્માદ્બુદ્ધ્યસ્વ ભારત ॥ ૧૮ ॥

કારણુ તે નિરાકાર પરમાત્મા સર્વકાળ- નારી તથા કલ્પના રહિત છે. તે અહતા ધરતો નથી, તેમ તેને દેહપ્રાપ્તિ પણ થતી નથી મિથ્યા અજ્ઞાન છે, તેજ હું પદ ધરીને કહેછે કે, હું નિરાકાર છું અને દેહ પ્રાપ્ત થયો, તે પણ મિથ્યા અજ્ઞાન દૂર કરી, આ દેહ નાશવંત છે, એવું સમજ અને યુદ્ધ કર ॥ ૧૮ ॥

ય एनं वोस्ति हंतारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।

उभौ तौ न विजानीनौ नायं हन्ति न हन्यते ॥ ૧૯ ॥

નિરાકાર પરમાત્મા એક છે તેના અસ્તિત્વમા માગ્નુ વ્યથવો મરવું એ કંઈ છેજ નહી, પણ અજ્ઞાને કરી જેઓ મિથ્યા હું પાશુ માને છે તેના કહેવાનોજ 'મારથા અને મરથા' એવો અર્થ થાયછે. પણ તે સર્વ પોતપોતાને મિથ્યા નહિ જાણનાર એટલે અજ્ઞાનીઓ છે ॥ ૧૯ ॥

ન જાયતે મિથતે ઘા કદાચિ-
 જ્ઞાયં ભૂત્વા ભવિતા ચા ન ભૂયઃ ।
 અજો નિત્યઃ જાશ્વનોઽયં પુરાણો ન
 હન્યતે હન્યમાને શરીરે ॥ ૨૦ ॥

દેહનો નાશ થતો, વારંવાર નવું શરીર ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ
 નિરાકાર પરમાત્માની હિત્વતિ નથી નાશ થતા નથી, ઘણે પણ નદિ
 ઝરણાને થતા પણ નથી કેમકે તે (અજ) અચેક્ષા પદાર્થ નથી એવું
 કારણ તે સર્વકાળ જેવો તે વેગે હોય છે, નથી સાધ્યત ગોઠવે
 સર્વકાળ નહીં છે, તે માન્યાર્થી કેમ મરે ॥ ૨૦ ॥

વેદાવિનાશિનં નિત્યં ય એનમજમન્યયમ્ ।
 કથં સપુરુષઃ પાર્થ કં વ્રાતયતિ હનિ કમ્ ॥ ૨૧ ॥

એવા નિત્ય, અજ અવ્યય અવિનાશી નિરાકાર પરમાત્માને,
 જે પોતાનું હૃદયસ્થ. હુ પણ ધરનાં મિથ્યાસ્વરૂપ છોડી, એકપણા
 કરી બાળે છે, તે નિરાકારજ છે તેથીજ તે જગતને નવા શરીરને
 'છે' એવું માનતો નથી કે અબુનિ' તે જાતી કે તે મારશે
 તેની તો સ્વરૂપના નિરાકાર વિના બીજી કશી જ અમર અસ્તિત્વ
 સુદક્ષણ મળી નથી ॥ ૨૧ ॥

बासांमि जीर्णानि यथा विहाय
 नवानि गृह्णाति नराऽपगाणि
 तथा शरीराणि विहाय जीर्णा-
 न्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥ २२ ॥

હવે દેહને ધારણ કરનારા જે શ્વપાત્મા છે. તેનો જાનથી માત્ર
 નાશ થાય છે, પણ શરીરના મરતાથી થતો નથી એક વસ્ત્ર મુટ્ટા
 થી બું પહેરીએ તે પ્રમાણે એક શરીર છોડી તરતજ બીજું બેગ
 સ્વષ્ટિનું બેગ-શરીર, કેમ પ્રમાણે ધારણ કરે છે, તે તેજ શરીરના
 આકાર પ્રમાણે સ્વચ્છદે દેખાય છે ॥ ૨૨ ॥

નૈન હિંદંતિ શસ્ત્રાણિ નૈન દહતિ પાત્રક ।

ન ચૈન ક્લેદયત્યાપો ન શોભયતિ મારુત ॥ ૨૩ ॥

તે જીવાત્મા જાને કરીને માત્ર નહિ સગ્ગે થશે. પણ ખીજા ઉપાયે કરી એટલે હથિયાગ્રથી નાશ પામતો નથી મનસગ્ર ક્ષે. પરમાણુના ધક્કામા તે સપડતો નથી તથા અગ્નિથી તેનું પથકકરણુ એટલે જુદું પડતું થતું નથી. કેમકે તે સંયોગકક્ષ નથી. વળી ખાણી પણ તેને જુદું પાડી શકતું નથી કેમકે તે એ વસ્તુનો થયેલો નથી. તેમજ વાયુ પણ તેને ખાઈ શકતો નથી કેમકે તે ગુસ્ત્યાકર્ષણ એટલે નાના વજનનું મોટા વજન તરફ જોવાતું થાય તેનું તત્ત્વ છે ॥ ૨૩ ॥

અજેહ્યોયમદાહ્યોયમક્લેદ્યાશોષ્ય એવગત ૧

નીત્ય સર્વગતઃ સ્થાણુરચલોયય સન્નાત ॥ ૨૪ ॥

એથી જીવાત્મા જે ન તૂટનારો ન કાલવાઈ જનારો. ન બળનારો તથા ન મુકનારો - એવા પ્રકારનો નીત્ય એટલે શરીર મરતું તોપણ ગ્રહેનારો અને શરીરમાં જતા શરીરના ત્ત્વવ્યાર્થો ન હાલનારો તથા શરીરમાં વ્યાપક ગ્રહેનારો સ્થિર છે એક દેહ નવો ઉપજાયો તોપણ જીવાત્મા સનાતન હોયછે એટલે જીવાત્મા શરીરથી પહેલો છે તેજ છે ॥ ૨૪ ॥

અવ્યક્તોઽયમચિત્ત્યોયમવિકાર્યોઽયમુજ્યતે ।

તસ્માદેવં વિદિત્વૈન નાનુશોચિતુમર્હસિ ॥ ૨૫ ॥

કેમકે તે જીવાત્મા અવ્યક્ત છે એટલે તેને આકૃતિ, પરિમેયતા, વિભાત્યન્ય અને નીલિઘતા, એ પરમાણુ સજ્ઞા માહેલા ગુણો નથી તેથીજ તે પરમાણુ પ્રમાણે વિકાર પામતો નથી અને ચિંતામાં સપડતો નથી તેને, સર્વ શરીરોમાં એકજ છે એવું જોતું બાળીય નો, હે અર્બુન ! તને એઓ મરશે એવું લાગશે નહિ. તથા તુને કાલવાર પણ શોક થશે નહિ. ॥ ૨૫ ॥

अथ चैन नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम् ।

तथापि त्व महाबाहो नैन शोचितुमर्हसि ॥ २६ ॥

‘કેમકે હું અબ્દુન’ મરવા પછી ફરી જન્મ આવશે એવું જો તે નક્કિ જાણ્યું તો તને શોડ થશે નહીં પોક આવી ખેતર સુકાઈ ગયા પછી, ફરીથી તે ઉગશે એવું જો જાણે, તે તેનો શોક શા માટે કરે? તે પ્રમાણે લગાઈમા શરીરો પડે, તોપણ નવાં શરીરો તે જીવાત્માને મળવાના આમ છે ત્યારે શોક કરવો શું વાસ્તવીક છે? કારણ કે અગાની જીવાત્માઓને વારંવાર જન્મ-મરણ છે જ છે ॥ ૨૬ ॥

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युध्रुव जन्म मृतस्य च ।

तस्मादपरिहिर्येऽर्थे न त्व शोचितुमर्हसि ॥ २७ ॥

એમાં જ્યાંસુધી જીવાત્માઓમાં જન્મ-ધારણ કરવાનો ગુણ, અજાને કરી રહેશે ત્યાંસુધી તે સુવા પછી ફરીથી નક્કિ જન્મ ધરશે, તે ફરી મરણ પામશે, એમાં જગ પણ સંશય નથી એ પ્રમાણે તું વિચાર કરીને મગણું શોડ મૂકી દે કેમકે જે જન્મ ધરશે તે નો મરણજ એટલે મટતી નથી, તે વાતનો વ્યર્થ શોક શા કરવો? ॥ ૨૭ ॥

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।

अव्यક્તनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ २८ ॥

આજ ગીતાના તેમાં અધ્યાયના પાઠમાં પ્રસોદમાં કહ્યું છે કે, આકાર, રંગ, ગુણ જાણી ન શેકાય તેવું (અવ્યક્ત) તત્ત્વ તેજ રત્ન મહાભૂતો તથા તન્દાર્યરૂપ અનેક યત્નાં જોડો અને તે ઉપરના સર્વ શરીરો તથા શરીરો માહેના આદાર અને શુદ્ધિ એ સર્વ બુતોની અંતની સ્થિતિ અવ્યક્ત તત્ત્વની છે, તેથી પ્રથમ અને વચમાં પણ એજ તત્ત્વ છે, હવે મન્નારાઓની સ્થિતિ અવ્યક્ત તત્ત્વની થશે તેથી તેનો શોડ કરવો યોગ્ય નથી

જગતનુ ન જાણાય એવું સ્વરૂપ જોવાની રીત સર્વેએ મૂકી દીધી, અને આકાર જે દેખવામાં આવે, છે તેજ સાચો છે, એવું માની શોક ધરવાથીજ એક ઉપજે છે, નહિ તો તેમ થાય નહિ. હવે અર્જુન, વ્યક્ત અવ્યક્ત શું છે તે તું સાલળ — જાત્રિ અને સ્વપ્ન, એ જે અવસ્થાવ્યક્ત છે, અને એ જે અવસ્થાવ્યક્ત છે, અને એ અવસ્થાઓ જેમા કાંઈ પણ જ્ઞાન ન હોય એવી ઘેર નિદ્રા (મુપુત્તિ) મા લય પામે છે તે અવ્યક્ત છે જીવના સ્વરૂપની એ અવ્યક્ત અવસ્થા કહી. હવે સર્વનો એકમા સમાવેશ થાય એવા (અમણિ) ઇશ્વર, જે તારા દેહ મુદ્દા સર્વ જગતરૂપ છે, અવ્યક્ત અવસ્થા એવી છે કે, તે જ્યારે પોતાનું લક્ષ, પોતાના સ્વરૂપની તરફ સત્ત્વગુણે કરીને લગાડે છે ત્યારે જ્ઞ, તમ, મુહુરૂપી ગુરૂત્વાકર્ષણ ગુણ, આકૃતિ, પરિમેયતા, વિભાજ્યત્વ, નિર્ભેદતા એ ચાર ગુણોને નહિ સરખા કરી, ભારે (ગુરૂત્વ) ગુણ, જ્ઞાનગુણમા લીન થાય છે, સમણિ ઇશ્વરની મુપુત્તિ તથા પ્રલય અવસ્થા છે અને તેવીજ મરણની સ્થિતિ છે માટે જે મગની સ્થિતિ અવ્યક્ત, તે જે સર્વને પ્રાપ્ત થઈ તોપણ તે પ્રીતી વ્યક્ત થશે અને બીજા-વૃક્ષની પેટું જનમ ધગશે, માટે તેના શોક કરવો મિથ્યા છે ॥૨૮॥

આશ્ચર્યવત્પદ્યાનિ કશ્ચિદેન-

માશ્ચર્યવદ્દતિ તથૈવ ચાન્ય .

આશ્ચર્યવચ્ચૈનમન્ય શુણોતિ

શ્રૂત્વાપ્યેનં ત વેદ ચૈવ કશ્ચિત્ ॥ ૨૯ ॥

જો અર્જુન, એ અમણિ ઇશ્વર સૃષ્ટિરૂપે વ્યક્ત થાય છે એવું કેટલાક દેખે છે, પણ આશ્ચર્ય એજ છે કે, પોતાને જોનાર શરીર પણ સમણિ ઇશ્વર છે. તેથી હુ જીવાત્મા જુદો છું, એવું જાણતા નથી માટે તેઓને અમણિ ઇશ્વર જે વિચરૂપ છે, તેવું અજાણર

(યથાર્થ) જ્ઞાન થતું નથી, તેમજ દેહલાક સમઙ્ગિય ઇશ્વરનું યથાર્થ-જ્ઞાન થવાની વાતો કરે છે અને દેહલાકે આલણે છે, પણ તે સહુ જાણતા નથી કે, હું જે જિવાત્મા છું તે સમષ્ટિ ઇશ્વરની જોતનું તત્ત્વ છતાં, તેથી જુદો છું; અને મારા શરીર સુદ્ધ આ જે વ્યક્ત દેખાય છે તથા અવ્યક્ત થાય છે એ એક સમષ્ટિ ઇશ્વર તત્ત્વ છે વળી દેહલાકે કહે છે કે, ઇશ્વરની પ્રેરણા અમે જાણીએ છીએ તથા સાંભળીએ છીએ, પણ વારંવાર શરીરનો મોહ અમને ઉપજ્યા કરે છે. અને ગરીરથી હું જુદો છું એવું દૃઢ જ્ઞાન રહેતું નથી, એ મોટા આશ્ચર્યની વાત છે ॥ ૨૬ ॥

देही नित्यमवधोऽय देहे सर्वस्य भारत ।

तस्मात्सर्वाणि भूतानी न त्व शोचितुमर्हसि ॥ ૩૦ ॥

માટે હે અજ્ઞાન ! સાલણ આ પંચભૂતાત્મક સૃષ્ટિનું ઉપ-ધારણ કરનારા સર્વ દેહોનો દેહી એક સમષ્ટિ ઇશ્વર-વિરાટ મુખ્ય છે; ભૂતમાત્રોની આદિ-અતની તે મિથિ છે, મરતું શું તે એ જાણતોજ નથી, કેમકે સર્વ સૃષ્ટિ અતે તેનું સ્વરૂપ છે એ માટે જેઓ આ મુદ્ધમા ઉભેલા છે તેના અથવા પ્રાણના પણ મરણનો તું શોક કર મા કેમકે કાર્યના અનિત્ય જ્ઞાણથી એટલે નાશથી. કારણની એટલે ઇશ્વરની નિત્યતા (દમેન દેવાપણું) કેમ નાશ પામશે ? એવો પણ તું વિચાર કરીશ નો નડકો અને લાગશે કે મરનારા જે કાર્યરૂપ તેનો શોક કરવો ઘટાગ્ન નથી ॥ ૩૦ ॥

स्वधर्ममोषि चावेक्ष्य न विकपतुमर्हसि ।

धर्म्यास्ति युद्धाज्જ્ઞેયોઽન્યત્ક્ષત્રિયસ્ય ન વિચતે ૩૧

વળી હે અજ્ઞાન ! જે ક્ષત્રીઓ નીનિવિરુદ્ધ વર્તે છે અને કોઈની વાત નહિ માનતા લડવાને ઉભા છે, તેઓને માનવા અથવા પાન મરતું, પણ પીછીને નાસવું નહિ, એજ ક્ષત્રીઓના મુખ્ય ધર્મ છે.

यहङ्कया चापपन्न स्वर्गद्वाग्मपावृतम् ।
 सुखिन श्रित्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धमिदंशम् ।

अथ नेत्वामिमं धर्म्यं मया न करिष्यमि ।
 नतं स्वधर्मं कीर्तितं त्वत्त्वा पापमवाप्स्यसि ॥ ३३ ॥

तर्कानि चापि भूतानि कथयिष्यामि ज्ञेयव्याम ।
 तं भाविनस्य चार्कानि मेरणादीनि ज्ञेयानि ॥ ३४ ॥

મયાદ્રણાદુપરત મસ્યંતે ત્વાં મહારથા : ।

યેવાં ચ ત્વં વહુમતો ભૂત્વા યાસ્યાસિ લાઘવમ્ ૩૬

વળી સર્વ થોદાઓ તને એવું કહેશે કે એ બીછીને નોંદાઃ
અને નારાથી બીહે છે. તે પણ તને બીકણુ કહેશે અને વધી તને
માફુ લાગશે ॥૩૫॥

અવાચ્યવાદાંશ્ચ વહુન્વદિત્યતિ તવાહિતા

નિદતસ્તવ સામર્થ્ય તતો દુઃખતરં નુ કિમ્ ॥ ૩૬ ॥

તાગ શત્રુજ છે, પરંતુ તાગ મિત્રો પણ શત્રુ યજે-અને
અનેક પ્રકારે તારી નિદા કરશે વળી દૈત્યોને કમચ મારવાના જે તે
પમદા મહાગદ્ગમ કરેલા છે, તે કલ્પિત થશે અને લોહ દા કરશે,
માટે કહે, એથી બીજી અધિક દુઃખ કયું ? ॥ ૩૬ ॥

હતો વા પ્રાપ્તપાસિ સ્વર્ગ જિત્વા વા ભોક્ષ્યમે મહીમ્ ।

તસ્માદુત્તિષ્ટ કૌતેય કૃતનિશ્ચય ॥ ૩૭ ॥

એ ઉપરથી હે અર્જુન ! આ લગાદમા તું પડીશ તો સ્વર્ગ જઈ
સુખ ભોગવીશ, અને શત્રુઓને મારી જીત્ય મેળવીશ તો આ પૃથ્વીનું
રાજ્ય ભોગવીશ, માટે એક મત થઈ યુદ્ધ કરવા ઉઠે ॥૩૭॥

સુખદુઃખે સમે કૃત્વા લામાલમૌ જયાજયૌ ।

તતો યુદ્ધાય યુજ્યસ્વ નૈવ પાપમવાપ્સ્યસિ ॥ ૩૮ ॥

પાપથી તું બીહેછે તો મુખ દુઃખ, લાલ-હાની અને (જ્ય પગજ્ય)
હાર-હત સરખા ગણે અને પછી રણભૂમિમા ઉભો રહે એટલે પાપથી
મુક્ત થઈશ હવે તું કહીશ કે મુખદુઃખાદી સગખા-થી જીતે થાય
તો ચાલણ — સ્વમહેશ્વરી સ્વમનુષ્ટિમાં હાની લાલ, હાર-હત, વગેરે
ઉપજે છે, તેથી મુખ દુઃખ લાગેછે પણ જે સ્વમહેશ્વરી સ્વમનુષ્ટિ
ભોગવતા હતા, મારે જાગૃત દેહ તથા જાગૃત મુષ્ટિ જુદા છે એવું

સ્વપ્નમા સભારે છે, તેને તે ડેકાણે થનાર ભોગથી મુખ દુઃખાદિક સરખા લાગે છે, ને કોઈ તરેહની અસર કરતા નથી કેમકે તેને તે ડેકાણે ધન્યધાન્યાદિકનો લાલ છતા તે દહેતો નથી તેનું કારણ, તે ચોકસપણે જાણે છે કે, હમણા મળતું મુખ જગ્યા પછી કામ આવતું નથી. વળી કાસીએ અહાવવા લઈ જઈએ તોપણ તેને કાસીનું દુઃખ અસર કરતું નથી કારણ કે, તેણે પકંકા નિશ્ચય કર્યો કે, આ સ્વપ્નદેહ કાસીએ લાકડે લટકાવ્યાથી ભાગ (સાચા) જગત દેહને કાંઈ થવાનું નથી

આ દૃષ્ટાંત પ્રમાણે જેને પકંકા નિશ્ચય થાય છે કે હું પદ્મધરનારો જે હું છું, તે નિગકારના એક અસ્તિત્વમાં મિથ્યા છું એટલે મુદ્દલજ નથી; વળી ભોગવવાના પદાર્થોથી જે મુખ દુઃખની કલ્પના થાય છે તે પણ સર્વે મિથ્યા થશે, તેથી તને બહુ સરખું લાગશે માટે હું અર્જુન! તું પણ એવો નિશ્ચય કર કે અત્યંત અભાવરૂપ અજ્ઞાનથી તને સૌ સ્વપ્ન સરખું લાગશે અને નિગકાર રૂપે તું જગત થઈશ, માટે મુખાદિક સરખા માની યુદ્ધ કરતો તને પાપ લાગશે નહિ

एषा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां सृणु ।

बुद्धयो युक्तो यया पार्थ कर्मबन्धं प्रहास्यसि

હવે હું અર્જુન, હમણા મેં તને જે ઉપદેશ કર્યો કે, મુખ-દુઃખાદિક સહુ સમાન માનવું, કેમકે સતસ્વરૂપના અસ્તિત્વમાં જેય, જ્ઞાન અને જ્ઞાતાનો સર્વકાળ અસાવ છે, તેમજ જેય વસ્તુની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને નાશ છે, તેવીજ રીતે નિત્ય જે દેહી એટલે સર્વ જગતનું રૂપ થાણું કરનાર ધર્મિય, તેનો નાશ દેહના નાશથી થતો નથી, માટે શું શોક કરીશ નહિ તેમજ આ ભૂતો વ્યક્ત દોષ છે, પણ તેજોની આદિમા તથા અતમા એક અવ્યક્ત તત્વ

છે તેજ ઇશ્વરનું પ્રકૃતિ-સ્વરૂપ છે. તે ઇશ્વર તથા આ સર્વ શરીરો માહેલા જીવાત્માઓનું એકજ જાતનું સ્વરૂપ જતા, જુદી જુદી વ્યક્તિઓ છે તે અજાને કરી અને છે, પણ જ્ઞાનથી મૂળમાજ નથી. મૂળમાં તો એક નિરાકાર સ્વરૂપ સર્વકાળ છે બીજું અસ્તિત્વ કોઈ કાળે નથી.

એ પ્રમાણે મેં તને જે નિશ્ચયતાની વાત કહી, તે સાખ્ય-શાસ્ત્રની યુક્તિ છે. તેનો તને નિશ્ચય થયોજ હશે પણ તને એવું લાગશે કે, આ સર્વ સાચું છે તોપણ વૃત્તિઓ કરી કર્મ થાય છે તે બધન ક'ગે કેમકે એ સાખ્ય શાસ્ત્રના સિદ્ધાંતનું કર્મો કરતી વખતે સ્મરણ રહેતું નથી. તો કર્મ બધનથી છુટવાનો યોગશાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત કહુ છું તે સાંભળ. બુદ્ધિવાન-થઈ નિશ્ચય પકડી તે પ્રમાણે વરતીશ તો તું કર્મબધનથી છુટી જઈશ. ॥ ૩૯ ॥

દેહામિક્રમેનાશોઽસ્તિ પ્રત્યવાયો ન વિદ્યતં ।

સ્વલ્પમંજ્યસ્ય ધર્મસ્ય ત્રાયતે મહતો મુયાત્ ॥ ૪૦ ॥

હું અર્જુન ! સાખ્યયોગમાં કહેલાં તત્ત્વનો જે બુદ્ધિથી નિશ્ચય થયો તો 'અહંતા' એટલે હુપદ મુદ્દલજ રહેતું નથી તેને એક નિરાકારને સત્ય જતાં હું કહેનારો લાસે છે, તે માફ નિરાકાર સ્વરૂપ છે એવો નિશ્ચય થયો તો ઇશ્વર પ્રાપ્તિ સિવાય બીજા કોઈ પ્રણતી ઇચ્છા રહેતી નથી, અને શુદ્ધ નિષ્કામ થવાય છે. કોઈ પણ કામ કારવામાં તેને (નિષ્કામીને) દોષ લાગતો નથી. કેમકે પ્રણતી ઇચ્છા વગર તે કર્મ કરેછે, અને પ્રણ મળે કે ન મળે તોપણ તેથી સતોષ માની લે છે. આ ધારણાથી જન્મ મરણના લયથી તે તરેછે, કેમકે તેને અજ્ઞાનરૂપી અહંકાર ટળી જાયછે. એવા મોક્ષધર્મીને લયબધનનો લય રહેતો નથી, માટે સાખ્યે કરી કહેલાં તત્ત્વોનો જેને નિશ્ચય થાય તે તરી જાયછે એમ જાણ ॥ ૪૦ ॥

વ્યવસાયાત્મિકા બુદ્ધિરેકહ કુરુનંદન।

વહુશાસ્ત્રા-હ્યનતાશ્ચ બુદ્ધયોઽવ્યવસાયિનામ્ ॥ ૪૧ ॥

વળી અનેક-ધર્મજ્ઞો જોના મનમા ભરેલી છે, તે સદા જન્મ-મરણના ભગમા પડેલાજ છે, અને એમની બુદ્ધિ તે દુર્બુદ્ધિજ છે, પરંતુ પરબ્રહ્મ-ધર્મરનિવાય સર્વ અસત્ય છે, એવી જોની બુદ્ધિ તેજ સદ્બુદ્ધિ સમજવી ॥ ૪૧ ॥

યામિમાં પુષ્પિતાં વાચ પ્રવદત્યવિપશ્ચિત્ . ।

વેદવાદરતા : પાર્થ નાન્યદસ્તીતિ વાદિન . ॥ ૪૨ ॥

એવા મુબુદ્ધિ વગરના જનો મોક્ષકાળ તરફ જોતા નથી અને 'વેદમાં કહેલી પુષ્પિતવાણી—એટલે આ લોક તથા સ્વર્ગલોકને આપનાર વાણી—તેજ' કર્મનું ફળ છે; બીજી શ્રેષ્ઠ ફળ કંઈ નથી' એવું માનેછે, તે અજ્ઞાનીઓ છે તેનેમ ક્રમકે યજ્ઞાદિક કર્મો કરવાથી અંતઃકરણ શુદ્ધ થવાથી આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનો વિચાર સજેછે અને મોક્ષ મળેછે અહ કાર-અજ્ઞાન નાશ પામેછે અને જન્મ-મરણ રજેછે કે જે મોક્ષ છે. વેદમધ્યે કર્મનો એવો મહિમા છે અને તેનું મોક્ષકળ કેવળ અવિનાશી છે

હવે યજ્ઞ યાગાદિક કર્મો કરવાથી સ્વર્ગપ્રાપ્તિ તથા આ લોકમાં અપ્પડ મુખપ્રાપ્તિ થાય છે એવું વેદમધ્યે કહેલું છે, પણ તે કર્મથી શ્રીકંતુ ફળ નથી, પુલ છે. ક્રમકે વેદમધ્યેજ કહેલું છે કે, સ્વર્ગલોક તથા આ લોકનો પ્રત્યકાળમા નાશ થાયછે. હવે જ્યારે સ્વર્ગાદિક લોકોનો નાશ થાય ત્યારે તેમાનું ફળ અપ્પડ શી રીતે રહે ? તેથીજ પુણ્ય છે ત્યામુધી સ્વર્ગાદિક ફળ અપ્પડ છે, પણ પુણ્ય પુરૂં થયા પછી તેનો નાશ આવેછે એમ જાણવું

આ પ્રમાણે વેદવચન નહિ સમજતાં સ્વર્ગપ્રાપ્તિનેજ કર્મનું અક્ષય ફળ માને છે ને જન્મમરણના કેરા ભોગવેછે, અને 'વેદ-શાસ્ત્ર હું બાળુ છું' એવું કહેનાર પણ બધન પામેછે. ॥ ૪૨ ॥

કામાન્માન સ્વર્ગપરા જન્મકર્મફલપ્રદામ ।
ક્રિયાવિશેષવહુલાં મોગૈશ્વર્યગતિ પ્રાપ્તિ ॥ ૪૩ ॥

જેમ કાચનો તપનો મોટું જોવાને બનાવેલા છતાં ભાગીને આખમા નાખવાથી આખો પુટે છે, તેમ અનેક રીતના વેદકત ક્રિયાકર્મ કરે. પણ ‘હુ જીવાત્મા ઇચ્છથી બને’ જે ‘એમ બાણી વિષયવાસના છોડવાનું ફળ તણે છે; અને ઉપર કહેલું’ તપનો ફરી આખમા નાખવા જેવું વિપરીત વિષયાસક્તપણુ ધરે છે વળી તે અતઃકરણ શુદ્ધ થવાના કર્મો કરતા તેનું કય સ્વર્ગપ્રાપ્તિ તથા આ લોકમા મુખભોગ પ્રાપ્તિ થાય એવું સમજે છે અને ભોગ મેળવવા તરફજ કર્મ કરતી વેળા લગત લગાડે છે, એથીજ તેને ભોગ ભોગવવાં માટે મહાદુ ખ ખમયું પડે છે. જો કે તેમનું કહેલું સત્ય હોય છે, તોપણ ખરો રતો જુનાવનું નથી ને પણ મુખ મળતા નથી

જોડ મોલસે ખીજીને પૂછ્યું કે, ‘આ કાચની આરસીનો શું ઉપયોગ થાય છે ? ત્યારે તેણે કત્યું કે, ‘ફરીને આખોમા નાખવાથી આખો પુટે છે ’ એ તેનું કહેલું સાચું જતાં, જેમ મોટું જોવાનો આરસીનો ઉત્તમ ઉપયોગ દેખાડતું નથી, તેમ વિષયનુષ્ઠ ભોગવવાની ઇચ્છાથી જેઓ મનાધ થાય છે તેમનું કહેલું અતઃકરણ શુદ્ધિ થવાના કર્મો કરીને પણ જન્મ-મરણનો બંધનજ દેખાડે છે ॥ ૪૨ ॥

મોગૈશ્વર્યપ્રસક્તાનાં તયાપહૃત્તચેતસામ ।

વ્યવસાયત્મિકા બુદ્ધિ સમાધૌ ન વિધીયતે ૪૪

વિષયવાસનામા જેમનું ચિત્ત એવું લપટ થયું છે, તેઓ સર્વ ધર્મકર્મો લાભની લાલચેજ કરે છે, અને કર્મો કરવામા તેમને સતોપ થતો નથી, તેથી તેનું ફળ પદ્યાદિક જોવાની થોભીમાં જન્મ લેઈ ભોગવવું પડે છે. પણ - એથી પરમાન્માની ઐક્યતાનું સમાધાન એવા કામીજનોને કરી પણ થતું નથી ॥ ૪૪ ॥

સહજ પ્રાપ્ત થયેના કર્મો તે દશગુણ છે એમ નહીં માન્ય કેમકે
નાહકાર મળી કર્મો કરવા તેજ દુરાગ કર્મો કરવાય છે અને તેજ
દશગુણ કર્મો થાય ભ ॥ ૫૦ ॥

કર્મેષુ બુદ્ધિયુક્તા હિ ફલં ત્યક્ત્વા મર્ત્યાદિજ . ।

જન્મવન્નવિનિર્મુક્તા પત રન્નહ્યત્યનામયમ ॥ ૫૧ ॥

જેઓનું અત કરણ શુદ્ધ એટલે જાત્રય વગરનું થયું છે તેઓ,
નિષ્કામ અથવા સાહજક કર્મો કરતા તે વિગેરે આહકાર અને અહં-
કારના મૂળ કારણ અજાનને પણ તજી દે છે એનું કારણ આહકાર
રહેલો, તે કલેશા કર્મોનું તેમા ગુમ ચિત્ત નહોતો, અને તેજ પ્રજાત થઈ
નહોતો છે, એવું થાય છે તેથીજ તે બુદ્ધિયુક્ત આત્મજ્ઞાની થઈ અહં
કારકર, અજ્ઞાન પ્રથમથીજ આધુ કરે છે તે જન્મમરણના
બંધનથી છુટી નય છે એટલુજ નહિ પણ સર્વ ઉપાધિ ગૃહિત નિરા-
કાર અવસ્થા એકત્ર થઈ મળી જાય છે એકય થવા વિશે કહ્યું તે
જ્વળા બેાધ માટે છે, કેમકે નહિ તે અજાન જવા પછી નિરાકારરૂપે
રહે છે, જે રિપ્રતિ અજ્ઞાન મટ્યા પછી તેમને મળે છે ॥ ૫૧ ॥

યદા તે મોહતાલિલં બુદ્ધિર્વ્યતિતરિણ્યતિ ।

તદા ગંતાસિ નિર્વેદ શ્રોવ્યસ્ય શ્રુતસ્ય ચ ॥ ૫૨ ॥

હા અર્જુન ! તું ગોત્રજ્ઞેના અને સ્ત્રી-પુત્રાદિકના મોહમા જ્યાં
સુધી હુગ્યો છે ત્યાંસુધી સાલજેલો તથા હવે પછી જે સાલળીશ તે
મોહ તારા મનમા ઉતરશે નહિ પણ અલ્પ ત અભાવરૂપી દેહાભ-
માત્ર તથા ગોત્રજ્ઞેની મમતાને વિચારથી છોડી દષ્ટા ન્યારેજા તું
(જ્ઞાતા) અરાબર સમજનાર થઈ, મોક્ષને પામશે. ॥ ૫૨ ॥

શ્રુતિચિન્નતિપન્ના તે યદા સ્થાસ્તાયિ નિશ્ચલા ।

સમાધાવચ્ચલા બુદ્ધિસ્તદા યોગમવાપ્સ્યાસિ ॥ ૫૩ ॥

અનેક પ્રકારની વાતો સાલળીને તારી બુદ્ધિ ભમી ગઈ છે,
પણ તે જ્યાં વિચારથી નિર્મળ થશે ત્યારે આત્મજ્ઞાનેની પ્રગતિ.

ધર્મ અને યોગ વિનિયમ વગીર નથી કારના વિશેષ, જે
આકાર અને અનુભવ દ્વીન તને થયો કે તે તરી મરી જાયે ॥ ૫૩ ॥

સ્થિતપ્રજ્ઞસ્ય કો માયા સમાધિસ્થસ્ય કેજય ।

સ્થિતધી કિ દ્રષ્ટાન્ત કિમાર્સીત વ્રજેત કિમ ॥ ૫૪ ॥

હું કેજય : નાની અને સમાધિવાળા પુરુષા જેન કોઈ અર્થ ૨

તેઓ શી રીતે વને છે, આ રીતે મોતે છે અને આ રીતે રહે છે -
તે મને હજી ॥ ૫૪ ॥

પ્રજ્ઞહાતિ શ્વેદા કામાન્સર્વાન્પાર્થ મન્તેગતાન્ ।

આત્મ-ચેવાત્મ-તા તુષ્ટ સ્થિતપ્રજ્ઞસ્તદોચ્યતે ॥ ૫૫ ॥

હું પાર્થ : મનમા કિયત થતો જાયે સંસ્થાની કામના
અથવા છુટાઓત છોડી, પાતાના જ્ઞાતમસ્થક પ કરી તેજ સ્વ-
રૂપમા સતોપિત થઈ ગયું તને સ્થિતપ્રજ્ઞ જાની જાણ એવા
જાનીની અવ છુટાઓ હા રીતે શ્રી કવચ છે, તે જ જાણ -

કાલ મણુચ આગ પીએ છે, ત્યાં તેના મનદમા વાળી તરે-
લના સંકલ્પ ઉડેલા જાય છે તે સંકલ્પ પચ પિરંસમ ગી નિરપ
લેવાની જ છદ્વિય નથી તેજ માત્ર જાત ન હોવાથી હે તા નથી
પરંતુ પચ જાનેદ્રિય રૂઝમુન હેતુ, તેમણુ પચ વિરપોતા થનુ
સંકલ્પ-લાગ પીધાથી હું છે એ કેળવેલી સંકલ્પો ઉડાને જાય
વર્ગે પદાર્થો જાણુ કે જેન આગમા સંકલ્પ ઉડવાના પદાર્થ થનુ
છે તેમ જાત રાટલીમા થોડા છે, આવી રીક થયુ કે પદાર્થોનીજ
સંકલ્પો ઉડે છે તેમ જાણુ કેળવેલી ઉપનિષદમા પણ કેળવે છે કે,
અનથીજ, મનમા સંકલ્પો ઉડે છે અને જાણુ કે તેજ નથી તેને
તેનો સંકલ્પ-ઉડેલો નથી એનુ જાણુ એ કે જેવો વસ્તુનો મદ
ગંદ છે, શરીરની અદર, પીઠળી નવા પ્રજાત કિયુતાથી પશુ હલકા
(કમતી ગુસ્તવનો) વાયુલાગ છે, તે ઉપર જેવેલી રમ્પુની ગાંડી

ઉંદે છે, તથા સ્વ'ન-નૃપિ માહેત્રા સંકલ્પોની જાપ પડે છે તે એવા તો યાદ રહે છે કે, એટલા વખત સુધી જન્યત સ્વ'નની જામર પડતી નથી અને ઘોર નિદ્રાનું સુખ મળે છે એ સાદિપણાનું લક્ષણ, સંકલ્પની સાદિના લક્ષણ જેવુંજ હોય છે સારાંશ કે મનોમય સંકલ્પો ઉઠવાનું કાગળ પદ થઈ છે અને તે પદ-પ્રાણરૂપી વાયુ પદાર્થથી યાદ રહે છે એમ નક્કી થયું

હવે યોગની પ્રણી સિદ્ધિ થવા પહેલાં પરભાષાના શબ્દો પોતાની ભાષામાં (મનોમય) મનસગ્રામી જાણવામાં આવે છે, તેજ કાગળ આપણે પોતાની ભાષાથી જેમ 'હાસ-ત્હી' કહિયે છીએ તે વખત તે પદાર્થની આકૃતિનો સંકલ્પરૂપી અર્થ આપણા મનમાં ઉઠે છે અગ્રેજલોદ્ધા તેનેજ 'કલ્પ-ગ્રહ' એમ કહે છે તે વેળા તેના મનમાં પણ, તેજ સંકલ્પરૂપી આકાર પડે છે માટે ભાષાઓ અનેક હોય, તોપણ અર્થની આકૃતિ ભાષાના શબ્દો બોલવા પહેલાંજ મનમાં ઉઠે છે સર્વ ભાષા બોલનાગએના અર્થની આકૃતિ મનમાં એકસરખીજ હોય છે, તેથીજ યોગીને તે-મનોમય આકૃતિ દીમે છે એથીજ પરભાષાના શબ્દો પોતાની ભાષામાં જણાય છે; પરંતુ અર્થની આકૃતિ ઉઠતી એ પદાર્થનો ધર્મ છે પદાર્થ-ધર્મને જાણનારા 'મંદુ' અથવા 'મન્મથ નતુઓ' નથી તે નતુઓ મુખ્ય ઇન્દ્રિયો છે ખરી, પણ જાણવાપણાનો ધર્મ જ તેઓનોજ હોય તો જાતા જિવાત્મા જ્યારે, મે-દુની અંદરની પોકળ જગ્યામાં શ્યામસુદર નિખળ મુર્તિને ગળાની નીચેની પોકળ જગ્યામાંથી જાય છે, ત્યારે તે પ્રતિમાને ગ્રહવાની પોકળ જગ્યામાં પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ, આકાશ, દિશા કાળ, મન અને આત્મા એ નવ દ્રવ્યો એટલે સાત પદાર્થ માહેનો એક પદાર્થ-જેને તે એક પદાર્થના નવ ભેદમાંથી વિશિષ્ટ મૂર્તિ હોનારા એક સમષ્ટિ આત્માનું માત્ર અસ્તિત્વ તે કંકાળે હોય છે, અને બીજે

વ્યષ્ટિ જીવાત્મા જે ગણના નીચલા ભાગ માહેલો તેનું બીજું અસ્તિત્વ હોય છે. તે વ્યષ્ટિ જીવાત્મા, સર્વેથી છુટો થયો તો પણ આખા જગતની તેને યાદ હોય છે, તથા સર્વ પ્રાણીઓનાં વ્યષ્ટિ જીવાત્માઓ, આ યોગ સંપૂર્ણ સિદ્ધ થવા પહેલા દેખાય છે એ ઉપરથી મુખ્ય યાદ રહે તે વ્યષ્ટિ જીવાત્માનો ધર્મ સિદ્ધ થાય. પરંતુ તે કેટલાં તે વ્યષ્ટિ જીવાત્માએ સંકલ્પો તથા તે પ્રાપ્ત થવાની ઇચ્છાઓ છાંડેલી હોય છે દાખલા તરીકે, કુકર જે પદાર્થો ખાય છે. તેની ઇચ્છા જેમ માણસ ધરતો નથી, તેમ તે જીવાત્મા સંકલ્પો મળવાની ઇચ્છા પણ રાખતો નથી. વળી તે નિર્વીરલ્પ નહિ પણ સવિકલ્પ સમાધિથીજ, પોતાના જીવાત્માસ્વરૂપમા સંતુષ્ટ રહે છે, તેથી તેની નિશ્ચયાત્મક વૃત્તિ અથવા શુદ્ધિ થઈ એવા પુરૂષનેજ 'સ્થિતપ્રજ્ઞ'

આ પ્રકારનો પુરૂષો, શરીરથી સર્વ ભોગ ભોગવે છે, તોપણ તેમને યોગસિદ્ધિથી મળેલો નિશ્ચય જોતો નથી એજ સ્થિતિમા બીજા સંકલ્પ ઉદેશે, પાંચ તેની ઇચ્છા અથવા કામના ઉત્પન્ન થતી નથી કેમકે 'હું સંકલ્પરૂપી પદાર્થોથી બુદ્ધો છું એવી તેની પક્ષી ખાતરી છે આ તુર્લાવસ્થાનો વિચાર કેટલાક અગ્રજ, કે સ. જર્મન વિદ્વાન પણ સમજતા નથી તેથી તેમનું માનનાર (અધ્યાયી) નાસ્તિક અથવા દુષ્ટ વિચારવાળા નીવડે છે, જે પૂર્ણ યોગ જાણનાર નથી. ઉપર કહેલો યોગી સર્વ ઇચ્છાથી મુક્ત અને પોતાની શુદ્ધિથી પોતાના જીવસ્વરૂપનો નિશ્ચય પામેલો તેમજ સ્થિતપ્રજ્ઞ કહેવો; કેમકે તે નિયતી પોતાના સ્વરૂપમા સંતોષ માને છે ॥૫૫॥

દુઃસ્વેપ્નનુદિગમનાઃ સુસ્વેપુ વિગતસ્પૃહ
ચીતરાગમયક્લાથેઃ સ્થિતધર્મીર્મુનિરુચ્યતે ॥ ૫૬ ॥

હે અજ્ઞાન, એવા ઉત્તમ પુરૂષને પણ, બીજા માણસની જેમ પ્રિય અપ્રિય વિષયો પ્રાપ્ત થાય છે, ને તેથી સુખ દુઃખ ઉપજે છે.

પરંતુ તે નનમાં વિચારે છે કે—જે થાન છે તે શરીર, ઇંદ્રિયો, પ્રાણુ છવ તથા જગત એમ પાંચ કારણોથી થયા છે, માટે દુઃખ માનવાનું કે મુખ સામવાની ઇચ્છા ધરવાનું પણ કારણ નથી. કેમકે શરીર, ઇંદ્રિયો પ્રાણુ અને મુખ વેમવ--એ સર્વેનું ઉપદાન કારણ એક અમણિટ સ્થિર છે, તે ઇવરથી હાજીવ સવકાળ જોતા છું માટે મને અગાઉ નુખ-દુઃખ થયું નથી હમણા થતું નથી અને આગળ થશે નહિ. એકે વાઝાગીના દીકરાની રેયાતીનો નિશ્ચય ધર્યા જેવું અજાને કંઈ મેં દેહાભિમાન ધર્યું હતું, તે છોડ્યું એટલે કાંઈ પણ વ્યુ નહિ, એવું જાણવામાં આવ્યું હવે અભિમાનના સભવ જેવું વેક્ષાપણું મને શા વાસ્તે જોઈએ ? હું દુઃખથી શા વાસ્તે હરું, તથા મુખ ભોગવવાની ઇચ્છા શા માટે ધરું અને તે નહિ મળવાથી કોષ શા માટે કંડ / આ સર્વ વિષયનુખંડી પ્રકૃતિનો ભોગવનાર પુરૂષ છે તેને મુખ દુઃખના કારણો જોઈએ પછી હું પોતે શા વાસ્તે કંડુ કે દુઃખ ન જોઈએ ન મુખ જોઈએ /

એવો વિચાર કરનાર જે મનનશીલ મુની છે, તે નિશ્ચય ધરે છે કે હું અગાઉ શરીર નહોતો હમણા પણ શરીર નથી અને હવે પછી પણ શરીર નહિ હોઈ. વાગતે અન્ય ન અભાવરૂપ શરીરનું અભિમાન, જે મેં સાચું માન્યું હતું તે છોડ્યું એટલે હમણા તેનાં લક્ષણો પણ ચિલકુલ નથી એવું જતા દેહાભિમાનનો તો હું લાવ વરીશ તો મને જ્ઞાન નથી એવું દરશ એ પ્રમાણે વિચાર કરી જે સ્વસ્થ રહેછે તે પુરૂષને જ સ્થિર બુદ્ધિમાન કહેવો; તથા મનન કૃતિને ઉત્તમ સ્થિતિ પામ્યો, તેથી તેને મુનિ કહેવો ॥ ૫૬ ॥

य सर्वज्ञानमिच्छेहस्तन्प्राप्य शुभाशुभम् ।

નામિનદતિ ન દ્વેષિ તસ્ય પ્રજા પ્રતિષ્ઠિતા ॥ ૫૭ ॥

ઉપર કહેલા લેક્ષણવાળાએ જીવસ્વરૂપને ઓળખી, તેનો જ બુદ્ધિથી નિશ્ચય કર્યો, માટે તે સ્થિર બુદ્ધિવાળો થયો તે પુરૂષ

પોતાનું શુભ્વચ્ચ નિરાકાર વિશે કેવું નિશ્ચય છે તે જોય છે ત્યારે જાણે છે કે ‘હું છું’ એવા ભાવ નિરાકારે તે ધર્મો નથી, માટે તે ભાવ ધર્મારો હોય ખીજો છે પણ તે વખતે તેને સમજાય છે કે, નિરાકારના અસ્તિત્વમા ખીજી વસ્તુ વાંઝણીના દીકરાની પેઠે મુદ્દલજ નથી માટે તે ભાવ ધર્મો એ અજ્ઞાન છે. તેમજ ‘હું છઉં’ એ નિશ્ચય ધર્માર અજ્ઞાન છે એમ જાણવું.

એથી તે પુરૂષ અજ્ઞાનને ‘હું’પણાની બુદ્ધિએ જોવા ગયો, તો અહીં તો નગર બુદ્ધિને અજ્ઞાનમા ઐક્ય કરી, ‘અજ્ઞાન નથીજ’, એવા નિશ્ચયથી સમાધિ, માન્યો અને તે નિર્વિન્ટન સમધિ ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને નાશમા કરીપણ આવતી નથી, એવી સ્થિતિને ભોગવે છે એવા પુરૂષ શરીરની મિથ્યા બુદ્ધિ બદલી શરીરથી વળે છે, તેથીજ તે “ પ્રજાપ્રતિષ્ઠિત એટલે એટ થયા એમ જાણ જગતની સાથે એટલે ચાર દેહની ચાર અવસ્થા સાથે તેને તદ્દન સંબંધ નથી અને વિષયભોગના રોગથી જે કામને લાડા મુલામુલ કહેછે તે આવતા તેને ‘હર્ષ’-ગોઠ થતા નથી, તેમજ મળતી વસ્તુ વિશે પ્રીતિ અથવા દ્વેષ પણ ઉપજતો નથી એવા માનસની પ્રજા એટલે જ્ઞાનની વૃત્તિ પ્રતિષ્ઠેત અથવા અથળ થઈ એમ જાણ ॥ ૫૭ ॥

यदा सहरते चाय कूर्मोऽगानीच सर्वशः ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थभ्यस्तस्य प्रजा प्रतिष्ठिता ॥ ૫૮ ॥

હવે જેની બુદ્ધિ નિંગકાર અવસ્થામાં શાન્તિ પામી, તેના લક્ષણુ એવા હોય છે કે, જેમ કાચખો પોતાના હાથ પગ, માથું, પોતાના (પૃષ્ઠ કાશમાં) ઢાલના અદરના ભોગમાં સંતેડી લેછે અને બહાર કાઢે છે,—તે ક્રિયા જેમ કાચમાને આધીન છે. તેમ સમષ્ટિ અવસ્થા વિવેચી માયાકોશ માહિલા ગાર દેહના ચાર અભિમાન છે, તેને અજ્ઞાનના નાશથી જાનીએ મળમાથી દૂર દાખા છે એથી હરેક

ધ્રિયને વળંગેલો છે એવું જ્ઞાની માણુ'ના શરીર ઉપર જણાતું નથી એના લક્ષણો ઉપરથી તેની પ્રજા પ્રતિષ્ઠિત એટલે શાંતી પામી એમ સમજવું સારાશ કે તેણે નિરાકારના અસ્તિત્વમા, 'હું' જીવ તથા મે ધરેલા આર દેહ સુદ્ધા સકલ સૃષ્ટિનું ઉપાદાન કારણ સમષ્ટિ પ્રવર' આ જેઉ દોરી ઉપર જેવો સાપનો મિથ્યા ભ્રમ થાયછે, તેવોજ નિરાકારના અસ્તિત્વમા ભ્રમરૂપ મિથ્યા માલમ પડેછે. દોરીને સાપનો ભ્રમ થયો નથી અથવા દોરી સર્પ થઇ નથી, તેવો નિરાકાર જીવ ઇશ્વર થયો નથી, તેમ તેને જાણતો નથી, પણ જેમ ભ્રમ ન હોય તો 'હું છઉ' એમ પણ નથી, તેમ 'ઇશ્વર છ' એમ પણ નથી.

એવા વિચારે પ્રજા પ્રતિષ્ઠિતની ઇચ્છા વાઝણીના દીકરાની કલ્પનાની પેઠે વિષયો મળવાની મિથ્યા થઇ એથીજ એવા વિચારશીલ મનુષ્યોની બુદ્ધિ, કીર્તીવંત થાય છે, ને શાત હોય છે. મત્સ્ય કે, વિષયો ભોગવનારો 'હું' અને ભોગવવાના વિષયો, એ મૂળમાજ નથી, એવો તેનો નિશ્ચય થાય છે. પણ તે વિષયોની ઇચ્છા શા માટે કરે? ને પ્રજા પ્રતિષ્ઠિત એટલે નિરિચ્છક જ્ઞાની પુરુષને મૂળમાજ ઇચ્છા હોતી નથી તેથી વિષયો તરફ ધ્રિયોને લગાડવાને સાધન કરવું પડતું નથી, કેમકે તેની ધ્રિયો વિષયો ભોગવે છે તોપણ તે પોતાને આધીન હોય છે ॥ ૫૮ ॥

વિષયા વિભિવર્તેતે નિરાહારસ્ય દેહિન : ।

રસવર્જ રસાઙ્ગ્યસ્ય પર દષ્ટા નિવર્તેતે ॥ ૫૯ ॥

હવે હે અર્જુન તુ કહીશ કે સ સારમુખ ભોગવના ધ્રિયો કેમ સ્વાધીન રહે, તો સાબળ—કોઇ અજ્ઞાની માણસને દશ આર દિવસ જનનજળ મળે નહિ, તો તેની દશે ધ્રિયોના વિષયો નહિ સરખા થાય છે; પરંતુ તે ભોગવવાની ઇચ્છા, સદા કાયમ રહે છે કેમકે

તે માણસ ' હું સત્ય છું ' તથા વિષયરૂપી જગત્ પાણુ સત્ય છે ' એમ માને છે, માટે તેની ઇચ્છા મરતી નથી અને નિરાકાર વસ્તુ સિવાય ' હું ' તથા બધું જગત્ મિથ્યા છે, અથવા મુદ્દલજ નથી. એવું વિચારે કરી જોયું તો તેની આત્મીય ઇચ્છા પછી વાઝણીના પુત્રની પેઠે તેને મિથ્યા ઇચ્છા કેમ ઉપજશે ? નહિ ઉપજે. તે પ્રમાણે પરમાત્મસ્વરૂપનો નિશ્ચય થયા પછી વિષયોની ઇચ્છા થયા પછી વિષયોની ઇચ્છા મુદ્દલ રહેતી નથી -

આ ઉપરથી સાફ દર્શાય છે કે અજ્ઞાની માણસ ખાય છે, પીયે છે. તેથી તેની ઇચ્છા તથા ઇન્દ્રિયોના વિષયો ઉત્પન્ન થાય છે અને તત્ત્વજ્ઞાની ખાય છે પીયે છે તેને પાણુ વિષયો ઉપજે છે, પાણુ ઇચ્છા હોતી નથી હવે અજ્ઞાની બિલકુલ ખાય પીયે નહિ તો ઇચ્છા માત્ર રહીને ઇન્દ્રિયોના વિષયો મરી જશે અને જ્ઞાની જો તેમ કરે તો ઇચ્છા મુદ્દા તેની ઇન્દ્રિયોના વિષયો નાશ પામશે એ ન્યાયે હું અનુન ! તુ મનમા લાવ કે, હું પદ ધરનારા, જ્ઞાનના મળકાગળુ અજ્ઞ નથી જેને પરસ્વરૂપ અનુલનમા આવ્યું, તેની ભુદિ શાંતિ પામી, એટલે ઇચ્છા વગરતી થઈ ॥ ૫૯ ॥

यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चित . ।

इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभ मन ॥ ૬૦ ॥

એ માટે હું કૃતીપુત્ર ! એવી પૂર્ણ શાંતિ જેને પ્રાપ્ત થઈ નથી અને તે મેળવવાનો વિચાર જે કોઈ કરે છે. તે સાધક પંડિત જનને પાણુ, દૂધ ઇન્દ્રિયો પાતપોતાના મુખે તરફ જોઈથી પ્યાર દેખાડીને બેસી લેઈ, અને બુલમગી તેના મનને હરે છે. ॥ ૬૦ ॥

तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आसीत मत्पर ।

वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ૬૧ ॥

એથી સર્વ ઇન્દ્રિયોને અનુકુળ અથવા માફકસર ખાવા પીવાનું કરવા હરવાનું ગળવું અને બધો વખત માફ નિગ્રહ કરવો

સાંભળવું, વિચારવું તથા 'વાર્તામા રાજવું એવા અમણિ દરજ્જા
સ્વચ્છતા ગેરવત્તા આવે છે, કમર ઉગાતમાજ નિનાદર તરફ હમણા
લાગે એટલે ઇદ્રિયોને તે સિવાય બીજા અધાર નથી એવું થાય
છે પણ હું જોય તેઓને ગ્રાણીય તેમ તેઓ મહેત્રે ગતે પ્રવચ-
નોન સિવાય બીજા બોલ તરફ જશે નહિ ઇદ્રિયો એવી થઈ એટલે
વશ થઈ એમ સમજવું પડી તેને કહ્યવું વિચાર કરવાનો હોય
તે ઇદ્રિયોની અડનાય તગર મોંઘથી થઈ શકશે, અને નિશ્ચય મુક
શાન શુદ્ધિ મેળવી શકશે ॥ ૬૧ ॥

ધ્યાયતાં વિષયાન્પુસ સ્વસ્તેષુપજાપતે ।

સગાન્સજાયતે કામ વામાત્ક્રોધોઽમિજાગતે ॥ ૬૨ ॥

હવે આ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાએ કયું નહિ અને મનને વિષયો-
તુજ ચિંતન કરતા તરફ હમેશા લગાડવું, તો જમ ઇદ્રિયો વિષયો
તરફ મનને જાગૃતીથી લઈ જાય છે તેમ મન પણ અત્તા કારે
ઇદ્રિયોને વિષયો તરફ લગાડે છે એટલે જમ મુક કયું એ ઇદ્રિયોને
વહાણ નથી તાપણ મન તેઓને મુક કરવાતર જુલમરી લગાડે
છે, તે પ્રમાણે ઇદ્રિયોને એવી રીતે જાગૃત તરફ લગાડી જાય છે
અને મન પણ તમ કરી તે તરફ લગાડવું જોઈએ એક વખત
મનને વિષયોતુજ ધ્યાનજાવું તો તેથી ઇદ્રિયોને જ હમેશા વિષયો-
નો સગ છ તજ મનને પણ લાગુ પડી જાય છે પત્રી ધીરે રીતે
તે વિષયમત્રી મનના પેટમા કામ એટલે અમુક વિષય મેળવવાની
પ્રવચ્છા થાયછ, પણ તે નશીબને આધીન હોવાથી પાર પડતી નથી.
હવે કામ જે, મન તથા ઇદ્રિયોને મળ્યો તે છુટતો નથી તેથી
દોષ પ્રવેશ કહેછે પણ દોષ હિતમુદ્ધ જે કમકે તે કામની પેટે
અમથો રહેતો નથી, પણ વિષયો મેળવતા આડે આવનાર દરેકને
મારી ઠાર કરવા સાથે ઇદ્રિયોને દોડાવે છે દોષ હિતમુદ્ધ થયો તોપણ

યાદ રહે છે કે, જીવને મારવાથી હું મર્યાનોજ માટે તે પણ
અમથો એથી રહેછે ॥ ૬૨ ॥

ક્રોધાન્નુત્થાનિ સમોહઃ મમોહાન્નસ્મૃતિવિમ્મમ ।

સ્મૃતિશ્ચશાસ્ત્રબુદ્ધિનાશો બુદ્ધિનાશાત્પ્રણયીત ॥ ૬૩ ॥

ક્રોધને એટલે તોત મોહ ઉપજે છે મોહ કલ્પના કરવા લાગે
છે કે, મારી કુટીને કાઢપણુ રીતે વિપયસ્તુખ મેંગવવુ એથી તેને
કળ્યા ન કરવાના કાર્યોનુ કાઢપણુ જાન રહેતું નથી, ને તમામ
નિશ્ચય વગરનુ થાયછે જેથી બુદ્ધિનો નાશ થયો એમ સમજવું.
બુદ્ધિનો નાશ થવાથી કામ, ક્રોધ મોહ એકદમ તૂટી પડે છે ને
પારમાર્થિક ક્રોધોના નાશ કરેછે ॥ ૬૩ ॥

રાગદ્વેષવિયુક્તેસ્તુ વિષયાનિન્દ્રિયશ્ચરન્ ।

આત્મવદ્યૈર્વિધેયાત્મા પ્રસાદમધિગચ્છતિ ॥ ૬૪ ॥

એ માટે હે અર્જુન ! વિષયોનો સગ જ્ઞાનવૃત્તિને લગાડવો
નહિ એટલે ગગ જે કામ તથા દ્વેષ જે ક્રોધ તે જ્ઞાનવૃત્તિમાં ઉત્પન્ન
થશે નહિ પશ્ચી જ્ઞાનવૃત્તિ પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કરવા તરફ
લાગી રહેશે, એટલે અજ્ઞાનરૂપી અસ્તિત્વનું તેનામાં જે અભિમાન
‘હું જી’ એવું છે તે સદૃશરૂપના ઉપદેશથી નાશ પામશે વળી
ઇદ્રિયા પ્રાગ્બદ્ધરૂપી હોવાથી પોતપોતાના વિષયો ભોગવશે પણ
નિગલિમાની પુરુષ તેમાં સંપડશે નહિ ॥ ૬૪ ॥

પ્રસાદે સર્વદુઃખાનાં હાનિરસ્યોપજાયતે ।

પ્રસન્નચેતસો હાશુ બુદ્ધિઃ પર્યવાતિગ્રતે ॥ ૬૫ ॥

‘હું છું’ એ અજ્ઞાન, સદૃશરૂપના ઉપદેશે નાશ પામતાં જન્મ-
મરણનુ વારંવાર થનુ દુઃખ પણ નાશ પામે છે અને જ્ઞાન પરબ્રહ્મ-
સ્વરૂપનું ‘હું છું’ રહેનારો ન હોતા ‘જી’ એ નિશ્ચયથી
તતકાળ જાની પામે છે ॥ ૬૫ ॥

નાસ્તિ બુદ્ધિરયુક્તસ્ય ન ચાયુસ્ય ભાવના ।

ન ચામાવયત શાંતિરશાંતસ્ય કુત સુખમ ॥ ૬૬ ॥

વસી ઇદ્રિયો તથા મનને હમેશા વિપયોમા લગાડનારો અને કામ ક્રોધનો નદારા કર્મોત્તર ઉપયોગ કરનારો અથવા બુદ્ધિવિનાનો માણસ અયુક્ત કહેવાય છે. મરણ પછી શરીર માહેલું શ્વતત્ત્વ રહે છે અને તે તત્ત્વને સૃષ્ટિરૂપી ઇશ્વરની તરફથી કર્મનું સાદું તરતુ ઇળ મળે છે, તેની નાસ્તિકને સમજ હોતી નથી ને તેથીજ તે દુરાચરણ કરે છે, તેને નીરાકરણના અસ્તિત્વમા અજ્ઞાનનો નાશ કદી હુપણુ છોડવું, એ ભાવના ક્યાંથી થાય ? મુળ વગર ડાળા ન નીકળે તેમ ‘મરણ પછી કાંઈ રહે છે’ એજ બુદ્ધિ અથવા નિશ્ચયાત્મક વૃત્તિ રહી નહિ તો પછી મોક્ષ થવાની અથવા નિરાકારમાં મળી જવાની ભાવના ક્યાંથી ઉઠે ? અને એવી જ્ઞાનભાવના વગર શાંતિ એટલે નિર્વિકલ્પ-નિરાકાર સ્થિતિ ક્યાંથી મળે ? અને એ સ્થિતિ ન મળી તો “સુખસ્યાત્મનોરુપ” એટલે સુખસ્વરૂપ એક પરબ્રહ્મ છે, તે રૂપે રહેવું ક્યાંથી થાય ? માટે હે અબુન, વિચાર કરી, અનુમાનિક અથવા નકકી જ્ઞાને કરી યુક્ત થા. અયુક્ત માણસ જેવો વિપયેષ પદ આપશ નહિ. ॥ ૬૬ ॥

ઇદ્રિયાણાં હિ ચરતાં ચન્મનોઽનુતધાયતે ।

તદસ્ય હરાતે પ્રજ્ઞાં વાયુર્નાવામિવાંમસિ ॥ ૬૭ ॥

કેમકે ‘હુ’ કહેનારો હું મિથ્યા હોઈને નિરાકારરૂપે કરી ‘મત્ય છઉં’ એ મનની નકકી કલ્પના તેનુંજ નામ બુદ્ધિ છે તે બુદ્ધિ, સૃષ્ટિરૂપી સમુદ્રમાંથી મિથ્યા અહંકારને, નિરાકારરૂપી કીનારે પહોંચાડવાની હોડી છે. તે હોડી એટલે નકકી કલ્પનારૂપી બુદ્ધિ ઉપર બેસી, મિથ્યા અહંકારને એ સૃષ્ટિરૂપી સમુદ્રમાંથી જોતા છતા ઇદ્રિયો પારબ્ધ ભોગો ભોગવે છે. તે ભોગોજ હોડીને માફક વાયુરૂપે લાગે

છે એમ સમજવું અને તેજ વિષયો વધારે ભાગવવા એવી મનમા કલ્પના પડડી, એટલે ઉલટો ખરાબ પવન લાગ્યો એવું થાય છે. એથી અહ કારને નિરહંકાર કિનારે દીસતા છતાં પણ ખુદ્ધિરૂપી હોડી ગોયાં ખાય છે તે કિનારે પુગાતુ નથી પછી વિષયસોગરૂપી સકલ્પનો ઘણો પવન લાગ્યાથી નિશ્ચયાત્મક કલ્પનારૂપી ખુદ્ધિ-નૌકા, સુષ્ટિરૂપી સમુદ્રમાં ડુબે છે. એથી આઅહ કાર પણ પહ્યાદિકોની કલ્પના જેવે સુષ્ટિ-સમુદ્રમાં ગોયા ખાત્ર છે, એથી તે પણ પક્ષી થાય છે. તેઓની યોનીમાં હું કહેનારો હું ન છતાં નિરાકાર છું એવી નિશ્ચાત્મક કલ્પના એટલે ખુદ્ધિરૂપી નૌકા, કોઇપણ વેળા ઉત્પન્ન થતી નથી એવો તે અહ કાર ભવસમુદ્રમાં ડુબે છે. ॥ ૬૭ ॥

તસ્માદ્યસ્ય મહાબ્રાહ્મો નિગૃહીતાનિ સર્વશઃ ।

ઇન્દ્રિયાણીન્દ્રિયાર્થેભ્યસ્તસ્ય પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા ॥ ૬૮ ॥

માટે હે મહાબ્રાહ્મ ! જે કોઇ પોતાના મન નથા ઇન્દ્રિયોને એથી મોક્ષમાર્ગ તરફ લગાડે છે એટલે નિરીચ્છ રાખે છે, તેનીજ્ઞ જ્ઞાનવૃત્તિ ઉંચા પ્રકારની છે એમ સમજવું ॥ ૬૮ ॥

યા નિશા સર્વમૂતાનાં તસ્યાં જાગર્તિ સંયમી ।

યસ્યાં જાગ્રતિ મૂતાનિ સા નિશા પદ્યતો મુને ॥ ૬૯ ॥

કેમકે ‘અહંતા પડડનારો હું મિથ્યા છું’ એ વિચારમાં જ્ઞાની હમેશાં જંગમ હોય છે; તેથી સર્વ જીવોની પેઠે તે વિષયસુખનો લાલચુ હોવાની સ્થિતિને વિસરી જાય છે. સર્વ લોક ભોગવિલાસમાં ભમતા રહે છે, અને અહંકારનો નાશ કરવાનો વિચાર મુજેજ કરતા નથી, એવો જ્ઞાની અજાનીનો ખુલ્લો ભેદ છે ॥ ૬૯ ॥

આપૂર્વમાણમચલપ્રતિષ્ઠં સમુદ્રમાપ પ્રવિશતિ ચદ્રત્ ।

તદ્વત્કામાયં પ્રવિશંતિ સર્વે સ શાંતિમાપ્નોતિ ન કામકાર્મી

સમુદ્રમાં નદી, નાળા મળતા છતાં જેમ તે પોતાની મર્યાદા મુકતો નથી, તેમજ આરબ્ધયોગથી જ્ઞાનની સર્વ કામ-ભોગ પ્રાપ્ત

“ ને ને પડી —

“ ને પડી ઉદયકુમાર રાજ કરશે, પણ તેની નીનિ-નીનિ સારી ન હોવાથી ટુંડી વયમાજ ગત થશે અને તેનો પુત્ર પ્રતાપસિંહ, મહાન ધીરવીર, મહાત્મારૂપ પ્રકટશે આહા ! એ પ્રતાપી નરવીર આખા રાજપુતાનામા પકાશે દિલ્હીના અકબર આદલાહ, અને તેના ગાહનના સક્ષીનનુ અવકૃપા પાત્ર થયા હતા. અડગ-અટકી અને વીરત્વ ભરેલું પાત્ર ગહેશે માત્ર તેની પુત્રી ‘અશ્વ’ સક્ષીમના યાગમા મમ્ત યવાથી તેને દુઃખ થશે પણ યવનો તેના પર ભુક્ત કરવા હતા, કષ્ટ વેડીને પણ નમન નહિ કરે ! એ તે અરે મેવાડી ગગન ધ્રુવ ! ”

“ ત્યારે તેનું હાવી વૃત્તાત તો જણાવો ! આપ તો ત્રિકાળગી છો ! ” પૃથુના આગ્રહથી મહાત્માએ, ‘ પ્રતાપગણા ’ નું દૈનિકામિક વૃત્તાત કહેવા માડ્યું ! —

“ સગપુત્ર ઉદેસિ ગ ચિતોડથી નાસી જઈને અરવલીના પહાડોમા ભરાયો એ પહાડની એક ખીણના માં આગળ ઉદેસિ ગે એક નળાવ કરાવ્યું હતું તેને હજી પણ તેના નામપરથી ઉદયસાગર કહે છે ત્યાં આગળ એક બંધ બાંધ્યો કે જેથી એક વહેજો આવતો અટક્યો અહીં કેટલીક ટેકરીઓ ઉપર એણે એક મહેલ બંધાવ્યો, તેને નવ ચોકી કહે છે આ મહેલની આસપાસ ધીમે ધીમે ખીજ મકાનો થયા અને આખરે એક ગામ જેવું થયું તેને પોતાના નામ ઉપરથી ઉદેપુર નામ આપ્યું, ને પડી તે મેવાડની રાજધાની થઈ, જે આજે પણ છે.

ચિતોડ ખાયા પછી ઉદેસિ હ માત્ર ચાર વરસ હત્યો અને એતાળીશ વરસની ડાચી ઉમરે મગ્ન પામ્યો તેને પરણેલી સ્ત્રીઓની થયલા પચીસ છોકરા હતાં ગાદીએ બેસવાનો હક્કે સાથી મોટા

છોકરોનો છતા તે ધાગે એક કારે મુઠ્ઠી માલમાલે છોકરો જીવી મરે
 એવું કામ ગણાજીએ મરતા વખતે ક્યું રાણાએ પોતાના પાસ
 કુવર જગમજને ગાદીનો વાગસ દરાવ્યો ગણાને બાળવા નહ ગયા
 ત્યારે જગમજ ગાદીએ એક સાથી મોટો ઝાલોગના એ પિયરા સવની
 એનનો કુવર પ્રતાપ હતો રાવે પોતાની એનના કુવરને ગાદી શા
 માટે નહિ મળી એવું સહુમ્ખાના ઠોકાર ફાલુસિગને પાડ્યું તેણે
 કહ્યું મોઠો વિચાર પ્રતાપસિગને ગાદી આપવાનો છે પછી ફાલુસિગ
 ને જ્વાલીયરનો રાગ દરબારમા ગયા પ્રતાપસિગ સવાર બઢને દેશ
 તજવાની તૈયારી કરતો હતો, તેવામા પેલા અને જાગ્યાએ આવીને
 એકે જણે જગમજનો એકેક કાથ ઝાલી ઉઠાડ્યો, અને કહ્યું કે
 મહારાજ આ જગા તો આપના મોટા ભાઈ પ્રતાપસિગની છે.
 એમ કહી પ્રતાપસિગને તરવાર બધાવી ગાદીએ એસાડ્યો, તથા
 તેને નમીને મેવાડના ગણા તરીકે પોકાર્યો ગણા ગાદીએ એમે ત્યારે
 સહુમ્ખાનો ઠોકાર તેને તરવાર બધાવે અને એજ વજનન કરે, એવો
 વશપર પરાનો ફિવાજ છે તે પ્રમાણે ચંદાવતે કર્યાથી સવળ રારદારે
 ને પટાવતો તેને નમ્યા, તથા આગળ જતા પ્રતાપસિગના સકટના
 સમયમા પણ તેને છેવટ મુઠ્ઠી વળગી રહ્યા

જે વખતે રાજધાની દુસ્મનોએ છતી લીધી હતી પૈસા ટકા
 જતા રહ્યા હતા સગા વહાલા અને જાતિજાઓમાના ઘણા ખરા
 મરણ પામ્યા હતા, ને બાકીના પોતાની થએલી હારથી ના બિંમન
 થઈ ગએલા હતા, તે વખતે રાણા પ્રતાપસિગ મેવાડની દોર્તિવંત
 ગાદીએ એકો તોપણ પ્રતાપનામા ખરો ક્ષત્રિય ગુણ હતો અને તેથી
 તેણે પોતાની સત્તા પાછી મેળવવાનું અને પોતાના કુળની આમર
 સાચવવાનું સ્થાન ચિતોડ લેવાનો ઉદ્દેશ જરી કર્યો એ ઉદ્દેશ ખર
 લાવવાની ઉદ્દેશમા તેના દુસ્મનની સેના ને સાધન કેટલા છે તેની
 ગણતરી કરવાની દુશ્કાર રાખ્યા વિના એના બળવાન દુસ્મન (ચાકર)

નાથે લડાઈ કરવાની તેણે નૈયારી કરી પોતાના મન્યનો ઇતિવાસમાં
 એના આપદાનાએ કરેલા પગક્રમે વાચવાની આપ્ત હોવાથી તથા
 મેરાડીઓના દુઃખનને વેડ કરતાં વધારે વાગ્યો તેઓમા જે દુઃખ
 તાન્યાથી તેન એમ લાગ્યું કે તખતે ચડી પડી વાગ્યકતી છે
 વળી ફિવસ ને ગર્વી વારાકરતી થાય છે હમણા મેવાડમા જે છે
 તો પાછો મેવાડનો ફિવસ ઉગશે ખરો, અને તે પ્રમાણે કદાપિ દિલ્લીનું
 અસ્થિર રાજ્ય મારી મહેનતથી ઉધુ વળી ફરીને કમ ન ઉગે ? પ્રતા-
 પનું 'વારવું' વાળળી ને ઉમદા હતું પણ પ્રતાપ ત્યારે આવા ઉમદા
 વિચાર કરતો ત્યારે તેનો પાકો સામાવાળીઓ એના વિચાર ઉપર
 વાળવાને એક યુક્તિ રચેલા હતા. જે યુક્તિ પ્રતાપના જાણવામા
 આવ્યાથી તેનું હૈયું ભગત આવ્યું એ પહેલેથી મોગલ આગ્રાહે
 પ્રતાપના સ્વધર્મી અને સગાઓને તેની સામા લડવાને હિલા કર્યા
 મારવાડ, અળર વિહાને અને ચિનોડની છેલ્લી લડાઈમા જંગમની
 નાથે લડનાર યુદ્ધનો મગ્ન પણ અકબરને મળી ગયા અને તેની
 નાથેદારી કરવા લાગ્યો, એટલુંજ નહિ, પણ પ્રતાપનો પોતાનો
 આગ સગરજ અકબરને આગરે ગોા અને એ દગાના બદલામાં
 અકબરે તેને કંઠાર અને તેની આસપાસનો મુલક આપ્યો. અક-
 બરના શાહજહા જહાંગીરનો મોટો સરદાર મોહોબતખા તે આ
 સગરજનો પુત્ર થાય મોહોબતખા મુસલમાન થઈ ગયો હતો

આ પ્રમાણે જેમ જેમ આપદાનો વધારો થતો ગયો તેમ તેમ
 નાહિ મત ન થતા પ્રતાપનું ઘેરું પણ દર થતું ગયું. પ્રતાપે પ્રતિજ્ઞા
 લીધી કે “ મારી માના ધાવહને ૫ કીર્તિ સ્પષ્ટ ન્યારેજ ખરો.”
 અને તે પ્રમાણે એણે હેવટ મુખી પોતાની પ્રતિજ્ઞા અગેજ પાળી
 દિલ્લીની પાદશાહતના એકંદરે લખર સામે અને અકબર ને વા
 જરાકમી દુઃખનની સામે રજા મત્થાનના બીજા રાત્રીઓની મદદ
 ન હતી, પગીય વરસ પોતે જેકેલો જહાંગીરથી લડ્યો અને એક

વળતે મેદાનમાં નાંશ કરતો તો ખીછવાર આ-પહાડથી આ પહાડ
એમ ભટકતો અને તેમના જેવાજ જગતી માણસોની અંદર પોતાની
ગાંધીના વારસ અમગસિદ્ધને ઉઠેરતો હતો. એ કાંઈ નાનીમુતી વાત
ન કહેવાય આપા ગયળના દીકરા ગાયવન મનુષ્યને શિષ્ય નમાવે,
એ વિચારજ પ્રતાપને નહિ ખમી શકાય એવો લાગતો, અને તેથીજ
એણે અકબરના ન-શ્ચી અકબરને તાણે થવાની કે મોગસોને
(તેઓ આ પા દિંદુસ્તાનના પાદશાહ હતા તોપણ) કન્યા દેખીને
તેની સાથે સખચ કરવાની જેજે માગણીઓ આવી ને સધળી
તેણે ધિ ટારી કાઢી -

એ વખતે એણે જેજે પગક્રમો કર્યા, તે મેવાડની દરેક ખી-
ણમાં હાલ પણ હયાત છે એ પગક્રમો દરેક ખરા રજપૂતના
અત કરણમાં આજ સંધી કોરાઈ ગહેલાઈ અને વાણી ખરા તો
તેજ વિગથી મોગસના ધનિહાસમાં તેમના ધનિહાસ કર્તાઓએ
નોંધેલા છે એ સત્રળા પગક્રમો આ દેશણે કહેવાથી અને પ્રતાપે
જેજે કપ્ટો અહુત કયા તે સત્રળા વર્ણવાથી જે લોકોએ મેવાડમાં
મુસાફરી કરી નથી તેને ગર્ખાં લાગે આટી મેવાડની અંદર પ્રતાપ-
સિહના પરાક્રમની વાતો હજી તાજી છે જે પ્રતાપના સરદારોના
વસાળેની સાથે આપણે વાતો કરીએ તો તેઓ તેમના વડવાઓનાં
મહાદુરી ભરેલા કામો વર્ણવેછે તે સામળના આપણા રૂવા દેલા
આયછે અનેચણીવાર તો એ વાતો કરતા ઓતવડતાની આગે
આસુથી ખરાઈ જાયછે

પ્રતાપના અગરો ધૈર્યથી તેને છેવટ મુઠી વગમી રહ્યા
એકે તેના સરદારોને નગીરની અને પૈચાની લાલચે થ કોણ તે
થણે પ્રયત્ન થયા હતા, તોપણ તેના એકે અગર ને જાણીને
ગયા નહિ એ તેમની રવાની ભઠિને થયે છે, પ્રતાપના

પક્ષના રહિ જોમક્ષના છેકરાઓએ અને તેમનીજ સોને નિનકલકાદ
અટસિલના ડળના વગજો સદુદ્યાએ પોતાના પ્રાણ આપ્યા નવા-
ડના દાંતિ અને પચરગી પાનના આ પડનીના નખતના પાન.
અલંકારના વાવાની પેઠે સાચી વવાએ પ્રકાશિત છે કેટલાક સમયે
તો કેતાપના પડના નસીબની વખતે પ્રતાપસિલની સાથેજ સહુ
ને મરતુ જેવા આગ્રહથી તેને વળગી ગયા આવા અરસારામા
દેશવાસનો મરદાપ મુગ્ય છે, કે તેની આગી ભક્તિથી તેને ગણાવી
જમણી વાળુએ એસવાનો દક્ષ મળ્યો રજપૂતોના આવા વેચના,
સ્વામી ભક્તિનો, દેશભિમાનનો ગ્વાનમાર્પણના, ન પગકમનો મુકા-
બનો ડગને દુનિયાના મનિદામના બીજ પ્રવતી ખાજ સ્ત્રી તે
દુમ્મહના આગ્રહ જેવું છે, ધન્ય છે રજપૂત વાગ્યા તમને !

દિનેના તારાની આગીરી રાખાને ગિનોડ પ્રગીતે પાછું
અસક્તી માફક કીર્તિવત આય ત્યામુધી પ્રતાપે પોતે અને પાતાવ.
વંશજોને જાણતી અને ભાગાની વસ્તુઓ વાપરવાની મના કરી.
સોનાદાની આળીઓ દર કરીને તેને અદ્ભુત પત્રાળીમા જમવું,
ધાસ ઉપર નુવું અને દાડી મુકાવવી નહિ એમ દરનું વળી તેથી
પાછું વિરોધ તેમની પડતી જલદીથી માલમ પડાને મને અડતી
કરવાની જલદીથી દરેકજણી થવાને પહેલા સહનના કે વચોડામા
નગરખાલુ દરેકમા મેલું તે સાચી ખાજગી રાખાને રમત કરે.
મેવાડની પડનીની આ છેલ્લા નિગાની લજુ-વજુ છે તેઓ લજુમુધી
દાદી ડાલતા નથી અને એ કે ગમે તે બાનાથી પણ અદેશાભિ-
માની પ્રતાપની કરેલી મના નજી કીધી છે તોણુ તેની આગીર્ગની
નિશની લજુ મુધી રહેલી છે—પ્રતાપના વજજો સોનાદાની આળા-
ઓમા જમેડ અને કોડીઆ ઉપર નુદ મેલે છે તોણુ આગ નીચે
ધરાવવા ને કોડીઆ નીચે વાસ ગળેડે ?

પ્રતાપસિંહ ઘણીવાર કહેતો કે “ જો ઉદેશિંગ થયોજ ન હોત ત્યારે તે મગ ગણાવી રમસા ખાતે કાઢી રાણો થયો નહોત તો કોઈ સુઅક્ષમને મળ્યાન ઉપર કાળવાર અમલ કર્યો ન હોત ’ પાછલા સંક્રામા હિંદુઓની જિંદગીમાં મુશ્કેલી ગયો મુસલમાનોના દબાણથી પડી ભાગેલા મળ્યો આગળ પડ્યા કાળ્યા તેમા અગર માનવાડતા મળ્યો સુખ્ય હતા તેઓ એટલાં જળવાન થયા હતા કે માનવાડતું એટલું રાજ્ય દિલ્લીના પાદશાહ - ઝાંઝાલના સામુ થઈ ગયું હતું તેમજ અમલ નદીના ખતે કાઢી ઉપર નાના નાનાં કાળા મળ્યો હતીમા આવી જળવાન થયા હતા મુસલમાનોની પામેથી મળ્ય પાછુ છીનવી લેવાને માત્ર એક પગડમી સરદારની ખામી હતી એવો સરદાર તેમને સગ મળ્યો હતો તેનામા અધિ-મળ-ધર્માને યોગ્ય સવળ સદગુણો હતા વળી ચિતેડના રાણાને હિમાલયથી રામેશ્વર મુઢીના સવળા રાજ્યો કૃષ્ણવાન ગણીને માન આપતા હતા એવા સરદારને તાણે રહેવાની અગત્ય તેઓ સમજતા, હતા, અને એવા સરદારની ખામીથીજ તેમણે તેમના બાપનાંદાનું બધું દેશીરાજ્ય શુભાવ્યુ હતું એ સુગતા જેવોજ સરદાર તેમને પ્રતાપસિંહ મળ્યો હતો તેણે જો ઉદેશિંગ ન થયો હોત અથવા અકબર જેવો બેગવર પાદશાહ એના સામે ન હોત તો એણે હિંદુ મળ્યની પુન સ્થાપના કરી હોત પણ હિંદુ મળ્યને કમનસીએ તે વખતે દિલ્લીની ગોદીએ જળવાન તે અઢગાગળ પાદશાહ હતો તેણે જળપત ઐક્યમાંથી યુક્તિથી ઘણા જળવાન રજપૂત રાજ્યોને નોખા પાડ્યા, એટલુંજ નહિ પણ તેમને પ્રતાપસિંહની સામા લડવાને-ઉભા કર્યા - તેથી પ્રતાપસિંહ એકલા પડી ગયો અને તેથીજ તે હિંદના રજપૂત રાજ્યોનું નસીય કેરવી શક્યો નહિ

અનુસવી તે અકલવાળા કેટલાક સરદારોની મદદથી પ્રતાપે તે અખતને અનુકૂળ આવે એવો પોતાની ટુટી ઉપજને અનુસરીને

રાજ્યમા મુધાગે કર્યો અમુક પ્રકારે નોકરી કરવી દરાવીને નવી જગીરો આપી રાજ્યગાદીની જગા કામલમેરમા હતી તે જગા મજબુત કરી અને એજ પ્રમાણે ગગુદા ને ખીજ પહાડી કિલ્લા પણ બજબુત કર્યા. મેવાડના સપાટ દેગમા લડવાનું અશક્ય હોવાથી એના વડવાઓની રીત મુજબ તે પહાડોમાં ભરાયો ને એની ચનને પણ પહાડોમા ભરાઈ જવાનો હુકમ કર્યો તથા જે ન જાય તેને દેહાંત દુની શિક્ષા દરાવી નેથી બનાસ અને બેરીસ નદીની અને અરવલીની પર્વના ઉચ્ચ પ્રદેશ વચ્ચેનો કળદ્રુપ દેશ એના વખતની સાથી મુદ્દત ચલેલી લડાઈના વખતમા દીવા વગરનો રહ્યો.

આ વખતે પોતાના હુકમનો બગબર અમલ થવાને પ્રતાપે જે સખતાઈ વાપરી તેની ઘણી વાતો જોડાએલી છે થોડા સંવારો સાથે લેઈને પોતાના હુકમનો બગબર અમલ થએલો જોવાને પ્રતાપ ઘણીવાર પર્વતોમાંથી બહાર આવતો એ પ્રમાણે એની સખતાઈથી સપાટ કળદ્રુપ દેશ ઉજડ જેવો થઈ ગયો. અનાજને બદલે ખેતરોમા ઘાસ ઉગી નીકળ્યાં, ઘેરી રસ્તામા બાવળીઆ ઉગ્યા ને વસ્તીવાળા ઉજડ થએલા ગામોમા શિકારી જનપગે વસવા લાગ્યા એક વખત એક લગ્નવાંડ જાનામાના પોતાના મેટાને બનાસ નદી ઉપર ઉગેલા સારા ઘાસમા ચાર્યા, તેની તપાચ કરીને તેને મારી નાખ્યો, ને ખીજ લોકોમા ભય બેસાડવાને તેને ઉચ્ચો લટકાવ્યો આવા સખત ઉપાયો લેઈને પ્રતાપે રાજસ્થાનનો આ મેવાડી બાગ જીતનારાઓને નિરૂપયોગી કરી મુક્યો એ વખતે નિલ્લી ને યુરોપ વચ્ચે વેપાર શરૂ થયો હતો, તે વેપારનો માર્ગ મેવાડમા થઈ સુરત ને ખીજ બંદરો માગ્કત હતો, તે પ્રતાપે હુટ ચલાવ્યાથી બધ પડ્યો.

પ્રતાપની સાથે લડાઈ ચલાવવાને અકબર પડે આવ્યો, ને અજમેરમાં પોતાની બાવળી કરી આ પ્રખ્યાત કિલ્લો, આગળ

જતા અકબરના આવીશ મુખામાના એક મુખાની ગળધાની થઈ, તથા ત્યાં પાદશાહી લખ્કર રહેવા લાગ્યું. શીશાહની સામા બાલ-દુરીથી જન્નાર મારવાડનો ગજ માલદેવ. અંબરના રાજા લગવા-નમસનો દાખલો લઈ અકબરને શરણે આવ્યો. પ્રતાપ ગાદીએ બેઠા પછી બીજે વરસે જોધપુર અને મેરતીયા આગળ લડાઈમાં હાર્યા પછી માલદેવે પોતાના દીકરા ઉદેસિંગને અકબરની છાવણીમાં તામે થવાનું કહેલું લઈ મોકલ્યો. ઇ સ ૧૫૭૩ અબરે જતા નાગોર મુકામે અકબરે ઉદેસિંગની મુલાકાત લીધી તે વખતે અકબરે મહારાજા રાવને ગજનો ઇલકાળ આપ્યો આગળ જતાં જોધપુરના રાજા મહારાજના નામથી જોળખાવા લાગ્યા, અને ત્યાંથી માવવાડના ગજને મોગલ પાદશાહને જમણે લાથે ખેસવાનો હુકમ મળ્યો. જજપનોની ખાસિયત તથા ઇચ્છાને મોટાઈ મેળવીને કંતા તે વગર ગંડોડ રાજા એના દેશીઆમાં વધારે આખર-હુનો પહેલ પહેલી ઉદેસિંગે પોતાની દીકરી અકબરના દીકરા સલીમ વેરે ગળાવી. ઉદેસિંગે આખર વેળી તેના બદલામાં અકબરે તેને વીશ લાખ રૂપિયાની ઉપજના ચાર પ્રાંતો આપ્યા. માવવાડ ને અખરના રાજાઓનો દાખલો લઈ ગજસ્થાનના નાના રાજાઓ પણ દિલ્લીના તાખામાં આવ્યા. આ ગજઓને મોગલ પ્રતિલાસ દનાઓ ગજના થાંભલા અને ગણગણ તરીકે લખેછે તે બીજાકુલ વાજબી છે.

પણ એ બધું પ્રતાપને નુકસાનકારી હતું. તેનાજ દેશીઓને તેનીજ જનના તેની સામા થયા. તેઓ પ્રતાપના મહાન હરાબી નકલ કરવાને બદલે તેની અદેખાઈ કરવા લાગ્યા. ગજસ્થાનના છુટી સિવાયના અગ્રા ગજઓએ દિલ્લી આચાર છોડી દીધા, તેથી પ્રતાપે તેમની આગેનો વ્યવહાર બંધ કરીધો. અને પોતાનો વ્યવહાર દિલ્લી, પાટણ, પાટ ને માવવાડના જૂના રાજકુળના ગેરના

પટાવતો આથે વાણુ કર્યો પ્રતાપને અને તેના વશજેને કન્ય છે કે
 મોગસ ગજનની આખર આવી ત્યાગુધી પણ તેમજો મોગસોને કન્ય
 દીધી નહિ, એટલુજ નહી, પણ મારવાડને અથગના ગજઓ સાથે
 પણ અવહાર રાખ્યો નહિ સદગુણના જુમ્સાની છત કળતા કોને
 અભિયાન ન આવે તે મારવાડ ને જુમુરના ગજ વખતગિગ અને
 તેની કળી ગયાં કે અમે ગજપૂતોની ખાસિયત તજ દહ
 મોટા મેળવીછે, ને ખરી ગજપૂતાંને વળગી રહેવાથી નેવાડ પડતી
 હાલનના અત્યુ છે, તથા અમે પાદશાહની મહેચ્છાનીથી અમન
 અમનના મનગુવ છીએ તોપણ અમારે પવિત્ર થવાને માટે કન્યા
 અવહારના દાખલ થવાને શુદ્ધ થવા માટે ગાણાજના કાલાવાલા
 કરવા પડ્યા અને અમારી આ માગણી રાણાએ કરીને મુસલમાનોને
 કન્યા નહિ દેવાની સગતે કેણુક કરી તે સાથે ખીજી સગત એ કરી
 કે નેવાડની કન્યા જે ગજનમા દીધી હેત્ય તેનો પુત્ર પાટની હોય
 કે નહિ, તોપણ તેજ ને રાજ્યનો વારસ થાય આ સરત મોગસ
 રાજ ની પડતીને લીધે તૂટી નહિ આગર વેગીને મોટા મેળવવા
 કરતા આગર નહિ વેગયામા પ્રતાપની મોટા ગજન વટ રાખ-
 વાથી કેની સચવાઈ? મોટા કહેવાના રજપૂતોનેજ પ્રતાપના વશ-
 જના કાલાવાલા કરવા પડ્યા એ કેટલી મોટાઈ? જે પ્રતાપે
 રજપૂતોની ખાસિયત તજ દહ ખીજીઓતો દાખલો કષ્ટ ગજપૂતોની
 પવિત્રતા સાચવી નહોત તે હાલમા પવિત્ર રજપૂતો કયાથી હોત?
 પણ મહાન્ પ્રતાપના મહાન્ સદગુણોવીજ એ પવિત્રતા સદા
 મુધી સચવાઈ રહી

મુસલમાનોને કન્યા દીધાથી પ્રતાપ ને તેના પટાવતો અ
 પ્રખ્યાત રાજઓને કેટલાંધિકકરતા હતા, ને આ નીચેની વાત
 ઉપરથી માલમ પડેછે. અથગની ગાદીએ એ વખતે રાજ મોનસિહ
 રાજ્ય કરતો હતો એ ગજ અથરના ગજઓમા ઘણો અપ્રખ્યાત

થઈ ગયો છે એ રાજ્યની ચાલી પણ માનસિંગથીજ થઈ છે પો-
તાનો મજબૂતી મજબૂતી કરવાનો ઉપાય હિંદુઓ સાથે લગત સમય
કરીને કરવાની જે રીત બાબરે પાડી હતી તે ખરી છે એવું મા-
નસિંગે સાબિત કરી આપ્યું એ માનસિંગની બેન દુમાયુ વેરે
પગલાવી હતી, માટે મળત માન એકબીજાનો મામો હતો માનસિંગ
બુદ્ધિ અને બહાદુરી વડે તથા અકબર સાથે આ સગાઈ હોવાથી
અકબરના સંઘર્ષો સરમરોમાં પ્રખ્યાત થઈ ગયો છે અકબરે જે
જે મેળવ્યો હતો તેમના અર્ધોઅર્ધ તો આ માનસિંગે મેળવ્યા
હતા માનસિંગ કહ્યા જાતનો રજપૂત રાજા હતો કબીર ભાટોએ
રાજા માનના બહુ વખાણ કર્યા છે “ દરબારમાના પેગંબામીસન પ-
ર્વત મુઘી પ્રતિમમા તે આરાકાન મુઘીનો પર્વમા ” એવો મતલબ
એ રજપૂત મળ્યો રજપૂત લોકો વડે હતીને તાબે રહ્યો ’ એમ
તેઓ લખી ગયા છે અને એ વાતમાં સત્યાપ પણ છે

માનસિંગ -ક્ષિત્રમાથી ગોલાપુરની’ હતી કરી દિલ્લી જતો
હતો ત્યારે પ્રતાપસિંહ મુઘલાકાત માટે કામલાનેર જે ગણાતી મ-
જબૂતી હતી ત્યાં બાકાઓ પ્રતાપસિંહ તેની-મુઘલાકાત માટે ઉદ્દે-
સાગર મુઘી આવ્યો એ સંઘર્ષને કાઢે જમવા માટે રમ્યાઈ ત્યાં
કરાવી જમવા માટે પાટલા માડ્યા પછી પ્રતાપસિંહના કુવર
અસરમિહને પાસવાનું કામ માંથી માનસિંગને તેડું મોકલ્યું.
માનસિંગ આવ્યો, પણ ત્યાં રાણાજી ન આવ્યાથી કાગળો પ્રજાતાં
અસરમિંગે જણાવ્યું કે રાણાજીનું માર્થું દુખે છે તેથી આપ જમવા
માટે બેઠી બેઠો જોમાનગત માટે પણ તેથીજ રાણાજીએ મને
મેડવો છે રાણાજી નહિ આવવાનું બર કારણ માનસિંહ સ-
મજાને તેથી તેણે નમ્રતાપર્વક કહ્યું કે ‘ રાણાજીને કહે કે તેમનું
માનુ દુખવાનું કાગળું હું સમજ્યો છું, પણ જે બધ થઈ તે સુધરે
તેમ નથી હો કાગળીજી બાતું રજુ નહિ હતું એટલે અસ-

રમિંહે દિલગીરી બતાવી કહ્યું કે “જે ગજપતે નરકને કન્યા દાંધી, અને જે કન્યા તેની સાથે જમ્યા પલુ હોય, તેની સાથે રાણાજી જમશે નહિ.” માનસિંગ આ અપમાન બમે એવો નહોતો અને જ્યારે પ્રતાપસિંહેજ એને નોતર દેખ આ અપમાન આપ્યું, ત્યારે તે વાજખી પલુ નહિ હતું, તેથી માનસિંગ જમ્યા વગરજ અન્નદેવને અપમાન ન થાય, માટે થોડા દાણા પાંચડીમા મૂકી ઉઠ્યો અને બોલ્યો કે “અમે તમારી આખર સાચવવા માટે અમારી બેતા ને ફોકરીઓ નરકને આપી અમારી આખર ગુમાવી છે પણ હવે આ દેશમાં તમે ગજબ કરી શકવાના નથી માટે જો તમારો એવો ઇતિશયજ હોય તો દુખમા પલુ તમે તેવાજ રહેજો” આ મુલાકાતનો એ રીતે ઓચિતો છેડો આવ્યાથી રાણાજી ત્યાં આવ્યા એટલે માનસિંગે થોડેસ્વાર થઈ પ્રતાપસિંહ નરક પ્રગંને કહ્યું કે “જો હું તમારો અલકાર નીચો નમાવું નહિ તો માડું નામ માનસિંગ નહિ.” ત્યારે પ્રતાપે કહ્યું કે “હવે તમે જ્યારે આવશો, ત્યારે હું પણ તમને ખુશીથી ભેટવાને તૈયાર છું” તેવામા એક જણે લગાર મગડાગીમા કહ્યું કે “એ જ્યારે આવશે ત્યારે એનાં લાણેજ અકબરને લાવ્યા વગર નહિ રહે” માનસિંગ ગયા પછી જ્યાં લાણા નાખ્યા હતા તે જગ્યા અપવિત્ર થએલી ગણી ત્યાં ગંગાજળ લાવી છાંટ્યું તથા ત્યાં રાણાના જે સરદારો આવ્યા હતા તે સરદારોએ માનસિંગના આવવાથી જાણે અલડાયા હોય તેમ નાહિને કપડા બદલ્યા આ દરેક વાતની અકબરને ખબર થઈ તેથી આ અપમાન થોતાને મજેલુ ગણી, અને જે વહેમ ને નાશ પામેલો, ધારતો હતો તે ફરીને તાજે થએલો જોઈ અકબરને રીઝ થઈ તેણે વાયું કે પ્રતાપની તોછડાઈ અટકાવીશું નહિ તો અધા ગજપૂતો માને પક્ષ છોડી જતાં રહેશે તેથી જે લડાઈઓએ પ્રતાપનું નામ અમર કયું છે, તે લડાઈઓમાની પહેલી લાઈ જલ્લદીથી શરૂ થઈ એ

ખેડેલી લગાઇ દસદીઘાટ આગળ થઇ. મેવાડમાં જ્યાંનુંથી મીમાંસી-
આનું રાજ્ય હશે અથવા એ લગાઇની વાત કહેવાને મેવાડનો એક
પાત્ર ભાટ જીવતો હશે, ત્યાંનુંથી દસદીઘાટ જણાવાનો તથા.

પોતાના પાટવી કુંવર સલીમની સરદારી નીચે અકબરે મૈન્ય
મોઢલ્યુ, અને સલીમના સલાહકાર તરીકે રાજા માનને તથા પ્રતા-
પના ભાઈ સગરજીના દીકરા મોહોળતખાનને મોઢલ્યા. સલીમના
સામા થવાને પ્રતાપનો મુખ્ય આધાર પોતાના ખાસીંગ હજાર
રજપૂતો અને મેવાડના પહાડો ઉપર હતો. અગ્નિકીને પશ્ચિમ છેડે
થકને આવતા મોગલાઇ લખરને કાંઈ અંતગમ્ય નહોતો. તેઓ
ત્યારે આ અગ્નિકીયા દેશના ભયંકર રસ્તાના નાકા આગળ આવ્યા,
ત્યારે ત્યાં સઘળી એકઠા થયા.

પ્રતાપસિંહ તે જગાએ ભરાઈ બેઠો હતો. તે જગ ની આસપાસ,
ને તેમાં વિશેષે નવી ગજવાનીની પશ્ચિમ બાજુએ પહાડો હતા.
એ જગા ઉત્તરમાં કામલમેઘથી દક્ષિણમાં રીંકમનાથ નુધી ૮૦ મેલ
લાગી અને પશ્ચિમમાં મીંઘપુરથી પૂર્વમાં સાનુસા નુધી શુમારે ૮૦
મેલ પહોંચી હતી આ સઘળી જગા પહાડો ને જંગલો તથા ખીણો
ને નાળાથી ભરેલી હતી. સઘળી દિશા તરફથી ગજવાની ઉપર
આવવાના રસ્તા અટકા સાંકડા હતા કે તે રસ્તાને કાંટડી ખીણ
હીએ સો ગાલે. રસ્તાની દરેક બાજુએ કાંચા ખાતી વરામ ખડકો
હતા, અને તે રસ્તા ને ગાડી સામસામી મુઠેલીથી જાય. એટલા
પહોંચ્યા હતા. ને રસ્તાઓમાં કાંઈ કોઈ કેકાણે દુરની બનાવની
એવા જગાઓ હતી કે જ્યાં આગળ દરબારે માણસાનું ભરકો રહી
શકે. દસદીઘાટનું મેવાન પાત્ર એવું હતું. આસપાસ પર્વતો ને
ખીણોનાં મોં આગળ નાના કેકરા આવ્યાથી જાણે ખીણ નીકળે
નહોં હોય તેવું હતું. તેથી એ જગા સુરેકેટ હતી.

આ જગ્યાએ પ્રતાપ પોતાના આવીશ હજાર રજાનો તે
 મીલોનુ લશ્કર લઈ આવ્યો. સત્રળુ લશ્કર જમાવ થયું એટલે
 તેમને લેગા કરીને પ્રતાપસિંહે કહ્યું કે “મારા શત્રુ લાઇઓ, આજે
 આપણે આપણી આગર સાચવવા, આપણા ફેશનુ રક્ષણ કરવા,
 અને દિલ્લીનો પાદશાહ જેપુર ને જોધપુરવાળાને મુસલમાન કર્યા તે
 પ્રમાણે આપણને મુસલમાન કરવા ધારે છે તેથી બચવાને એકલા
 થયા છીએ અજરવાળા નાંકકદાએ નાત વધારી તેમ પોતાના જેવા
 આપણને કવવાને એના મામાને લઇને લડવા આવ્યો છે પણ
 આજે આપણે તેને બતાવી આપીશું કે કહવા જેવા કંઈ મીસોદીઆ
 બાયલા નથી કે તેઓ તેઓ કરીને મુસલમાન થશે. ગરા મીસોદીઆ
 પ્રાણુ તજશે પણ પોતાની રજાપતવટ કદી તજવાના નથી સીમો-
 દીઆ ગમે તો રાજ્ય ખોશે, પ્રાણુ આપશે, ને પાયમાલ થશે પણ
 તેઓ પોતાની વહાલી આગર ખોશે નહિ આ લોકના ચાર ઘડીના
 ચાદરણા માંડે તેઓ અર્ગનું અનતકાળ લગીનું મુખ વેચશે નહિ.
 સીસોદીઆ મેવાડની તમુએ તમુ જમીનને માટે છેવટ મુખી લડશે,
 ને તેમના પગકમનો તેમને સ્વાદ અખાડશે, પણ તેઓ તાબે થઈ
 મુસલમાન થવાના નથી. છેવટે મીસોદીઆ તમારી સખ્યાના
 બળથી હિમત હારી પાછા હાલવાના નથી તેઓ છેવટ મુખી તમને
 નિરાંત વળવા દેવાના નથી મારા શત્રુ લાઇઓ, આપણે એ વટ-
 લેલ કહવાએને, ને રાહોડોને બતાવવું કે તમારા જેવા સ્વદેશ-
 શત્રુને મીસોદીઆઓએ કોઈ દિવસ લેખામા ગણ્યા નથી ને ગણવાના
 પણ નથી મુસલમાનોની સખ્યા ઘણી છે તોપણ શું થઈ ગયું ?
 એવાં ઘેરાના ટોળાથી શું સિંહ નાહિમ્મત થશે ? શું સિંહો બક-
 કરાના ટોળાથી હડી જશે ? એવા બકરાંને મારવામા કે લગાડવામા
 સિંહ બચવાને કેટલી વાર કાગવાની છે ? પેલો અલાદીઓ ખુની
 ઘણાએ બકરા લઈ આવ્યો હતો. વળી માળવા ને ગુજરાતવાળા

ક્યાં ઝોછા થેટા કાઈ આવ્યા હતા ' વહાલાઓ, આપણા આપ-
 દાદાઓએ એવા ધર્મશત્રુ થેટાઓનો કેટલીએવાર ભગાડીને નાશ
 કર્યો હતો, તે તમને ક્યા માણુમ નથી માટે માગ શકા ગિહો
 ચાલો, તૈયાર થાઓ મુસલમાનો તૈયાગ થઈ આવે છે, તેમને મેડ-
 વાને, નસાડવાને અને નાશ કરી જડ મળ કહાડવાને તૈયાગ થાઓ,
 ચાલો અને આપણી તકવારનો સ્વાદ તેમને ચખાડો પણ જે
 તમારામાંનો કોઈ મુસલમાન અને મુસલમાન થઈ જાયો તો જાણુનોના
 સખ્યાળળથી ડરતો હોય, જેને પોતાના દેશની આગડ કરતા પ્રાણ
 વધારે વહાલો હોય તે હમણા મુખેથી જાય તે ધર ભેગો થઈ
 જાય. જાઓ મારી રજા છે એવા અધકચરથી આપણને કાઈ મદદ
 મળવાની નથી પણ હિલટા તે આપણને આવવવા ભારે થઈ પડશે
 માટે ભાઈઓ, એવા અધકચરા હો તે પહેલેથી મુખ થેટા જાઓ.
 હું તમને રજા આપુ છું " પણ કા રજપૂત કા લીલ કા જુવાન
 કા વૃદ્ધ, સાં ઉભા રહ્યા સઘળા પોતાના દેગનુ, ધર્મનું ને આગડનુ
 રક્ષણ કરવાને સ્થિત થઈ ઉભા નેઓ અદેશાભિમાનના જુસ્સામાં
 મોટા આવેશથી સાં સાથે બોલી ઉઠ્યા કે " મહારાજ, અમે પણ
 આપની પ્રજા ને યર્યા છીએ. અમારામાં જે આપના જેવાજ
 સદગુણો ન હોય તો અમને ધિકાર છે અમે તો આપનીજ સાથે
 મરીશુ, કા મારીશું. અમે અમાગ ધર્મનું, દેશનું, ને રજપૂતવટનું
 રક્ષણ કરીશું ને તેમ કરતા મરીશુ તો મોક્ષ પામીશુ. પણ અમાને
 જાત લજવીશુ નહિ મહારાજ, આ દેહમાં પ્રાણ હશે, ત્યાં મુઢી
 અમે તમારીજ સાથે રહી મુખ દુખના ભાગીઆ થઈશુ, આગડ
 શુમાનીને જીવવાનું કોઈ મેવાડી પસદ કરવાનો નથી તે તો કુજવા
 ને રોકોડોને સોધ્યુ માટે મહારાજ અમને હુકમ આપો એમ
 બોલી તેમણે સઘળાઓએ ' એકલિગજની જે, મેવાડપતિની જે,
 હિંદુ ધર્મની જે." એ પ્રમાણે ત્રણવાર જય પોકરાવી જયજય-

એ સકતાને અને પ્રતાપને અણુઅણુવાય હોવાથી તે અકબરને જઈ મળ્યો હતો, અને તે સલીમની સાથે લશ્કરમાં આવ્યો હતો. તેણે પ્રતાપને સોળતી વગર એકલો નાસી જતો જોયો. ત્યારે તેના મનમાંથી સઘળી દુઃખનાવટ જતી રહી અને તેના અતઃકળ્પમાં પોતાના ભાઈપરનો પ્રેમ ઉભરાઈ આવ્યો. તથા તે સાથે મેવાડીઓની હારથી તેના મનમાં નિલગીની થઈ. તેથી તે પ્રતાપની પાછળ પડ્યો. પણ તે માત્ર પેલા એ પગાણોને માગ્યા માટેજ તેણે પોતાનાં લાલા વડે અને પગાણોને માર્યા અને પછીથી પ્રતાપને છુમ પાડીને ઘોલાવ્યો. આ વખતે તેમની જીદગીમાં પહેલીજ વાર અને ભાઈઓ હૃદયથી ભેટયા. અહીં આગળ ચેતક ઉપરથી તમ છોડી નાખ્યો કે તે જમીન ઉપર પડ્યો ને મગ્ન પામ્યા. તેથી સકતાએ પોતાનો “અંકારો” નામનો થોડો પ્રતાપને આપ્યો, તે ઉપર પ્રતાપ સવાર થયો. ચેતક-મરી ગયો. ત્યાં આગળ કરેલો ચોતરો આજે પણ ઓરોડ પાસે છે. આ સઘળો દેખાવ ઉદ્દેશુરના અર્ધાઅર્ધા ધરમાં ચીતરેલો આજપણ જોવામાં આવે છે. સકતાની સ્વદેશપ્રીતિ પણ વખાણવા યોગ્ય કહેવાય. સ્વદેશપ્રીતિ માટે વેગલાવ છોડી દેવો એ ગુણ પ્રશંસનીય છે. એ ગુણની ખામીથીજ પૃથુરાજ સાનો શાહ-શુંદીન જતી શક્યો. તે વખતે જો સઘળા જગતો સ્વદેશ રક્ષણ માટે વેરભાવ ભૂલી ગયા હતા, તો હિંદુસ્તાનમાં મુસલમાની રાજ્ય ચાલતી નહિ પણ હાથે વેરભાવ ને કુમ પેજ હિંદુ સત્યાનાથ વળ્યું છે.

પ્રતાપ ને સકતા વચ્ચેની મુઠ્ઠાકાત ટુકી હતી હસમુખી સકતો સલીમના લશ્કર તરફ પાછા જતી વખતે પ્રતાપની મશ્કરી કર્યા વગર ન રહ્યો. તેણે કહ્યું કે “કેમ ભાઈ ? માણસ જીવ લઈને નાસતો હોય, ત્યારે તેને કેવું લાગતું હશે !” તેણે પ્રતાપને કહ્યું કે “ભાઈ લાગ આવશે, કે હું તને પાછો આવી મળ્યા વગર નહિ રહું” એમ કહી

ને સહીમ પામે પાછો આવ્યો. સકતાને સહીમે હપ્પીકત પૂંછી ત્યારે તેણે કહ્યું કે “ પ્રતાપે બને પકાણાને મારી નાખ્યા, એટલુજ નહિ પરંતુ મારા ઘોડાને પણ મારી નાખ્યો તેથી હું પેલા પકાણના ઓરાસાની ઘોડા ઉપર પાછો આવ્યો છું, ” પણ આ વાત સહીમના માનવામાં આવી નહિ, તેથી સહીમે સકતાને કહ્યું કે “ જો તું સાચેસાચ કહી દેશે તો તારો જે ગુનો હશે તે માફ કરીશ. ” ત્યારે સકતાએ કહ્યું કે “ મેવાડના ગજવનુ જંખમ મારા ભાઈ ઉપર છે. તેને જ્યારે જંખમમાં આવેલો દોડા ત્યારે મારાથી તેનો અચાવ ધર્મ વંગર ગહેવાયું નહિ ” આ સાંભળી સહીમે પોતાનો ઓઝ પાળ્યો, પણ તેને પોતાને ત્યાંથી ગળ આપી તેથી તે પોતાના ભાઈ પાસે જવાને નીકળ્યો. પણ પોતાના ભાઈને મળતા કોઈ યોગ્ય નજરાણા કરવા, એ વિચારથી એણે લેનચોર ઉપર જાવો મારી છતી લીધું. અને ઉદેપુર આગળ પ્રતાપને આવી મળ્યો. પ્રતાપે તેને લેનચોરની ગળીર આપી એ સકતાના વગળે સકતાવન કહેવાયછે એ સકતાવનોની ગળધાની થાણી મુદ્દન પુઢી લેનચોરમાં રહી જે એ મોગલ સરદારોને સકતાએ માર્યા હતા તે એ ઓરાસાની ને મુઢનાની હતા; મારે સકતાની ને તે જગાની યાદગીરી સાઝ એ જગાને ત્યારથી તે આજમુઢી “ ઓરાસાની મુઢનાની હા ” કહેછે.

સવત ૧૬૩૨ના આવણુ શુદ્ધ ૭ તો દિવસ મેવાડના ઇતિહાસમાં યાદ રહેવા જોગ થયો તે દિવસે મેવાડીઓના ગરા ડોળીધી હુલ્લીવાટ જંટાઈ ગયો. ગણાના નજીકના સગાઓમાના પાત્રસે જોદાઓ તે દિવસે મગયા જાણિયરના પદ્મયુત રાગ ગમચિએ અને તેના કુવર બહેરાવે તેના કુવર તુવાર યોદાઓ સાથે ગણસગ્રામમાં પડીને ગણાની મેમાનદારીનો બદલો વાળ્યો. જાણરે નેમને જાણિયરમાથી કહાડી મૂક્યા પછી તેઓએ મેવાડમાં રાણાનો

આખરો લીધો હતો. તેમના ગુજરાનને માટે દરરોજ આદેસે રૂપિયા આપવા માટે રાણાજીએ હુકમ કર્યો હતો. ગયભક્ત આલા રાજા આનંદસિંહ પોતાના દોહસો જોડાઓ સાથે મરાયો અને મેવાડના દરેક ઘરમાં ઘર ચલાવનારના મોતથી શોકે નિવાસ કર્યો.

એ રીતે છત પામી ફૂવાનો સલીમ હુગરી મૂલક છોડી અન્નમેર ગયો. વર્ષાઋતુ બેઠાથી લડાઈનું કામ અટકી પડ્યું, તેથી થોડા મહિના પ્રતાપને વિસામો મળ્યો. વર્ષાઋતુ ખુલ્યા પછી પાછા હુકમનો લડવાને આવ્યા. તેમની સાથે પ્રતાપે સવત ૧૬૩૩ના મહા શુદ્ધ ચાતમને દિવસે લડાઈ શરૂ કરી. પણ તેમાંજ પ્રતાપ હાર્યો; તેથી કામલમેરમાં જઈ ભરાયો. ત્યાં તેને શાખાજખાન કાકાએ ઘેરી લીધો. કામલમેરનો એણે બહાદુરીથી લાળી મુદ્દત મુધી બચાવ કર્યો, પણ છેવટે જે ફૂવાના પાણી ઉપર તેમનો આધાર હતો તે ફૂવાનું પાણી જવડા પડી બગડ્યું, આશુનો ફેવરા ગળી, જે આ વખતે અકબરના પક્ષમાં હતો. તેણે દગાથી આ પાણી બગાડ્યું એમ કહેવાયછે. પ્રતાપ કામલમેરથી કેઓન્ડના કિલ્લામાં ભરાયો, તે સોનીગડા જનનો સરદાર ભાણુ આ કામલમેરનો બચાવ કરવા રહ્યો. તેણે છેવટની ધડી લગી બચાવ કર્યો. પણ આખરે તે મરાયો. આ જગાએ મેવાડનો રાજાચારોટ પોતે કવિતા ગાઈને અને પોતાનો દાખલો આપી લશ્કરને ઉઠેરતો હતો તે મરાયો. નિર્દય પાદશાહની સામે છેવટ મુઠી લડવાના બુરસાની ને પ્રતાપના પરાક્રમોની સ્તુતી વિષેની એની કવિતા હજી પણ દરેક જણ મેવાડમાં ગાયછે. રાજાચારોટ મરાયાથી તેની સાથે કાવ્ય શક્તિ નાશ પામી નહિ કેમકે રાજાઓ ને સરદારો, ભાટ ને ચારણ, નાના ને મોટા બહાદુર રજા પૂતોને શરૂ થકે એવા બુરસાવાળી કવિતા સ્વદેશલિમાની પ્રતાપના ગુણ ગાવાને નવી બનાવી ગાવા લાગ્યા, અને પ્રજાના આ બુરસાથી પ્રતાપ અને તેના માણસો યુદ્ધ કરવામાં ઝપલાવા લાગ્યા.

કામજમેઁ લીધા પછી માનસિ જે વગમતિ ને ગણદાના દિલ્લાને
 થેરી લીધા મોહોખનખાએ ઉદ્દેષુઁ છતી કોધુ, અને પ્રતાપના
 સગામાના એક જાણે ૧ ઓગણાપાનોરાના રહેવાસીઓ પ્રતાપને
 સામાન પ્રેરે પાડતા હતા તે અટકાવ્યો, તથા ફરીદખાન ચપન ૨
 ઉપર દુમલો દરીને દક્ષિણ દિશા તગદ્ધી કેઓન્ડ જમ પહોચ્યો આં
 પ્રમાણે ચારે બાજુએ પ્રતાપ ઘેરાઈ ગયો સતાઈ રહેવાની જાનામા
 જાતી જગાંએથી પાણુ એક ખીણથી ખીછ ખીણુ ભણી એમ નસાડવા
 માડ્યો એટલે પ્રતાપને છતવાની કાઈ આશા રહી નહિ એટલું
 છતાં પણ જ્યારે એના દુશ્મનો એને ધડકતી જાતીએ કાઈ છુપાઈ
 રહેવાની જગોએ ભરાઈ રહેલો ગાંતા હતા, ત્યારે ને પોતાની છુપી
 સજાઓ વડે પોતાના માણુઓ એકઠાં કરીને અણુચિત્યો દુશ્મનો
 અસાવધ હોય ત્યારે ધસારો કરતો. ઈરીદ ધારતો હતો કે પ્રતાપ હવે
 મારા હાથમા કેદ પકડાઈ જવાનો, પણ એવામા પ્રતાપ એક વાર
 યુકિતથી એને એક ખીણમા આતંગી લીધા તે વખતે તેની પાસે
 માત્ર એકજ માણુસ રહ્યું હતું પણ ઉદાર પ્રતાપે તેને નહિ મારતા
 તેના હથીઆર મુકાવી જવા દીધો વાહવા । પડતીમા પણ મોટું
 મન રાખનાર પ્રતાપ તારા કેટલા વખાણુ કરવા ।! મોગલો આવી
 જનની લડાઈમા માહિતગાર નહિ હોવાથી કાઈ કાઈ વારજ દુશ્મનો
 હડીએ ચડે એવા દુશ્મન સાથે લડવાને કટાણી ગયા. આગળ જતાં
 મરાઠાઓએ પણ એમને એજ રીતે થકલ્યા હતા એવામા વર્ષાઋતુ
 ખેડી, નંદીનાળાં ભરાઈ ગયા, ભરાઈ રહેલાં પહાડી ઝરણોને લીધે
 હવા જેરી થઈ ગઈ, તેથી તેઓ પાછા પોતાની જાવણીમા ગયા
 એ રીતે વર્ષાઋતુ પ્રતાપને થોડો થોડો વિસામો આપતી.

૧ મેવાહની વગાવણીમા અમીદાસ લખ્યો છે

૨ મેવાહના નૈસર્ગ્ય ખૂણાના પહાડી મૂલકને ચપન હોય છે. એમા આશરે ૩૫૦
 ગામડા હતા ને તેમા મુખ્યત્વે બીલ લોકો રહેતા હતા કેઓન્ડમા પણ એ
 ચપનના પહાડી મૂલકમાં મધ્ય ભાગે હતું

આ પ્રમાણે વર્ષ પર વર્ષ જવા લાગ્યા, પણ દર વર્ષે પ્રતાપના સાધનો ઘટતા ગયાં અને આપદાઓ વધતી ગઈ સૌથી વધારે ચિંતા એને એના કુંટુબની હતી, કે તે રખેને દુશ્મનોના હાથમા સપડાઈ જાય, અને ઘણીવાર તેઓ અણીપર ધીક વખતે બચી જતા એકવાર તેઓને પકડાઈ જતા કાવાના વિશ્વાસુ બીલોએ બચાવ્યાં. તેમણે નાની નાની ડાળીઓની ગુંથેલી ટોપલીઓમા ઘાલીને તેમને બચડાની કલાઈની ખીણોમા સતાડ્યા અને ત્યાં તેમને તેઓએ બાવાપીવાનું આણી આપ્યું, ને સાચવ્યા બચડા ને, કેઓન્ડમાં વાઘ વડથી બચાવ કરવા સારૂ રાણાના કુંવરોને ટોપલીઓમા મુવાડી ઝાડની ડાળીઓએ લટકાવતા ને હિંચોળતા, કેમકે રાજકુંવરોને માટે તે વખતે એજ પારણું હતું એ ડાળી ને પારણું આજલગી સાચવી રાખ્યા છે એવાં એવાં અસહ્ય દુ ખોના દરિયા વચ્ચે પણ પ્રતાપની ધીરજ તેવી ને તેવીજ હતી અકબરે પ્રતાપના સંભાચાર લાવવાને મોકલેલા જાસૂસે અકબરને ખબર આપી કે પ્રતાપને અને તેના સરદારોને થોડું ને જ ગલમા ફળકગાદિનું ખાવાનું મળેછે, તોપણ રાજશાહી રીતે, અને સલાહ શાતિના દહાડાની માફક સંતોષથી જમેછે. પ્રતાપના નહિ નમે એવા મહાન્ મનની વાત સાંભળી અકબર પણ ગર્ગદિત થયો અને રાજસ્થાનના સંઘળા રાજ્યોને પ્રતાપના ગુણુ શીખવાને કરમવ્યું એટલુંજ નહિ પણ અકબરના લમ્કરમા જે જે માણસો આવ્યા હતા તેઓ પણ પ્રતાપની વાત સાંભળી શાખાશીના પોકાર મારવા લાગ્યા વળી દિલ્લીના સૂબાઓમાના પહેલાસૂબા ખાનખાનને પ્રતાપના પગક્રમ અને આગ્રહના વખાણુની કવિતા મેવાડી લાપામાં કરેલી તે મેવાડની વશાવળીમાં સાચવી રાખીછે. તેમા ખાનખાનના લખેછે કે—“આ દુનિયામાં સંઘળું નાશવત છે, જમીન ને દોલત

સઘળું જતું રહેશે, પણ મહાત્ પુરુષના સદગુણો હમેશં વ્રગી રહેશે. પડા (પ્રતાપ) એ જમીન ને ફોલત સઘળું તણ દીધું, પણ કોઈને કોઈ વાર માથું નીચું નમાવ્યું નહિ હિંદુસ્તાનના સઘળા રાજાઓમાં માત્ર એણે એકલાએજ રજપૂતોની લાજ રાખી છે ' ધન્ય છે પ્રતાપ તને, કે તારા સદગુણોને ' તારા દુશ્મને તારીજ લાપામા કાઢ્ય કરી તને આધ્યુ ને તારી કીર્તિ અમર કરી

પણ કેટલીકવાર એવો વખત આવેછે કે હાદગીથી પણ વધારે વહાલાની જડગીચાત હોઈને માણસ વધારે ઝનુની થઈ જાય છે પ્રતાપની રાણી ખડકોમા કે ગુણઓમા સતાડ્યા છતાં સલામત નહિ હતી એનાં નાના બાળક જે સઘળા રાજાઓખને યોગ્ય હતા તે ખોરાક વગેરે ટળવળતા હતા. કેમકે મરણીઆ મોગલો એટલી કૂઠનાંથી એમની પાછળ પડ્યા કે પાંચવાર તૈયાર થએલી રસોઇ, વખત નહિ મળવાથી ખાધા વિના તેમને નાશી જવું પડ્યું એક વખત એની રાણી અને એના કુવરની સ્ત્રીએ મોલ (એક જાતનું મેવાડમાં ઘાસ થાયછે) ને દળીને નેના રોટલા કર્યા અને દરેકને એકેક અર્ધા હમણાં ખાવાંને અને અર્ધા ખીજવાર ખાવાંને માટે આપ્યો. વખતે પ્રતાપ પોતાના કમનસીબ ઉપર એક ખુણે બેઠો બેઠો વિચાર કરતો હતો, એટલામાં એની દીકરીએ ત્રીસ પાડી, ને સાંભળી એ ઉભો થયો એ દીકરીએ પોતાનો અર્ધો રોટલો રાખી મકયો હતો, ને એક રાત્રી ઊલાડી લેઈ ગઈ તેથી સૂખની મારી છુમે છુમે પાડવા લાગી. અન્યાર મુઘી પ્રતાપને હૈયુ દટ હતું, એનાં છોકરાને અને સગા વહાલાને રણસગ્રામમાં મરતા જોયાં હતા, તોપણ તે બાળક એને કાંઈ લાગ્યું નહિ હતું. કેમકે રજપૂત તેજ માટે જન્મે છે, પણ ખોરાકને સાર એના છોકરાને રડતાં જોઈ એનું હૈયું લગાઈ આવ્યું. એણે આવી સ્થિતિમાં આવી રીતે માત્ર ન મનુ ગજ નામ ધારણ કરવું ધિક્કારી કહાડ્યું અને પોતાનાં દુઃખ ઓછા કરવા માટે અકબરને તાબે થવું એ કીક, એવો વિચાર કરવા લાગ્યા.

પણ આ નિચાગની વાત અકબરના છુપાં જામુએથી અકબરને
 માલમ પડી એક દિવસ એ છુપા જામુએ સલીમને જાહેર
 કર્યું કે પ્રતાપચિહ્ન એટલેા દુખી હાલતમા આવી ગયો છે કે એણે
 આપને તાથે થવાને નિચાર કર્યોછે આ ખબર સાલળીને રલીમ
 અત્યંત ખુશી થયો તેણે એ વાત અકબરને લખી મોકલી એ
 કાગળ વાચતા અકબર પણ ખુશી થયો તેણે આખા શહેરમા ખુ-
 શાલીમાં દિવસ ગુજરવાનો હુકમ કર્યો આ વાતની ખબર પડતાંજ
 વિકાનેરનો પૃથુરાજ તેની પાસે આવ્યો, ત્યારે અકબરે તેને પણ
 સલીમનો કાગળ વંચાવ્યો મારવાડના રાજ્યમાથી વિકાનેરનું રાજ્ય
 થોડી મુદત થયા બુદ્ધ પડ્યું હતું ત્યાના રાજાનો ભાઈ આ પૃથુ-
 રાજ હતો વિકાનેરનું રાજ્ય સપાટ પ્રદેશમા આવ્યાથી તેઓ
 મારવાડના રાજા માલદેવની માફક દિલ્લીના પાદશાહની સામા થઈ
 શક્યા નહોતા, ને તેથી તેમને પણ ખીજા રાજાઓની માફક અક-
 બરને તાથે થવાની કરજ પડી હતી. પૃથુરાજ ઘણો બહાદુર ને
 સ્વદેશાભિમાની સરદાર હતો તેમ તે પહે કવિ હતો. પોતાના
 દેશનું કામ હોય તો પોતાની કવિતાવડે તથા પોતાની તરવારવડે
 કામ લાગે તેવો એ હતો એટલુજ નહિ પણ રાજસ્થાનના કવી-
 ઓની સલામા આ રાહોડ રાજકવિને પ્રમુખ તરીકે ઠરાવ્યો હતો.
 એ પૃથુરાજ પ્રતાપના નામને પણ પૂજતો હતો. તેને અકબરે આ
 સમાચાર કહ્યાથી તેનું અત કરણ બહુ દાઝ્યું તેણે જુસ્સામા અ-
 કબરને ખુલ્લે ખુલ્લું કહી દીધું કે પ્રતાપની કીર્તિની અદેખાઈ કરનારા
 કાઠ દુસ્મને આ દગો કરેલોછે હું એને સારી પેઠે ઓળખુ છું તમારી
 આખી પાદશાહતને માટે પણ એ તમારે તાથે થાય એવો નથી.
 માટે જો આપ રજા આપો, તો હું મારા માણસ સાથે લખી મોકલી
 પ્રતાપને પુઞાવું. અકબરે તેમ કરવાની તેને પરવાનગી આપી.
 એમને એ કાગળ લખવાની દેખીતી મંતલબ ખરી વાત શી છે તે

જાણવાની હતી, પણ નેના અત કરણની મતલબ તો અડ્યરે કહેલી
વાત સાચી હોય તો તેને તાળે થતો અટકાવવાની હતી એ મત-
લબથી અડ્યરની પગવાનગી લઈ તેણે કવિતાની અદર એક કાગળ
લખી પોતાના ખાસ માણસ સાથે પ્રતાપ ઉપર મોકલ્યો એ કવિતા
સનાકાળ વખણાશે એ કવિતાનો તરબુમો આ નીચે આપ્યો છે.
પણ મારે કહેવું જોઈએ કે તે કવિતામા જે જુસ્મો છે, તે જુસ્સો
નીચેની કવિતામા લાવી ચકાયો નથી. મહારાણાની એ અસલ
કવિતા મેળવીને મુકવાની હતી, પણ ઘણો પ્રયત્ન કરતા પણ એ
કવિતા નહી મળી શકવાથી ટાડ સાહેબે એ કવિતાનો અગ્રેજીમાં
તરબુમો કરેલો છે, તે અગ્રેજી ઉપરથી તરબુમો કરી નીચેની કવિતા
ખનાવીને મુકવાની જરૂર પડી છે

લાવણી.

ધન્ય ધન્ય પરનાપ તુજને, ધન્ય ધન્ય માતા નારી,
લત્રીવટ તે ખરી સાચવી જતી આખર ઊગારી;
ખાઈ પરાક્રમ રોઈ રહ્યા સૌ, લત્રી લત્રીવટ ખોતે,
ત્રાણીની લાજ લટાતી, જુએ ખાયલા બનિ પોતે ૧

ખનગ ખન્યુ રજપતો કેર, દલાલિ દિલ્લીપન કરતો,
સસ્તુ સસ્તુ સહુ ખરીદ્યું; શુર લત્રિ કેર હરતો;
સગ કુલજ શુર પ્રતાપ વિના, સહુ લત્રિ સસ્તા લીધા,
પ્રતાપની ખરિદી કરતાં તો, સહુ મુસલ્લા બહુ ખીધા ૨

ચાગ દિવસનુ ચાલ્યું આ, ટળી અધાર ધન્ય વળશે,
એ અજવાળે ખગ લત્રિ તે, સુધીર્તિ સહુ સ્થળમાં ગળશે;
પરાક્રમો કરિ કીર્તિ રજે તે, કીર્તિ અમર તેને કરશે,
નામ જોણુ ને નકોર નીકળે, તે નકિ નકર વિશે દરશે. ૩

રજપૂતોને વાલી આખર, રેથિ આખર દિન થયા,
 અરે હાય ! ને યજ્ઞગ્મા શુ, ચિતોડગદ વેચવા ગયા;
 નહી નહી એ કદી બને નહિ, ચિતોડ વેચાએ કદીએ,
 છલ કાપવી પડે મુખથી, જો કદિ એહ વગન વદીએ ૪

સિસોદીઆ સૌ કપાવિ નાખ્યા, ધન દોલન-ખરચી સઘળી,
 દેશ બાગ ઉજડ કરી નાખી, પ્રતાપ પણ તે કીર્તિ રળી,
 ક્ષત્રીવટ તે ખર સાચવ્યું, સઘળાએ વેચી દીધું,
 ખરો નામ મહિમા તે રાખ્યો, અમર નામ તેનો કીધું ૫

અકબર દલાલ પાસે સરવે, લાજ ક્ષત્રિ કરી લજની;
 અહો સગ તારા પૌત્રે તો, મુકીર્તિ સૌ સ્થળમા ગજની
 ખરો મર્દ તુ પ્રતાપ નીવડ્યો, ખગ ખપર ખાડે ખપવ્યા,
 ખરા સિસોદી સામત સઘળા ખરા મુસદ્દાને થકવ્યા, ૬

સહુ ક્ષત્રિનો દલાલ અકબર, નથી અમરે આ દુનિઆમા,
 પાપ કુલ ભરપૂર થયે ત્યા, કાળ ઝડપશે જોતામા,
 ક્ષત્રી વિનાના ઉજડ ક્ષેત્રમા, ક્ષત્રી મિજ જોવા માટે,
 સહુ જોણશે ખર ક્ષત્રિ મિજ, પસ્તાતા વાટે ઘાટે ૭

કાષ્ઠ સ્થળે જડશે પાણુ ક્યાથી, પ્રતાપસિંગ તાગ પાખી,
 વિલે મુખે તારી ગમ વગશે, લાજ ક્ષત્રિની તે ગાખી;
 તે માટે નાના મોટા સૌ આશા તુજ ઉપર રાખે,
 ખર ક્ષત્રિ મિજ તુ સાચવશે, એમ મુખથી સૌ ભાખે, ૮
 તુ થકિ ક્ષત્રી શુદ્ધ નીપળશે, પ્રકાશશે ફરિ રાજચ્છે,
 આર્યજનોની આશા પ્રતાપ, તુજ વિન બીજે ક્યાથિ ૭જે;
 અરે તબ્દએ કેમ તેમને, જે ક્ષત્રી આવે શરણે,
 પ્રતાપ આશા ભંગ કરે કદિ, નહિ નહિ કેમ બને મરણે. ૯

નંદાડની આ પ્રમાણે કવિતામાં ઉમ્મરેણી વાચ્યાથી પ્રતાપને
જે જુરસો ઉપજ્યો તે દશ હજાર માણસની બરાબર હતો તેથી
તેનું પરી લાગતું મન ઉમ્મરેણું અને તે લડાઈ કરવાને તૈયાર
થયા કેમકે એ કવિતામાં કહ્યું કે સઘળી રજપૂત જાતના
લોકોની આશા માત્ર તારા ઉપર છે, રજપૂતોની પવિત્રતા માત્ર
તેજ સાચવીએ, ને એ રજપૂતો જ્યારે મુસલમાનોથી છૂટશે ત્યારે
તેઓ પવિત્ર થવાને તારીજ પાસે આવશે. આજમુઘી આટલો
મહેનતે સાચવેલી એ શુદ્ધ રજપૂતની જ્યારે તું જોશે, ત્યારે પછી
રજપૂતો શુદ્ધ સાથી થવાના ? પતિત રજપૂતોની એ આશા સફળ
કરે એવો માત્ર તું જ છે. આ માન કાઢ એને જોઈ નહિ હતું

મુસલમાનો સાથે લડવાનાં સાધનો ખુટી પડ્યા હતા, પૈસા
ને માણસોની ખુવારી ખુબ થઈ હતી, દેશ ઉજડ થઈ ગયો હતો.
વેપાર રોજગાર બંધ પડ્યો હતો, સઘળા લોકો નાસભાગ કરી
રહ્યા હતા, એના સગાવહાલા ને મોટામોટા સગદારોને માણસો મગણ
પામ્યા હતા, આજો મેવાડ મુસલમાનોએ છતી લીધો હતો, અને
પોતાની આસપાસ સઘળે દુશ્મનો વીંટાઈ વળ્યા હતા, ઘડીઘડી
તેમના હાથમાં પોતાના છઠ્ઠ્યા છોકરા પકડાઈ જવાની દહેશતમાં
આવી પડ્યો હતો, પોતાને અને પોતાના કુટુંબને ખાવાના પાણી
સાસા પડતા હતા; એવી સ્થિતિમાં મેવાડમાં સલામતીથી રહેવાય,
અને કાઠવાર કાઠપણુ સાધન વિના મેવાડને મુસલમાનોના હાથ-
માંથી છોડાવાય, એવી કાઠપણુ નિશાની પ્રતાપને જલ્દાઈ નહિ
નેણે નડકી કયું કે ગમે તેટલું દુઃખ ખમવું ને મરવું, પણ
મુસલમાનને તાજે તો થવું જ નહિ તેથી એણે દગવ કર્યો કે મેવા-
ડને છેલ્લી સલામ કરી અને લોલીથી ઘવાયજી ચિતોડ તજીને
ગોનાના મીસાડીઆને પોતાની સાથે લેઈ જઈ સિંધુ નદીના બેટમાં

આવેલા સોગડી લોકોની રાજધાનીના શહેરમાં વસાવવા અને મેવાડનો કીરમણ્ડ્ર ઝુડે ત્યાં રોપવો ત્યાં જવાથી પોતાની ને પોતાના હાહાકારો દુશ્મનોની વચ્ચે સિંધનું રણ આવ્યાથી એ જગા નિર્ભય હતી તેથી ત્યાં જવાને માટે પોતાનું કુટુંબ તથા જેઓ પોતાની સાથે આવા સંકટના વખતમાં પણ વળગી રહેલા હતા અને આખરે જોઈને દેશમાં રહેવા કરતા આખરે સાચવવા માટે દેશ તજવાને વધારે પસંદ કરતા હતા, તેવા આશ્રી સીમોદીઆની ટોળી લેઈ તે અરવલીનો ધાટ ઉતર્યો. અને સિંધના રણની હદ ઉપર આવી પહોંચ્યો પણ તેવામાં એક એવો બનાવ અન્યો કે જેથી પ્રતાપને પોતાનો ઈરાવ બદલવાની જરૂર પડી, તથા જેથી આજે પણ તેના વશને મેવાડમાં રાજ્ય કરે છે મેવાડના ઇનિલાસમાં જેમ મુકામલો ન થાય એવી સખત રાજનીતિની નોંધ છે. તેમ તેમાં અનુપમ રાજભક્તિના દાખલા પણ ઓછા નથી. રજપૂતો કે એ રજપૂતો જેની દૂખમાં જનમ્યા ને રજપૂતાણીઓ તો રાજભક્તિ, સ્વામીભક્તિ, દેશભક્તિ ને સ્વાત્માર્પણના કે સ્વદેશભિમાનના કામો કરે, પણ વાણીઆ જેવી ધનલોભી જાત ધનલોભ મૂકીને રાજભક્તિ કે સ્વામીધર્મ બળવે એ આશ્રય પમાડનાર છે ગૂજરાતીઓને એ નવાઈનું છે પણ એ મેવાડની ભૂમીનાજ પ્રતાપ છે મેવાડની પવિત્ર ભૂમિજ જાણે પોતાની પવિત્રતા સાચવવાને રજપૂતો રજપૂતાણીઓ, ભીલો, ભીલડીઓ ને વાણીઆ સર્વેને ઉશ્કેરતી હોયની ! એમ જણાય છે.

વખાનો સાર્થો પ્રતાપ પોતાનાં માણુઓ લેઈ મેવાડ તજીને નીકળ્યો, એ સમયે આજે એના જૂતા કાંલારી લામાશાહને મળ્યા, પોતાનો રાજા દુખી હાલતમાં કાંઈપણ સાધન કે ઉપાય ન રહ્યો ત્યારે દેશ તજીને જાય છે. તો આપણે તેના કારણારી શા કામનો ? બળ્યા આપણા પૈસા ને બળ્યું આપણું જીવંતર. જેનાવડે આટ-

આટલું કસાયા ને મુખ ભોગવીએ છીએ તેજ હુખી હાલતમા
 દેશ તજે છે ને આપણે તેનાજ પૈસાવડે મુખ ભોગવવું ' જાણ્યું
 એ મુખ ને જાણ્યા એ પૈસા આવી અડીની વખતે હું એને કામ
 નહિ આનું ત્યારે માફ જીવનર પણ શા કામનું ' ગળતે હુખમા
 રીખાતો રહેવા દેઈ હુ મુખ ભોગવીશ ? ના ના એ કહી જનનાનું
 નથી. મારાથી જે થાય તે મદદ મારા ગળતે મારે કંપીજ નેઈએ,
 એમ વિચારી એકદમ બિડી થોડ સવાર થઈ ગળતે ખાગતો ને
 સિધતા રણુની હદ ઉપર પ્રતાપસિહને આવી મળ્યો પોતાના ગળતે
 આ પ્રમાણે નીરાશ થતો નેઈ લામાશાહ પ્રતાપને ભેટી પડ્યો ને
 બોલ્યો, "મહારાજ, આપ કયા પધારોછો ?" પ્રતાપ કહે કે ' કામદાર
 મેવાડમા રહેવામા હવે કાંઈ માલ રહ્યો નથી પાસે નથી માણ્યું
 કે નથી પૈસો સગાવહાલા ને મદદ કરનાગ પણ મરી ડીટ્યા
 મેવાડ પાછું મેળવવાના સાધનએ નથી, અને આશાએ નથી માટે
 માત્ર આખરે સાચવવાને મેવાડ તજી કાંઈ સલામત જગાએ રહેવાને
 આ તરફ આવ્યોછું આખી પૃથ્વી આપણી છે, જ્યાં જોગ આવજો
 ત્યાં જઈને રહીશુ આવા વચન સાલળી લામાશાહ ગળગતો ચર્મ
 ગયો તે પ્રતાપને ધગે પડ્યો ને બોલ્યો, ' અત્રદાતા તમે આ દેશના
 માલિકછો તમારું અન્ન ખાધું છે ને તમારું જાહેર માની
 પાસે જે કાંઈ છે તે આપનું છે, આ દેશના આમજના નમારે
 માટે ખાસજ સીવડાવવું તોપણ તે થોડું છે કાચાર છું કે આ વૃદ્ધ
 અવયવોમાં હવે કાંઈ તાકાદ રહી નથી. નહિ તો વાણિએ ખાં
 પણ આપનું ખાધેલું અન્નપાણી, જે મારી મેવાડ માતા મને હજાર
 હાથ જેટલું જળ આપત મહારાજ સાહેબ, હવે હું કાંઈ રીતે
 આપને મદદ કરી શકું તેમ નથી પણ મારી પાસે થોડાધોળા
 પૈસો છે. તે માલિક સાહેબ આપનોજ છે. એ પૈસાવડે આપથી
 મેવાડ માતાનું જેટલું થાય તેટલું રક્ષણ કરે. પ્રભુ કરમે તો મો

સારાં વાના થશે, માટે આપ પાછા પધાગે મારી દોલત. સઘળી મેવાડની ને આપનીજ છે, અને તે મેવાડના ને આપનાજ કામમા આવશે તેથી હું પણ કૃતાર્થ થઈશ” આ પ્રમાણે ભામાશાહના આગ્રહથી જાણે મેવાડ માતાએજ તેને મોકલ્યો હોય એમ માની તે તેની સાથે પાછો વળ્યો. ભામાશાહે પોતાની સઘળી દોલત પ્રતાપસિહની આગળ ભેટ કરી એવું કહેવાય છે કે એ દોલત પચીશ હજાર માણસને ધાર વરસ પહોંચે એટલી હતી. કેવી રાજભક્તિ ને સ્વદેશ પ્રીતિ? એવો કોઈપણ વજીર આખા ભરતખંડમા આજે છે કે જે પોતાના રાજના દુખમા ભાગ લે, તેને દુખે દુખી ને સુખે મુખી થાય ને જરૂરને પ્રસંગે સરી સલાહ આપે? જે રાજના પ્રતાપથી પૈસા કમાયછે તે રાજના દુખમા ભાગ લેનાર, તેને પૈસા આપનાર, ને મદદ કરનાર તો રહ્યા, પણ પોતાના રાજને કુમાર્ગે ચઢતો અટકાવવાને સારી સલાહ આપનારાજ કેટલા છે? એ પ્રતાપ પણ ગયા ને એ ભામાશાહ પણ ગયા પરંતુ તેમને સોમે હિસ્સે ગુણુ ધરાવનારાજ આજે કેટલા છે? અરે ઇશ્વર? અમારા ઉપર તારી એટલી બધી કેમ કરડી નજર? અમે તારો શો અપરાધ ક્યો છે? અમારા ઉપર ક્ષમા કરી અમારા અપરાધ માફ કર, અને આ દેશમા પ્રતાપસિહ જેવા રાજા ને ભામાશાહ જેવા વજીર ઉત્પન્ન કર મેવાડને મુસલમાનોના હાથમાથી છોડવનાર ભામાશાહ હતો. અને એ નામ મેવાડના ઇતિહાસમા મશહૂર છે વાણીઆ જેવી લોભી જાતના ભામાશાહે આ પ્રમાણે અનુપમ રાજભક્તિનો દાખલો આપ્યોછે, તે હાલના વણિકોને ખમસ શીખવા યોગ્યછે ભામાશાહના પૈસા આવ્યાથી તથા પૃથુરાજના કાવ્યમા આપેલો જુરસો યાદ કરીને પ્રતાપ કરીને મેવાડ જીતવાને આવ્યો. તેની પાસે પૈસા આવ્યા એટલે લટવૈયા માણસોની કાંઈ ખોટ રહી નહિ. થોડીવારમાં એની અજીત સીસોદીઆની

દાળીમાં લશ્કરની પરતી થઈ તેમને લઈને આ ગહાદુર વીર મેવા-
ડને ઊડવવાને આજ્ઞા બે વખતે દુશ્મનો ધારતા હતા, કે પ્રતાપ
સિંહના રણુ તરફ ચઢતે પેલીમેર નાસી ગયો કે, તેવામાં તેણે પોતાના
મેવાડી લોકોની દાળીઓ એકઠી કરી શાહ્યાજીખાનની દેવર ગામમાં
ઠાવણી હતી તેના ઉપર હુમલો કર્યો, અને તેના લશ્કરના દુકડે
દુકડે કરી નાખ્યા ગાડીના નાકા, તેમની પાછળ પ્રતાપ આમેત-
મુખી પડ્યો, ને આમેતના કિલ્લેદારને પણ ડાપી નાખ્યા દુશ્મનો
આ જયમાથી જદગૃન થાય તે પહેલાં તો પ્રતાપે કામગમેરપર હુલો
કર્યો ને તે ગઠ પણ છુટ્યો ત્યાના કિલ્લેદાર અગદરજાખાનને અને
તેના લશ્કરને પણ ડાપી નાખ્યું. એ રીતે ૩૨ કિલ્લા આણવિંતા
કુમજા કરીને થોડી મુદતમાં છત્તી લીધા ને મુસલમાન લશ્કરનો
ધાણુ કહાડ્યો. મેવાડના ઇતિહાસમાં કહે છે કે આ ઠાણે પ્રતાપે
મેવાડને ઉજડ કર્યો. તથા સપાટ પ્રદેશમાં ૪ મળ્યું તેનો ભાગ
તરવાર દેવીને આપ્યો અને ૧૮ પડની માત્ર એટલે સાલમાં એણે
ચિનોડ, અજમેર અને માડલગઢ વિનાનો પોતાનો સધળો મુલક
છત્તી લીધો. પછી ગનાના ઉપર અબરના રાજા માનસિંગે ને
છત્ર મેળવી હતી તેના ગદલો વાળવાને તેણે અબરના ગલ્લ ઉપર
હુમલો કરીને રોડ રાજ્યનું વેપારનું મુખ્ય સ્થળ માલગઢ
લઈ લીધું.

તે પછી પ્રતાપે ઉરેપુર પણ છત્તી લીધું. પ્રતાપના પરાક્રમ
ને ધેર ઉપર અદ્ભુત અને તેનો સરદાર ખાનખાનાન મીરા રીરા
શ્રદ્ધા ગયા હતા તેથી, તથા અદ્ભુતને આશ્રયે ગઝેલા રજપૂત
રાજાઓ પણ પ્રતાપના પરાક્રમ, સાહસ, ને કૌશલ્યી મોહિત થઈ
તેમને પોતાના મત્સંતી રાજા આવ્યાથી તેઓ પ્રતાપ તરફ નરમાસ
ગતાવતા હતા તેથી, તથા અદ્ભુતને અમામા ને ડાગીરની વડાઈમાં

રોકાવુ પડવાથી પ્રતાપસિંહે મેવાડનું રાજ્ય પાછું મેળવ્યું પછી નિરાત વળી.

એ રીતે દુશ્મનો નરકથી નિગત વળી ને એણે યોએલુ રાજ્ય પાછું મેળવ્યું, તોપણ એનું ચચળ મન કાંઈ સ્થિર નહોતું નહિ, તેથી એનું શરીર ઘસાઈ ગયું ને વ્યાધિ ઉત્પન્ન થઈ, તે ભરજીવાનીમા મગણ પામ્યો. એ રીતે જેણે એડવાર પોતાનું રાજ્ય પોતાની નિર્ગળતાથી નહિ, પણ શત્રુના અજીત બળથી અને સહવાનાં પોતાના સાધનો ખરી પડ્યાથી ગુમાવેલું તે, ફરીને પાંચ લડાઈના સાધનો મળવાથી પોતાના પગક્રમ, ધૈર્યને આગ્રહથી રાજ્ય મેળવી, તે પોતાનીજ જન્મભૂમિમા મગણ પામ્યો પણ મગ્ની વખતે કાર્યાજીનીયનની પેઠે એ સ્વદેશભિમાનીને વીર પુરૂષે પણ પોતાના સંરક્ષણને અને દીકરાને પોતાના દેશના દુશ્મનો સામેની લડાઈ બંધ નહિ પાડવાના સોગન ખવડાવ્યા, ત્યારે એ મહાત્માનો શ્રવણ શાંતિમાં ગયો કાર્યાજીનીયન સગદાર હેમીલકરે મરતી વખત તેના દીકરા હાનીલાલને સોગન આપ્યા હતા કે તેના દેશના દુશ્મન રોમન લોકો સાથે મરતા સુધી દુશ્મનાવટ છોડવી નહિ હાનીલાલે તે સોગન જેવટ સુધી પાલ્યા હતા હેમીલકરને હાનીલાલે જેવી હિંમતથી ખાતરી આપી હતી તેવી ખાતરી પ્રતાપને તેનો દીકરો આપશે, એવો તેને ભરોમો નહોતો કેમકે એનો દીકરો અમરસિંગ વગર કીર્તિની નિગતમા એણે મેળવેલી કીર્તિ ગુમાવી દેશે, એવાં એના ચિન્હ જણાયા હતા તેથી તેની પ્રીતરમા એનો શ્રવણ જતો નહિ હતો. આ વખતના જે ચિત્રો ચિત્રેલા છે તે બાંકુ ૬ । ઉપજવા જોગ છે. પ્રતાપને એક ઝુપડામા મગણની પથારીએ પડેલા અને એના વિશ્વાસુ ને મુખ દુખના સાથીઓને એની આસપાસ એઠેલા ચીતર્યા છે. મરતા પહેલાં મનને માડું લાગ્યું હોય એવો અવાજ સંજુબાને કાને પડવાથી તેણે પ્રતાપને પૂછ્યું કે “તમારા

આત્માને મુ દુ ખ છે કે તે શાનિમા જતો નથી ? “ પ્રનામે વીરે
સાદે કહ્યું કે ‘ મને શાનિ મછે એવી પ્રતિજ્ઞાની મારે જરૂર છે તે
એકે માને મેવાડ તુકને હાથ જમા દેવો નહિ ‘ મગ્ગતો તેવાની
વખતે પોતાનો છોકરો પોતાના જેવો નહિ નીકળે, અને પોતાના
ખાતર પોતે પોતાની બાળપણની રિથને ભરી જશે, તથા પોતાના
દેશ ઉપર પડતા દુ ખોની દરદાર નહિ રાખે, એવો થશે, એવું મને
શાધી ધારે છે તેનો દાખલો સવળાની આગળ પ્રતાપે કહી મ કળાવ્યો.

પેશોલા તળાવને રોડે પ્રતાપે અને એના સરદારેએ પોતાના
દુ ખની વખતમા વરસાદથી અને તાપથી રક્ષણ થવાને કટકાક
છાપરા બાધ્યા હતા. એ વરસાથી પ્રનાપનો કુવર અમનગિગ
બહાર જતા હતો. તેવામા તેને ધગ નીચું છે, એ વાત માં નહિ
રહ્યાથી છાપરામાનો વાસ એની પાઘડીમા ભરાયો અને પાઘડી
પડી ગઇ એ વખતે એના મનને જે માફું કાઢ્યું, તે
તેના દેખાવ ઉપરથી પ્રતાપના જેવામા આવ્યું ત્યાંથી તેના
મનમા ખાતરી ઇછ કે અદેશને માટે જે જે મુશ્કીલના બમવી
જોઇએ, તે અમર કદી અમી શકવાનો નથી મરતી વખતે તે
જોત્યો કે ‘ એથી એને ગહેવાને માટે ગુદર મોટા મહેલ જોઇશે.
પડીથી એને યુબ પામવાની ઇચ્છા ઉત્પત થશે. તથા તેમ જગત
મોજ શોખ તે વૈભવ ભોગવવાની મરજી વશે. છેવટે મેઝાડુ સ્વ-
તંત્રપણુ જીવવાને આપણે આજ મુધીમા જે હજારો અગવહાસા
અને આપણા ગરા મીમોડીઆના લોકી ગેડ્યાછે તે સ્વતંત્રતા જોતી
દેશે. તેમજ માગ વહાતા સરદારે, તમે પણ એનો દારદરો એના
એના જેવાજ થશો. તેથીજ માગે આત્મા શાનિમા જતો નથી
આ સાલળી સવળા સરદારેએ સાથે મળીને આપા સવળી મારીમા
ભોગવ આપણે કહ્યું કે “ મેવાડ અપણું સ્વતંત્ર થાવ ના મુધી

તેઓ મનમોહન આધવા દેશે નહિ. આ આલણી પ્રતાપનું મન
જ્ઞાન થયું અને રાત્રિમાં એનો મહાત્મા આ દેહથી જુદો પડ્યો.
મરણ સમગતી પ્રતાપની દીર્ઘ દષ્ટિ કેવી સાચી હતી તે અમ-
લિંગનો ઇતિહાસ કહી આપશે.

એ પ્રમાણે મરતા મુઘી જેના અંત કરાવના સ્વદેશપ્રીતિ સ્વદેશ-
મુખ, સ્વદેશ સ્વાતંત્ર્ય, સ્વદેશાભિમાન અને સ્વદેશોત્થનિએ નિવાસ
કરેલા હોય એવા પ્રતાપી પ્રતાપની જીવંતીનો છંદો આપ્યો. એને
દરેક સીસોડીઓ આજે પણ પૂજ્ય બુદ્ધિથી સભાગે છે અને મેવાડી
ઓમાં સ્વદેશાભિમાનની હજી મુઘી જે કાંઈ ચિંતારીઓ રહેલી છે,
તે નાચ પામશે નહિ ત્યાં મુઘી સંભાર્યા.

એ વખતે મેગડ રાજ્ય આખી દુનિયામાં જોરાવર હતું.
તેમનું લખ્કર અસંખ્યાત હતું. તથા ગ્રીસની સ્વતંત્રા છીનાર્પણ
લેવાને ઇંગ્લીશોએ મોકલેલા લખ્કર કરતાં ઘણું બહાદુર હતું.
એવા મહા બળવત રાજ્યની સામા એક નાના રાજ્યનો રાજા
પ્રતાપ થોડા લખ્કર વડે સામે ચડ્યો ને લડ્યો. તે ઉપરથી સ્પષ્ટ
જણાય છે કે સુસલમાનો સામા લડવાને તેનો જુસ્સો કેટલો ઉત્કે-
રાયજો હોયો જોઈએ, તથા એનું મહીબર લખ્કર કેટલું ઉત્કેરાયલું
હોયું જોઈએ. ગ્રીક લોકોની વિખ્યાતિ વધાવનાર થ્યુસીડાઈડીસ અને
એનોફાન જેવા મેવાડમાં ઇતિહાસ કર્તા હોત તો તે પેલોપોનેસસની
લડાઈ કે દશ હજાર ગ્રીકાનું પાછું હાલું^૨ ઇતિહાસમાં જોડેલા

૧ પ્રાચીન મેગીઆમાં થયેલી લડાઈએને પેલોપોનેસસની લડાઈ કહે
એ લડાઈએને પ્રખ્યાત કરનાર થ્યુસીડાઈડીસ થઈ ગયો.

૨ હગડબંન ગ્રીક લોકો ઇરાની ગણના લાઈ હરાયસને મદદ કરવા ગયા
હતા, પણ હરાયસ હાર્યાથી બહુ મુશીબતે એ ગ્રીક લખ્કર પાછું આવી ગયું
હતું તે હાલુને પ્રખ્યાત કરનાર તેમનો સરદાર એનોફાન છે.

આનંદ પમાડે છે, તેના કરતાં મેવાડની અનિનય આપદા વચ્ચે પ્રકાશિત રાજ્યમાં થયેલા પ્રતાપી કામો આપણને વધારે આનંદ પમાડત. પાછું ન હોય એવું પગક્રમ, ડાક્તરિને પ્રદાનિત હોય એવી હિંમત. ખીજી કોઈ પ્રજામાં ભાગ્યેજ મળે એવી નિમજ્જાસી સાથે આગ્રહ એ ગુણો નણા પ્રતાપ લાભી, અતિશુદ્ધિવાન અક્ષર સાધનોવાળા અને ધર્મના જુગ્મસારાળા મુસલમાનો આમે વઢી નકર્યા કેમકે એ સમજના નહિ છતાંય એવા દુટ મનની આગળ કાંઈ ગાળુનીમાં નહોતા અરવલીના આખા પહાડમાં એવી કોઈ જગ્યા નથી કે જે જગ્યા પ્રતાપે પોતાના પગક્રમી કામથી પરિત્ર હરી નહોત્ય એ પગક્રમી કામો કોઈવાર પ્રકાશિત જીતના અને વળી વાર તો પ્રતાપને જોઈ આપે એવી હારના હતા ! હલનીવાટ એ મેવાડનું ચરમાપીલીનું અને દેવરું એ માગથોતનું મેદાન છે

દિલ્લીના પૃથુરાગતે અમર કરનાર તેનો કવિ ચંદ હતો પાછું પ્રતાપને અમર કરનાર તેણે કોઈ મોટો કવિ નહોતો. એટલું જતાં પાછું પ્રતાપી પ્રતાપની ડાક્તરિની કાવ્ય મેવાડના ને ગુજરાતમાં આજે પાછું ગવાય છે એ કવિનામાના કેટલાક શ્લોકો આ કવિનાસ પૂરે કરતા પહેલાં મકવા જરૂરના છે અલ્લાહુ રજા હોત તથા મહાદુર કવિઓને પ્રતાપ કટલો પાડે હોતો તે એ કટકા કિપરથી વાચનારને જાણાશે એ કવિના આગણી ભાષામાં ગવાશે !

૭ ચરમાપીલી આગળ કાલિદાસ કરનારીના અમર ને નજરમાં લેવામાં કવિનિધત હોય આવી હતી

૮ માગથોત આગળ એવાજ જગ્યા કરનારીના કવિ ને કાલિદાસ કરનારું હતું

દહા.

જનન^૧ જલુતો એડા^૨ જાણુ, જેડા^૩ રાણુ પ્રતાપ.
અકબર^૪ મુતો ઉદકે^૫, જાણુ^૬ સીરાણુ^૭ સાપ
વાઈ^૮ ગાણુ પ્રતાપે અખતરમા અગ્રી^૯
તણુ દીમરરી^{૧૦} જાળમે, મોં કયો મગી^{૧૧}

સોરઠા.

અકબર^૧ ઘોર અધાર, અજાણ્યા ભપત અવર
જંગે જગજાતાર પોહાડે^૨ રાણુ પ્રતાપસિંહ
હે જોધસા હડાળ^૩, આડે^૪ અકબર કણે
ગાણુ નઈયો^૫ રાહ^૬, પ્રાગે^૭ હાડ પ્રતાપસિંહ
અકબર સમુદ અથાહ^૮ વેળે^૯ નત છોગો વાંદ
મવાડો તણુમાહ^{૧૦}, પોયણુ ડુલ પ્રતાપસિંહ

આ પ્રતાપ સાબળીને પૃથુને શરાતન વાધ્યુ, અને દુટ્ટ અવને
તરફ ચતી તિરસ્કાર પેદા થયો ગત્રી પડતા, મહાત્માને તમીને-એવા
માટ યાત આપીને, કેમલમેર તરફ ગ્વાના થયો માર્ગમાજ અગ્ર
મળી, કે તેના પિતાને અને તેના કાકા અગ્રમલને નહોટું દાડણુ
યુદ્ધ થયું કે પૃથુ એકદમ પોતાના ખાનગી લશ્કર સાથે મેદાન
તરફ ધસી ગયો આ દાવાનળ એકાએક તેમ ફાટી નીકળ્યો તે
તરફ નજર ફરીએ.

૧ એડા ૨ જેવા ૩ અખતર ૪ તણુ ૫ જોધસા ૬ વોઈ ૭ અગ્રી ૮ અકબર
માગે ૯ મા ૧૦ ગણુ કલાઈ ૧૧ એક દાંડે બે અગ્રહ આગેલા ત્રણ
૧૨ મ કુ નમોવનુ ૧૩ ન આગ્યા ૧૪ લંગે, અગ્રે ૧૫ યાતરફો ૧૬
આગ ૧૭ ભગીની ૧૮ નમા

પ્રકરણ ૫ મું.

રાજ્ય લોભ !

ગણા રાયમલનો ઇતિહાસ તે પૃથુરાજના પરાક્રમનો ઇતિહાસ છે. પૃથુરાજનાં કાકાનો દીકરો મુરજમલ ઘણી લડાઈઓમાં પૃથુરાજ સાથે ઇલા ચારણી દેવીનું લવિષ્ય પોતાનાથી અને તો ખરૂં પાડવાનો તેનો વિચાર હતો જેમણે મરાયા પછી પૃથુરાજ દેશવટે હોવાથી અને સુગતું ઠેકાણું માલમ ન હોવાથી મુરજમલે મેવાડની ગાદી ઉપરના પોતાનો દાવો આગળ ધર્યો તેથી રાયમલના બોલાવ્યાથી પૃથુરાજ આવ્યો, ત્યારે તેણે મુરજમલ સાથે પાછો કુછઓ આરબ્યો. મુરજમલને પૃથુરાજનો કુછઓ પણ રજપૂતોની ખાસિયત બનણવાને વાચવા યોગ્ય છે.

મુરજમલે ગાદી મેળવવાને જોટલા અન્યા તેટલા ઉપાય કર્યા. રાજ્યલોભ એના મનમાં બીજો ગ્રંથો હતો લાખારાણનો બીજો વશજ સારગદેવ કરીને હતો તેની સાથે મુરજમલ રાજ્ય વહેલી લેવાનો ઠરાવ કર્યો અને અને માળવાના પાદશાહ મુજફર પાસે ગયા એની મદદથી મેવાડના મહિષી ભાગ ઉપર તેમણે હુમલો કર્યો અને સાદરો. ખાનગી વગેરે નાઈ તે નીમચ વચ્ચેનો મુજક હતો સહ ચિનોડ ઉપર જવા લાગ્યા આ ખખર સાલણી જોટલુ મુજફર હાજર હતું તેટલું લશ્કર સહને રાયમલ આ ખડખોરોને સર્જે કંઠવા નીકળ્યો અનેનો ગભીરી નદી ઉપર મેળાપ થયા આ વખતે રાણો એક લાખારણુ સિપાઈની માફક બહાદુરીથી લડતો હતો અને તેને બાવીશ જખમો થયા. ત્યારે મર્જા બાઈ નીચે પડતો હતો. તેવામાં પૃથુરાજ એક હજાર સવાર સહને આવી પહોંચ્યા અને કરીને સહાય ચલાવી પૃથુરાજને પોતાના પિત્રાઈ બાઈ ઉપર ધસારો કર્યો, અને તેનું સગીર જખમોથી ભરી

એ પ્રમાણે લગાઈ અંધ પડી. તન્વારે ન્યાત કરી અને
 અને ભાઈ ભેટયા. પૃથુરાજે કહ્યું કાકા ? હું આવ્યો ત્યારે તમે શું
 કરતા હતા ? મૂરજમલ કહે કે ખાધા પછી નકામી વાતો કરતા
 હતા પણ ત્યારે ભાગ જેવો દુસ્મન માથા ઉપર ને તમે આવા
 બેઠકિયા કેમ રહ્યા ? શું કહ્યું ? તે મારી પાસે કાઢી રહેવા દીધું
 નથી અને આરામ લેવાને મારે કાંઈ ઠેકાણું તો બેઠકાએ કે નહિ ?
 જવારે પૃથુરાજે મૂરજમલને કહ્યું કે આ પાસેના દેગમા ચાલો
 આપણે માતાને ભાગ આપીએ. પણ તેનાથી ગદગદ થએલા
 જખમને લીધે જવાય એમ નહોતું, તેથી સાગરદેવ ગયા એક
 પાડતો ભાગ આપ્યો ને અકરાનો ભાગ આપવાનાં હતા એટલામા
 પૃથુરાજે પોતાની તન્વાર સારગદેવના અધારી આ અને વચ્ચે
 ભારે લગાઈ ચાલી છેવટે પૃથુરાજે સારગદેવના માથાનો લવાનીને
 ભાગ આપ્યા મૂરજમલ સાદરી જતો રહ્યો ત્યાં પોતાની સ્વર્ણા
 જમાન માલિણીને અને ભાટ ચારણોને આપી દીધી મૂરજમલ
 કહેવા કે જે મારી જમીન માગથી નહિ સચવાય, ને રહ્યા કરતા
 પાતુ વચારે જખમને આપી દેશ તેમની પામથી ગુણ્ય લઈ
 લેવાય નહિ. આ ઉપરથી સમગ્રથ છે કે આ વાપને જાતિયુ ને
 ભાટ ચારણોનું પરિણામ વિશેષ હતું મૂરજમલે પરવારને મેવા
 છે હતું ખાનથગતી જંગલમાં થઈને જતા એને એક જગ્યાએ અકર
 થયા એક વડ એક અકરના અગ્રવાને લઈ જતું હતું તેને તેની
 માટે અગ્રવાન આપી મૂરજમલે ધાર્યું કે આ જગ્યા ગદ મૂરજમલ
 ને મારણી દેવીનું વચન યાદ આપ્યાથી તે ત્યાં ગેલા આમવાસન
 જંગલો સોંકોને વગ કર્યા, અને તેજ જગ્યાએ દેવજાનો દિલો ને
 ગામ પાડ્યું, ને આગળ જતા એક હવર ગામનો ધર્મા એ
 અજ પણ ત્યાં એના વચને અગ્રેજ સંકારના આગળ નીચે ગયા
 તેના પ્રતાપજ દેવજાના રાજ્યની આ રીતે વ્યાપના થઈ

પ્રકરણ ૬ હું. ઝહેનની બહારે ભાઈ!

દુયુગળ વણાળરો વખત કોમલમેરમા રહેતો હતો. અને ત્યાજ પગક્રમે કરી તેણે પોતાની જીદગી પૂરી કરી એના દરેક પરાક્રમમા એની સ્ત્રી તાગ્યાઠએ પણ ભાગ લીધો હતો એ ચૈદ વગરનો થયો ત્યારથી તે ત્રેવીશ વગસની ઉમરનો થઈ મરાયો ત્યાં-
નુથી એણે ઉપર વર્ણવ્યા એવાજ પરાક્રમે કર્યાછે એનો ખરૂં છે કે એવા વીર પુરુષની જીદગી લાગી મુદત સુધી ચાલતી નથી, તે પાતુ તે પોતાનું નામ અમર કરી જાયછે પૃથુગળ કોઈ દુષ્મનને લાથે લડાઈમા ધાવ્ય વખતે મર્યા નથી એને દગાથી ઝડ દેધને મારી નાખ્યો! કહેવાય છે

દુયુગળ કોમલમેરમા હતો ત્યાં એને માલમ પડ્યું કે એનો ભાઈ સગ શ્રીનગરના હોકોરની કુવરી વેગે પરણ્યો છે તે તે હોકોરે આશ્રય આપ્યો છે સગને આશ્રય નહિ આપવાનું કહાવ્યા છતાં શ્રીનગ ના હોકોરે આ પ્રમાણે માથા ફેરવેલ થઈ સગને રાખ્યો, એટલુજ નહિ. પણ તેની સાથે પોતાની કુવરીને પરણાવી તે. પૃથુજ નથી ખના મકયુ નહિ તેવી તેણે એને શિક્ષા કરવા સાઠ જવાનો દરાવ કર્યો પણ એટલામા શિરોહીથી એની એનનો પત્ર આવ્યા દુયુગળની એનનું લગ્ન ગિગેલીના દેવરા રાજ વેગે થયું હતું એ રાજ અગીજુ કનુયા કરી પોતાની સ્ત્રીને પોતાના દોલોઅ નીચે જમીન ઉપર સરાડતો, અને વણુ દુ ખ દેતો તેથી તેણીએ પોતાના એ દુ ખમાથી છોડાવી ખોલાવી લેવાને પૃથુગળને કહાવ્યું કે -

મારી જયા વીર પૃથુગળ મુજ બધવા.

ગાંધુલા ધાગી ધીર વેગે વારે આવજો

હું દુખીઆવજુ એન આવને મુખ ન પાનવી;

રહું હું ખમા દિનરેન પૃથુ પ્રયુ સભાગી

બળ બતાવ્યું. પ્રભુગાય ઈર્ષા બાળ્યું કે હવે જીવ જવાનો-તેથી નમી ગયો ' મહારો અપરાધ ! '

“ અપરાધ ? નીચ મનુષ્ય ? કામળ સ્ત્રીએ શરણુમા જીવન મુક્યું, તેને હણનારા ગણસ, હજી પુછે છે કે અપરાધ ? સ્ત્રી, ગાય અને બ્રાહ્મણને માનનાર તે ક્ષત્રી પુત્ર ? ના-ના, તુ તો મહા કર્મ ચંડાળ પારધી ! હવે તને જીવનો રાખી જગતમા પાપ વધવા દેવની જરૂર નથી ”-

‘ ભાઈ પૃથુ ? એક વાર ક્ષમા કરો ! ’

“ અરે, પણ એ ઝેરી નાગને છોડો કરના જરૂર હસ કરશે બહેન ? તુ ભાળી છું ’

“ મને માફ કરો-હવે હું કદી કોઈ નહિ કરૂં ! ”

“ તો મહારી બહેનને પણ પડીને તેનું ખાસકુ મ્હોડામા બંદું ! તે દેવી સન્મુખ પ્રતિજ્ઞા કરે કે કદી પણ આ લક્ષ્મીરૂપ ગજરાખીને આંગળી યા આખ નહિ બતાવું ! ’

“ કબુલ ! મ્હારે કબુલ છે. પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કબુલ છે સિંગેડી પતિના દેવતા સોગનથી કબુલ છે ’ પ્રભુરાયની આખમા આનંદ આવ્યા ને મસ્તક નમાવી ગડી પડ્યો રાણી રાજ્યાને દયા આવી. પૃથુને વિનંતિ કરી દુ ખથી ભરી પણ ખતિયના પતિએ પતિને છોડાવ્યો, મોતના પળમાથી મુકાવ્યો પૃથુએ, તેના વચન પર વિશ્વાસ મુકીને છોડી દીધો.

આ બનાવથી તરત તો ત્રણે જણુમા આનંદ પ્રવર્ત્યો પ્રભુગાય પોતાની ભૂલ જોઈ અને નમ્રતાથી વર્ત્યો પૃથુ જેવા એક વીગ્નર સમાન સગાને લલુ મનાવ્યું. જીવ માન્યું અને શરણાગત બન્યો-પૃથુ પણ ગણ થયો-બહેન પણ આગલુ દુ ખ વિસરી ગઈ અને શાન્તિ પથગણી. પણ પંડી શુ થયું ? આખરે ઝેરી નાગ, જેર વરતાવ્યું—અહા ! આ નેવાડી વીગ્નર પર જનદુ અલાવ્યું, અને તેને અધવચ મુકાવ્યો ! બહુ વેર લીધું, ને બાયલાએ આનંદ માન્યો !

પ્રકરણ ૮ મું.

પ્રેમ—પરિનાય !

ખિસેન કાચને નુના વાર લાગતી નથી સંદેહ કપડાને યવ
એસતા વાન લાગતી નથી તેમ પ્રેમીયોને ખન્દર વહેમ પ્રકટના
વાર લાગતી નથી અધિરાષ્ટ્ર અને કૃપાન યન્ને તેની સાથેજ મોટા
હોય છે કેમકે તેમા મોહ અને કામનો અંશ હોય છે !

તારાકુવરીને એકલી રાખીને ધુધુકુમાર પોતાની બહેનની
આપદા વિદારવાને શિગેલી ગયો તે વધી આ યુવાન સુદરીના
મનમા કષ્ટક અનિવાર્ય સંકલ્પ વિકલ્પ થવા લાગ્યો. પેલી શિતળ-
નાની નામની દામી અને પેલા બાળ કુમાર સંબંધી તેને વિચિત્ર
બ્રમ પેદા થયો. એ કુમાર કદાચ ધૃત્યુગળના પ્રેમભાવથી ઉપન-
થયો હશે ? શું તેની સારવાર પુત્ર પુત્ર્ય કરવામા બેઠ હશે ? શું
એ વાન શુ'ત રાખવામાં અને વિચાર ચારી વામા કુમારની છુપી
યા ઉંડી મનલગ્ન હશે ?" આ રીતે અનેક તર્ક વિતર્ક થવા લાગ્યા.

એક વખત માણસના મનમા કષ્ટક વાતતુ ગુચળું વિંટળાય
છે, ત્યારે તેને ઉકેલવુ બહુ ભારે પડે છે, સર્વ સંકલ્પમા
શંકા-સંકલ્પ જોવો ચીકણો નિપેય બીજો એક પણ નથી.
માણસના મનમા તરિહવાર પ્રકારે શંકા પેમી જાય છે તે તેમા
પણ જેનાપર અતી ધાર તથા વિશ્વાસ હોય છે. તે સંબંધી કષ્ટક
શંકા થાય છે, તો તે નથી જોલાતું, કે નથી નોડાતુ, એવી દાસ-
તમાં ગુચવાયતું મન, ગોચાં ખાય છે.

તાગના મનમા એક એવી દુ ખત કલ્પના ઉભી થઈ, કે તેનું
પરિશ્રામ માનસિક લાગણીને કષ્ટ ઉપગમવારજ આવ્યુ

રાત્રીએ નિદ્રા લાગી ગઇ, પણ મગજનાં થાકથી રાત્રિ-
વામી એટલુ જતા સ્વપ્નામા તેણે શુ જોયુ ? મનનીજ બ્રમણા
શંકાનીજ વાન ! તેનેજ નાટક થતો તેવી નજરે પડ્યો !—

જીજ્ઞાતિની શકાથી થતા દુઃખ માટે, અને તેની બહેમીલા
 હાજીયી મુખી સસારના નિર્મળ અરણ્ય મુકાઈ જવા માટે તે
 ગેતેજ જોખમદાર છે, તેનો એક ચિતાર, હેન્રીવુડની ‘કસ્ટસીન’
 નામની નવલકથામાથી ઉત્તમ મળી આવે છે, ને તેવોજ આ ગંભીર
 પણ હરણાજનક કિસ્સો તારાના સ્વપ્નામા પૂર્વભૂમિના સરકારી
 પ્રવાસરૂપે પ્રકટ થાય છે—

“રઘુરામે જેવો મહારો રાહોડ, શું કણુદોષથી મહારો ત્યાગ
 કરી જાય ? કા-મૂર્ખ, પૂર્વમાથી ભણે પશ્ચિમે ઉગે, મેરુ ડગે કે સમુદ્ર
 માઝા મૂકે, પણ મહારો રામ, એ મહારો પ્રભુ જેવો પૃથુગજ મને
 દગો તો ના દેવ’ હું તેમને બહારી છું ! મહારી તેને કદર અને દયા
 છે મહારા પ્રત્યે તેનો ભાવ છે, તે એક પત્નિ વૃતધારી પ્રાણુધાર
 છે હું સીતા જનીને ટેકથી વરી છું ધનુષ્ય ભગ કરનાર વીર ક્ષત્રી
 વરને સીતા વર્ધા, હું પણ એજ રીતે વરી છું ! મહારા પૃથુએ
 ધનુષ્ય ટુકાર કર્યો છે, ને ધનુષ્યને હણીને, પ્રતિજ્ઞા પાળી છે ક્ષત્રી-
 વટ રાખી છે. કીર્તિ દીપાવી છે, એવા ભાગ્યવત, પુન્યવત પ્રતાપી
 વીર પુરુષની હું અર્ધાંગના છું ! મને મારા રઘુએ પસંદ કરી છે
 તો શું મને તણ દે ? એ નળરાજ જેવા નળળા નથી ! દમયતીને
 ભણે વસ્ત્ર કાપીને વનમા ‘મૂકી’ નહાસી ગયા પણ મહારો પૃથુ
 નળરાજ નથી, તે તો રઘુરામ છે. પણ શું રઘુએ સીતાને કહાડી
 મુકી હતી ! આ સર્વત્ર ભ્રમણામાં તેણે શું જોયું ! સીતા દર્શન
 ઉત્તર રામનું ચિત્ર દર્શન જોયું ! નારાયણની કૃતિ સન્મુખ ગયી !

“રામ રાજગાદી ઉપર બેઠીને ઉત્તમ પ્રકારે રાજવ્યવસ્થા અને
 પુત્રની પેઠે પ્રજાપાલન કરવા લાગ્યા તેમની રાજનીતિયુક્ત વ્યવ-
 સ્થાથી થોડા દિવસમા આખું કાશ્મીરાજ્ય સર્વ પ્રકારે સુખસુખદમા
 પરિપૂર્ણ થઈ ગયું. ટુકામા તેમના અધિકારની વેળાએ પ્રજાને જેવું

સુખ મળતુ હતુ, તેવુ ભૂમડળમા કાઠપણ કાળે અથવા કાઠપણ રાજના રાજ્યમાં જોવામાં આવ્યુ નહોતુ. તેઓ દરરોજ નિમેલે વખતે મંત્રિઓની સાથે શુદ્ધ મનથી રાજકાર્યસંબંધી વિચાર કરતા હતા, અને બાકી ગૃહેલો કાળ પોતાના ત્રણ ભાઈઓ અને જનકીના સહવાસસુખમાં ગાળતા હતા.

કાળે કરીને જનકીને ગર્ભ રહ્યો, તેથી રામને તથા રાજમાતા કૌશલ્યાને ઘણાજ આનંદ થયો; અને રાજમહેલમા બધે ઉત્સવ જેવુ જણાવા લાગ્યુ, એટલુજ નહિ પણ પ્રભુ પણ દુઃકમુદતમા આપણે યુવરાજતુ, દર્શન કરીશું, એવું જાણીને આનંદથી પોતપોતાના મનનોમા ઘણા પ્રકારના ઉત્સવ કરવા લાગી.

થોડા દિવસ પછી મહર્ષિ ઋષ્યશૃંગે, યજ્ઞનું દર્શન કરવા માટે રાજ રામચંદ્રને સહકુટુંબ પોતાના આશ્રમમા આવવા માટે તેહુ મોકલ્યુ. તે વેળાએ જનકીને પૂરા દિવસ થંચા આવ્યા હતા, એ વારતે તે પોતે અને તેના આગ્રહથી રામ અને લક્ષ્મણ પણ ગયા નહોતા. માત્ર વૃદ્ધ રાણીઓ અને તેમની જોડે ગુરુ વશિષ્ઠ અને અરુન્ધતી જમાઈના યજ્ઞમા ગયા. દલાડા પહોચેલી સગલાં જનકીને ધરંમા મુકીને ત્યાં જવાને તેઓ કાઠ રીતે ગજી નહોતા પરંતુ વશિષ્ઠે જમાઈતુ તેહુ કમુત્ર રાખવુ જોઈએ એવો વિચાર કરીનેજ ઘણી નાખુશીથી ગયાં હતા.

કેટલાક દિવસ પેહેલા રાજ જનક, પુત્રી અને જમાઈને જોવા માટે અયોધ્યામા આવ્યા હતા, તેઓ કૌશલ્યા વગેરે યજ્ઞના દર્શન કરવા ગયાં તે પછી થોડા દિવસમા મિથિલામાં ગયા સસરા અને પિતાના વિયોગથી રામ અને જનકી ઘણાજ શોકાતુર થયા. પૂર્ણ ગર્ભ અવસ્થામા શોકમોહાદિથી હાનિનો સંભવ સમજીને રામચંદ્ર સર્વ કર્મ છોડી દેખને સીતાને શાન્ત રાખવા માટે હમેશા તેની પાસે રહેતા હતા.

એક દહાડે ગમચડ જનકીની પાસે બેઠા હતા, એવી વેળાએ ચોપદાર આવીને નમ્રવચનથી બોલ્યો કે મહારાજ ! મહર્ષિ ઋષ્યશૃંગના આશ્રમમાંથી ખચર લઈને અષ્ટાવક્ર મુની પધાર્યા છે રામ અને જનકીએ આ શબ્દ સાંભળતા ઘણી આતુરતાથી ચોપદારને કહ્યું તેમને જલદીથી અહિં લાવ ચોપદાર તરત લાંથી જઈને પાછો અષ્ટાવક્રની જોડે તેઓની સાથે આવીને ઉભો રહ્યો. અષ્ટાવક્રે “દીર્ઘાયુર્સ્તુ” કહીને હાથ ઉઘાડી રામ સીતાને આશીર્વાદ આપ્યો. રામ અને જનકીએ મુનીને પ્રણામ કરીને બેસવાને આમન આપ્યું. તે બેઠા, સારપંછી રામે પૂછ્યું ભગવાન ઋષ્યશૃંગ તો કુશળ છે ને ? તેમનો યજ્ઞ નિર્વિઘ્નતાથી પૂર્ણ થાય છે કે ? સીતાએ પણ પૂછ્યું, મારા ગુરુજનો તથા દેવી શાન્તા કુશળતા છે ને ? તેઓ સંભારે છે કે એકદમ વિસરી ગયા ?

અષ્ટાવક્રે સઉની કુશળતા જણાવી સંભાળણું પૂર્વક જનકીને કહ્યું, દેવી ! ભગવાન વશિષ્ઠદેવે આપને કહાવી મોકલ્યું છે કે, ભગવતી વિશ્વંભરા દેવીએ તમને જન્મ આપ્યો છે, સાક્ષાત્ પ્રજ્ઞપતિ રાજા જનક તમારા પિતા છે, તમે સર્વથી શ્રેષ્ઠ રાજકુળની રાણી છો, હું નમારી બાળતમાં કંઈપણ જૂઠાપણું જોતો નથી, અને રાત્રિદિવસ એજ પાર્થના કંઠ છુ કે ‘તમે વીર પુત્રની માતા થાઓ. સીતા આવું વચન સાંભળી લજ્જાચક્રમાન થઈ રામ ઘણાજ હર્ષિત થઈને કહેવા લાગ્યા. ત્યારે ભગવાન વશિષ્ઠ દેવે આશીર્વાદ આપ્યો છે, ત્યારે અવશ્ય અમારા મનોરથ પૂર્ણ થશે ત્યાર પછી અષ્ટાવક્રે રામચંદ્રને નમ્રતાથી કહ્યું કે મહારાજ ભગવતી અરુન્ધતી દેવી વૃદ્ધ રાણીઓ અને કલ્યાણિ શાન્તા એમણે ઘણાજ આશીર્વાદ કલા છે અને કહ્યું છે કે સીતાને જે જે હજી થાય તે તે તરત પૂરી કરવાને બદોબંત કરજો રામે કહ્યું આપ તેઓને મહારા પ્રણામ

પૂર્વક કહેજો કે. જ્યારે જ્યારે એ જો છે ધર્યા જણાવેછે તે તે નરત પૂર્ણ કરવામા આવેછે, તે આખનમા હુ એક પગ પણ વિલંબ કરતો નથી.

ત્યાર પછી અષ્ટાવકે કહ્યું, દેવિ જનકિ ! ભગવાન ક્રોધશૂંચે સ્નેહથી કહ્યું કે પુત્રિ ! તુ પૂર્ણ ગર્ભવતી છે એ વાગે તને અહીં બોલાવી નહિ, એ માટે મને તારો અપ્રિય ગણીગ નહિ તને ખુશી રાખવાને ગમ તથા લક્ષમણને તારી પાસે રાખ્યાછે, આરભ કરેલો યજ્ઞ પૂર્ણ થશે એટલે અમે સહિ અયોધ્યામાં આવીને તારો બોલો નવા કુમારથી મુશોભિત જોઈશુ. રામે આ સાક્ષણીને હસને ચહેરે તથા ઉત્હાસથી અષ્ટાવકને પૂછ્યુ, ભગવાન વશિષ્ઠ દેવે મને ર્ધ આજ્ઞા કરી છે ? અષ્ટાવકે કહ્યું, મહારાજ ! વશિષ્ઠ દેવે આપને કહાવી મોકલ્યું છે કે, જમાઈના યજ્ઞમા રોકાયાથી મારે કેટલાક દિવસ અહીં ગહેવું પડશે, તમે જીવાન છો, અને થોડા દિવસ થયાં રાજગાદી ઉપર બેઠા છો, માટે પ્રજાને ખુશી રાખવાનો સર્વદા યત્ન કરજો, પ્રજાને જનથી ઉપજેલી નિર્મળ-કીર્તિજ રઘુવંશનું પરમ ધનછે. રામે કહ્યું ભગવાનની આ આજ્ઞાને માટે હુ તેમનો ઘણોજ આભારી થયો. તેમની આજ્ઞા અને ઉપદેશ સર્વદા હુ માથે ચઢાવું છું. આપ તેમના ચરણારવિંદમાં મહારા સાષ્ટાગ પ્રણામ કરીને કહેજો કે, પ્રજાને સર્વ પ્રકારે ખુશી રાખવા માટે મારા સ્નેહ, દયા મુખ-ભોગને ત્યાગ કરવા પડે, અથવા પ્રાણપ્રીય જનકીનો પરિત્યાગ કરવો પડે તોપણ તેમા આયકો ખાઈશ નહિ પ્રજાને જનકાર્યમા હુ ઘણું પણ આગસ કરીશ નહિ, એવું નિશ્ચય માનજો. ગમના આવા વચન સાક્ષણીને સીતા ઘણીજ ખુશી થઈને કહેવા લાગી, એમ ન યાચ તો આર્યપુત્ર રઘુકુલ ધુરધર કેમ કહી શકાય ?

ત્યાર પછી રામચંદ્રે પાસે ઉભેલા આકરને અષ્ટાવકને વિશ્રામ

કરવાની જગા દેખાડવાની આજ્ઞા કરી અષ્ટાવક્ર આશીર્વાદ આપીને વિશ્રામ કરવા ગયા તે રામ અને જનકી પાછા વાતચીત કરવા લાગ્યાં એ વેળાએ લક્ષ્મણે આવીને કહ્યું, આર્ય ! મેં એક ચિત્ર-રત્ન આપનું ચિત્ર ચિતરવાને કહ્યું હતું તે તેણે આ ચિત્ર તૈયાર કરી આપ્યું છે તે જુઓ, ગમે કહ્યું વત્સ ! દેવી દક્ષગીર થયાર્થી કેવો રીતે તેને ખુશી કરવામા આવે તે તું સારીપેટે જાણે છે આ ચિત્રમા કયા મુઠ્ઠી ચીતર્યું છે ? લક્ષ્મણે કહ્યું દેવી જનકીની અગ્નિથી પરીક્ષા કર્યાના બનાવ મુઠ્ઠી

તે સાલળીને રામે ઘણોજ અકસોસ, દેખાડીને કહ્યું, વત્સ ! તું મહારી પાસે હવે આ વાત કહીશ નહિ આ બનાવ સાલળ્યાથી અથવા રમણ થયા 'તે હું ઘણોજ શરમાઉછું, કેવો ખેદનો વિષય છે, કે-જેણે જન્મ લીધાથી જગત પવિત્ર થયું છે તેને વેળા બીજાથી પવિત્ર કરવી ? હોય ! પ્રગ્ગરજન એ કેવું ભય ઉપજાવે એવું વત્સ ! સીતાએ તે સાલળીને કહ્યું- નાથ આપે તે વેળાએ કહાપણતું કામ કર્યું હતું એમ જો ન કર્યું હોત તો હમેશના નિર્મળ રઘુ-કુળમા કલકનો સ્પર્શ થયો હોત અને મહારો અપવાદ પણ ફર થાત નહિ સીતાના આવા વાક્ય સાલળીને રામચંદ્ર ઘણો નિશ્વાસ નાખીને ઓલ્યા, પ્રિયે ! હવે આ વાત પડી મુંઝા આવો આ ચિત્ર જોઈએ.

પછી સહ ચિત્રપટ જોવા લાગ્યા, સીતાએ થોડી વાર મુઠ્ઠી અહીથી તહી જોઈને રામને પ્રશ્ન્યું, નાથ આ ચિત્રના ઉપલા ભાગમા પેલું શું ચિતર્યું છે ? રામ ઓલ્યા પ્રિય એ સૌ સમત્રજ જૂંલક અસ્ત્રછે બ્રહ્માદિ પ્રાચીન ગુરુઓએ વેદની રહા કરવા માટે લાખી મુક્ત મુઠ્ઠી તપશ્ચર્યા કરીને જે તપોમય તેજ પુજ પરમ અસ્ત્ર મેળવ્યા હતા ગુરુ પરંપરાથી ભગવાન કૃષ્ણજીની પાસે તે

અપ્પે આપ્યા, અને તેમની પાસથી રાજપિંચિશ્વામિત્રે તે મેળવ્યા ત્યાંપછી તે પગમ કૃપાળુ રાજપિંચિશ્વામિત્રે મારાપર કૃપા દેખાડીને તાડીને ગાલનીને મારવાની વેળાએ મને તે આપ્યા હતા ત્યારથી એ બધાં મહારી પામેછે. તને પુત્ર થશે તેના કમળમા હવે તે રહેશે

લક્ષ્મણે કહ્યું, દેવી ! અહીં મિથિલાનું વૃત્તાન્ત જુઓ. સીતા ને જોઈને ઘણીજ ખુશી થઈને કહેવા લાગી. હીં આર્ય પુત્ર હવે આવ્યું ઉપાડીને ભાગવાને નૈયાજ થયા છે અને મહારા પિતાજી આશ્ચર્ય પામીને પાપણુ ફરક્યા વિના એડી નજરથી જુએછે આહા ! કેવું સુદર ચિત્ર આકર્ષુ છે ! વળી અહીં વિવાહ વખતની સભા દેખાય છે. આ સભામાં તમાગ ચાર ભાઈ તે વેળાને યોગ્ય વસ્ત્રાલકાર પહે-રેલા કેવી શોભા આપેછે ? આ ચિત્ર જોવાથી જણાય છે કે જાણે કે તે પ્રદેશ અને તે સમય હાલ જોતી ઉભી છું ! મીતાનું આ વાક્ય આલણીને પ્રવૃત્તાન્ત યાદ આવ્યાથી ગમ આવ્યા, પ્રિયે ! અર્થાથ કહ્યું મહર્ષિ નતાન દે તારા ક્રોમલ હાથને મહારા હાથમાં આવ્યો હતો તે સમય હમણા જાણે હોય એમ મને ભાસેછે.

ચિત્રપટની ખીજ જગાએ આગળી દેખાડીને લક્ષ્મણે કહ્યું, જુઓ આ આર્યા (મીતા) આ આર્યા માડવી અને આ વધુ બુદ્ધિ તેણે લક્ષ્મણથી (પોતાની પત્ની) હર્મિલાનું નામ કહ્યું નહિ લક્ષ્મણને લક્ષ્મણમાન જોઈને તેની મજરી કર્યા માટે મીતાએ હરતે ચેહેરે હર્મિલાના ચિત્રપટ આંગળી બનાવીને લક્ષ્મણને પ્રવૃત્ત વત્સ ! આ જાણુએ કેવું ચિત્ર ચિત્રેલું છે ? લક્ષ્મણે કહ્યું જગાજ ન આપના જગા દસીને કહ્યું દેવિ ! જુઓ જુઓ અહીં હરધનું ભાગવાની વાત આલણીને કોઈથી કાલવેળા થયેલા ત્રિય કુલને નાશકરનાર ભગવાન ભૃગુનંદન (કર્મુગમ) અપોધ્યા જગનો દરનો ગેડીને હિલા રજ્યા છે અને

કરવાની જગા દેખાડવાની આજ્ઞા કરી અષ્ટાવક આસીવાંદ આપીને વિશ્રામ કરવા ગયા તે રામ અને જનકી પાછા વાતચીત કરવા લાગ્યા એ વેળાએ લક્ષ્મણે આવીને કહ્યું, આય' ! મેં એક ચિન્તનને આપનું ચિત્ર ચિત્તગ્વાને કહ્યું હતું તે તેણે આ ચિત્ર તૈયાર કરી આપ્યું છે તે જુઓ, ગમે કહ્યું વત્સ ! દેવી દક્ષગીર અર્થાથી કેવી રીતે તેને ખુશી કરવામા આવે તે તું સારીપેંડે જાણે છે આ ચિત્રમા ક્યાં મુઘી ચીતર્યું છે ? લલમણે કહ્યું દેવી જનકીની અભિચી પરીક્ષા કર્યાના બનાવ સુધી

તે સાલળીને રામે ઘણુંજ અફસોસ દેખાડીને કહ્યું, વત્સ ! તું મહારી પાસે હવે આ વાત કહીશ નહિ આ બનાવ સાલળ્યાથી અથવા સ્મરણ થા' ની હું ઘણુંજ શરમાઉં છું, કેવો ખેદનો વિષય છે, કે જેણે જન્મ લીધાથી જગત્ પવિત્ર થયું છે તેને વળી ખીન્નથી પવિત્ર કરવી ? હાય ! પ્રગ્નરજન એ કેવું લય ઉપજતવે એવું વ્રત છે ! મીનાએ તે સાલળીને કહ્યું નાથ, આપે તે વેળાએ હડાપણનું કામ કર્યું હતું એમ જો ન કર્યું હોત તો હમેશના નિર્મળ રઘુ-કુળમા કલકનો સ્પર્શ' યયો હોત, અને મહોરો અપવાદ પણ ફર્યાત નહિ સીતાનાં આવા વાક્ય સાલળીને રામચંદ્ર ઘણો નિશ્વાસ નાખીને બોલ્યા, પ્રિયે ! હવે આ વાત પડી મુંઝાઝ આવો આ ચિત્ર જોઈએ

પછી-સહ ચિત્રપટ જોવા લાગ્યા, સીતાએ થોડી વાર મુઘી અહીંથી તહી જોઈને રામને પ્રજ્યુ', નાથ આ ચિત્રના ઉપલા ભાગમા પેલું શું ચિતર્યું છે ? રામ બોલ્યા પ્રિયે એ સૌ સમત્રજ જૂંલક અસ્ત્ર છે બ્રહ્માદિ પ્રાચીન ગુરૂઓએ વેદની રહસ્ય કરવા માટે લાખી મુદત મુઘી તપશ્ચર્યા કરીને જે તપોમય તેજ પુંજ પરમ અસ્ત્ર મેળવ્યા હતાં, ગુરૂ પરંપરાથી ભગવાન કૃષ્ણવાની પાસે તે

અસ્ર આપ્યાં, અને તેમની પાસથી રાજપિં વિશ્વામિત્રે તે મેળવ્યાં ત્યારપછી તે પરમ કૃપાળુ રાજપિંએ મારાપર કૃપા દેખાડીને તાડીકા રાજ્યીને મારવાની વેળાએ મને તે આપ્યા હતા ત્યારથી એ બધાં મદારી પામેછે નને પુત્ર થશે-તેના કમળમા હવે તે રહેશે.

લક્ષ્મણે કહ્યું, દેવી ! અહીં મિથિલાનું વૃત્તાન્તે જુઓ. સીતા ને જોઈને વાણીજ ખુશી થઈને ડહેવા લાગી, કીંડ આર્ય પુત્ર હવે-વનુ ઉપાડીને ભાગવાને તૈયાર થયા છે અને મહારા પિતાજી આશ્ચર્ય ખામીને પાપણુ ફરકયા વિના એકી નજરથી જુએછે. આહા ! કેવું મુદર ચિત્ર આડ્યુ છે ! વળી અહીં વિવાહ વખતની સભા દેખાયછે આ સભામા તમારા ચાર ભાઈ તે વેળાને યોગ્ય વસ્ત્રાલકાર પહે-રેલા કેવી શોભા આપેછે ? આ ચિત્ર જોવાથી જાણાય છે કે જાણે હું તે પ્રદેશ અને તે સમય હાલ જોતી ઉભી છું ! સીતાનું આ વાક્ય સાલણીને પ્રવૃત્તાન્ત યાદ આવ્યાથી ગમ બોલ્યા, પ્રિયે ! યથાર્થ કહ્યું મહર્ષિ તપાન દે તારા કોમલ હાથને મદારા હાથમાં આપેા હતા તે સમય હમણા જાણે હોય એમ મને લાગેછે

ચિત્રપટની ખીજ જગાએ આગળી દેખાડીને લક્ષ્મણે કહ્યું, જુઓ આ આર્યા (મીના) આ આર્યા માડવી અને આ વધુ નૃતકાર્તિ, તેણે લજ્જમથી (પોતાની પત્ની) ઉર્મિલાનું નામ કહ્યું નહિ લક્ષ્મણને લજ્જમયમાન જોઈને તેની મજ્જરી કરવા માંડી મીનાએ હરતે એહેરે ઉર્મિલના ચિત્રનગ્ર આગળી બનાવીને લક્ષ્મણને પ્રદ્યુ વત્સ ! આ જાણુએ કેવું ચિત્ર ચિતરેલું છે ? લક્ષ્મણે કહ જવાય ન આપના જરા હસીને કલુ, દેવિ ! જુઓ જુઓ અહીં હવેનુ ભાગવાની વાત સાલણીને કોધથી લાલચોળ થયેા તરિય કુલને નાશકરનાર ભગવાન બૃગુનન્ન (કરમુરામ) અયોધ્યા જગતો ગતો ગેકીને ઉભા ગયા છે અને

ચેલી આભુએ ભુએ, ભુવનવિજયથી અર્ચ (રામ),
 આ દાગ તેમનો તોડવા માટે આણુ કેડવા લાગ્યા છે રામ આત્મ-
 પ્રણ સા સાભળવામા થણાજ શરમાતા હતા, નેથી તેમણે લક્ષ્મણને
 કહ્યું 'લક્ષ્મણ ! આ ચિત્રમા ખીજ નહાના પ્રકારના જોવા જોવા ચિત્ર
 છે, ને મકી દઈને શામાટે આ ચિત્ર ઉપર ચર્ચા ચલે વો છે ? સીતાએ
 રામના વાક્ય સાભળીને આનદથી કહ્યું નાથ ! આમ ના બન્યું
 હોત તો સસાગના લોકો એકે અવાજે, આપની આટલી પ્રશ્ન સા કેમ
 કરત ? ત્યારપછી અયોધ્યામા પ્રવેશ કર્યાની વેળાનું - ચિત્ર નજરે
 પડ્યું થી આમુભરી આખે ગદગદ વાણીથી રામ કહેવા લાગ્યા, આપણે
 પગણી આવ્યા તે ટાણે કેટલા પ્રકારના ઉત્સવથી દિવસ ગાળ્યા હતા ?
 પિતાહને કેટલો આનંદ ઉપજ્યો હતો ? ઉત્તમ વહુઓ મળ્યાથી
 માતાઓ કેવી મગ્ને થઈ હતી, અને તેમની કેટલી અરદાસ કરતી
 હતી ? તથા કેટલી મમતા દેખાડતી હતી ? ગજમહેલમા નિરતર
 ગુલા તથા ઉત્સવ કેવા બ્યાપી રહેતા હતા ? હાય ! એવા સર્વ
 આનંદના ઉત્સવના દિવસ ગયા છે ! લક્ષ્મણે કહ્યું આર્ચ ! આ મથરા
 છે ગમે મથરાનું નામ સાભળતાજ અન્ત કણમા વિગ્ન થઈને
 કેદ જવાય ન આપતા ખીજ તરફ નજર કરીને કહ્યું પ્રિયે ભુએ
 ભુએ શગના નગરમા ઝાડ નીચે પરમ બધુ નિપાદપતિની જોડ
 સમાગમ થયો હતો તે સમયનું આ ચિત્ર એ કેવું-ચુદર ચિત્રુ છે !

ગીતાએ તે જોઈ હર્ષ દેખાડીને કહ્યું, નાથ ! આ તરફ જટા-
 બધન અને વદકલ ધારણનું વૃત્તાત ભુએ લક્ષ્મણે ખેદ દેખાડીને
 કહ્યું 'દેવવાકુવંશના વૃધ્ધો, પુત્રના હાથમા રાજસત્તા મોપીને અરાધ્ય-
 વાસ કરે છે, પરંતુ આર્ચને બાદ્ય કાળથીજ તે કોર વનવાસ
 પ્રણ કરવો પડ્યો હતો, ત્યારપછી તેણે ગમના તરફ જોઈ કહ્યું
 અર્ચ ! મહર્ષિ ભગદાજે જે વડ પાસે આપણને ચિત્રકુટ જવનો

માર્ગ દેખાડીને અમુક વાત કહી હતી તે આ કાલિન્દી કીનારા ઉપરનું વસ્તુ ઝાડ છે તે સાલગીને સીતાએ કહ્યું. નાથ ! આ પ્રદેશની વાત આપને સાલરે છે ? રામે કહ્યું, પ્રિયે ! હું તે કેમ વીસરી જાઉં ? આ જગાએ તું થાકી ગઈ હતી અને મ્હારું જોખામા માથું રાખી ઉંઘી ગઈ હતી

સીતાએ ખીજી તરફ આગળી ખતાવીને કહ્યું, આર્થ ! જુઓ જુઓ. આ તરફથી દક્ષિણ વનમા પ્રવેશ કર્યો હતો એ કેવું સુંદર ચિત્રંચું છે ! મને સાલરે છે કે આ જગાએ હું સુર્યના સખત તડકાથી ગભરાયલી હતી તે વેળાએ આપે હાથમા નાંડતું પાદકુલેત મ્હારા માથા ઉપર ધરી રાખીને તડકા રોક્યા હતા રામે કહ્યું પ્રિયે ! પેલી નદીના કીનારા ઉપર તપોવનવાસી ગૃહસ્થો વાનપ્રસ્થ-ધર્મ ધારણ કરીને રહેતા છે તપોવનના પેલા ઝાડની નીચે તેઓ કેવા વિશ્રામસુખ ભોગવવામા વખત ગાળતા હતા ! લક્ષ્મણે કહ્યું, આર્થ ! પેલા ઘણા પ્રવાહ જેમાથી નીકળી વસતીમા વહેતા જાય છે એપણે છે, તે પહાડનું શિખર હમેશા વાદળાથી ઘેરાયેલું સુશોભિત રહે છે તેની તક્ષાટીમા વિવિધ પ્રકારના ઝાડ આવી રહેલા છે તે પાદકાથી સદા ભરપૂર અને લીલાજમ હોવાથી શીતળ વથા મનોહર દેખાય છે ઉત્તમ પ્રકારના જળવાળી પવિત્ર નદી ગોદાવરી તેના પગ પામેથી પસાર થતી હોય તે પ્રમાણે મોજા ઉડાડતી વેગથી વહી જાય છે રામે સીતાને કહ્યું, પ્રિયે ! તને સાલગતુ હશે કે આ જગાએ આપણે કેવા સુખમાં રહેતા હતા ? આપણે ઝુપડીમા રહેતા અને લક્ષ્મણ વનમા ફરીને ખાવાના ફળમુગ વગેરે લાવતો હતો સવારે અને સાંજે ગોદાવરીના કિનારે હળવે હળવે ફરીને આપણે શીતળ મુગંધ હવા ખાતા હતા હાય ! આપણે તેની અસ્થામા રીતે પણ કેવાં સુખથી દિવસ ગાળતા હતાં

લક્ષ્મણે ખીજ ચિત્રપટના ખીજ ભાગ ઉપર આગળી બતાવીને કહ્યું, આર્ય ! આ પચવટી છે અને અહીં શર્પણખા છે આ જોતાજ મુગ્ધ સ્વભાવથી સીતાની અવસ્થા જાણે તે વખતના જેવીજ થઇ હોય એમ જણાવવા લાગી તેણે ઉદામી ચહેરે રામને કહ્યું હા નાથ ! અહીંથી હવે જોવા સાલજવાને અર્ત આવ્યો ! ગમે હસ્તે મુખે તેને શાત કરીને બોલ્યા, હે વિયોગી દુઃખના અનુભવ-વાળી ! આ ચિત્રપટ ખરેખર અહીંથી તહી નજર કરીને કહ્યું કેવું આશ્ચર્ય ! ચિત્ર જોવાથી પર્વતુ વૃત્તાત વર્તમાનવત્ જણાય છે. દુરાચારી રાક્ષસોએ મોનાના મૃગના છળથી જે ભારે અનર્થ કર્યો હતો, અને જેનો યોગ્ય બદલો તેમને આપી ચુક્યા છિયે, તથાપિ એ વાત યાદ આવ્યાથી કાળજી કારાઈ જાય છે એ બનાવ બન્યા પછી આર્યજનશ્રેય સ્થળે વિકલ હૃદય પાણ પીગલ્યા શિવાય ગ્હી શકે નહિ ! વજ્રના જેવું હૃદય પણ જેથી ભેદાય વિના રહેશે નહિ.

લક્ષ્મણનું આવું વચન સાલજીને સીતા આસુભરી આખે મનમાં મનમાં કહેવા લાગી, હાય ! આ અભાગિણીને માટે આર્ય પુત્રને કેટલું કષ્ટ ભોગવવું પડ્યું હતું ! આ વેળાએ રામની આબમાથી પણ આસુ પડવા લાગ્યા, તે જોઈને લક્ષ્મણે કહ્યું, આર્ય ! ચિત્ર જોઈને આપ આટલા બધા ચિતાતુર કેમ થાઓ છો ? રામે કહ્યું, વત્સે ! તે વેળાએ મહારી હાલત એવી ખરાબ થઈ હતી કે, જે વેર જોવાનો સકલ્ય હમેશા અન્ત કરજીમાં જગૃત રહ્યો ના હોત તો, કદી પણ પ્રાણુ ધારણ કરી શકત નહિ ! આ ચિત્ર જોવાથી તે અવસ્થા સાંભરી આવે છે અને જોણે મહારા હૃદયની મર્મ ગાઠો શિથિલ થઈ હોય એમ જણાય છે ! તે એ સર્વ સાક્ષાત્ જોયું હતું, ત્યારે હવે અજ્ઞાણીની પેઠે શા માટે વાત કરે છે !

ઉપર પ્રમાણે રામના વચન સાલજીને લક્ષ્મણ જરા-દિલગીર અને સન્નિજન થયો તેથી આવડતી વાત ફેરવીને રામની ચિત્તવૃત્તિને

બીજા વિષય પર દોરવાની આવશ્યકતા બાળીને ને બોલ્યો, એ બાળુએ દેડકારખનો પ્રદેશ બુઓ, આ જગાએ દુર્ઘર્ષકર્મ રાક્ષસનો વાસ હતો: આ તરફ ઋણમુક પર્વતમા મનગ મુનિનો આશ્રમ છે, એ પેલી સિદ્ધ શખરી આઇ છે, પેલી બાળુએ પંખા સરોવર દેખાય છે, રામ પંખા શબ્દ સાંભળીને સીતા તરફ જોઇ બોલ્યા, પ્રિયે! પંખા ઘણુ જ સુદર સરોવર છે હુ તારી બોળ કરતો એના કિનારે આવી ચડ્યો: ત્યાં આવીને જોયું તો પ્રદુષિત થયલા કમળો, મદ મંદ પવનથી જગ હાલીને સરોવરમા રહે રહે કાઢી શકાય નહિ એવી શોભા આપતા હતા એમની મુગધથી આરે બાળુએ આનંદ આનંદ થઇ રહેતો ત્યાં ભમગઓ મધ સુસવામા મન થઇને ગુણ ગુણ સ્વરથી ગાન કરતા હતા અને હસ, સારસ વગેરે ઘણી જ જાતના જલચર પક્ષીઓ આનંદથી એના નિર્મળ જલમાં રમતા હતા તે વેળાએ મહારી આખો આમુથી ભગવલી હોવાને હોવાને લીધે ને સરોવરની શોભા સારી પેઠે જોઇ શક્યો નહિ, આમુની એક ધારા નીકળ્યા પછી બીજી ધાર પડવામા પણ માત્ર આખને જે અવકાશ મળતો હતો, તેટલા વખતમાજ એકવાગ ઉપગ્રથી મે જોયું હતું.

સીતાએ, ચિત્રપટના એક ભાગ ઉપર લક્ષ્મી રાખીને લક્ષ્મણને પ્રજ્ઞુ, વસ! પેલા જે પર્વતની ઉપર દુલોધો શોભી ગહેલા કદબના ઝાડની ડાળીઓ ઉપર નંદમત્ત મયૂરમયરીઓ નૃત કરે છે. અને તેની નીચે મુકાયલા શરીરવાળા આર્યપુત્ર મૃચ્છિન થઇને પડ્યા છે તથા તમે ગેતા ગેતા એમને પડી રહ્યાં છે, એ પર્વતનું નામ શું છે? લક્ષ્મણે કહ્યું, આર્ય! એ પર્વતનું નામ માલ્યવાન છે. વંસાદના દિવસમા એ અતિ રમણીય મ્થાન ધાય છે બુઓ તાજ વંસાદને લીધે એના ગિખર ઉપર કેવી અસાદિક શોભા થઇ રહી છે. આ

જગાએ આર્ય ઘણાજ વિકલચિત્ત થઈ ગયા હતા આ વાત સાંભળવાથી પોતાની પૂર્વ અવસ્થા માલરી આવ્યાથી રામ ઘણાજ વિકલ થઈને બોલ્યા. વત્સ! છાનો રહે, છાનો રહે ! હવે તુ માલ્યવાનનું નામ દેખશ નહિ ! એ સાંભળ્યાથી મહારો જોડસાગર વેગથી ઉછળે છે અને જનકીનો વિરહ ધરી નવો ભાવ ધારણ કરે છે ! આ વેળાએ સીતાને કટાક્ષો ઉપજવાના ચિન્હ દેખાવવા લાગ્યાથી લક્ષ્મણે રામને કહ્યું, આર્ય હવે ચિત્ર જોવાનું પ્રયોજન નથી, આર્યા જનકીને કટાક્ષો આવ્યો છે હમણા એમને વિશ્રામ લેવાની આવશ્યકતા જણાય છે તેથી હું જઈ છું; આપ આગમ ગૃહમાં પધારો.

આટલું કહીને લક્ષ્મણે વિદાયગીરી લીધી તેટલામાં સીતાએ ગમને કહ્યું નાથ ! ચિત્ર જતા જોતા મને એક અલિલાપા ઉત્પન્ન થઈ છે તે આપે પૂર્ણ કરવી પડશે રામે કહ્યું, પ્રિયે ! શી અલિલાપા છે કહો તે પૂર્ણ કરીશ સીતાએ કહ્યું મહારી અલિલાપા એ છે કે, પાછી મુનિ પત્નીઓની સાથે મળીને તપોવનમાં વિહાર કરવો તથા ભાગીરથીના નિર્મળ જલમાં નાહવું સીતાની અલિલાપા સાંભળીને રામે લક્ષ્મણને કહ્યું વત્સ ! હમણા ગુરૂજનોએ આજ્ઞા કરી મોડલી હતી કે જનકીને જે અલિલાપા થાય તે તરત પૂર્ણ કરવી એટલા માટે તપોવનમાં જવાને જરૂરની સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરીને સવારે એની ધારેલી જગાએ મોડલીનું સીતા આથી ઘણીજ ખુશ થઈને બોલી, નાથ ! આપને પણ સાથે આવવું પડશે રામે કહ્યું પ્રિયે ! તેપણ શું નારે કહેવું પડશે ! તારી આજ્ઞા આગળથી ખરીને હું શું એવું પણપણ મુખી રહી ગઈશ ? ત્યાર પછી સીતાએ લક્ષ્મણ તરફ જોઈને કહ્યું, વત્સ ! તમારે પણ અમારી જેટલે આવવું પડશે આજ્ઞા ઉત્તરમાં જેવી આજ્ઞા એમ કહીને જવાને ઉપયાગી તૈયારી કરવા માટે લક્ષ્મણ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

લક્ષ્મણ ગયા ગયા પછી ગમ અને સીતા વિદ્રામ લવનમા ગયા. ત્યા ખુલ્લા દીલથી બ્રહ્મી પ્રકારની વાતચીત કરવા લાગ્યા થોડા વખત પછી સીતાને ઉઘ આવવા માંડી, ત્યારે ગમે તેને કહ્યું, પ્રિયે ! જો થાક જણાતો હોય તો મ્હારા ગળે હાથ નાખીને થોડો કાળ વિદ્રામ કરો. સીતાએ તે પ્રમાણે પોતાનો કામળ હાથ રામને ગળે નાખ્યો તેના સ્પર્શથી નિર્વાચનીય મુખ અનુલવ કરી. રામે કહ્યું પ્રિયે ! ત્હારા હસ્તસ્પર્શથી મ્હારું સર્વાંગીર અમૃતમય થઈ ગયું છે ઈન્દ્રિયો અપર્વ રસાવેશમા મગ્ન થઈ જાય છે, લાન ભૂલી જવાય છે અને આકસ્માત મને નિદ્રા આવે છે, કે મોહ થાય છે તે કંઈ કહી શકતો નથી રામના મુખમાથી નીકળેલા આવા અમૃતસરખાં વચન સાલળીને મીતાએ હૃન્ને ચેહેરે કહ્યું નાથ ! આપ હમેશ મને અનુકૂલ અને કૃપાળુ છો હમણા મેં જે સાલળ્યું છે એના કરતા સ્ત્રીને ખીજો જો સાલળ્યો વિપય હોય ! હવે મ્હારી પ્રાર્થના એટલી છે કે આપ હમેશ મ્હારા પર આવો સ્નેહ તથા કૃપા રાખજો એટલે ઘણું છે

મીતાના નમ્ર મધુર અને મોહક વચન સાલળીને રામે કહ્યું, પ્રિયે ! ત્હારા વાક્ય સાલળ્યાથી મ્હારું શરીર શીતલ થાય છે, કાન અમૃતસન્ધા તસ્લીન થઈ જાય છે, ઈન્દ્રિયો ખુલ્લું મોહિત થાય થાય છે, અને અત કરણ ઉમંગ છે સીતા લલિત થઈને ખેંચી નાથ ! જો વાસ્તેજ સહુ આપને પ્રિયવદ્ જણે છે ગમે તેમ હોય અતે આ (હ.) નિરલાગીણીનું આટલું ખડું સાલળ્યું પ્રગટ થશે એમ સ્વપ્નામા પણ ધાર્યું ન હતું આમ કહીને સીતા સવા માટે ઉત્કટિત થઈ તેથી રામે તેને કહ્યું, પ્રિયે ! અહિં પધારી નથી એટલા માટે આ મ્હારા બાહુ જે આગળા વિવાહ સમપથી. ગમે તો ધન્ધા, ગમે તો વનમા ગમે તો બાંધકામમા, ગમે તો યાવનમા

દરેક પ્રમંગે અને દરેક સ્થળે તને આશ્રય આપવાને સાધનબૂત
ધના આવ્યા છે તેજ હાથ ઉપર આજપણ વિશ્રામ લેા આમ
કહીને રાંમે પોતાના હાથ પહોળા કર્યા, અને મીના તેના ઉપર માથું
મુકીને તરત ઉઘી ગઇ.

શ્રોડીવાર સુધી સ્નેહથી મીનાન મુખારવિદ જોઇને, પ્રીતિ-
પ્રયુક્ત નયનથી રામ સ્વાગત કહેવા લાગ્યા, કેવુ આશ્ચર્ય! જ્યારે
પ્રિયાના મુખરૂપી ચદ્ર જોગિષ્ઠુ ત્યારેજ મ્હાડ' ચિત્ત ચક્રારના જેવું
મને છે અને અન્તરાત્મા અનિર્વાચનીય આનંદ રસમા નિમગ્ન
ધાય છે! દુકામાં એ મ્હારા ધરની લક્ષ્મી સ્વરૂપ છે, મ્હારી આંખને
હડા અને હિતકાગી અજન તુલ્ય છે, અને એનો અપશ' ચદ્રન
રસના અભિષેક જેવો છે, મ્હારા ગળે વળગેલા એના હાથ શીતલ
લીસા મોતીની માળાનુ કામ સારે છે કેવી અજાયબી! પ્રિયા સર્વ
વાતે અલૌકિક અને પ્રતિષદ છે રામ મનમાંને મનમા આમ વિચારમા
મગ્ન હતા, એટલામા સીતા સ્વપ્ન જોઇને શિંષ્રમા કહેવા લાગી
હા નાથ! કયા ગયા!

સીતાના સ્વપ્ન ભાપિત શબ્દ સાલણીને રામસ્વગત કહેવા
લાગ્યા, કેવો અમતકાર! ચિત્ર જ્ઞેયાર્થી પ્રિયાના અતઃકરણમા
આગળ થઇ ગયેલો વિગ્હ ભાવનાનો ભાવ ઉપજ્યો હતો, તેજ
સ્વપ્નામા આવીને તેને દુખી કરે છે પછી સીતાના શરીર ઉપર
હાથ ફેરવતાં ફેરવતા રામ પ્રેમથી રોમાચિત થઇને કહેવા લાગ્યા,
અહા! અકૃત્રિમ પ્રેમ કેવો પરમ પદાર્થ છે! ગમે તો સુખ હોય
દુખ હોય, ગમે તો સંપત્તિ હોય, કે વિપત્તિ હોય, ગમે તો જીવનની
હોય અથવા વૃદ્ધાવસ્થા હોય, તોપણ અત્ય પ્રેમ સર્વ અવસ્થામા
એક સરખો અને વગર બદલાય એવો છે એવા પ્રેમમુખના અધિ-
વારી થવુ એ કંઈ થોડા સૌભાગ્યની વાત ન કહેવાય; પરતુ જેનો

વિષય એ છે કે, આવો પ્રેમ જગતમા ઘણોજ વિરલ તથા દુર્લભ હોય છે. જે તે એટલો વિરલ તથા દુર્લભ ન હોત તો સસારમા સુખની હદ રહેત નહિ.

ગમના ઉપર પ્રમાણે સ્વગત બોલવાની સમાપ્તિ થતાં, વાક્ય સમાપ્ત નહિ થતા દ્વારપાળ સાથે આવી હાથ જોડીને બોલ્યાં કૃપાળુ, મહારાજ ! દુર્મુખ દરવાજા ઉપર ઉભો છે એને વિશે મહારાજની શી આજ્ઞા થાય છે ? દુર્મુખ એ રામના અત પુરનો ઘણોજ વિશ્વાસુ નોકર હતો. પોતાના રાજવહિવટ વિશે પ્રબળ બલિ-પ્રાય કેવો છે તે યુક્તિથી જાણી લાવીને પોતાને જણાવવા માટે રામે તેને મુકરર કર્યો હતો તેથી તે દરરોજ છુપી રીતે એ વિષયનો શોધ કરતો હતો, અને જે દિવસે જે જાણતો તે રામને જણાવતો હતો. હમણાં તેને આવેશો જાણીને રામે દ્વારપાળને કહ્યું, જલદીથી તેને મારી પાસે આવવાને કહે દ્વારપાળે આજ્ઞા જાહેર કર્યાથી દુર્મુખે આવીને રામને પ્રણામ કર્યા, અને હાથ જોડીને સામે ઉભો રહ્યો. રામે તેની તરફ નજર કરીને પૂછ્યું, કેમ દુર્મુખ ! આજે શું જાણ્યું છે ? દુર્મુખે કહ્યું, મહારાજ ! સર્વ પ્રજા કહે છે કે અમે રામરાજ્યમા પરમ સુખથી રહીએ છિયે,

આ વાત સાંભળીને રામે કહ્યું, તું દરરોજ પ્રસંસાની જગત આપે છે, જે કોઈએ કંઈ દોષ કહ્યો હોય તો કહે, કે જોઈથી તેને દૂર કરવાનો ઉદ્ધાય કરવામા આવે મેં સ્તુતિ સાંભળવા માટે તને નીમ્યો નથી. દુર્મુખ દરરોજ સ્તુતિ સાંભળતો હતો, તેથી જે સાંભળતો હતો તે અકપટથી ગમની પાસે કહેતો હતો. આજે તેણે મીના સંબંધી દોષ સાંભળ્યો હતો પણ એ અપ્રિય, ખખર કહેવી અનુચિત જાણીને તેણે છુપાવી રાખી હતી. પરંતુ રામના ઉપર પ્રમાણે કહેવાથી તે ચકિત તથા ગાભરો થઈને જરાવાર સુધી

વચનથી વિલાપ અને પરિનાપ કરવા સાચા અરેજે-ન કૃત્રી ખરાબીની વાત સાંભળી એના કરતા મહારી-છાતીમા જવળનો ધા ધયો હોત તો હીક થાત ! શા માટે હજી સુધી હું જીવતો રહ્યા છું ખરેખર હું ધણેજ અભાગિયો છું, જો એમ ના હોત તો શા વાસ્તે આવેલો મન્યાધિકાર છોડીને મહારે વનવાસ જવું પડે ! શા માટે દુરાચારી દશાનન (રાવણ) પંચવટીમા આવીને મહારી પ્રાણપ્રિયા જ્ઞાનકીર્તિ હરણ કરીને નિર્મલ રઘુકુળને અપવાદનું કલક લગાડે ! તે અપવાદ અદ્ભૂત ઉપાયથી દૂર કર્યા પછી શા માટે પાછો ચર્ચાતો રહે ! સર્વ પ્રકારે મહારો જન્મ અને મહારું જીવતર દુઃખ ભોગવવા માટેજ નિર્માણ થયેલા છે ! હવે હું શું કરું ! ! કંઈ પણ સમજી શકાતું નથી ! આ લોકોપવાદ ધણેજ ફેલાયલો છે તે અપવાદ નિર્મળ છે એમ જાણીને તુચ્છ ગણવે કે નિરપરાધી જ્ઞાનકીનો પરિત્યાગ કરીને એ અપવાદથી ઉત્પન્ન થયલું કલક ટાળવું, એ એમાંથી શું કરવું ! તેનો કંઈપણ નિર્ણય હું કરી શકતો નથી આનું ધર્મ સંકટ કોઈને પડ્યું નહિ હોય ! !

આવી રીતનો ખેદ કરીને, રામ થોડીવાર સુધી નીચું માથું રાખીને ચુપ બેઠા, ત્યાર પછી નિશ્વાસ છોદીને ધાયુ કે હવે એ વિષયમાં કર્તાવ્યકર્તવ્યને નિર્ણય કરવાની જરૂર નથી જ્યારે મેં રાજકારનાર લીધોછે ત્યારે સર્વ ઉપાયથી લોકોને ખુશ રાખવા એ મહારું કર્તવ્યકર્મ છે અને એ મહારો સર્વથી શ્રેષ્ઠ ગમ્ છે, માટે જ્ઞાનકીનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. હું વિધાતા તારા મનમા આવુંજ ધારેલું હતું ! આમ કહીને રામ મર્છિત થઈને જમીન ઉપર પડી ગયા.

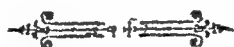
થોડી વારે સાવચેત થયાં ત્યારે રામ બણા દયાળુ સ્વરથી કહેવા સાચા, જો હમણાં હું સચેતન થાત નહિ તો મહારે સર્વ

પ્રકારે મારૂં હતું મહારે નિરપરાધી જનકીનો પરિત્યાગ કરીને પાપના
 કીચકમાં ક્ષિપ્ત થયું ના ન્ખડન. થોડા દિવસ ઉપર અષ્ટાવક્રની આગળ
 મેં પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે, લોકરજનને માટે જનકીનો પણ પરિત્યાગ
 કરવો પડે તો પણ ને કરવાને હું સુકીશ નહિ આમ નિષ્પજવાનું
 હશે તેથીજ શું મહારા મુખમાંથી આવી લયાનક પ્રતિજ્ઞાનાનાં વાક્ય
 નિકળ્યાં હતાં હા ! પ્રિયે જનક ! હા પ્રિયવાધિનિ ! રામમયજીવિતે !
 હા અરણ્યવાસ સહચારિ ! અંતે તારી આવી અવરથા થશે એમ
 સ્વયંનામાં પણ નહોતું જાણ્યું ! તું એવા દુરાચારીના, એવા નરાધમન,
 એવા હતભાગ્યના હાથમા પડી છે કે થોડા કાળને માટે પણ તારા
 ભાગ્યમાં મુખ ભોગવવું લખ્યું નથી ! તે ચંદનનું વૃક્ષ જાણીને ઝેરી
 ઝાડનો આશ્રય પકડ્યો છે ! મેં પરમ પવિત્ર રાજવંશમા જન્મ લીધો
 છે ખરો પરંતુ મહાગ આચરણ ચડાળના કન્ટાં પણ હજાર ગણા
 અંધમ છે, નહિતો વિના અપરાધે તારો ત્યાગ કરવાને કેમ તૈયાર
 થાઉં ! કાય હાલ જો આ પળે મહારો પ્રાણ દેહમાંથી નીકળી જાય તો
 છૂટું ! હવે જીવવું શા કામનું છે ! ખરેખર મહારૂં જીવવું નિષ્પ્રયોજન
 છે ! બધું જગત્ મને શન્ય તથા અરણ્ય સરખું જણાય છે !

આમ કહેતા કહેતા વણાંજ વ્યાકુલ હૃદય તથા ધુજના શરીર-
 વાળા થઇને રામ થોડા વખત સુધી જાનામાના બેશી રહ્યા ત્યાર
 પછી લાખો નિશાસો મૂકીને બોલ્યા, હાય ! આ શું થયું ! ! એમ
 કહીને કાશલ્યા વગેરેને ઉદ્દેશીને બેઠી કહેવા લાગ્યા. હા માતા !
 હા તાત જનક ! હા દેવિ વંચુધરે ! હા ભગવતિ અર્ધવંતિ ! હા
 કુલગુરો વસિષ્ઠ ! હા ભગવાન વિશ્વામિત્ર ! હા પ્રિયજીવે બિભીષણ !
 હા પરરોપકારી સખા સુમીવ ! હા વત્સ હનુમાન ! તમે બધા ક્યાં
 ગયા છો ! તમે કંઈપણ જાણતા નથી ! અહિ દુરાત્મા રામ તમારૂં
 ખરાબ કરવાને તૈયાર થયો છે અથવા હવે હું તેવા મહાત્માઓના

નામ લેવાને અધીકારી નથી મહાગ જેવા મહાપાતકીએ નામ લીધાથી નિસદેહ તેઓને પાપ સ્પર્શ કરશે હું જ્યારે સરસ હૃદયની પવિત્ર પવિત્રતા સ્ત્રીને નિરપરાધી જાણ્યા છતાં વગર હરકતે તેને પરિત્યાગ કરવાને નૈયાર થયો છું, ત્યારે મહારા કરતાં મહાપાતકી પીળે કાણ હોય ! હા રામમયજીવિતા સીતા ! જાપાણમય કઠોર હૃદયના રામથી અંતે ત્હારી આવી દુર્ગતિ નીપજશે તે તું સ્વમામા પણ જાણતી નહિ હોઈ ! નિમંદેહ રામનું હૃદય વજ્રલેપવાળું છે, નહિ તો કેમ હજી મુખી ફાટી જાય નહીં અથવા વિધાનાએ જાણી જોઈને મહારાં હૃદય આવું કઠોર બનાવ્યું છે નહિ તો વગર હરકતે આવું કૂરકૂમ કેમ કરી શકે ?

આમ કહેતા કહેતા રામ આમ જુરતી આખે વિશ્રામભવનમા જઈને ત્યાં સૂતેલી સીતાની સામે ઉભા રહ્યા, અને હાથ જોડીને તેને સંજોગવન કરીને કહ્યું, પ્રિયે ! હવેલાગ્ય રામ આ જન્મને માટે ત્હારી પામેથી વિદાયગીરી લેજે ! આમ કહીને આનિવાર્ય શોકા-મિથી બળતા હૃદયે તે ઓરડામાંથી બહાર નીકળ્યા અને ભાઈઓની-જોડે સલાહ કરીને ધારેલી ધારણા (સીતાનો પરિત્યાગ કરવાની) પાઠ પાડવા માટે વિચારભવનની તરફ ચાલ્યા.

પ્રકરણ ૯ મું.

વિચાર અને ત્યાગ.

રામ મંત્રભવનમા જઈને રાજ્યાસન ઉપર બેઠા, અને પામે ઉભેલા નોકરોને ભરત, લક્ષ્મણ અને શત્રુઘ્નને તેડવા માટે મોકલ્યા ' સાંઝે આંધ' અને જનકતનયા (સીતા) એકઠાં થઈને કાળ ગાળતા હતા અને અત્યારે મંત્રભવનમા જઈને અકસ્માત્ અમને શા માટે તેડાવ્યા હજે ' એ વિચારતો કંઈ નિર્ણય કરી નહિ શક્યાથી

અરત ગોઠે ઘણા સંદેશ મા પડી વ્યાકુલ હૃદયના થઈ ગયા. તદા મનમા ને મનમા નાના પ્રકારના વિનંદ કરતા કરતા જલ્દીથી મંત્રલવનમા આવી પહોંચ્યા; ત્યા આવીને જુએછે તો નમ વમનુ ઉપર હાથ મૂકીને એટલા બેઠાછે, ઘડીએ ઘડીએ નિસામો મૂકેછે અને નેમની આખોમાથી અખડ આમુની ધાગ વેહેછે ભાઈની આ દશા જોઈને ભાઈઓ ઘણાજ શોકાતુર થયા. અ તે શા કારણથી તેમની આવી અવસ્થા થઈ હશે તે કોઈ રીતે નહિ સમજ્યાથી બેભાન જેવા થઈને પ્રતળાની પેઠે સામે ઉભા રહ્યા અતિ ભયાનક દાનિનો બનાવ મન્યો હશે એવું ધારી તે ત્રણ જણુમાથી કોનએ પણ દષ્ટ કહેવાની હિંમત કરી નહી તેઓએ ધાર્યું કે અચિત્ત કાઈ ભાવે આજન આવી હશે અ તે રામની દીડમદ દશા જોઈને તેઓ ઘણાજ દુઃખી થઈને રોવા લાગ્યા

થોડો વખત વીલ્યા પછી રામે ઉજળતા શોકનો વેગ સમાપ્ત અને આંખમાના આસુ લુછીને સ્નેહપૂર્વક ભાઈઓને બેસવાની આજ્ઞા કરી તેઓ આસન ઉપર બેઠા અને બેઠ થતી આને રામચંદ્રનું બહુજ ઝાખુ થયેલું મુખ જોવા લાગ્યા પાછાં રામચંદ્રની આંખમાથી જોરજોરે આસુ વહેવા લાગ્યા, તે જોઈને તેઓ પણ ઘણાજ શોકાતુર થઈને મહુ રોવા લાગ્યા આમ છાનામાના બેશી રહેલું થોડ્ય નથી એમ ધારીને પછી થોડીવારે લક્ષ્મણે વિનય વચનથી રામચંદ્રને પૂછ્યું, આર્ય, આપની આવી અવસ્થા જોઈને અમે બહુ ગિન્ન થયા છીએ અમને લાગેછે અવસ્ય કંઈપણ ભારે દાનિ થઈ હશે, ઉડું પાણી કદીપણ અદ્ય કાગળથી લાવતું નથી; સામાન્ય વાયુના વેગથી હિમાચલ કંદાપિ વિચલિત થઈ શકતો નથી, એટલા માટે શા કારણથી આપ આવી રીતે અક્રમોસમા બેઠેલ છ, તે વિનંતાથી અમને કહી અમાગ પ્રાણુની રક્ષા કરો આર્ય

સુખારવિદે સાન કાળના કમળ કળ્પના મણુ ઝાંખુ અને પ્રમાત સમયના ચળના કરતાં પણ વધારે નિમ્તેજ જોનામા આવે છે આનું કારણ શું છે તે જલદીથી અમને કહો, વિજય લગાડ્યો નહિ, અમારો હૃદય ભેદાય છે !

લક્ષ્મણે આ રીતે ઘણાજ આગ્રહથી પૂછ્યું ત્યારે રામચંદ્ર જવ ઠેકાણે રાખીને ઘણાજ ગોઠાતુર સ્વરથી કહેવા લાગ્યા. વત્સ ભરત ! લક્ષ્મણ ! વત્સ શત્રુધન ! તમે મહાર જવન છો. તમે મહારા સર્વ પ્રકારનું ધન છો, તમારે માટેજ હું રાજવહિવટનો આટલો ભારે કલેશ સહન કરું છું, હિત કંવું અથવા અહિત નિવારણ કરવું એમાં તમેજ મહારા સર્વથી મોટા મદદગાર છો. હું મોટી મુશ્કેલીમા પડ્યો છું અને તે વિપત્તીથી છુટવા માટે તમને કવખતે ઓજાવ્યા છે તેમજ અનિષ્ટ નિવારણના પ્રકત ઉપાય છો મેં ઘણો વિચાર કર્યો ત્યારે અતે જે ઉપાય કરવો સર્વ પ્રકારે યોગ્ય જણાયો છે તે તમને કહું છું, એ સ્થિતિ ચિત્તથી સાલળો સર્વ હકીકતનું વિસ્તારપૂર્વક વૃત્તાન્ત કહીને પછી તેનો ઉપાય વિષય કર્ણીશ ત્યારે મહારા મનની અકળામણુ કંઈક ઓછી થશે

આટલું કહીને, રામ ચુપ થઈને પાછા પ્રવેશ વેગથી રેવા લાગ્યા, ત્રણે ભાઈઓ આવો દેખાવ જોઈને આગળના કરતા વધારે વિચાર કરવા લાગ્યા કે, આર્યની ચેષ્ટા જોતાં જણાય છે કે અવશ્ય અતિ ભયકર અનર્થ થયો હશે; કાણ જાણે શી વાત કરતા એ અચકાય છે ! પરંતુ ઘણા ઘણા વિચાર કરતા એ કંઈ પણ નકડી નહિ થઈ શક્યાથી કારણ જાણવા માટે ઘણા ઉત્સુક થઈને તેઓ ઘણાજ વ્યાકુલ ચિત્તથી મોટા ભાઈના મોઢા સામું જોવા લાગ્યા.

થોડો વખત સુધી ચુપ રહ્યા પછી ધીરે રહીને ગમ ઓળ્યા, ભાઈઓ ! સાલળો, ઇક્ષ્વાકુ વંશના મહા પ્રતાપી મહારાજ આપણા

કુરંગે તેમની ગજનીતિ અને વ્યવહારની વિરૂદ્ધ કદમ પાલુ ચર્ચા
 વિના અસાધિક કર્મ ક્રિયાર્થી પ્રજાપાલન કરી આપણા પદમ પવિત્ર
 રાજવંશને ત્રિલોકમા પ્રખ્યાત કરી ગયાછે મારા જેવો હુતબ વ્ય
 કોઈ ધર્મો નથી મે જન્મ લખતે આ મદા પવિત્ર અને ત્રિલોકવિખ્યાત
 વસતે આ રજકના ક્રિયકમા સિમ ક્યોછે વીગ લક્ષમણુ ! તામચી
 જોમાનું કાદ અજ્ઞાપ્યું નથી જ્યારે આપણુ તણુ જણા પચવરીમા
 મંડના હતા ત્યારે આપણી ગેરહાજરીમા દુષ્ટ રાવણુ અગજેરીથી
 સીતાને હણુ કરી લઈ ગયો હતો તે વખતથી મુશીવની મદદથી
 એ દુરાચારી ગવણુને યોગ્ય સગ્ન આપીને આપણે તે સતીને પાછી
 લાવ્યા . ૧ મુધી તે જોધી એ દુષ્ટના તાળામા ઘણો કાળ ગવી હતી.
 એ પ્રમાણે મણાક દહાડા પાન્કે ઘેર રહેલી સીતાને પ્રણુ કરીને ઘેર
 આણીછે, તેથી પ્રજા અસતોષ દેખાડેછે અને અપજશ જોમે છે
 એ માટે મેં પ્રતિજ્ઞા લીધી છે કે જનનીતો પતિયાગ કરીને સર્વ
 પ્રકારે પ્રજાને ખુશી ગળવી એ ગજનો પરમ ધર્મ છે તે જન હુ
 પાળી શકું નહિ તો આયું અનાયના જેવું વ્રથા ઉત્તન ધણુ
 કરવાનું ઇજા મું તે મ્હે ! હવે તમે ખુદસી રીતે સમનિ અપા
 નો હુ હમાણા આવી પહેલા કદમથી છુટુ

ગમનુ આયું કહેવુ સાલગીતે ભાઈજો ધણાજ ખેડ કરવા
 લાગ્યા, અને ભયથી તથા મહેનતથી થોડી વાર મુધી નીચુ માયું
 કરીને મુગા મલા, છેલ્લીવારે લક્ષમણે અને દુગિત અરાજે જનન-
 નાંક દુધુ આપી ! આપની આજા અમે કરીપણુ ઉરફ વન દેખા
 નથી, પરનુ આજની આપની પ્રતિજ્ઞા સાલગીતે અમારા કાણુ
 જવાની નેપારી કહે છે. અમે આપની પામે આવી અનુજ નાન
 સામગીયુ એવુ મુદ્દે અમારા અત કરણુમા આવ્યુ તહાણુ, ગમે
 તમ હો ! આ ભયથી મ્હારે આપને કદમ કહેવુ છે ને ને અપ
 નાંક પાપો ને નિવેદન કહે.

લક્ષ્મણના આવા વિનયવાળા અને દુ ગભરેલા વાન્ય સાંભ-
 વાને ગમે કહ્યું, વત્સ ! જે કહેવાની હચ્છા હોય તે ખુશીથી કહે-
 ત્યાં લક્ષ્મણે કહ્યું 'આર્થ ! જનની, એ કહી રાવણને ઘેર ગેહતી હતી
 તે ગર્થ છે, અને રાવણ પણ ઘણાજ દુષ્ટ હતો. તેમા પણ કદ સદેહ
 નથી, પરંતુ દુરાગારીને યથાયોગ્ય શિક્ષા કર્યા પછી આર્યાને આપની
 સામે આણવામા આવી. ત્યાં આપ લોકપવાદના ભયથી, પ્રથમ તેન
 ગ્રહણ કરવાને અચકાયા હતા પણ પછી અઝાકીન પરીક્ષાથી તે
 પવીત્ર જણાઈ ત્યારે તેનું ગ્રહણ કર્યું હતું અને ધર્મા આણી હતી.
 તે પરીક્ષા સઘળાઓની સામે કરવામા આવી હતી આપને જ ને.
 આપણી સવળી સેના તથા સેનાપતિઓ અને બધા દેવદેવર્ષિઓ
 અને મહર્ષિઓ જનકીએ પરીક્ષા આપી તે વેળાએ ત્યા હાજર
 થયા હતા મૈ માણસોએ અનુભવ આપવાથી આર્યાને ઘણું પવિત્ર
 સમજીને આપે તેના અંગીકાર કર્યો હતો માટે પાંડવના ધરમા
 રહેવાના અપવાદથી હવે તેને દુષિત કરવાની સંભાવના નથી
 એટલા માટે આપે શા કાગ્યથી હમણા આવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે
 તે હું સમજી શકતો નથી મિત્ર્યા લોકપવાદથી આપના નેત્રા મહા-
 ન્માએ ડગવું ના જોઈએ સામાન્ય મનુષ્યની શુદ્ધિ અને કલ્પના
 એવિ સામાન્ય હોયજે, મનમા જે ઉદ્દય થાયછ. તેજ તેઓ બદ
 અને જે સાલજે છે તે સભવ છે કે અસભવ છે તેનો વિચાર
 નહિ કરતા, તે ખરૂં છે એમ માની લેજે તેમની વાતપર વિશ્વાસ
 રાખ્યાથી સસાગ્ર્યવદાર આવી શકતો નથી આર્યા સપૂર્ણ રીત
 પવિત્ર છે, તે વિશે હું જે જાણું છું તે ઉપરથી કહું છું કે આપન.
 અન્ત કરણમા કંઈપણ સંશય નથી, અને અઝાકીન આપીને તે
 પેતાની પવિત્રતા મિદ કરી હતી, તેમાં કાદના અત કરણમા લગ
 માત્ર પણ સંશય નહી શકતો નથી આવી પવિત્ર આપનાં પરિ-
 ત્યાગ કર્યાથી લોકો આપણને જણાજ નાકાયક ગણશે અને ધર્મની
 રીતે જોતા અપણે પાપનાં કાગરમાં ક્ષિપ્ત થવું પડે એટલા માટે

આપે સર્વ વિષયનો પુણ્ત વિચાર કરીને કામ કરવા માડવું અમે આપની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તનારા છીએ. માટે આપ જે આજ્ઞા કરશો તે નિઃસંદેહ ચિત્તથી માથે ચટાવીશું.

આટલું કહીને લક્ષ્મણ જાનો રહ્યો. રામ થોડીવાર અબોલા રહ્યા પછી ધીરજ રાખીને ગોલ્યા, વત્સાં મીતા ધણીજ પવીત્ર છે, તે સંયધમા મને કંઈ પણ સદેહ નથી સામાન્ય માણસો વિશેષ વિચાર કરતા નથી જે સાલજે છે અથવા જે તેઓના મનમા ઉદ્વેગ થાય છે તેના ઉપર વિશ્વાસ મૂકે છે અને તેની ચર્ચા કરે છે, તે હું સારી પેઠે જાણું છું. પરંતુ આ સંયધમા પ્રજ્ઞનો કંઈ દોષ જોતો નથી: આપણી અજ્ઞાનતાથી તથા ભૂલથીજ આવી ખગળી નીપજે છે જે આપણે અયોધ્યામા આવીને પ્રજ્ઞની સામે જનકીની પરીક્ષા કરી હોત તો તેઓના અંત કરણનો સર્વ સંશય જતો રહેત સીતાએ અઘૌઠિક પરીક્ષામા ઉતરીને પોતાની પવિત્રતા દેખાડી આપીછે ખરી, પરંતુ તે પરીક્ષા ઉપર પ્રજ્ઞનો ખરેખરો વિશ્વાસ એસતો નથી ધણકા પરીક્ષા કેમ થઈ હતી તે પણ જાણના નથી તેથી સીતાના ચરીત્ર સંયધમા તેઓનો સંશય દૂર થયા નથી એવું જણાયછે વિશેષ કરીને રાવણનું ચરીત્ર, અને ઘણો વખત મુઠ્ઠી એકલી સાતા રાવણના ઘરમા રહી હતી એ જે વિષયનો વિચાર કર્યાથી સીતાના ચરિત્ર સંયધમા તેમને સદેહ ઉપજવો એ કંઈ આશ્ચર્યકારક જણાતું નથી એટલા માટે, હું પ્રજ્ઞને કોઈ રીતે દોષવાનું ગણતો નથી મહારાજ નશીબે આવી ગયુંય થઈછે જે રાજ્યભાર નહિ લીધો હોત અને ધર્મને સાક્ષી કરીને પ્રજ્ઞને ખુશ ગણવાની પ્રતિજ્ઞા ના કરી હોત તો આવા વગર પાયાના લોકાપવાદને તુરંત કરીને આનંદથી સસારવ્યવહાર ચલાવત જે હું પ્રજ્ઞજન કરી શકું નહિ તો આ જીવન ધારણ

કરવાનું જણ શુ ? જુઓ. પ્રજાએ સીતાને અસતી તરીકે સિદ્ધાત કરી છે, તેઓના અત કરણમાંથી તે સિદ્ધાત કાઢી નાખવાનો કામ રીતે સંભવ જણાતો નથી તેથી સીતાને ધરમા રાખ્યાથી તેઓ આપણને સોખતીઓ તરીકે ધિક્કારશે એમ આખી ઉમ્મર મુધી ધિક્કારને પાત્ર થવા કરતાં પ્રાણત્યાગ કરવો સારો છે હું પ્રાણને ખુશ કરવા માટે પ્રાણત્યાગમાં પાછી પાતી કરનાર નથી તમે મારા પ્રાણથી પણ પ્યારા છો, પરંતુ જો આપને માટે (પ્રજા-રજન સાડ) મારે તમને છોડવા પડે તો તેથી હું ખેદ કરનાર નથી, પ્રજાની નિન્દાથી સીતાનો ત્યાગ કરવો એ કંઈ મુશ્કેલ કામ નથી એટલા માટે તમે ગમે એટલું કહેશો તથા ગમે એટલું અન્યાય ભરેલું કામ ગણશો તો પણ હું સીતાનો પરિત્યાગ કરીને કુળનું કલ્લક દુર કરીશ એવો મેં નિશ્ચય કર્યો છે જો તમને મારા ઉપર કંઈ દયા તથા સ્નેહ હોય તો આ સંબંધમાં હવે બીજી કંઈ તકરાર કરશો નહિ. બની શકશે તો સીતાનો ત્યાગ કરીશ નહિ તો મારો પ્રાણ ત્યાગ કરીશ, એ બેમાંથી એક તો ખચીત હું કરી શકીશ.

આટલું કહીને ભારે નિસાસો નાખી કેટલીક વાર મુધી આમુ ભરેલી આખથી માથું નીચું કરીને રામ ચુપ બેઠા; ત્યાગ પછી લક્ષ્મણને કહ્યું, વત્સ ! અત કરણમાંથી સંઘળો શોક દુર કરીને મારી આજ્ઞા પાળ, આજ સીતાએ તપોવન જોવાની અભીલાષા જણાવી છે, માટે તે દેશમાં તું તેને લઈને મહર્ષિ વાલ્મીકિના આશ્રમમાં જાડી આવ તો તેથી હું ઘણોજ ખુશી થઈશ આ વિષયમાંનું કંઈ ના હા કહીશ, તો હું ઘણોજ અસતુષ્ટ થઈશ તું કદી પણ મારી આજ્ઞા લોપતો નથી, એટલા માટે વત્સ ! કાલે સ્વાગે મારી આજ્ઞા પ્રમાણે કાર્ય કરજે, કામ રીતે તેમાં દર

પડવો ન જોઈએ, અને મારું આટલું કહેવું યાદ રાખજો કે જનકીને મેં પરિત્યાગ કર્યો છે તે વાત ભાગીરથી નુકી તે નહિ જાણવા પામે ભાગીરથીની પેલે પાર કેવળ જાણવા પામે. તું અદુઃખ દયાળુ છે એ વારતે તને સાવચેત કરે છે.

આટલું બોલીને રામચંદ્ર નીચું માથું ઘાલીને રોવા લાગ્યા. અને ભરતપ્રિય વ્રજુ ભાઈઓએ પણ જનકીને પરિત્યાગ કરવાના વિષયમા રામચંદ્રને દુઃખ પ્રતિજ્ઞાવાળા જોઈને તકરાર કરવી મુઠી ફાટી. મુગા મુગા ગડગડા માડ્યું. થોડીવાર પછી ગમે સહિતે પોત પોતાને મુઠામે જવાને કહ્યું તેથી તેઓ ત્યાથી ગયા પછી રામ પણ પોતાના વિશ્રામભવનમા ગયા ચારે ભાઈઓએ આખી રાત અગ્રુબધી ગાળી

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સીતાની શકા અને જંગલમાં પરિત્યાગ.

ખીજે દહાડે સવાર થતાજ વ્રદમણે સુમત્રને બોલાવીને કહ્યું, સાચે ! વગર દીલે રથ તૈયાર કરી લાવ, આર્યો જનકી તપોવન જોવા જનારાં છે સુમત્રને દુકમ મળતાજ તે રથ તૈયાર કરવા માટે ગયો ત્યાં પછી લક્ષ્મણ જનકીના રહેવાના મહેલમા જઈને જુએ છે તો તે તપોવનમા જવાની સર્વ ગોઠવણ કરી તદ્દયાર થઈને ચંદની વાટ જોતી બેઠી છે લક્ષ્મણે તેની પામે જઈને આર્ય ! અભિવંદન કરે છે એમ બોલીને પ્રણામ કર્યા એટલે સીતાએ ક્યું. વત્સ ! ચિરંજીવી અને સદા સુખી રહો એમ કહીને અદ્વૈતમ સ્નેહથી આંસીવાંદ દીધો લક્ષ્મણે કહ્યું, આર્ય ! રથ તદ્દયાર કરવાને સુમત્રને કહ્યું છે તેથી તેને અવવાને દુવે વધારે વાગતથી ચીતા એ સાબળીને ખુશી થઈને પ્રદુલ્લ વંદનથી કહેવા લાગી,

વત્સ ! આજે પ્રભાતમા તપોવન જોવા જઈશ તો આનંદમા હું રાત્રે ખરાબર ઉઘી નથી; સઘળી ગોઠવણ કરીને, તૈયાર થઈને હું ક્યારની જોડી છું હવે રથ આવે એટલે તેમાં જોડીને જઈએ. મેં ધાર્યું હતું કે, આર્યપુત્ર આવી વખતે મને તપોવન જવાને રોકશે, પરંતુ તેમણે તેમ નહિ કરતાં પ્રસન્ન મનથી જવાની આજ્ઞા આપી તેથી મને એટલો બધો આનંદ થયો છે કે તેનું વર્ણન મારાથી થઈ શકતું નથી હું પેલે જન્મે ઘણી તપશ્ચર્યાના બળથી આવો અનુક્રમ પામી મેળવવા પામી છું, આર્યપુત્રના જેવો અનુક્રમ પાતિ કદાપિ બીજા કોઈના નશીબમા થયા નહિ હશે એવું મને ભામે છે આર્યપુત્રનો સ્નેહ, દયા અને મમતાનું સ્મરણ થવાથી મને મહારા નશીબનો ગર્વ થાય છે, હું દેવતાઓની આગળ મન ડર્મ અને વચનથી નિરન્તર એવી પ્રાર્થના કરું છું કે, જો ફરી મહારો નારી જન્મે થય તો આર્યપુત્રનેજ પતિ મેળવજો આમ વાત કરતા સીતા પ્રીતિપ્રકુલ નયનથી કહેવા લાગી વત્સ ! વનવાસ કાળે મુનિપત્નીઓ જોડે મહારી ઘણી પ્રીતિ થઈ હતી તેઓને આપત્રા સાડ આ સઘળા શોભાયમાન વસ્ત્ર અને ઘણા કીમતી અલકાર લીધા છે

આટલું કહીને મીતા તે સર્વ વસ્ત્ર અને અલકાર લક્ષ્મણને દેખાડવા લાગી એટલામા પ્રતિહારીએ આવીને ખબર કરી કે મુમંત્ર રથ જોડી દરવાજા ઉપર આવ્યો છે સીતા તપોવન જવા માટે એટલી બધી આતુર થઈ હતી કે પ્રીતિહારની વાત સાંભળતાજ ઘણી જલદીથી બધી સામગ્રી એકઠી કરીને તે લક્ષ્મણની સાથે રથમા જઈ જોડી, થોડી વારમાં રથ અયોધ્યામાંથી નીકળીને જંગલમા પેહો નયનને અને મનને પ્રીતિ પમાડનાર પ્રદેશ જોઈને સીતા આનંદિત થઈને કહેવા લાગી, વત્સ ! લક્ષ્મણ

હું જે મનોહર પ્રદેશ જંગલો છું એ દેવળ આર્યપુત્ર કૃપાનું દળ છે તેનણે પ્રસન્ન મનથી જવાની રજા નહિ આપી હોત તો અ. આનંદ મને મળત નહિ જેમ મેં આહવાદિત થઈને પ્રાર્થના કરી હતી તેમ તેઓએ પણ જવાની અનુકૂળતા દેખાડી હતી લક્ષ્મણ મુગ્ધ સ્વભાવ સીતાનું આવું હર્ષનું કારણ જોઈને અને છેલ્લી વારે ગમચ દે કેવી રીતે અનુકૂળતા દેખાડી હતી તેનો મનમન મનમા વિચાર કરીને ચિંતાતુર થયો. પણ અતિ કષ્ટથી ઉઠવાના શોકનો વેગ રોક્યો, અને અનેક યત્નથી પોતાનો ભાવ છુપાવીને સીતાની પેઠે તે પણ ઉપરથી હર્ષ દેખાડવા લાગ્યો.

આવી રીતે કંઈક દૂર ગયા પછી સીતા એકદમ શોકાતુર સ્વરે લક્ષ્મણને કહેવા લાગી, વન્સ ! આટલી વાર મુઠ્ઠી હું આનંદથી કાળ ગાળતી હતી પરંતુ એકાએક મ્હારો ભાવ બદલા ગયો, મ્હારી જમણી આંખ કંઈક છે આણુ શરીર ધ્રુજવા માંડે છે અત કંઈક બહુ બાકુલ થાય છે અને પૃથ્વીને અન્યમય લેઉં છું ! અકસ્માત આનંદ અંતર ચિત્તવૃત્તિ તથા અમુખ યત્નનું કારણ શું હશે તે હું સમજી શકતી નથી ! કાણ જાણે આર્યપુત્રને શું ને શું થતું હશે ? દમ્ય તેમને કંઈ અશુભ બનાવતો બંધો નહિ હોય ? અથવા લજવાન ઋષયશૃંગના આશ્રમમાર્થી કંઈ માફ બળતો નહિ આવી હોય ? ત્યાં ગુરૂજન કેવી રીતે હશે તેમાનું કંઈ પણ જાણતી નથી જમે તે હોય પરંતુ કોઈ પણ માફ બનાવ બંધો છે તેમા સંદેહ જાણતો નથી નહિ તો આવા આનંદની વેળાએ કેમ આવું ચિત્ત ચાલે તથા અસુખનો સંશ્ચાર થાય ? વન્સ ! શા માટે આમ થતું હશે તે કહો મ્હારા જીવમા શું શું ચાલે છે હવે મને તપોવન જોવાની અભિલાષા નથી, મ્હાડ મન હવે પ્રયોધ્યામા જવા દે-દે છે વાડું હું તમને પુછું છું કે આર્ય-

પુત્રે સાથે આવવાને કહ્યું હતું, તે કેમ આવ્યા નહિ? અમા
ચટવાની વેળાએ આનંદને લીધે હું આ વાત તેમને પૂછનાં વિચારી
ગઈ હતી. તેઓ નહિ આવ્યાથી મહારા મનમા નાના પ્રકારના
સંદેહ ઉત્પન્ન થાય છે. વત્સ! શું કરવું જોઈએ તે કહો? મહાર
ચિત્ત ચાચલ્ય ધીમે ધીમે વધતું જાય છે. ગવણ મને હરણ કરી
લઈ ગયો તે વખતેજ માત્ર આવુંજ ચિત્ત ચચલ થયું હતું કરી
વળી એવી કંઈ વિપત્તિ પડશે કે શી ખરાબી નીપજશે તે હું જાણી
શકતી નથી. મનમા હવે વારવાર આવે છે કે તપોવન જોવા નહિ
આવી હોત તો સાફ થાત, જ્યારે હું આર્યપુત્રની પાસે રહું છું,
ત્યારે કદિપણ આવું અસુખ મને ઉપજતું નથી. રહી રહીને મનમા
એમ થાય છે કે, હવે હું આ જન્મમા આર્યપુત્રને જોવા પામીશ નહિ'

મીતાનું આવું ચિત્તચાચલ્ય જોઈને અને ખેદ ભરેલું ભાષણ
સંભળીને, લક્ષ્મણ ઘણાજ શોકાતુર થયો. પરંતુ અતિ મુશ્કેલથી
પોતાનો ભાવ છુપાવીને, ક્રિક્રા ચહેરે, લથડતા અવાજે બોલ્યો,
આર્ય! આ ખેદ નકરો મધુકુળના દેવતા આપણું મંગળ કરશે
આપણે સહિતે મંડીને આવ્યા છિયે, કોઈ પાસે નથી, એ વાતને
આપણું ચિત્ત ચચલ થયું હશે એવું જણાય છે. આપ ગભગણો
નહિ થેડીવારમા એની નિવૃત્તિ થશે! કોઈ કોઈ વખતે સહિત
ચિત્તમાં ફરક પડે છે, મન અભાવત ચચલ છે, તે સર્વ સમયે
એક પ્રકારનું રહેતું નથી, આપ ગાભરા થશો નહિ

લક્ષ્મણનો ક્રિક્રા ચહેરો અને બોળરો આવાજ જોઈને વધારે
અપ્રમોસ દેખાડીને સીના પૂછવા લાગી, વત્સ! તમારો ભાવ જોઈને
મહારા અન કરણમા ઘણાજ સંદેહ થાય છે મેં કદિ પણ તમારું
મહોં આવું કીકું જોયું નથી જો કંઈ અનિષ્ટ નીપજ્યું હોય તો
તે મને અપટ કહી દો આર્યપુત્રની તપીયત તો કીક છેને? તમે

આ પછી તેમની સાથે મ્હારે મેલાપ થયો નથી તેમને મળ્યાથી આટલીવાર મુઠી અમુળ રહેત નહિ એવું જાણાય છે તે સાંભળીને લક્ષ્મણે કહ્યું. 'આર્ય' ! આપ વ્યાકુળ થશો નહિ; આપની અધિરાધ તથા તપ્તીયત ગભરાયલી જોઈને હું પણ અધીરો થયો હતો અને ગભરાયલો જાણ્યો હતો. તેથીજ આપે મને શીકા એહેરાનો અને કથડતા અવાજનો જોયો છે; નહિ તો વાસ્તવિક તેમ નથી. આપની વિરક્ત કંઈ વિચાર કરશો નહિ જેટલો વિચાર કરશો તેટલી અધિરાધ તથા અસુખ વધશે.

આમ કહેતા કહેતા તેઓ ગોમતીના કિનારે જઈ પહોંચ્યા. આ વેળાએ સર્વ ભુવન પ્રકાશક ભગવાન મૂર્ત્યનારાયણ અસ્ત થયા હતા, માંઝની વેળાએ ગોમતીનો કિનારો ઘણોજ રળિયામણો લાગતો હતો તે વેળાએ ત્યા અસ્વસ્થ ચિત્તવાળા મનુષ્યો જવાથી પણ સ્વસ્થચિત્તવાળા થતા હતા; અને નહિ કહી શકાય એવો આનંદ અનુભવ કરતા હતા. માલાખ્યને લીધે, સીતાના અન્તરના અસુખ પણ અહિં સંપૂર્ણ રીતે દૂર થયા. લક્ષ્મણ તે જોઈને ઘણોજ આનંદ પામ્યો. તેઓ તે રાત્રે ત્યા રહ્યાં. જનકી મુસાફરીના શ્રમથી અને વિશેષ કરીને મનની ઉત્ક્રાંતિ બહુજ થાકી ગઈ હતી. તેથી જલદીથી ઉઘી ગઈ જ્યામુઘી તે જાગતી હતી, ત્યામુઘી લક્ષ્મણે સાવચેતથી તેને નાના પ્રકારની મનોહર વાતોમા લગાડી હતી કારણ કે તેને ખીજી તરફ ધ્યાન આપવાનો અવકાશ ન મળે. હુંકામા દિવસે જનકીના મનમા જેવો અસુખનો સંચાર થયો હતો, તેવા કંઈ પણ ચિન્હ રાત્રીએ જોવામાં આવ્યા નહોતાં.

પ્રભાત થતાજ તેઓ ગોમતીના કિનારા ઉપરથી ચાલ્યાં. સીતા, જમણી અને ડાબી તરફનો પરમ રમણીય પ્રદેશ જોઈને ઘણીજ ખુશી મેળવવા લાગી પહેલે દહાડે તેને જે ઉત્ક્રાંતિ તથા

અનુપ ઉત્પન્ન થયા હતા તેના કંઈ પણ સંકલ્પ આજ જોનામાં
આવ્યા નહિ

ધીરે ધીરે રથ ભાગીરથીના કીનારા ઉપર પહોંચ્યા. આ
પવિત્ર નદીને પેલે પાર લઈ જઈ, સીતાને આ જ મને માટે પિ-
ત્રાગ કંડીને મહાદે પાછું આવવું પડશે એવો વિચાર થવાથી
લક્ષ્મણનો શોકસાગર બહુજ વેગથી ઉઠી આવ્યો હવે પોતાનો
ભાવ છુપો રાખી શક્યો નહિ અને આમુનો વેગ રોકવા પામ્યો
નહિ. લક્ષ્મણની આવી સ્થિતિ જોઈને મીનાએ દિવંગીર થઈને તેને
પુછ્યું, 'તસ' શા કારણથી તમારો આવો ભાવ થયા છે તે કહો
ત્યાં લક્ષ્મણે આજમાના આમુ રોકીને કહ્યું, 'આર્યે! આપ
વ્યાકુલ થશો નહિ, બહુકાળ પછી ભાગીરથી જોવાથી મહાગ અતઃક-
રણમા કહી શકાય નહિ એવા ભાવનો ઉદય થયો છે, તેથીજ
અકસ્માત્ મહારી આજમાં આમુ આવ્યા છે. આપણા પૂર્વજે કપિવ્રતા
શ્રાપથી બળીને ભસ્મ થયા હતા, તેથી ભગીરથને ઘણા કષ્ટથી આ
ગંગા દેવીને ભૂમંડળમા લાવીને તેઓનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો, તે ભાગી-
રથીનું દર્શન સાબરી આવ્યાથી આવું ચિત્ત વૈકલ્ય થયું છે એવું
જણાય છે સીતા ઘણીજ મુશ્કેલ ભાવની તથા બહુજ સરળ હૃદયની
હતી તેથી લક્ષ્મણના આ વાક્યો સાંભળીને ઘણીજ સતુષ્ટ થઈ
અને ગંગા પાર થવા માટે બહુજ ઉત્સુક થઈને લક્ષ્મણને વારવાર
ત્યાં જવાને કહેવા લાગી; પરંતુ ગંગા પાર ગયાથી અતિ શોકસા-
ગરમાં પડવું પડશે તે વાત હજી સુધી તે જાણતી નહોતી.

કેટલીક વારે નાવ મળ્યું એટલે લક્ષ્મણે મુર્મૂરને ન્ધ સોપી
ત્યાં ગમવાનું કહ્યું અને પોતે સીતાની આથે નાવમાં બેઠો થોડી
વારમા તેઓ ભાગીરથીની પાર ઉતર્યા. મીના તપોવન જોવા માટે
બહુજ ઉત્સુક થયેલી હતી તેથી જલદીથી ચાલવા લાગી ત્યારે

લક્ષ્મણે કહ્યું, આર્યે ! જગ શ્રોતો; મહારે આપને કંઈ કહેવું છે તે આ જગાએજ કહું, આટલા વાક્ય મુખમાથી નીકળતાજ લક્ષ્મણ નીચું માથું કરીને રોવા લાગ્યો. સીતા ચક્રિત થઈને તેને પૂજવા લાગી, વત્સ ! તમે કંઈ બોલવા ધારતા હતા તે તો કંઈ બોલ્યા નહિ અને શા માટે આમ રોઓછો ? જે કહેવાનું હોય તે જલ્દીથી કહો તમારો ભાવ બદલાયલો જોવાથી મહારે પ્રાણ વ્યાકુળ થાયછે. શુ અતિ આવતી વેળાએ આર્યપુત્રના કંઈ અશુભ સમાચાર તમે સાંભળ્યા હતા અથવા બીજી કોઈ જાતની હાનિ થઈ હતી ? જે થયું હોય તે જલ્દીથી કહો ને સાંભળીને લક્ષ્મણ કહ્યું, દેવિ ! શુ કહું ? મહારાથી બોલાવું નથી ! આર્યની આજ્ઞા માન્ય કરવાથી મહારા નસીબમા આવું આવશે એવો મેં સ્વપ્નામા પણ વિચાર કર્યો નહોતો ! જે બનાવ બન્યોછે તે સાંભરી આત્માથી મહાઈ હૃદય ચૂરેચૂરા થઈ જાયછે આની પેહેલા મહાઈ મૃત્યુ થયું હોત તો હું પોતાને ભાગ્યશાળી સમજત ! અરે મૃત્યુના કરતા પણ બીજી કંઈ વધારે દુરઘટ પીડા હોત તો તે પણ મને સારી લાગત, પરંતુ આજે મહારે આવું નિષ્કુર કામ કરવાનો ભાર લેવો પડત નહિ હા વિધાતા ! તારા મનમા શું આમજ હતું ? આમ કહીને જમીનમાથી ઉખડેલા ઝાડની પેઠે જમીન ઉપર પડીને લક્ષ્મણ હાહાકાર કરવા લાગ્યો.

સીતા લક્ષ્મણનો આવો ન ધારેલો ભાવ બદલાયલો, વેતનન શ્રોડીવાર સુધી સ્તબ્ધ તથા બેભાન જેવી થઈને ઉભી રહી. પણ પછી તેનો હાથ પકડીને તેને જમીન ઉપરથી ઉભો કરીને પોતાના કુળગાના છેડા નહે તેની આંખમાંનાં આંસુ કુળ્યાઃ-તેથી તે જરા ગાન થયો ત્યારે શોકમય વચનથી પ્રભુ વત્સ ! શા કારણથી તમે આટલા વ્યાકુલ થયા હતા ! શા વાતને તમે મૃત્યુની પ્રજ્ઞા કેવી હતી ? હું તમારું ચિત્ત ધણુંજ વિદલ જોઈછું, સહેજ કારણથી તમે

આટલા વ્યાકુલ તથા અસ્થિર થાઓ એવા નથી માટે જે ખરી વાત હોય તે મને કહો, આર્યપુત્રને તો કંઈ અમંગળ થયું નથીને ? તમે તેમના પ્રાણુએના છો, તમારા ભાવ જોયાથી જણાય છે કે, તેમને અમંગળ થયું હશે - કાલે જ્યોરે મહાર્ ચિત્ત વિકલ થયું હતું, તેનું કારણ એજ હોય જોઈએ, એવું હવે મને સમજાય છે જે હોય તે જલદીથી કહીને મહાર જીવન ખચાવો, મહારા હું ખેનો છોડા આણો. જલદીથી કહો. હવે વખત-લગાડશો નહિ. હું સ્પષ્ટ સમજું છું કે મારી ખરાબી થઈ છે, નહિ તો આવી વેળાએ આટલા વ્યાકુલ થાઓ નહિ.

સીતાની આવી વ્યાકુલતા અને ખીન્નતા જોઈને લક્ષ્મણનો શોકાન્ગિ ધણોજ પ્રગલ્ભ થયો. તેથી આંખોમાંથી ચોધાર આંસુ વહેવા લાગ્યા, ગળુ એમી ગયું ને વાત્યા બધ થઈ ગઈ. 'ગમે એટલું નિષ્કુર હોય તો પણ અતે અવશ્ય કહેવું જ પડશે' એવો વિચાર કરીને લક્ષ્મણ કહેવા માટે વારંવાર યત્ન કરવા લાગ્યો. પરંતુ કાંઈ રીતે તેના મહાંમાંથી એ વાક્યો નીકળી શક્યા નહિ. તેની આવી અવસ્થા જોઈને સીતા તેનો હાથ પકડીને વ્યાકુલ ચિત્તથી ગલરાઈને વારંવાર કહેવા લાગી, વત્સ! હવે વાર ના લગાડો આર્યપુત્રે જે આજ્ઞા આપી હોય, તે ગમે એટલી નિષ્કુર હોય તો પણ જલદીથી કહો, તમે કંઈ સંકોચ પામશો નહિ હું આગ્રહથી કહું છું કે જે કહેવાનું હોય તે નિઃશંક ચિત્તથી કહો. તમારું જોક્ષણ સાંભળીને તથા તમારા ભાવ જોઈને મને સ્પષ્ટ જણાય છે કે મહાર નશીબ પુટયું છે. શું થયું છે તે જલદી કહી દો. હવે વિલંબ ના કરો. હું હવે એક પણ પણ આવી સદેહની અવસ્થામાં રહી શકતી નથી? જે હોય તે કહીને મારા પ્રાણનો ખચાવ કરો શું આર્યપુત્રનું કંઈ અમંગળ તો નિપજ્યું નથી? જે તેઓ

કુમળ હોય તો મ્હારી ગમે એટલી હાનિ થાય તોપણ હું દિલગીર
ચતાર નથી, જલદી ના કહેા તો તમને મ્હાગ સમ છે હવે
વિલખ કરશે તો વધારે વાર મને જીવતી જોશે નહિ જે દુખ
દેતે મ્હારો પ્રાણ તજવાનો તમારો અભિપ્રાય ના હોય તો દીલ
ક્યાં વિના જલદીથી કહીદો.

મીતાની આવી અવસ્થા જોઇને લક્ષ્મણે વિચાર કયો કે, હવે
વિલખ કરવો નહિ જોઇએ. પછી ધણા પ્રયત્ને ચિત્તને પેહેલાના
કન્તા સ્થિર રાખીને, અતિ કષ્ટથી તે કહેવા લાગ્યા “આર્યે” શુ
કહું ? કહેતા મ્હાર રદ્ય ચુરેચુરા થઇ જાય છે. આપ એકલા
રાવણના ઘેર રહ્યા હતા એ કારણથી પ્રજા આપના પવિત્રપણા
વિષે સદેહ આણીને આપને માથે દોષ મૂકે છે તે સાલણીને આર્ય
રામચંદ્રે સ્નેહ, દયા અને મમતા ઉપર સામટુ પાણી મૂકીને એ
અપવાદ દુર કરવા માંડે આપનો પરિત્યાગ કર્યો છે. મને આજ્ઞા
આપી છે કે, તુ તયોવન જોવાના જીવતી આર્યને લઇ જઇને
વાસ્ત્મીકિતા આશ્રમમા મુકીને આવનો રહે આ પેલો વાસ્ત્મીકિનો
આશ્રમ દેખાય છે.

આટલું કહેતા લક્ષ્મણ મુચ્છિત થઇને જમીન ઉપર પડી
ગયો. સીતા પણ તે સાલણતાજ અચેત થઇને મ્હોટા તોફાનમા
જેમ ફેળતા ઝાડની અવસ્થા થાય છે તેમ જમીન ઉપર પડી ગઈ
થોડીવારમાં લક્ષ્મણને શુદ્ધિ આવી, ત્યારે તેણે ધણા યત્નથી જન-
કીને સાવચેત કરી. જનકી શુદ્ધિમા આવ્યા પછી ઉન્મત્તની પેઠે
એકી નજરે લક્ષ્મણનું મ્હો જોવા લાગી લક્ષ્મણ મુંઢતી પેઠે
મુઠે મ્હોએ માથુ નીચું કરીને સજ્જ આખે ઉભો હતો. થોડો
વખત થયા પછી સીતાની આખમાથી પ્રજા વેગથી આંસુ પડવા
લાગ્યાં, ગલરાઈને તે હાકવા લાગી, તેનું આખું શરીર ધ્રૂજવા.

માડ્યુ આવી હાલત જોઈને લક્ષ્મણે પ્રજોજ ગ્યાકુલ થઈને મીનાને સાત્વના આપવા માટે યત્ન કર્યો, પરંતુ શુ કરીને સાત્વના આપે તે નહિ અમગ્નયાથી મુટ થઈને રૂદન કરવા લાગ્યો.

આવી રીતે કેટલોક વખત ગયા પછી સીતા ચિત્રના કરતા પણ વધારે રિશ્તર થઈને જોલી લક્ષ્મણ ! કોને દોષ દઉં ? સવળો મહોગ અદાદનો દોષ છે, નહિ તો રા ૧ની પદ્માણી થઈને કોમળે કદિપણ મહોગ જેવું દુ ખ ભોગવ્યું છે તે જાણેતા હો નો કહો મેં અમશ લીધું છે કે, આખો જન્મારો દુ ખ ભોગવા માટેજ મહારો જીનો જ મ થયો છે વત્સ ! છેલ્લી મહારી આવી અવસ્થા થશે તે કાલના મનમા નહોતું થણે વર્ષે આર્યપુત્રની સાથે મેળાપ થવાથી મેં વિચાર કર્યો હતો કે, હવે દુ ખનો અત આવ્યો, પરંતુ વિધાતાએ મહારા નશીબમા ખીજા હજારો દુ ખ લખી રાખ્યાછે, તે હુ સ્વપ્નામા પણ જાણતી નહોતી હાયરે વિધાતા ! તારા મનમા શુ આવુજ હતું !

આમ કહેતા, જનકનો કહ બધ થઈ ગયો તે કેટલીકવાર મુઠ્ઠી એક શબ્દ પણ જોલી રાકા નહિ, પછી લાખો નિવાસ મૂકીને જોલી, 'લક્ષ્મણ ! મેં આગલે જન્મે કેટલા મહાપાતક કર્યા હશે કે હુ કહી શકતી નથી, નહિ તો વિધાતા મહારા નશીબમા આટલા દુ ખ ભોગવવા શા માટે લખે ? અરે પણ તેમા વિધાતાનો અપરાધ શો ? સૌ પોત પોતાના કર્મનું ફળ ભોગવેછે. મેં આગળે જન્મે જેવા કામ કર્યા હશે તેનું આ જન્મમા ફળ ભોગવું છું ! આગલે જન્મે મેં કોઈ પતેવ્રતા સ્ત્રીનો તેના પતિથી વિયોગ કરાવ્યો હશે, તે મહાપાપથી આજ મહારી-આવી દુર્દશા થઈ એમ જાણાયછે, નહિ તો આર્યપુત્રનું હૃદય મ્નેહ, દયા અને મમતામા પરિપૂર્ણ છે, અને હુ પણ બહુ પતિપ્રાણા અને પવિત્ર છું, તે પણ તેઓ સારી પેઠે જાણેછે, તથાપિ એવી વેળાએ એમણે મહારો પરિત્યાગ

કર્યો છે કે, તે કેવળ મહાન આગત્તા જન્મમાં કરેલાં કનક મુગ્ધા
હોયુ જોઈએ વસ' હુ વનવાસથી ખર કરતી નથી આર્થપુત્રની
જોડે થણા કામ મુઠ્ઠી વનવાસ ભોગવનાં હતી તે વેગએ કાંઈ
વિવસ એક પળને માટે પણ મહાગ અત કરણના હુ મ કેવળયુ
નહોતુ આર્થપુત્રની જોડે આખી ઉમ્મર મુઠ્ઠી વનવાસના મચાથી,
મને કંઈ પણ અનુભવ થાત નહિ મને તેમ હું મહાગ અત કરણમાં
આટલા માટેજ હુ ખ ધાયછે કે આર્થપુત્ર મહાગે તો અનુભવથી
ત્યાગ કર્યોછે ? તે મુનિપત્તિ પૂછે તો તેઓને જો જવામ આ રીસા!
તેઓ આર્થપુત્રને કરણાસાગરકે જાણે છે તેથી હુ ખર કરણ
કરીશ તો તેઓ કદિપણ માનશે નહિ, તેઓ મનમાં ધારણે કે,
તે કંઈ મહોટો અપરાધ કર્યો હશે, તેથી આર્થ મહાગે પરિત્યાગ
કર્યોછે વસ લક્ષ્મણ' જો હુ ગર્ભવતી ના હોત, તો આ વડિયે
તમારી સમજ ભાગીચીના પવિત્ર પાણીમાં ધુળીને પ્રાણુત્યાગ કરત.
હવે મહાગે જીવવામાં કાંઈ યગ નહિ આવી અવશ્યામાં હુ મહારે
પ્રાણુ રાખવો જોઈએ ? મને આવશ્યક લાગે છે કે આર્થપુત્ર મહારે
ત્યાગ કર્યો છે એ સાલગતાજ મહાગે પ્રાણુ નીકળી ગયો નહિ ?
ખચીત મહારા જેવો કંઈયુ પ્રાણુ જીવ કાંઈતો નહિ હોય, નહિ
તો લક્ષ્મણા પણ શુ નીકળી જાય નહિ' અથવા વિધાતાએ-મને
હુ ખ આપવાનો સકલ્પ કર્યો છે. અને મહાગે પ્રાણુ ત્યાગ થવાથી
તેનો તે સકલ્પ નિષ્ફળ થઈ જાય, એ વાસ્તે હુ જીવતી મહીધુ !!

આમ ખેદ કરતી અને વિલાપ કરતી કરતી, સીતા નિશ્વાસ
નાખી હાય શુ થયુ, એવુ કહીને પાછી મૂર્ચિત થઈને જમીન
કેપર પડી ગઈ મુશીક લક્ષ્મણ તેની આવી લાજત જોઈને ઘણાજ
ગાકાતુર થયો અને એધાર આનુ પાડી રડવા લાગ્યો અને પ્રજ્વ-
જનન માટે ગમચડની અલૈકિક દદના અને પ્રતિજ્ઞ આ
અનર્થનુ મુખ જાળીને ઘણાજ ખિન્ન થઈને જવન કરવા લાગ્યો

કે જે આવી પહેલા મહાદ્ વૃત્ત્ય થયું હેતુ તો આ દે નર્મ અને
 ધર્મની વિરૂદ્ધ કામ મહાદ્ જેવું કે કવચ પડત નહિ । આવીની
 આજ્ઞા પાળવામા અમન થઈને મેં અતિ અસત્ કર્મ કરું કે
 મહારા જેવો દુષ્ટ તથા કહેણ કાળજનો માણસ બોલે કે જે નર્મ
 નહિ તો આવા નિહુર કામનો ભાર કેમ લઉં । આવી સરખા
 હૃદયની પવિત્ર અને પતિપ્રાણી જાને આવી અગત્ય માત્ર કેમ રૂ લ
 ળાવું । આવીની આજ્ઞા લાંબીને હું જે આખી ઉમર મુઠી તેમને
 અપ્રિય થાત તથા જન્મમાંતરે નરકમા જાત તો પણ આત્મ દુનતાં
 તે હજારો દુઃખે સાદું મોનત સર્વ રીતે મેં અતિ ખરાબ કામ કરું
 છે । હા વિધાતા । કેમ તમે મને આવું નિહુર કામ અજાવવાનો હુ
 લેવાની પ્રવૃત્તિ આપી ।

હા સખત હૃદય । તુ હજીમુઠી કેમ દુકંડે દુઝડા થઈ નહિ ।
 હા કહિન પ્રાણ । તુ હજી મુઠી કેમ આસ્યો ગયો નહિ । હા દુઃખ
 સારીર । તુ હજી મુઠી કેમ અરેચ્છા થયું નહિ હવે હું આવીની આ
 અવસ્થા જેમ શકતો નથી । હા આય તમે આવા કહેણ હૃદયનાં
 તે હું સ્વપ્નામા પણ ધારતો નહોતો । જે તમારા મનમા આટલું
 હતું તો આવીનો ઉદ્ધાર કરવામા જે અતુલ યતન કર્યો તે દુનવાની
 શી જરૂર હતી । રાવણ હરણ કરી ગયા । જી ઉન્મત તથા જેગુદ્ધ
 થઈને હાહાકાર કરીને ફરતા ફરવાની શી આવશ્યકતા હતી । તમે
 અતે આવું કરશો તેથીજ શું આખણે લ કાની કાઠારમા આટલું દુષ્ટ
 સહન કર્યું હતું । ગમે તેમ હો, તમારા જેવો નિર્દય આ જન્મકાળમા
 બીજો કોઈ નથી.

થોડીવાર મુઠી આવી રીતે ખેદ અને રામચંદ્રને તિરસ્કાર
 કરીને, લક્ષ્મણ ઉછાગી રહેલા જોકનો વેગ સમાવીને મીતાને શુદ્ધિમા
 આણવાનો યતન કરવા લાગ્યો । શુદ્ધિમા આવ્યા પછી રીના થોડી
 વાર મુઠી અત્યંત લાવથી રહીને, રનેહપૂર્વક લક્ષ્મણને કહેવા લાગી,

૨૨૨ ' સિદ્ધિ થયે હવે વિજ્ઞાપ તથા અજ્ઞાપ કંઠે નહિ, એકે
 તળીને તોરે જતે છે મહારા નથીજમા જે થના- જુ તે થક
 છે, તે માટે હવે તમે જે કંઠે નહિ જોડતે મોડીને તથા મહારા
 વિચાર છોડી દેતે જલ્લનીથી તમે આર્યપુત્રની પામ જાઓ તેઓ
 ને પચિયાગ કરે બેઠ્યા અધિર થના હવે તેમા મદેલ તરી,
 તેમનો શોડ કમલ તથા ચિત્ત અધર ગહે તેન મટે તમ ગન્ન કંઠે
 નમને કહેવે છે મહારા ન્યાગ કર્યા છે તેથી શોડ કમ્પાની જલ્લ
 તરી આપે કાપણુનુ કામ કર્યું છે પ્રાણ આપીને પણ પ્રાણને
 ખુબી ગણવી કે ગન્નનો અર્થથી ક્રોધ થમ છે, મહારા સિંધા
 કરીને આપ રાજધર્મ પ્રતિપાલન કર્યા છે હ તેમનુ મન તોષુ
 છુ, તેઓએ કેળા સોડાપત્રાદના ભયથી આવુ કામ કર્યું છે, તેના
 મને કંઠે પણ મદેલ થાગતો ત્યા તેઓ સોડ ત' બેઠ પચિયાગ
 કરીને પ્રગમ્ત મનથી પ્રાણુ સાલનપાલન કરે એજ હુ કંઠુ છુ
 તેઓના અગ્નુમા મહારા પ્રશ્નન નિવેદન કરીને કહેમે કે અથિ
 હુ સોડાપત્રાદના ભયથી અચાપ્યામાથી નીકળી છુ પણ આપના
 અંત કમ્પામાથી ખગી તરી હુ તપોવનમા રહીને જન્માન્ન-સા
 પણ આપને પાત મેગવુ એને માટ તાજર્યા કરીશ આને મે
 આપો ભાવથી છોડી છે, પન્નુ અમાન્ય પ્રાણ તરીકે નો હું જલ્લ
 તરી તેઓ સરસાગર રૂપીના અધીવર છે, તેથી ન્યાગ મદેલ ન્યા
 તમના અનિકર વિના ખાલી તથી

આટલુ આપીને ધણીજ શોડાનુ વનને ગીતા પોરીવર નથી
 રૂપ મદેલ ન્યાગ પટ્ટી અન્યત કંઠુ રૂપથી કહેવા લાગી ન મર
 ન્યાસ તર્કાગમ જે પનરાનુ જુ તે તો પન્નુ છે, તેને માટે હુ
 નાટકી રીતથી જતી તરી, પન્નુ કેલ અગ્નુ આર્યપુત્રના ન ન
 જલ્લ કંઠેલ રા, તે વિચારથી હુ અધિર જતી છુ તેને વિચાર
 પન્નુ કંઠેલ હુ આપ તે છે ને જો આત્મકમ વિચાર

મહાદેવે મહાદેવ વગરનું થયું છે ખરું, પણ તે તેઓને કદાચ ખબર
 નથી. આમનારી નથી મહાદેવ જેવું નર્મીય હતું તેવું અન્યુ છે, જે
 વગર તેઓ શોક ન કરે વત્સ ! તમને પણ કહ્યું છે કે, તમે સર્વના
 તેમના તમે રમેને કાલુવાર પણ તેમને ઘડીલા મકાશો નાં
 ઓકના મહેવાથી તેમની હિંદકા નથા અસુખ વધશે. તેઓ ખુશીમાં
 રહેશે નો હું ખુશી થઈશ તેઓ જેના યોગે મુખી ગંહ તેને માટે
 સર્વે થઈ કડોળે આટલી વાત કહીને, લક્ષ્મણનો હાથ પકડીને
 સીતા કેતા આખું ડરણા વચનથી ખાલી, તમે મહારી આગળ
 મોંઘા નાઓ કે આ વિષયમાં હું કદી પણ ઉદાશી ગદીય નહિ
 તપોવનમાં મેડીને જે કોકના મહેાએ સાંભળીશ કે આર્યપુત્ર કુશળ
 છે નો મહાદેવ સવળું હું મહુ થયલું જાણીશ

આ વાત પૂરી કરનામાજ સીતાની આખમાથી આંધાર આવ્યો
 વહેવ લાગ્યાં નેના પતિપરાયણતાના સપાળું પ્રમાણપાળું વચન
 સાંભળ્યાને લક્ષ્મણનો શોકાવેશ પ્રગળ વેગથી ઉજાળ્યા આનુથી
 તેના મોઝ લીગલ' ગયા સીતાએ લક્ષ્મણને આવના આપીને કહ્યું
 “વત્સ ! મોડનો વેગ મેડીને જલદીથી તમે આર્યપુત્રની પામે જાઓ
 હવે અખા ગાડગો નહિ વારવાર આવી રીને કહીને તે લક્ષ્મણને
 વિદાય કર્યા માટે વણીજ આતુર થઈ લક્ષ્મણ સીતાને પ્રણામ
 કરીને તથા તેની પ્રદક્ષિણા કરીને હાથ જોડીને ઉભા ગયા, અરો
 રાત્રી, અગ્નિ, અધ્યુકત વચનથી કહેવા લાગ્યો ‘આર્ય ! આપ પહે-
 લેથીજ જેતા આવ્યા છે કે, હું આર્યનો આજ્ઞાકારક છું તપાસે,
 તેઓ આજ્ઞા કરેછે, ત્યારે હું બીજી કંઈ વાત નહિ કહેતા તમને
 ને પાકન કડે છું પ્રાણ આપીને પણ મહેાટા ભાઈની આજ્ઞા
 પાળી એ નહાતા ભાઈનો મહેોટો ધર્મ છે હું તે નહાતા ભાઈના
 ધર્મનો મહેોટો ધર્મ છે હું તે નહાતા ભાઈના ધર્મનો અતુલની
 અહિને આર્યની આ ભયાનક આજ્ઞા પાળવા આજ્ઞા છું પુત્ર

જેવી જાતી કરીને જે કામ કરવાનો ભાર મેં લીધો તે બનવ્યું મારી છેલ્લી પ્રાર્થના એ છું કે મહારા ઉપર આપનો જે અનિર્વાચનીય સ્નેહ તથા વાત્સલ્ય છે, તેમાં કદ કદ ન પડે બીજું, આર્થની આજ્ઞા પ્રમાણે આવું ભગ પમાડે એવું આચરણ કરીને મેં મોટો અપરાધ કર્યોછે તેને માટે કૃપા કરીને ક્ષમા કરજો”

સદ્ભણને આવી રીતે શોકાતુર બેઠાને સીતાએ કહ્યું વત્સ! એમા તમારો અપગ્રહ શો? શા માટે તમે આટલો ખેદ કરો છો? તમારા ઉપર ગુસ્સે તથા નાખુશ થવાનું મને સ્વપ્નમા સંજય પણ નથી. હું મન કર્મ વચનથી દેવતાઓ આગળ એવી પ્રાર્થના કરું છું કે, જન્માન્તરે પણ તમારા જેવો ગુણવાન દેવ (દીપર) મને મળે તમ ચીરજીવી થાઓ તમે અયોધ્યામા જન્મીને આર્યપુત્રના ચરણમા મહારા પ્રણામ નિવેદન કરજો ભરત, શત્રુત નથા મહારી ખંડેનોને સ્નેહપૂર્વક બોલાવજો. સામ્યો બ્યારે ભગવાન ઋષ્યશૃંગના આશ્રમમાથી આવે, ત્યારે તેઓના ચરણમા સાદાગ પ્રણામ નિવેદન કરજો વત્સ! તમને એક વાત કહી રાખું છું કે, હું સદા દુષ્કિન્નયાગી થઈ છું, વિધાતાએ મહારા અદૃષ્ટમા સુખ લખ્યું નથી તેથી મહારી આવી ખરાબી થઈ છે તેટલા માટે હું કદ દુઃખ ગણતી નથી પરંતુ એટલું કરજો કે, મહારી બેહેનો દુષ્કિન્નયા પામે તેઓ મહારે માટે ઘણીજ શોકાતુર થશે માટે જેથી કરીને તેમનો શોક જલદી દૂર થાય તેને માટે તમે ત્રણ જણાઓ સતત ચિન્ત કરજો, તેઓ નુબમાં રહ્યાથી ઘણેક ભાગે મહાર દુઃખ નિવારણ થશે. તેઓને કહેજો કે, હું અદૃષ્ટ કળ ભોગવું છું મહારે માટે શોકાતુર થવાનું તથા કલેશ ભોગવવાનું પ્રયોજન નથી

આમ કહીને સ્નેહપૂર્વક વારંવાર આશીર્વાદ આપીને સીતાએ સદ્ભણને જવાને કહ્યું. સદ્ભણ આનું ભરેલી આબથી અને ગદગદ

વચનથી હાથ જોડીને બોલ્યો, “આર્યેન મહારો અપરાધ ક્ષમા કરજો
આટલું બોલીને પાછો પ્રણામ તથા પ્રદક્ષિણા કરીને તે નૌકામાં
બેઠો, સીતા એકી દમે એના તરફ જોઈ રહી નૌકાક્ષણ કાળમાં
ભાગીરથીને બીજે પાર જઈ પહોંચી લક્ષ્મણ કિનારે ઉતરીને ઢટ-
લીક વાર મુઘી એકીનજરે જનકનીને જોઈને રોતો રોતો રથમાં બેઠો
રથ ચાલવા માડ્યો. ત્યાંમુઘી જોવાયું ત્યાંમુઘી એકીનજરે લક્ષ્મણ
સીતાને જોઈ, અને સીતા પણ ચિત્રની પેઠે ગઈ તરફ નજર ડગીને
ઉભી રહી હતી. જ્યારે ગઈ ધીમે ધીમે દૂર જતો ગયો ત્યારે લક્ષ્મણ
સીતાને જોઈ નહિ ગડયાથી હાહાકાર કરવા લાગ્યો તથા કપાલ
ઉપર હાથ પછાડીને રોવા લાગ્યો સીતાએ પણ રથને આંખથી દૂર
જ્યેલો જોઈને ટોળામાંથી વિદ્યુટી પડેલી મૃગલીની પેઠે ઉંચે અવાજે
રોવાનો આરંભ કર્યો

સીતાનું રોવું સાંભળીને, આસપાસના ઋષિકુમારો શબ્દ
અનુસારે ત્યાં આવી પહોંચ્યા, આવીને જુઓછે તો એક મૂર્ચ્ સમાન
તેજવાળી સ્ત્રી, હાહાકાર કરી રહતી અને કપાલ ફટીને ઘણીક
જાતના વિલાપ તથા પ્રરિતાપ કરતી દીડી તે જોનાજ તેઓના
કામળ હૃદયમાં વણીજ ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ તેઓએ દોડતા વાલ્મી-
કિની પાસે જઈને વિનયપર્વક નમ્ર વચનથી કહ્યું, ભગવાન ! અમે,
કુળ, કુલ, અને સમિધ એકઠા કરવા માટે ભાગીરથીની પાસેના
જગલમાં પ્રતા હતા, ત્યાં અકસ્માત સ્ત્રીનો રોવાનો અવાજ સંભ-
ળાયો, અને તેની શોધમાં થોડા આગળ ગયા તો જોયું કે, એક
અઘોરિકાક ઇલાવણ્યવતી પરિપણ સ્ત્રી, અનાથની પેઠે ઘણો વિલાપ
કરીને ઉગ સ્વરથી રૂવેછે, તેમને જોયાથી અમને ભાસ થયો કે,
કમળાદેવી પૃથ્વીમાં આવીછે, તે કોણ છે, શા કારણથી રૂવેછે, તે
કંઈ જાણી શક્યા નહિ, પરંતુ તેનો ખેદ ભરેલો ચહેરો જોયાથી
અને વિલાપના વાક્ય સાંભળ્યાથી અમારા હૃદયના ચુરેચુરા થઈ ગયા

અમે હિન્મત કહેને, મેમને કંઈપણ મળ્યું નહિ છેલ્લે આપની પામે બચત આપની ઉગ્રિત જાણી તેથી અમે દોડના આપની પામે આવ્યા છિએ. દલે જે ચોખ્ખ જણાય ને કહે

ઋષિદ્રુમાગેના મહેંચી આ વૃત્તાન્ત સાલગીને મહર્ષિ વાલ્મીકિ તરત લાગીચીની દિનારે જઈ પહોંચ્યા, અને સીતાની સામે જન્મ મેહ વાંક પ્રગાન સ્વરથી કહેવા માડ્યું, વન્ય વિલાપ પરિત્યાગ કર. શા કારણથી તુ મ્હાગ તપોવનમા આવી છે તે તારા આવવાની આગમજ હુ અર્વા જાણું છું, તુ મિથિલાધિપતિ ગમ્મ જનકની કુવડી છે, કૌશલાધિપતિ મહારાજ દશરથની પુત્રવધ છે, અને રામ-ધિરાજ ગમચંદની રટનાણી છે ગમચંદે મિથ્યા લોકાપવાદ સાલ-ગ્યાથી ચક્રચિત્ત બંધને તથા સત્યાસલનો વિચાર ક્યાવિના નિરપગથથી તને પરિત્યાગ કરી છે ” સીતાએ શાન્તવના વાક્ય સાલગીને આખમાના આચુ લુછી નાખ્યા નેગાન્ત મૂર્તિવાળા મહર્ષિને સામે ઉભા ગંદા જોઈ બાળો પથરોને તેમની ચરણુ ન્તા રંગ વાલ્મીકિએ, શ્વેદુક્ષ-તિલક પુત્રની માના થા એવો આળીવાઈ આપીને કહ્યું, વતસ! દલે અહિ રહેવાનું પ્રયોજન તથી મ્હારા આયમમા ચાલ; હુ મ્હારી કન્યાની પેઠે ત્હાડ જ્ઞાનપાસન કરીશ, મ્હારી પામે રજાથી તને કંઈ પણ કલેશ થશે નહિ શેહેના ગહેવાસીઓ વનનુ નામ સાલ-ગ્યાથી ભયભીત થાય છે પરતુ તપેવનમા ભયની કંઈપણ સલાવના નથી. મ્હારી તપચર્યાના પ્રભાવથી હિસડ જનુઓ પણ પોતાની સ્વભાવિક આશિવનો પરિત્યાગ કરીને એક એક જોડે દોસ્તીથી વર્તે છે આ તપોવનનો એવો મહિમા છે કે અદ્યંકાળ રજાથી ચિત્ત સ્થિર થાય છે તને પુરા દિવસ થવા આવ્યા છે એવું જણાય છે, પ્રસવ થવા પછી પુત્રસંસ્કાનવિધિ યથાગીતિથી કરવામા આવશે, કોઈ પણ કાગ અગ વગરનો થવા પામશે નહિ સરખી ઉન્મત્તની મુનિકન્યાઓ નાગી નખી થશે, તેઓની આથે રજાથી તને ઘણાજ

આનંદ મળશે વિશેષ કર્ગને તારો પિતા મહારાજ પન્નમ મિત્ર છે.
તેથી મહારાજ તપોવનમાં રહ્યાથી તારા પિતાના ઘરના જવુ સર્વ
મુજે ભોગવીશ, હું પુત્રીની પેઠે તારી ખાતરફારી કરીશ એટલા
માટે વત્સ ! હવે વખત કાગાડ ના, મહારી જોડ ચાલ

આવુ કહીને સીતાને વાઙ્મીક્રિ મુનિ પોતાની સાથે તપોવનમાં
જતા ગયા, અને ત્યાં સર્વ માણસોને સીતાની આજ્ઞા પાળવાને કહ્યું
અને સરખી ઉમ્મરની કન્યાઓના હાથમાં ગીતાનો લાલન પાલન
કરવાનો ભાર સોંપ્યો મુનિકન્યાઓ, તેના સમાગમથી પરમ આનંદિત
થ- અને જેના યોગે તેનું ચિત્ત સ્થિર થાય તેને માટે ઘણા યત્ન
કરવા લાગી

પ્રકરણ ૧૧ મું.

ચિતાતુર.

સીતાને વનવાસ આપીને, રામ વણાજ શોકાતુર થયા, અને
ખાવાપીવાનું, ફરવા દરવાનું રાજકાર્ય સખધી વિચાર કરવાનું
વગેરે સઘળા કામ છોડીને શોકમાં એકલા પોતાના મેહેલમાં રહેવા
લાગ્યા સીતા જે પતિપ્રાણ તથા ઘણીજ પવિત્ર હતી અને પૃથ્વીમાં
જેટલી જાતના પ્રિય પદાર્થ છે, તે સર્વ કરતા તેને રામ વધારે ચહાતા
હતા, વસ્તુતઃ જન્મેના પ્રાણમન એક હતા, કેવળ શરીર માત્ર જુદું
હતું. તેઓ અને સાધુશ્રીલ તથા સગ્ગ અન્ત કરણના હતા જેમ સીતા
પતિપ્રાણ, પતિનું હિતકર્તારી અને પતિના સુખમાં મુખ્ય માનનારી
હતી, તેમ રામ પણ સીતાને જ પોતાની પ્રાણધાર જાણતાં તેનું
(સીતાનું) લગ્ન ઇચ્છતા, અને તેના મુખે મુખી રહેતા હમણાં અવધરીમાં
રાજભોગથી તેઓ જેવી રીતે સુખથી સમય ગાળતાં હતા, તેના

જાલે જલમણુ ! ન નવડીને કયા છોડી ? હું તેના વિચારથી જીવી
 ગીતે ગાણુ ધાગણ દર 'હવે એના વિયોગનું હું બચન થતું નથી' ।
 આન ડેડીને જલમણુનું ગળુ પડડી ઉચ્ચ ચ્ચડી ગેવા વાગ્યા
 જલમણુ પળુ રડી પડ્યા બન્ને જણે ધીન્જ છોડીને કટડીકવાર મધી
 એ પ્રમાણે કદન કર્યું ત્યાં પછી જલમણુ અનિકટથી પોતાના
 ગોઠનો વેગ રોડીને રામની સાન્વના કરવા લાગ્યે રામ કહ્યું સાન
 યથા પછી જલમણુ સીતાવિલાપ અથથી છતિ સુધી કરી સભાગ્યો
 ને સામગ્યોથી રામની આબમા આંખુ ભરાઈ ગયાં અને તે વણુ જ
 ગેવા વાગ્યા, તથા ઉડો નિશ્વાસ મકવા લાગ્યા તેમનો વાટો એની
 ગળે, પોસવાની સકિત બધ થઇ ગઇ. અને પેહેલાના સવળા બના
 અન કણુમા આવ્યાથી તેનો વિચાર કન્ટા કન્ટા અસલ શેકને
 કાંઈ ને પાછા મરિજીત થયા.

જલમણુ ફરીથી ઘણી મહેનતે રામચંદ્રને પાછા શુદ્ધિમા આવ્યા
 અને તેમની આવી દશા જોઈને મનમા ને મનમાં વિચાર કરવા
 લાગ્યા કે, આર્થ જે શોડસાગરમાં પડ્યા છે, તેમાંથી આખી ઉન્મ
 મધી અન્ન ચિતવાળા ધ્રુવ શકશે નહિ એમનો શોક દર કરવાનો
 કદ' પણ ઉપાય હું જોતો નથી ગમે તેમ હો, પરંતુ તેમને સન્વના
 આપવાનો યત્ન તો મારે કરવો જોઈએ તેણે આવી રીતે મનમા
 વિચાર કરીને વિનય પ્રણી પ્રેમળ વાક્યથી ગમતે કહ્યું, આર્થ ।
 શોકમા અને મોહમા આમ નિમગ્ન થયું એ આપના જેવા પુરુષને
 યોગ્ય નથ આપ સર્વ સમજે છે, નશીળપા જે થનાં હતું ને
 થયું છે, નહિ નો આપ અકાળુથી, અથવા સામાન્ય કારણથી,
 આર્થને પરિત્યાગ કર્યો એ કાના મનમા હતું ? વિચાર કરીને જુઓ
 તો અસારમા કાઈ હમેશને માટે નથી, વૃદ્ધિ થયાથી કય થાય જે
 એકાંતે પછી પડતી થાય છે. અયોગ થયાથીજ વિયોગ થાય છે અને
 અશ્વન થયાથી મરણ તીપજે છે આ પર પગગન સામાજિક નિયમમા

કોઈ કાળે ફેર પડેલા જેવામા આવતો નથી એ સૌનો વિચાર કરીને આપે શોક છોડવો જોઈએ વિશેષ કરીને, આપે સહ લોકોનું દિલ કળવો લાગ લીધો છે, તે વાસ્તે પણ આપને શોકમા નિમગ્ન થવું ન જોઈએ પ્રિય ત્રિયોગ અને અપ્રિય સયોગ શોકનું કારણ થાય છે, તેમા કંઈપણ સદેહ નથી; પરંતુ આપના જેવા મહાપુરુષોએ વાળુ શોકાતુર થવું કદાપિ ઉચિત થતું નથી, સાધાગણ લોકો શોકમ તથા મોહમા મગ્ન થાય છે એટલા માટે ધીરજ ધરે અને અત દર-ણુમાથો શોક કાઢીને રાજકાર્ય ઉપર મન લગાડે ખીજુ એ પણ આપને વિચારવાનું છે કે, માત્ર લોકો નાખુશ થાય એવા ઉર્થ આપે આર્થને પરિભ્રમ કર્યા છે આર્થને ધરમા રાખ્યાથી પ્રગ્ન નાખુશી દેખાડે એવી અશક્ય આપે તેમને વનવાસ આપ્યો છે; તો હવે તેમને માટે શોકાતુર થયાથી તે આશકા ફર થતી નથી, તેથી તો તે દોષ ફર કરવા માટે આપે ખીજીની બની શકે નહિ એવું કર્મ કયું છે, તે દોષ પૂર્વવત્ પ્રયત્ન રહે છે અને આર્થને પરિભ્રમ કર્યાનું કંઈ પણ પ્રયત્ન થતું નથી વળી એ પણ વિચાર કરવો જોઈએ કે, આપ જેટલા દિવસ ચિંતાતુર રહેશો, તેટલા દિવસ રાજકાર્ય ઉપર ધ્યાન આપી શકશો નહિ, પ્રજાપાલન ઉપર મન લાગશે નહિ, અને રાજધર્મ પ્રતિપાલન થશે નહિ એટલા માટે સર્વ વિષયનો વિચાર કરીને ધૈર્ય અવલમ્બન કરો હવે વધારે શોક તથા પશ્ચાન્નાય કરવો કોઈ રીતે લાભકારક નથી ગઈ ગુજરી વાત વિષે બેદ કરીને કાળ ગાળવો એ સદ્વિચારનું કામ નથી

લક્ષ્મણ આટલું બોલીને ચૂપ રહ્યો, ત્યાર પછી થોડીવાર સુધી જાનામાના બેસી રહ્યા આદિ રામ સ્નેહપૂર્વક બોલ્યા, વત્સ! નાનું ઉપદેશવાક્ય સાંભળ્યાથી, મહારાજાનનો ઉદય થયો તે વચાર્થ કહ્યું છે, મેં જે કાગળથી જનકીને વનવાસ આપીને રાક્ષસના પ્રમાણે ધાતકીપાણુ કયું છે તેમણા તેને માટે શોકાતુર થયાથી વિદલ થઈ

જવાય છે વિશેષદીને શોકનો ધર્મ એ છે કે તેમા નિમગ્ન થયાથી વધતો જાય છે શોકાતુર માણસ હાંછેલુ કળ મેળવી શકતો નથી કર્તવ્યકર્મ ઉપર ધ્યાન ન લગાડ્યાથી પ્રથવાગ્રસ્ત થવાય છે એટલા માટે અત્યારથી હું શોકને શોકવાનો પ્રયત્ન કર છું, અને પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે, હવે હું શોકના મગ્ન થઈશ નહિ પ્રજ્ઞ હવે મને શોકાતુર જાણી શકશે નહિ અમાત્યો (મંત્રિઓ) ને કહે કે કાલથી ગીત સર રાજકાર્ય ચલાવવા સગવડિ પ્રિયા કરવામા આવશે, માટે તમે વખતસર સર્વ નૈયાગી કરીને કાર્યાલયમા હજીર થજો

આટલુ બોલીને ગમચંદ નીચુ માયુ કરીને, જરાવાર મુઠ્ઠી ચૂપ રહ્યા પછી, આનુભવી આખે વ્યાકૃત વચનથી બોલવા લાગ્યા કે હાય ! ગજત્વ એ કેવું લયાનક અનુભવતુ તથા વિગદતુ મળે છે, લોકો કેવા સુખભોગ મેળવવાને માટે ગજ્યાચિકાર મેળવવાની ઈચ્છા કરે છે તે મ્હારાથી ઘટી સમજતુ નથી રાજ્યભાર લઈને મ્હારે આખી ઉમરને માટે સુખ ઉપર પાણી મૂકવા જેવુ થયુ છે એના કીધેજ મેં થાણુ ઘાતકીપણુ કરીને નિરપરાધિ પ્રિયાને વતવાસ આપ્યો છે હવે તેને માટે રોવાનો માર્ગ જોતો નથી રાજત્વલાભથી મને એ ફલ મળ્યું છે કે, મ્હારે રનેહ દયા, મમતા અને મનુષ્યત્વનો પણ પરિત્યાગ કરવો પડ્યો છે. અને આવતા સમયના માણુઓ મને ઘાતકી શક્ષસ અથવા પણોજ નાલાયક ગણીને વગોવશે

આમ ખેદ કરીને ગમે થોડીવાર પછી લક્ષ્મણને જવાની આજ્ઞા આપી, અને પોતે ધીરજથી શોકાવેગ સમાવીને બીજે દહાડેથી યથાનિયમે રાજકાર્ય કરવા લાગ્યા ઉપર ઉપરથી એ પ્રમાણે ધર્મના દર્શાવી અને રાજકાર્ય ઉપર ધ્યાન લગાડવા માડયુ ખરૂં, તથા લોકો પણ તેમનો બહારનો જ્વહાર જોઈને સમજવા લાગ્યા કે, રામચંદ્ર વ્રજાજ ધીરજવાન છે ને વગર હુકમે દુસહ શોક શોકવાને સમર્થ

અથા છે પરંતુ તેમનું (રામચંદ્રનું) અતઃકાલે નિરંતર શોધની આગમાં બળ્યા કરતું હતું બહુજ નિઃપરાધિ પ્રિયાને વનવાસ આપ્યાથી થયેલો શોક તથા બેઠથી જેવતા દુઃખ પ્રમાણે તેમને નિરંતર મર્મવેદના થવા લાગી માત્ર લોક નામુશ થાય તેના ભયથી તેમણે જાનકીને દેશનીકાલ કરી હતી, અને હમણા પણ તેવાજ ભયથી બહારથી શોક કાઢી નાખ્યો હતો જ્યારે તેઓ રાજગાદી ઉપર બેસીને મનિમાન ધર્મની પેઠે સ્થિત ચિત્તથી ગજકાર્ય જોતા હતા ત્યારે તેમને જોઈને લોકો સમજતા હતા કે, જૂનડલમાં તેમના જેવો ધૈર્યવાન પુરૂષ બીજો કોઈ નથી પરંતુ જ્યારે ગજકાર્યથી છુટીને વિશ્રામ ભવનમાં જતા ત્યારે તેઓ ઘણાજ વિકલચિત્તવાળા થતા હતા. લક્ષમણ સદા તેમની પાસેનો પામે રહીને તેને સાન્નવતા આપવા સારૂ બહુ યત્ન કરતો હતો પરંતુ લક્ષમણના પ્રયોધ વાક્યથી તેમનો શોકાગ્નિ ઉલટો પ્રબલ વેગથી વૃદ્ધિ પામતો હતો, દુકામાં તેઓ કેવળ હાહાકાર, વિલાપ, પોતાની જાત ઉપર ઘિકકાર ગેરુ અને સીતાનું ગુણગાન કરીને વિશ્રામનો સમય ગાળતા-હતા આવી રીતે સીતાના વિયોગગોદમાં ઘણાજ નિમગ્ન થઈને તેઓ દિવસે દિવસ કુશ, મલીન, દુર્બલ અને સર્વ વિષયમાં ઘણાજ નિર્હત્સાહ થવા માગ્યા વરતુત - પ્રજાકાર્યના વિના બીજા કોઈ પણ વિષય ઉપર તેમની પ્રવૃત્તિ તથા ઉત્સાહ રહેવા નહોતો.

પેલી તરફ થોડા દિવસ પછી જાનકીએ બે જોડીઆ કુમારને જન્મ આપ્યો. મહર્ષિ વાલ્મીકિએ યથાનિયમથી તે કુમારોના પ્રસવ-કર્મવગેરેની ક્રિયા પૂરી કરીને મહોટાનું નામ કુશ અને નાનાનું નામ લવ પાડ્યું. મુનિકન્યાઓ પણ સોતાને પુત્રો જન્મેલા જોવાથી ઘણીજ હર્ષ દેખાડવા લાગી આખા આશ્રમમાં અતિ મહાન આનંદ-કોલાહલ થવા માડ્યો સીતા દુઃસહ પ્રસવેદના ભોગવ્યાર્થી થોડો વખત સુધી અચેતન રહી હતી, પણ પછી થીમે થીમે તેને શુદ્ધિ

આત્મા માડી, તે જોઈ મુનિકન્યાઓ તરખાતા મને પ્રીતિપૂર્ણ
 વચનથી તેને કહેવા લાગી, જોહેન જનનિ અર્થે ધણા આનંદનો
 દિવસ છે સૌભાગ્યથી તને આજ પગમ નુંદર કુમારની જોડે પ્રસવ
 કરી છે. આ સાલગતાંજ સીતાને જોનહર આનંદ થયો. પરંતુ
 પાછી થોડીવારમા શોકાતુર થઈને અર્ધડ આમુ પાડી રેવા
 લાગી, તે જોઈને મુનિકન્યાઓ રોહપૂર્વક તેને પૂછવા લાગી કે;
 હું જનનિકિ ! આવા આનંદના સમયમા તને શોકાતુર કેમ થાઓ
 છો ? રોવાને કીધું સીતાને ગલે હુયો બાકીના હતો તેથી તેણે
 થોડીવાર સુધી જવાબ આપ્યો નહિ; પણ પછી ઉજ્જવતા શોકનો
 વેગ સમાવીને તે બોલી કે. પ્રિય સખીઓ ! હું આવા આનંદના
 સમયે શામાટે શોકાતુર થઈ છું, તેનું કારણ તમે શું જાણતાં
 નથી કે, તેમને પૂછો છો ? પુત્ર જન્મ્યાથી, સ્ત્રીઓ ઘણીજ
 આનંદિત થાયછે એ વાત ખરી છે, પરંતુ કેવી અવસ્થામા મને
 આ ખુશીનો સમય આવ્યો છે ? મહાર આ જન્મનું સર્વ ખુબ,
 સર્વ ઇચ્છા, સર્વ આહવાદ જતા રહ્યા છે. જો આ હતભાગ્ય
 મહારા ગર્ભમા પ્રવેશ નહિ થયા હોત તો જે ઘડીએ લક્ષ્મણે
 મહારા પરિત્યાગના વાક્ય મને સંભળાવ્યા તેજ ઘડિએ હું ગગના
 પાણીમાં કુળીને પ્રાણુન્યાગ કરત અથવા બીજી કોઈ રીતે આત્મઘાતી
 થાત, ગર્ભની જાળજી ના હોત તો શું કરવાને મહારે જીવતી
 રહી હોતને મહો દેખાડવું પડત ? જનનકી આમ કહીને ઘણીજ
 શોકાતુર થઈ આધાર આમુ પાડી રહવા લાગી તેના આવા હૃદય
 ફાટી જાય તેવા વિદ્વાપવાક્ય સાંભળીને મુનિકન્યાઓ ઘણીજ દુઃખી
 થઈ, અને પ્રીતિપૂર્ણ વચનથી તેને કહેવા લાગી, પ્રિય સખી !
 તમારા શોકનો વેગ હવે સમાવો. તમે જે કહો છો તે ગથાર્થ છે,
 પરંતુ વધારે દિવસ તમારે આવી અવસ્થામા રહેવું પડશે નહિ.
 રાજા રામચંદ્રની શુદ્ધિમાં કેટ પડ્યો હતો, તેથીજ તેમણે મુદ્દાની

જઈને આતુ નહિ જોયેલુ, તેમજ નહિ સાલજેલુ ઘોર આચરણ
કર્તુ છે અમે પિતાજીના મ્હોએ સાલજ્યુ છે કે નમે પાછા જઈદીર્ઘ
તેમને ભેટશો, એટલા માટે શોકને કાઢી નાખો મુનિપુત્રીઓના
સાત્વતાના વાક્ય સાલળીને સોના આખમાથી બાધાર આસુ વર-
સાવવા લાગ્યા, તે જોયાથી મુનિકન્યાઓના કોમળ હૃદય પિગળ્યા
અને તેઓ પણ શોકાતુર થઈને ઘણીજ રોવા લાગી

આ વખતે નવા અવતરેલા બાળકો રોવા લાગ્યા રોહિતો એવે
મહિમા તથા મોહની શક્તિ છે કે, તેઓના રોવાનો શબ્દ જનકીના
કાનમા પ્રવેશ થતાજ, તેઓકદમ સર્વ શોકવિસરી ગઈ અને પ્રીતિથી
તેઓને ધરાવવા લાગી

શુકલ પક્ષના ચંદની પેઠે સીતાના બંને કુમારો દિવસે દિવસ
વધીને માતાની આખને તથા મનને અનહદ આનંદ આપવા લાગ્યા
ત્યારે તેઓ તેને “મા, મા,” કહીને બોલાવતા હતા, જ્યારે તે
તેઓના મ્હોંમા મોતીના જેવા દાતો જોતી હતી, જ્યારે તેઓના
અડધા ઉચ્ચારેલા મધુર શબ્દ તેના કાનમા પ્રવેશ થતા, અને જ્યારે
તે તેઓને બોળામા લઈને રોહિતી તેઓનું મુખચુંબન કરતી, ત્યારે
તે સર્વ શોક ભૂલી જતી, તેનું આખું શરીર અમૃતના અભિષેકવાળું
હોય તેવું શીતલ થતું તથા તેની આખો આનંદના આનંદથી
ભરાઈ જતી

જ્યારે કુશ અને લવની ઉમ્મર પાંચ વર્ષની થઈ ત્યારે મહર્ષિ
વાલ્મીકિએ તેઓનું ચક્ર કર્મ કરીને વિદ્યારંભ કરાવ્યો, અસાધારણ
બુદ્ધિ અને હોશિયારીથી તે કુમારો થોડી મુન્તમા વિવિધ વિદ્યામાં
ઘણાજ કુશળ થયા પ્રથમથી વાલ્મીકિ મુનિએ રાવણવધ પર્યન્ત
લોકોમા ચાલતું રામચરિત્રનું અવલખન કરીને રામાયણ નામનું
મહાકાવ્ય રચ્યું હતું તે સર્વથી પેહેલાં રામચંદ્રના આ બે પુત્રોને

તેમણે લણાવ્યું તેઓએ યોડા દિવસમા તે વિચિત્ર ગ્રથ અથથી
 ઇતિ મુઘી મ્હોએ કર્યો, અને તેમાથી કથા સીતાની- પામે મધુગ
 સ્વરથી ગાઇને તેનો શોક દૂર કરવા લાગ્યા અગીઆરમે વર્ષે મહર્ષિએ
 નેઓના ઉપયન સરકાર કગવીને (ઉપવિત ધારણ કરાવીને) વેદધન-
 કરાવવાનો આરભ કર્યો અને તે પછી એક વર્ષમા તે બે ને કુમારો
 વેદશાસ્ત્રમા સપ્રર્ણ પ્રવીણ થયા.

કુશ અને લવની ઉમ્મર બાર વર્ષની થઈ પરતુ તેઓ કોણ છે
 તે આજ મુઘી કોઇ જાણી શક્યા ન હતા નેઓ પોતાને ઋષિકુમાર
 નથા પોતાની માતાને ઋષિપત્ની જાણતા હતા જનકી જે ભાવથી
 તપોવનમા કાળ ગાળતી હતી, તે ભાવ જોયાથી કોઇ પણ માણસ
 તેને ઋષિપત્નીજ ધારી શકતા, અને તેના આ બે પુત્રોને પણ ઋષિ-
 કુમાર સમજતાં, આ કુમારો જનકીને માતા તરીકે જાણતા હતા,
 પરતુ તે મિથિલાપતિની કન્યા અથવા કોશલાધિપતિની પટગણી છે,
 તે જાણતા નહોતા વાલ્મીકિએ યત્નપૂર્વક એ વિષયમા તેઓને
 અજાણા રાખ્યા હતા, અને તપોવનના રહેવાસીઓને પણ સાવચેત
 નહેવાને કહ્યું હતું કે, કોઇએ જૂલથી પણ તેઓની પામે આ વિષયની
 વાતચીત કરવી નહિ તેમજ સીતાને પણ કહ્યું હતું કે, કોઇ રીતે
 પુત્રોને પોતાની ઓળખાણ આપવી નહિ, તેથી સીતા પણ તેઓની
 પાસે કદિ પણ પોતાના સબંધી વાત કરતી નહોતી. રામચણુમા
 તેમણે રામનુ અને સીતાનુ વિસ્તારપૂર્વક વૃત્તાત વાચ્યું હતું, પરતુ
 નેમની, માતા જનકન દિની અથવા રામની સહધર્મિણી છે તે તેઓ
 જાણતા નહોતા, તેથી એ મહાકાવ્યમા પોતાના પિતામાતાનું વૃત્તાત
 વર્ણવેલું છે એવું સમજતા નહિ આવી રીતે બાર વર્ષ સુધી કુશ
 અને લવ પોતાનું વૃત્તાત જાણવાથી અજાણ્યા રહ્યા હતા

માતાના અપૂર્વ રનેહયુક્ત રક્ષણની જરૂર હતી ત્યાં મુઘી

પ્રકરણ ૧૨ મું.

અશ્વમેધ.

રાગ્ન રામચંદ્રે અશ્વમેધ યજ્ઞ કરવાનો દૃઢસંકલ્પ કરીને વસિષ્ઠ બ્રાહ્મણ, કાશ્યપ, વામદેવ વગેરે મહર્ષિઓને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો. વશિષ્ઠદેવે તે વાત સાંભળીને ગમની ઘણીજ પ્રશંસા કરીને કહ્યું, મહારાજ ! તમે ઉત્તમ સંકલ્પ કર્યો છે. તમે સદ્વીર, અને પૃથ્વીના આદિતીય છો. અખંડ ભૂમંડળમાં તમે જેવું અકાધિપત્ય વિસ્તાર્યું નથી તેવું કાળના કોઈ પણ રાગ્નએ વિસ્તાર્યું. રામરાજ્ય પ્રજા જેવા મુખથી તથા ખુશીથી કાળ ગાળે છે તેવું મુખ તથા ખુશી આગાહના કાળમાં જોયલું તેમ સાંભળેલું પણ નથી. રાજ્યભાર ગ્રહણ કરીને જે જે કામ કરવા જોઈએ તે આપે પ્રગ કર્યા છે. આપના રાજ કર્તવ્યમાં અશ્વમેધ માત્ર બાકી છે તે પૂર્ણ થાય મે મનમાં નિશ્ચય કર્યો હતો કે આ સંબંધી મહારાજને વિનંતિ કરવી. ગમે તેમ હોય તો પણ મહારાજ જ્યારે તમે પોતે યજ્ઞ કરવાની ઇચ્છા બતાવી છે ત્યારે હવે તેમાં વાર લગાડવાની જરૂર નથી, જલદીથી તેના માટે જોઈતી તૈયારી કરવાની અનુમતિ આપો.

વશિષ્ઠદેવ બોલતા બધે થતાજ રામચંદ્રે પાસે એટલા લાઘવોને કહ્યું, લાઘવો ! ગુરૂદેવે જે આજ્ઞા આપી તે તમે સાંભળી છે, હશે તમારો અભિપ્રાય જણાવો, એટલે હું કર્તવ્ય નિરૂપણ કરી આજ્ઞાનુવર્તી લાઘવોએ તરતજ પોતાનો અંત કરણનો અનુમત પ્રકટ કર્યા પછી રામે વશિષ્ઠદેવને સંબોધીને કહ્યું, ભવન ! જ્યારે આપનો અભિલાષ થયો છે અને તેમાં મહાગે અભિમત છે તેમજ લાઘવો પણ અનુકૂળ ઇચ્છા જણાવે છે ત્યારે હવે તેને કર્તવ્ય કરવામાં વિચાર કરવાની આવશ્યકતા નથી હવે મહારે આટલું કહેવું છે કે, નેમિષા-

નવ્ય અપ્રમેય યજ્ઞ એવો જ્ઞેયો, નેમિપાગવ્ય પગમ પવિત્ર યજ્ઞ
જેવ જ, એ વિગેમા નમાગી ગી આજા છે / વગિદેવ પોતાની
અમતિ આપી

ત્યાગ પછી રામે ભાગ્યોને ક્યુ, જુવો 'ન્યાગ' કર્યા નકકો થયુ,
-યાગે હવે નકામે કાળ ગુમાવવો નહિ તાગએ ગુ જ્ઞેયુ ? અનામા
ગુ પ્રમાણ્યુ / ગીતાના વીતક, ગમતી અવદૃષ્ટા, અને શરીર-
અસાગતો અંતાપ ! ન્યુજ દેહતી વ્યાધી અને સાંભાગ્યનુ અમુખ !
પ્રેમના અર્ગીય પુષ્પમા અગ્નિ ઝરી જ્ઞેન ! અમદમા દાવાનળ દેખ્યો !
પર્વતમાથી જવાળા નીકળતી ગનમા અમાતી જ્ઞેન ! જે વસ્તુ ન
જ્ઞે, તે નિહાળી ! કુદ્ગતની કલ્પનામા પશુ ન હશે, એવી મનુષ્યો
કલ્પના પ્રાપ્ત થઈ ! શુ પૃથુ પૃષ્ઠીપતિ, મેવાડી દાકોર, વીગતા
માટે વીગનારીને વર્ષા તે દગો દે ! તે પરનાગી લપટ નથી, તે
મન્નવિકાગી મોહન નથી તે વૈભવી મનનો લેખી પુરૂષ નથી
શુરવીર, મનોબળથી મનોરથ સાધ્ય કરતાગે મળ લત્રીપીજ છે
જલ્લુ હા ! અમય કાળે તેમને થેર્યા હોય તો — એમ જ્ઞે નહી
પણુ ગમ પેંડે કુજ્જ અગતવવાને ત્યાગી જાય તો ? હુ શુ જ્ઞેકે
છુ / હં જાણુ છુ કહિધુ છુ ! શુ મને ભ્રમણા થઈ, તેવી માગ
પૃથુને વિગેગથી સત્ય પ્રેમની અસર થઈ હશે ?

તાગના મનમા આકતકાળના અનેક સકલ્પ-વિકલ્પ થયા-
અને પોતાનો દેવો અવમર આવવાનો હશે, શુ શુ વિપરત બન-
વાનુ હશે એ વિચારમા મગજ, ભ્રમણારૂપ બની ગયુ ! આખરે
નેણુ શુ જ્ઞેયુ ? શુ સાલગ્યુ ! આહા !

દશા જે આવવાની છે, ભક્ષી-ભુડી કરી કાઢ,

ગગનમા ગર્જના થાતી, વિપદ વર્ષાદ આગાહી

તાગને તેમજ થયુ આખરે પૃથુ કુમારનાજ પ્રકરણમા વિલા-
વરી વનિના, અવનવશ થઈ !—

પ્રકરણ ૧૨ મું.

અશ્વમેધ.

રાજા રામચંદ્રે અશ્વમેધ યજ્ઞ કરવાનો ફત્તસ કર્ણ કરીને વસિષ્ઠ જ્ઞાસિ કામ્યપ, વામદેવ વગેરે મહર્ષિઓને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો. વશિષ્ઠદેવે તે પાત સાલળીને ગમતી વાણીજ પ્રશસા કરીને કહ્યું, મહારાજ ! તમે ઉત્તમ સકર્ણ કર્યો છે તમે સદ્વાપા અને પૃથ્વીના આદિતીય છે. અખડ ભૂમડળમા તમે જેવું અકાધિપત્ય વિસ્તાર્યું નથી તેવું કાળના કોઈ પણ રાજાએ વિસ્તાર્યું રામરાજ્ય પ્રજા જેવા સુખથી તથા ખુશીથી કાળ ગાળે છે તેવું સુખ તથા ખુશી આગાહિના કાળમા જેવડું તેમ સાલળેડું પણ નથી રાજ્યભાર ગ્રહણ કરીને જે જે કામ કરવા જોઈએ તે આગે પરા કર્યા છે આપના રાજ કર્તવ્યમા અશ્વમેધ માત્ર બાકી છે તે પૂર્ણ થાય મે મનમા નિશ્ચય કર્યો હતો કે આ સળધી મહારાજને વિનતિ કરવી ગમે તેમ હોય તો પણ મહારાજ જ્યારે તમે પોતે યજ્ઞ કરવાની ઇચ્છા બતાવી છે ત્યારે હવે તેમા વાર લગાડવાની જરૂર નથી, જલદીથી તેના માટે જોઈતી તૈયારી કરવાની અનુમતિ આપો.

વશિષ્ઠદેવ બોલતા બધ થતાજ રામચંદ્રે પાસે બેઠેલા ભાઈઓને કહ્યું, ભાઈઓ ! ગુરૂદેવે જે આજા આપી તે તમે સાલળી છે, હશે તમારો અભિપ્રાય જણાવો, એટલે હું કર્તવ્ય નિરૂપણ કરી આજ્ઞાનુવર્તી ભાઈઓએ તરતજ પોતાનો અંત કરણનો અનુમત પ્રકટ કર્યો પછી રામે વશિષ્ઠદેવને સમોધીને કહ્યું, ભવન ! જ્યારે આપનો અભિલાષ થયો છે અને તેમાં મહાગે અભિમત છે તેમજ ભાઈઓ પણ અનુકૂળ ઈચ્છા જણાવે છે ત્યારે હવે તેને કર્તવ્ય કરવામા વિચાર કરવાની આવશ્યકતા નથી હવે મહારે આટલું કહેવું છે કે, નૈમિષા-

નહ્ય અશ્વમેધ યજ્ઞ થવો જોઈએ, નૈમિષારણ્ય પરમ પવિત્ર યજ્ઞ
ક્ષેત્ર છે, એ વિષેમા તન્નાગી શી આજ્ઞા છે ? વસિષ્ઠદેવે પોતાની
સમતિ આપી

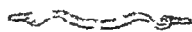
ત્યાગ પછી રામે ભાગ્યોને કહ્યું, જીવો. ત્યાગે કર્તવ્ય નક્કી થયું,
ત્યારે હવે તન્નાગે કાળ ગુમાવવો નહિ તાગએ શું જોયું ? ગ્વાનામા
શું પ્રમાણ્યું ? ગીતાના વીતક, રામની અવકૃપા, અને શરીર-
અસાગતો ચતાપ ! ત્ર્યુણ દેહની વ્યાધી, અને માભાગ્યનું અમુખ !
પ્રેમના સ્વર્ગીય પુન્પમા અગ્નિ ઝરતી જોઈને ! સમદ્રમા દાવાનળ દેખ્યો !
પર્વતમાથી જવાળા નીકળતી ગનમા સમાતી જોઈને ! જે વસ્તુ ન
અને, તે નિહાળી ! દુર્દતની કલ્પનામા પાણુ ન હશે એવી મનુષ્ય
કલ્પના પ્રાપ્ત થઈ ! શું પૃથુ પૃથ્વીપતિ, મેવાડી હાકોર, વીગ્ના
માટે વીગ્નારીને વર્ષા તે દગો દે ! તે પરનારી લપટ નથી, તે
મદનચિહારી મોહન નથી તે વૈભવી મનનો લોભી પુરુષ નથી.
શુરવીર, મનોબળથી મનોરથ સાધ્ય કરનારો મળ ભત્રીખીજ છે.
જણ હા ! સમય કાળે નેમને ઘેર્યા હોય તો ? — એમ અને નહી
પણુ ગમ પેટે કળ્લ અતવવાને ત્યાગી જાય તો ? હું શું જોઉં
હું ! હું જાણુ છું કે હિંદુ છું ! શું મને ભ્રમણા થઈ. નેવી માગ
પૃથુને વિયોગથી સત્ય પ્રેમની અસર થઈ હશે ?

તાગના મનમા આકૃતકાળના અનેક સકલ્પ-વિકલ્પ થયા-
અને પોતાનો દેવો અવસર આવવાનો હશે, શું શું વિપરત જન-
વાનુ હશે એ વિચારમા મગજ, ભ્રમણાગ્રસ્ત બની ગયું ! આ મને
નેણે શું જોયું ? શું સાક્ષ્ય ! આહા !

દશા જે આવવાની છે, ભલી-બુઝી કદી કાઈ;

ગજનમા ગર્જના થાતી વિપદ વર્ષાદ આગાહી

તાગને તંમજ થયું આખરે પૃથુ કુમારનાજ પ્રદરણુના વિસ્ત-
વરી પતિના સ્વનવશ થઈ ! —

પ્રકરણ ૧૩ મું.

પૃથુકુમારની શોધમાં—

‘ અની હુ પ્રેમની જોગણ, પીયુને શોધવા ચાલી ’

પ્રેમનો પરિતાપ, જવાળામુખીનાં ભડકા ક્રોધાગે વધારે તીવ્ર હોય છે ! જવાળા તો તરત આળીને ભસ્મ કરી દે છે પરંતુ પ્રેમ-જવાળા રીયાવી રીયાવીને-તરસાવી-દગાવીને કામળ તનને તવી નાખે છે !

પ્રેમથી પરણેલા જોડવાને પુછો કે તમારા વિયોગની કેવી વટીઓ તમે જોઈ છે ? છુપા પડેલા ચક્રાર પછી ચક્રારીની શી દશા થાય છે ?—

નારાના વિકલ્પો, મનદ્વારા વધવા માડ્યા. તેને અશુભ સુચક સંકલ્પો થવા લાગ્યા તે લયથી કપતી સુપુતાવસ્થા ભાગવતી હતી તેની મન-સ્ફલ્પિમા વિચિત્ર બનાવો અને દેખાવો રજુ થવા લાગ્યા પતિના મૃત્યુનો ધ્વજ, કપતા હૃદયે, ધમકતી છાતીએ અને દડતા અનુએ અનુભવવા લાગી તેને બેહુલા નામની પવિત્ર-સાચિની પ્રેમ-રહાનુ ચરિત્ર દ્રષ્ટિએ પડવા લાગ્યું —

ધણા વર્ષની પેહેલા, નજરને પેસે પાર ગાદા અંધાની અંધ એક જવલત મણીનો પ્રકાશ જણાયો હતો. કલ્પનાની અંધ દાનિહાસની બહાર, તે ચરિત્ર હમેશા જણાતું હતું ; ગભીર-ગલાવથી તે જગતને શીખવે છે કે ‘ મહાનપણ છુપાવી શકાતું નથી જમે તો ગાદા જગલમા બેઠીને, અથવા કિનારા વગરના સમુદ્રના તંગમા તરતા, મહાન્વનું કામ કર્યું હોય તો તે કદી પણ ગવાયા શિવાય રહેતું નથી —કપડાથી ડાકેલી આગની પેડે વેગવતી નદીની રેતીથી આવેલા પ્રવાહની પેડે મહત્ કર્મ સર્વદા યોનાન્ત વેગ વધારે છે બેહુલાએ સેકડો વર્ષની પૂર્વે જન્મ લીધો હતો.

દેવ જન્માપર, કેવી રીતે તેનું પર્વિત્ત ઇવન પર્વિત્તનું ચય હતું, તે હાય ગાગ્ર અધકારમાં છૂટાયું છે તેપણ તેના ઇવનન્યેાનિતો પ્રકાર નેટલી જોઈએ તેટલી ગતિથી તરિ પણ ધીમે ધીમે આજે દનિયને પ્રકાશ આપે છે દુનિયાને મોહાએ તેના મલિમા કેટલાક દેવગાની સાથે પણ આજે ગરાત છે પરંતુ રાખી જોય કર્યા જતા પણ જોઈએનું અર્થ ઇવન અગ્રિ મગરું પણ કહિત પડ્યું થણા કેરકુન્દી તે ઇવન ચરીત્ર જીન આકાર ધારણ કર્યા છે આજે દનિયા તે કિષાગયાનના આકારમાં ઉપકયાના આકારમાં ખુશી માને છે લોકો વાતાની પેઠે દહાડે જુદા અવકાશમાં અવકૃત કરી મોકલે છે હમે તે નાના અવકાશથી વિમૂખિત, જુદી જાતના આવેલા અરિમંત વિશ્વાસયોગ્ય વિચ તરિ સાધારણમાં કેલાવવાનો ચત્ત કરીએ છીએ વનચાર અધાગમાથી વિશ્વ જવનની અદ્યથી સલ્લવિત અલ્પ જોધવાને યત્વાત વદ્યએ ડિએ

જગાસમાં કહેવામાં આવે છે કે વણા વર્ષોની પેહેલા જગાસમાં નિજની નગરમાં જોડેલા દેહતી હતી તે નિજની નગરી જોડેલાની જન્મભૂમિ હતી. હાલ નિજનીનું કઈ ચિન્હ જણાતું નથી જોડેલા વાણીઆની છાકરી હતી એ નિજની નગરમાં સાયવણિના ઓરમં, અમલા મુંદરીના ગર્ભમાં જોડેલાનો જન્મ થયો જોડેલાની કુમારી અવસ્થામાં પ્રિશેર ગતાવ અન્યો તહોતો તરણ ઉમ્મરમાં તે જવને તરણપણુ દેખાડ્યું હતું.

જોડેલા પરમ સુદર હતી, કવિ કહે છે કે તેના મોંની જ્યોતિ મનોહારિણી-પુનેમના પૂલુઅંદની પેઠે મન રિતંજ્યકારિણી હતી, તેના આરકિતમ હોહો વિજળીતો પ્રકાશ દેખાડતા હતા, આખો અજલ નયનને અવનત કરી મૂકતી પરંતુ આજ જગત્ કહે છે કે તેના હૃદયનાંદર્યની સાથે શરીરના સાંદર્યની તુલના થાય નહિ, તેના

શરીરના સૌન્દર્યથી ને વખતનાજ માણસો વિમોહિત થયા હતા એમજ નહિ, પરંતુ આજ મુધી જગત્ તેના શરીરના હૃદયૈસૌન્દર્યમા વિમોહિત થઈ રહ્યું છે—તેને દેવી નામથી સંપૂર્ણતા કરી છે. શરીરની ખુશમુરતી ઘણાકના નસીબમા હોય છે, પરંતુ હૃદયની ખુશમુરતી ઘણા થોડા માણસો મેળવે છે દેશ વિદેશમા પાણી અને હવાના ગુણથી માણસોની ખુશમુરતીમા વધારો થાય છે—તે પરમેશ્વરની અનાવડ છે. ઇશ્વરના બીજ પદાર્થની પેઠે શરીરના તનથી તેનું પતન થાય છે, પરંતુ હૃદયની પવિત્રતાથી અનેલી હૃદયની મહત્તાનો વિકાસ થાય છે, કાલના પરિવર્તનથી પણ તે મહત્તાનો લોપ થતો નથી.

આ પ્રસંગે ચ પકનગર નામની એક બીજી જગાનું વર્ણન જોવામા આવે છે ચ પકનગરજ એહુલા-જીવનની પ્રણીતા મેળવવાની જગા છે ચ પકનગરમા આદ્યસોદાગર નામનો બીજો એક ધનવાન વણિક ગ્રહેતો હતો ને આદ્ય સોદાગરના ઓરસે, સનકામુદ્રીને પેટે નખિન્દરનો જન્મ થયો હતો સૌન્દર્યશાલિની એહુલા આ નખિન્દરની સ્ત્રી થઈ

એહુલા નખિન્દરની સાથે-પરણી હતી ખરી, પરંતુ-દ પતી વિવાહનું મુખ ભોગવી શક્યું નહિ આ આનંદદાયક વિવાહમાં ગોકનો અવાજ વ્યાપી રહ્યો, વિવાહ થયા પછી થોડીવારમા યુક્તશય્યાનો ઓરડો રડવા કાલિશયી કલકલિત થયો હતો, દુષ્ટ સર્પે મણિ હરણ કરીને અધિકારીઓને ગડાવ્યા હતા, ચોરના ઝેરી ડાખથી સતી પતિ વગરની થઈ હતી; એહુલાના ખોળામા નખિન્દરના જીવનનો ત્રાસ કાલત્રોતની અદર મળી ગયો હતો ધનધોર અધારી ગત્રે જગતે સ્તબ્ધના મેળવી હતી, ઉઘેલા નખિન્દરને કાલસર્પે

બ જાલીઓમા લગ્ન વાચકે તેને બીજે દિવસે વરકન્યા ને બિછાના તથા ઓઝામા મુલે છે તેને પ્રલગ્ન થા કહે છે

દશો, સતીની પામે પતિજીવન હુત થઈ ગયું બેહુલાના જીવન ચરિત્રનું માહાત્મ્ય જગતમા પ્રદર્શિત થવાનો ઉપયુક્ત માર્ગ મળ્યો.

નખિન્દરને સર્પ દશવા સંબંધી અગાલી લોકોમા એક કાલાળી અલૌકિક વાતથી પ્રભુ છે પરંતુ બેહુલાના જીવનના પાત્રોત્તમ સંબંધી ઉપકથાના આકારમા, તે વાતોના પાયાનો થોડોક સંબંધ છે તેથી તેમા સંપૂર્ણ અવિશ્વાસ હોવા છતાં પણ તેનો આ નીચે આપવામા આવે છે. એમ કહેવામા આવે છે કે નખિન્દરનો પિતા ચાદ સોદાગર સાકારવાદીઓના પૂજવા લાયક દેવતાની પૂજા કરતો નહોતો વિશેષતઃ, સાકાર વાદીઓની પૂજા કરવાને બદલે તેને ધિક્કારને પાત્ર ગણતો હતો. થાણું નુકશાન કર્યા પછી, મનસા દેવી છેલ્લી વારે તેના છોકરા નખિન્દરનો નાશ કરી પિતૃ મનમા વ્યથા આપવાને તૈયાર થઈ “ નખિન્દરને પુલશચ્યાના ઓરડામા સાપના દશવાથી મરવું પડશે.” આવું કહીને મનસાદેવીએ ચાદ સોદાગરને ત્રાપ આપ્યો ચાદ સોદાગરે સર્પના લયથી પુલશચ્યાનેજ દિવસે જિંદ વગરનો લોટાનો ઓરડો બનાવ્યો હતો; તે લોટાના ઓરડામા મજરમાખીને આવવાનું મોકલે પણ જિંદ નહોતું બેહુલા અને નખિન્દર પુલશચ્યાની રાત્રીએ તે જિંદ વિનાના ઓરડામા મૃત, સર્વે ધાયું કે હવે ઇંછ બીન નથી, મજરમાખીને પણ જગાનો માર્ગ નથી તો સર્પ કેવી રીતે નખિન્દરને દશશે ? પરંતુ તે સર્વ વિપ્લવ ગયું ! વિધાતાનાના ચક્રમા પડીને નખિન્દરના જીવનની દશા થઈ નહિ અધારી ગત્રે નખિન્દરને થાણી બ્રમ લાગી; બ્રમ લાગેલા નખિન્દરે પોતાની સ્ત્રીની પાસે આકુલ પ્રાર્થાથી આવતું મળ્યું પરંતુ તે ગત્રે આવતું ક્યાંથી આવે ? ઓરડામાંથી બહાર નહિ નિકળે, તો આવતું આવતું અસંભવિત હતું, પરંતુ બેહુલા ઓરડામાંથી બહાર કેમ નીકળે ? દરવાજે કિંવાડતાં કાલસર્પ ઓરડામા

પેશીને તેનો નાશ કરી શકે । તેથી બેહુલાએ બહાર નીકળવાની
 હિમ્મત કરી નહિ પરંતુ તેમ હોય તો તે પતિની ભગતી કાતરના
 કેમ જોઈ શકે ? સતી, પતિની વ્યાકુલતા જોઈ શકી નહિ નખિ-
 ન્દરને આવડું આવવાને યત્નવાન થઈ ઓરડામાં ગોઠાઈ કરીને
 તેથી મૂખથી કાતર સ્વામીના તૃપ્તિમાધનમાં પ્રવૃત્ત થઈ લાકડાને
 બદલે પેહેરવાના લુગડા બાળવા શરૂ કર્યા, માગલિક માટલી ગંધ-
 વાનું વાસણુ થઈ, અને તેમાં માગલિક ચોખ્ખાએ ગંધવાના ચોખ્ખાનું
 ડામ ડ્યું, અને ચક્રમકથી આગ સળગાવી ઘણી મેહેનતે રસોઈ
 તૈયાર થઈ પરંતુ ઘણી યુક્તિ કર્યા છતાં નખિન્દરના ખાવામાં તે
 આવી નહિ બેહુલાએ અતિ શ્રમથી તૈયાર કરેલી રસોઈ જમના
 પેહુલા તેને કાલઝરે દ્રશ્યો, રાધવાની અગ્નિથી ઓરડો કાળો
 થયો હતો; તે કાળાશના ચિન્હમાંથી સૂત્રાદર સર્પ જોવામાં આવ્યો,
 અને બેહુલાના પ્રાણનો પ્રાણ અકાલે તે કાલસર્પના દશવાયી
 નારા પામ્યો આ બનાવ સત્ય છે કે નહિ તે જાણી શકાય નહિ,
 પરંતુ સંભવતઃ એ કવિ કાદાણીની કલ્પના છે અથવા સાકાર-
 વાદીઓની મનમાં માહાત્મ્યકીર્તનની જલ્પના છે

ધર્મમાં રોવાનો અવાજ થયો સવારમાં માખાપ મમભેડી
 અવાજથી રોવા લાગ્યા પરંતુ બેહુલાનું રોવું જલદી બંધ થયું
 વિપદમાં રોવું શા માટે ? રોવાથી શું શું ? રોવામાં વખતનો
 નાશ કર્યાથી વિપદોદ્ધારમાં વિઘ્ન નડશે । આવો વિચાર કરીને બેહુલા
 રોઈ નહિ બેહુલાએ બાલકાલથી સાલજીનું હતું કે, મેહેનતને
 અસાધ્ય આ જગતમાં કંઈજ નથી તેના મનમાં એ વાત હાલ
 યાદ આવી તેણે વિચાર કર્યો કે મેહેનત કર્યાથી એ સર્વ કામ
 થઈ શકે છે, તો સર્પે દશેલા મૃતપતિનું જીવન કેમ પાછું જીવનું
 ને થાય ? ઘણા પ્રયાસથી સાવિત્રીસતી મરેલા સ્વામી સંન્યાસ-
 ને પાછો જીવતો કરી શકી હતી, તો હું મારા મૃત પતિને

જીવનો કેમ નહિ કરી શકું ? સારિત્રી પણ માણસ હતી ત્યારે તે જે કરી શકી તે તે હું કેમ કરી શકીશ નહિ ? ધીરે ધીરે તેનો વિચાર વધવા માડ્યો. પહેલે પહેલે તે વિચારે તેના મર્મસ્થાને સ્પર્શ કર્યો તેણે નક્કી કર્યું કે ‘સ્વામીનું જીવન અચાવીશ’ પ્રતિજ્ઞા કરી કે “અનજે તો પતિનું જીવન અચાવીશ, નહિ તો તેની સાથે મરી જઈશ” જેની કલ્પના કરી પણ કામના મનમાં આવી નહોતી તે પ્રતિજ્ઞા નાગી બેહુલાએ આજે કરી.

હવે શું થશે ? તારાના વાક્યની મર્યાદા શું ગ્રહેશે ?—અવરિત નિયમ શું ઉલ્લંઘન થશે ? બેહુલાના ચત્તથી શું બે જીવનજ કાલ-સમૃદ્ધ જીવનમાં મળશે ? ગમે તે હો બેહુલાએ આત્મજીવના પ્રતિજ્ઞા કર્યું નહિ કેવળ “પતિનું જીવન અચાવીશ” હમેશા તેનું મન તેની તરફ દોડ્યું તેણે તર છોડ્યું પાર્થિવ જીવનની માયા પાસ કાપીને પતિ જીવન અચાવવાને ચત્તવાન થઈ તરત લાકડાની એક ન્હાતી હોડી વેંચાતી સીધી તે હોડી નદીના પાણીમાં તરતી કરી, મૃતપતિને જોળામાં લઈને સતી બેહુલા બેઠી, છૂટા વાળથી, કળાકળા વેશથી તે હોડીમાં તણાવા લાગી, સાશુ સસરાની વાત માની નહિ માયાપ ભાઈ બહેનને માંટે કાતર થઈ નહિ કેવળ પતિ જીવનના ઉપર લલ ગળીને પતિજ મોઢા, પતિજ દેવના પતિમેવાજ સ્વર્ગ, એવો વિચાર કરી મૃત પતિને જોળામાં ગળીને હોડી ઉપર નદી તરંગમાં તણાતી તણાતી એક બાલુએ જવા લાગી.

નદીના સ્નેહમાં હોડી જવા લાગી ! રાત્રિવસનું જ્ઞાત નથી પ્રકાશ અધારા ઉપર નજર નથી. ટાઢ ગમ્મીનું કંઈ નથી, હોડી હમેશા તરંગના મુખમાં ચાલે છે ! દિવસના પછી દિવસ જાય છે, રાતના પછી રાત આવે છે, પરંતુ તેની ગતિની નિશ્ચિતિ નથી ગામના પછી ગામ આવે છે, નગરના પછી નગરમાં જાય છે અને

ઝેલુલા પોતાની ધારેલી સિદ્ધિનો ઉપાય લોકોની આગળ કહેતી કે
 છે લોકોને પૂછતી કે છે કે, “સાપના દર્શાવી મૃતને પુનર્જિવિત
 પ્રવાનો શુ ઉપાય છે? લોકો ને જે જવાબ આપે છે, તે સારી
 પેઠે ચિત્ત દબને સાભળે છે, અને તેમના કલ્યા પ્રમાણે કામ કરે છે
 સાભળવામા આવ્યુ છે કે હજારો પ્રતિપાલુ સતી પતિવિયોગથી
 મૃતપતિદેહને ઝોળામા લઈને જવલત આગમા જીવંત જીવન વિચ-
 જન કરે છે; ગંભીર શોકતા કહો દશથી હજારો સતી પતીની
 માથે સતી થાય છે, પરંતુ આવુ કદી પણ સાભળ્યુ નથી! —૪૮૦
 સાભળી છે માવિત્રીની વાત, અને સાભળી છે માત્ર ઝેલુલાની કથા
 જીવતી ઝેલુલા અનાહારે, મુઠા નૃપાથી અકાતર, રક્ષકેશથી, જીલુ
 વેશથી, નદીસ્ત્રોતમા—નરંગના મોળમા તણાતી કુખ્ય છે મનમા તે
 મનમા વિચાર કર્યા લાગી કે, એકવાર જેને મારા જીવનનો આશ્રય
 અમળ્યુ છુ, તેજ માફ જીવન છે અને માફ શરીર ફક્ત રક્ત-
 માસપિંડ છે, જીવન ગયાથી મૃતમાસપિંડસારનુ શરીર લગ્નને શુ
 કરે? એક દિવસને માટે પણ જેને ‘મારો’ જાણ્યો છે તેના
 પ્રાણમા નિશ્ચયજ મહારો પ્રાણ છે ત્યારે પ્રાણના વિયોગથી શરીર
 કેટલા દિવસ ચુધી ગંહેજે?—માટીનુ શરીર સડીને દુર્ગંધથી માટી
 ઘમ્મ જશે શુ જીવન વિનષ્ટ કરીશ? જેના જીવનમા માફ જીવન
 છે, તે જીવનમાં કદાચિત્ આ જીવન એક જીવન થઈને અનંત ગન્યમા
 મળી જશે, નહિ તો આ જીવન વિલિપ્ત શરીરમા પાર્થિવજીવન
 અતિવાહિત કરીશ! જેને મારો કહી શકી છુ, તે જીવનમા પણ
 મારા જીવનથી કદી જૂનાપણુ નથી શરીર માત્ર જૂનું રહ્યુ છે પણ
 પ્રાણ જૂનો નથી—હૃદય એકજ છે? મોહાન્ધ મનુષ્ય ગહારની આગે
 જૂએ છે કે “જગતમા સવળા ભિન્ન છે.” સવળા જૂના થઈ શકે
 છે, પરંતુ જે “મારો” તે મારાથી કદી પણ જૂનો નથી, અને જ્યારે
 જૂનો નથી, ત્યારે તે જીવનમાં આ જીવન જશે, તેમા વળી આશ્રય શું?

ધીરે ધીરે દેશમા રોવુ વધ્યુ દિવસ વિત્યા પછી કંઈ રોવુ
 ઓછુ થવુ જોઈએ પરંતુ બેહુલા-નખિ દરનો ગોઠ સત્વર ઓઠે
 થયો નહિ મૃતનો વિચ્છેદ મનુષ્ય વગર હરકતે સહન કરી શકે ને,
 પરંતુ જીવનમૃતના સરખા મનુષ્યને જોયાથી માણસના મનમાં થાણુ
 દુઃખ ઉપજે છે મૃતપતિને જોળામા લેઈને બેહુલા નદીના સ્નાતમા-
 હોડીમાં બેસીને નિજની નગમમા માળાપતી તન્દ્ર ચાલી બેહુલાના
 માળાપતે ખચર થવાથી શોકને લીધે માળાપ અધિરા બન્યા હતા
 અત્યુજ્જ્વલથી તેઓના હૃદય તણાતા હતા ઉડા ગોકર્થી, અનાહારે
 બેહુલાનુ જીવન નદીસ્નાતમા વિલીન થયું હશે કે શું? તેનો વિચાર
 કરીને તેનો પિતા સાયવણિક અને માતા અમલાસુંદરી અવસન્ન થઈ
 પડ્યા હતા, પુત્રસ્નેહે તેઓ કન્યાની શોધમા દોડાવ્યા રોતી, છુટા-
 વાળવાળી, શોકાતુરો માએ વિચાર કર્યો કે જો બેહુલા જીવતી હશે,
 તો ઘરમા પાછી લાવીશ એવુ મનમા નક્કી કરીને નદીના પ્રવાહની
 પાછળ મૃત નખિદરને જોળામાં લેઈને બેહુલી બેહુલાની શોધમા
 ગઈ અને પિતા સાયવણિક પણ પત્નીની પ્રમાણે પુત્રસ્નેહમા કાતર
 ઇઈને પુત્રીની શોધમા ચાલ્યો.

માતાપિતાની શોધથી બેહુલાની લાળ મળી તેઓએ જોયું કે
 નદીના પ્રવાહમા એક નાની સરખી હોડીમા કેટલાક દિવસનું દુર્ગંધ
 મારતુ શય જોળામા લેઈને એક સ્ત્રી થેલીના જેની બેઠી છે. પ્રથમ
 તેને જોઈને કહ્યું હતુ કે, આ નારી સુંદરી પુલની અગ્રણી છે,
 પરંતુ આ વેળાએ તેને જોઈ તો તેની પ્રવૃત્તિ નથી, સુંદર મૂર્તિએ
 કાલી મૂર્તિ ધારણ કરી છે, મોંતિ દેખાવ નિરાશાના મેઘમાં ઢંકાયલો
 જોયો, ચહેરો મુકાયલો શરીર દુર્ગંધ, કપ લાવણ્ય જતું રહેલુ
 દીકુ ! જાણે તે મરવા પર આવેલી હોયતી એવી જોઈ. માળાપ
 આવો ભયાનક દેખાવ જોઈને ભય પામવા લાગ્યા — ઉચ્ચસ્વરથી,

જોડકારક અવાજથી રડીને બોલ્યા, “ બેહુલા ! ઉભી રહે-અમેને મફતીને કયા જાય છે ? તુ નહિ આવીશ, તો અમે કેમ જીવીશું ? ” પહેલા તારા મન્યાપને બચાવ પડી જ્યા તારી ઇન્ શ હોય ત્યા જાજે ”

પતિના શોકથી ઉન્મત્ત બંધેલી બેહુલાએ માન્યાપનું રૂત્ત સાંભળ્યું, પિતામાતાના ગડવાથી તેને પણ ગડવું આવ્યું ખડ, પરંતુ તે પેતાના લક્ષથી ભ્રષ્ટ થઈ નહિ દીન થઈને લક્ષિતપૂર્વક નમ્ર વચનથી માન્યાપને કહ્યું, “ મને હવે શા માટે બોલાવો છો ? મારા પાપી જીવનનું હવે પ્રયોજન નથી ? પતિ જે રમ્તે ગયો છે, તે રમ્તે હું પણ જઈશ, અનર્થક ગેકશો નહિ રોકશો તો મારા ધર્મમા વ્યાધાત થશે, ડીડાથી ભરેલા અનત નરકમા કીડાની પેટે મારું જીવન જશે તમે મારો પ્રાણ બચાવવાનો યત્ન કરશો ખરા પરંતુ તમે યત્ન કરશો તો શુ થશે ? એ સર્વનિયતા “ મારું જીવન ” બચાવે તો હું બચીશ, નહિતો તમે ઘણા પ્રયત્ન કરશો, તો પણ મને બચાવી શકશો નહિ. તમે અનર્થક રડીને અકુલ થશોના રોવાથી શુ થશે ? ઇશ્વરની આગળ “ મારું જીવન ” બચાવવાની પ્રાર્થના કરો, તો હું જરૂર બચીશ ઇશ્વરની કૃપાથી પાછી હું તમારી અગ્નિ-સેવા કરીશ ઇશ્વર જે મારી ઉપર કૃપા કરે તો તમે મને મળી શકશો, આશિર્વાદ કરો કે ઇશ્વર મારા ઉપર સતુષ્ટ થાય તમે મારે માટે ચિંતા કરશો નહિ હું જીવતી રહીશ તો જલદીથી તમારી પાસે પાછી આવીશ તમે ઇશ્વર આગળ મનકલાણીથી મારા આવયાસ માટે પ્રાર્થના કરો તો મને જલદીથી મેળવી શકશો ” ઓટલી વાત કરે છે તેટલામા નદીનો સ્નાત્રવધ્યો તથા હોડી ઉભી રહી નહિ, માન્યાપ કન્યુવાની વધારે વાત સાંભળી શક્યા નહિ તેથી તેઓ મોટા અવાજથી રોવા લાગ્યા અને બોલવા લાગ્યા “ કેવી ખરાબી મઘ ! ” અને જાતી કુટવા લાગ્યા, થોડીવારમા હોડી નજરથી દૂર ગઈ માન્યાપની નજર

એડુલાની તરફ પહોંચી નહિ કન્યાને જોયા જતા પણ મળ્યા. તેને
મેળવી શક્યા નહિ-તે ઇવન પાણીમાં તણાઈ રહ્યું.

એડુલાના માળાપ તેના અર્ધાનથી અને ઘરમાં પાછા આવ્યા,
અશ્રુપૂર્ણ લોચનથી, તે ગણવદનથી નહીં દિનારેથી પાછાં કર્યાં.
એડુલાની હોડી પણ તરતી નચતી ત-ગના ગંગમાં નાચતી નાચતી
આલવા લાગી પિતામાતાનું સ્નેહનધન તોડી એક માત્ર પતિના
ઇવન ઉપર લલ રાખીને એડુલા તણાવા લાગી.

છાડો આવો મારી સાથે સુખથી રહો મારી પાસે ગ્લાથી હું
તમારી વાણી બરદાસ કરીશ

પાપી સુખથી પાપની વાત સતીએ કેમ સાલળી, જે પતિને
માટે રાત્રિદિવસ અનાહારથી પાણીમા કરતી ફરેછે, “કેવી રીતે
પતિનો ઉદ્ધાર થાય ? કેવી રીતે નખિન્દરનો છત્ર બચે ?” આ
વિચારના શિવાય જેના મનમા બીજા વિચારની જગા નહોતી,
પિતીની માય માતાનો સ્નેહ, સાચુ સસરાનુ રોકવુ, સખીઓની
વિનંતી, જે સતીની પતિભક્તિની ન્યુનતા કદપીત સહાયતા કરી
શકી નહોતી, તે કેમ સામાન્ય માણસા પકડનાર કોળીની વાતથી
ભૂલે ? તેણે ઉપદેશથી કોળીને કહ્યું, “ભાઈ કોળી ! એ આશા
સા માટે ફરેછે ? પરસ્ત્રીના અસુલ્ય સતીત્વ નાશની ઇચ્છા શા માટે
ફરેછે ? એ મોટું પાપ છે ! એ પાપની મારી ઇશ્વરની પાસે પણ
નથી ! તે શું કોપની આગળથી સાલળ્યું નથી કે એ પાપથી
જ્યવલત નરકમા કીડાના ડગોથી મરવું પડેછે ! ભાઈ એવી આશા
કરીશ ના ” દુરત માણસા પકડનારે તે ઉપદેશ સાલળ્યો નહિ.
વાતમા હરકત નાખીને બળજોરથી બેહુલાને આક્રમણ કરવા
આવ્યો અનાથ અબલાના ઉપર દુષ્ટ માણસા પકડનાર કોળીનો
આક્રમણ ! કેવી લયાનક વાત ! યાદ આવ્યાથી દત્તક થાય છે,
લોહીનો પ્રવાહ રોકાઈ જાય છે. તરવામાં કુશલ કોળી તરતો
બેહુલાને પકડવા નીકળ્યો પતિ વિયોગ વિધુરા બેહુલા “હરિ રક્ષા
કરો” કહીને રોવા લાગી મુનુષના આક્રન્દે દયાળ હરિના કાનમા
પ્રવેશ કર્યો, તેથી પાપી માણસા પકડનાર બેહુલાને આક્રમણ કરી
શક્યો નહિ કલનાદિની નદી સગનીના દુખથી કાતર થઈ
ખોળામાં બેઠેલી સખી બેહુલાના ઉપર દુષ્ટ આક્રમણ કરવા આવ્યો
છે તે તેને અસહ્ય થયું. તેણેજ દુષ્ટના આક્રમણમા અડચણ નાખી.

નતીતો એના પ્રયત્ન થઈ આવ્યો, નેથી હોડી ફોડતી જવાને લીધે
 માઝલા પકડનારની વાસના પૂર્ણ થઈ નહિ તરતો એકનાને અક-
 સણુ કરી શક્યો નહિ મરેલા પતિને જોળામા સતી લઈને પોતાના
 મનથી જવા લાગી માઝલા પકડનાર કોળી તરવાથી થાકીને પાછો
 પોતાને મુકામે ગયો માઝલા પકડનારના હાથથી છુટીને છુટનાની
 હોડી પાછી પોતાની ઇચ્છાથી નદી તરંગમા ચાલવા લાગી પરંતુ
 કાઈ રીતે તેના દુખનો છેડો આવ્યો નહિ કાઈ રીતે તે દુખ
 અહનની અવધિ જોઈ શકી નહિ એક તો ભૂખી, ભૂખ અને તર-
 અથી તેનું શરીર મકાલુ, પ્રાણુ કંકાગત, તેમા વળી તરંગગતતા
 ઝીડાના ઢેરી ડખ ! એક તો પતિના શોકમા કેન્દ્રમાદીની અલાગના
 જાનથી રાન્ય તેમા વળી પાખડોના પાપી જીવમ-નેની પેતાની
 મરણમા હુકન નાખવી ! એહુલાનુ હન્ય ધણુ અરિત ધવા-
 આવ્યુ એહુલા પાછી ત્રિપદમા પડી એક ઘાટ ઉપરથી માણુએ
 પેસે પાર થતા હતા હોડી ઉપર એકલી એહુલાને જોઈને પાગના
 એક ખારવાએ જળના યોગે હોડી પડડી આ વેળાએ એહુલા ગણી
 ત્રિપત્તિમા પડી, આ વેળાએ પાછી સતીના અમલ્ય સતી વની ગ્લા
 વની મુશ્કેલ જોઈને તે રોવા લાગી, તેણે ખારવાને પિતૃઅધોક્ષ્યથી
 કંટણુજનક રીતે કહ્યું, “ ખારવા ! તમે મારા પિતાં છે, હું તમારી
 કન્યા છું. પિતા થઈને કન્યાની રક્ષા કરો ! અનન્ત નન્દન કન્યાને
 દુઃખવશે ના કન્યાના પ્રતિ દુષ્ટાભિલાષ કર્યાંમા મદાદરૂપ થઈ ને
 પાપથી વશ ગઈએ નહિ, તમે ધ્યસ્થ થઈ જરો, તમે હમેશા
 જાણત આગમા અગશે.” પરંતુ દુષ્ટ ખારવો એહુલાને વાન સમ-
 ન્યો નહિ પિતૃઅધોક્ષ્યથી કંટણુજનક રડવાથી તેનું રાજી કુલ્ય
 પીગડ્યુ મહિ તે દલની સાથે કહેવા લાગ્યો. ‘ હું તને ઓડીય
 નહિ ક્યો મર્ખ ! મહિ હાથમા મેળવીને પાણીમાં નાખી દે ! તને
 હું વળી મુખમા રાખીય, મારી પાએ પેનાની આટ મચી, મગ

ધનમાં અનાજનું કંઈ નથી હું તને અતિ યત્નથી પાંખીશ, દારૂ દામી રાખીને હમેસા તારી સેવા કરાવીશ. શા માટે તું આવું કંઈ સહન કરીને પાણીમાં કરતી કરે છે ? સડી ગયલું શરીર નાખી દઈને મારી આથે આવ ” ખાગવાની વાતથી બેહુલાનું હૃદય મન-લિન થયું, હવે ગયવું મુશ્કેલ જણાયું; પરંતુ તે નિરૂત્સાહ થઈ નહિ, મનમાં ને મનમાં વિચાર કર્યો કે ખારવાના હાથથી છુટવાની બીજી તદ્દમીય કરી જોઉં. ખારવાને વિનતિ સ્તુતિ કર્યાંથી એના હૃદયમાં દયાનો સંચાર થવાનો સભવ છે જો વિનતિ અંતે સ્તુતિ કર્યોથી પણ ખારવો મને નહિ છોડે તો મારાં નખીયનો અહિજ છેડા લાવીશ પતિને ખાજે લઈને પાણીમાં કુદી પડીશ

બીજી બેહુલા ખારવાને કહેવા લાગી, “ મને અનર્થક કંઈ આપશે ના ! મારા પ્રતિ તમારી દુગશા કદી મ લે નહિ, હું અર્થની કંગાલ-મેવાની લિખારી નથી, હું જેની લિખારી છું તેને નહિ મળ્યાથી કોઈ રીતે જીવન રાખીશ નહિ. તમે ઘણી કોશિષ કરશો તોપણ માગવી તમારી કોઈ પણ અભિલાષા પણ થશે નહિ જો પાણીમાં રહેન, તો હું બીજા બે દિવસ ગયત પરંતુ તમે જીવન કંઈશો તો મારા જીવનનો આજેજ અંત આવશે-હું કોઈ રીતે પાણી જીવન રાખીશ નહિ આજે હું મરીશ તો કંઈ પણ નુક-સાની યત્ન નથી, પરંતુ એટલું જ મનમાં જ રહેશે કે મારી આશા પ્રભુ થઈ નહિ, હું મારી પ્રતિજ્ઞા પ્રભુ કરી શકી નહિ જેની માયાથી સર્વની માયા છોડી હતી તેના અનુસરણમાં જીવન મન કરી નહિ શક્યાથી અતે જીવનખોગના હાથથી મરી જઈ-પરંતુ તમારી પામે મારું છેલ્લું માગવું એ છે કે અગત્યના જીવનનો નાશ કંઈશો નહિ, તમારી આશા સિદ્ધ થશે નહિ, તેથી જીવન અનુસરિને એક માણસનું જીવન નષ્ટ કરવાની હિંમત કંઈશો ના ”

આ વાત સાલગીને સખત હૈડાના ખારવાનુ હૃદય પીગડ્યું,
પર્યન્તા જેવા મજબુત હૃદયે આંખના પાણીથી કોમલપાણુ મેળ-
વ્યું હુ ન ખારવાએ બેહુલાની હોડી છોડી દીધી, અતે બોલ્યો,
' આટલું સુખ તારા નસિયમા કેમ બનશે? જા તુ ચડાસિની પેઠે
હૃષી મરી જા! " બેહુલાનુ રોવું બંધ થયું, તેના હૃદયમા આશાનો
સંચાર થયો જીવનભરના હાથથી છુટકારો થયેલો જોઈને તેના
મનમા આવ્યું કે દુરત યમના હાથથી પણ છુટી જુ તો પતિ
હવનની નિષ્કૃતિ પામી સપ્તશ ધીરે ધીરે હોડી ત્યાંથી નીકળીને
ચાલવા લાગી

ત્રિવસ જવાની તૈયારી કરેછે પશ્ચિમ આકાશમા લાક્ષરગથી
હસ્તે ઝેરું મૂર્ચ જગત્માંથી જાય છે, સંગિની પાસે શાંતિ ચુખમા
થાક દૂર કરશે તેથી તેનું હસવું ચોક્કસ નથી તેના પગ નીચે પતિ
બોળામા રાખીને બેહુલા રૂંધે છે, તેના પગ ઉપર તેની નજર પડી
નહિ, તે પોતાના મનમા હસતો હસતો ચાલ્યો ગયો. તે ગયો નહિ.
પરંતુ બેહુલાના દુઃખથી જગત્ રડ્યું, જગત્ના આસુ બેહુલાના
દુઃખથી અનિવાર્ય થયા-જગત્નું હસ્તું મ્હો રડવાથી કાળુ થયું
પરંતુ બેહુલાનું નસીબ ધણ જ ખરાબ હતું! તેના ઉપર જગત્ની
સહાનુભૂતિ કામ આવી નહિ, ઉલટું બેહુલાને નુકશાનકારક થઈ
પડ્યું ધર્મવીર પ્રહલાદ, પોતાના પિતા હિન્કારકશિષુના પાપી
હૃદયમા હરિ, પ્રેમ-મુક્તા નાખવા ગયો હતો, પરંતુ તેની વાસના
પૂર્ણ થઈ નહિ-હરિ-પ્રેમામૃત આપવાને બદલે તેને પિતાનું મરણ
જોવું પડ્યું હતું, દુર્યોધનના દુઃખમા સહાનુભૂતિ દેખાડવા જતા,
વાય પાડવને બદલે તેના યશની અવલગનની લાકડી અશ્વત્થામાના
હાથથી જગ્ન થઈ હતી-મુખને બદલે દુર્યોધનના હૃદયમા હિન્કાર
હુ,અતે આવિર્ભાવ કર્યો હતો જગત્ની સહાનુભૂતિ બેહુલાના પ્રતિ
પણુ તેવીજ થઈ. સંધ્યા થતાજ જગતે ભય કરે મર્તિ ધારણ કરી,

તેને ફર કરીશ નહિ, આપને જે મારા રોવા ઉપર દયા આવતી હોય તો આજ કૃપા કરી મને હોડી ઉપરથી નહિ ઉઠાડતા-માન પ્રાણનાનો ઉપાય કરો. દુષ્ટ વૈદ્યની વામના ભિન્ન હતી, કલ્પના બૂલી હતી તેણે બેહુલાને ઉત્તર આપ્યો, “તમે પાણીમાં તગતા જંદ શરૂગો નહિ તમે આત્મહત્યા કરવાને તૈયાર થયા છો, તેથી તમને હ છોડીશ નહિ. આત્મહત્યા કરવાની ઇચ્છા રાખનાર દુષ્ટોને રાજદ્વારે દહિત કરવા ઉચિત છે એટલા માટે તમે જે મારી સાથે મારા ધરમા નહિ આવશો, તો તમને પકડીને હમણા રાજદ્વારમા મોકલીશ

બેહુલા આ દુરંત દુષ્ટાચરણથી ડરી નહિ, તેને ગર્વની સાથે કહેવા લાગી, “વૈદ્યરાજ! સામાન્ય રાજ ભયથી અથવા ચોરના ભયથી મારું હૃદય ડરતું નથી પ્રાણ ઉપર, માન ઉપર અથવા વિજ્યાતિ ઉપર મારી સ્પૃહા નથી કે હું પ્રાણનાશના ડરથી, માનની ઉચ્છેદ આગ દાથી કે ગૈરવની હીનતાથી ડર.” ઉપલી વાતથી વૈદ્યરાજનો ક્રોધ વધ્યા, તે જલદીથી બેહુલાને અંદીવાન કરીને પાપટ્ટિ સાધનમાં બિંદુ થઇ પડ્યો-તરતો બેહુલાની હોડી પકડવા ગયો તેથી બેહુલા ગેતા લાગી, અને નહાવા આવેલા ઘાટ ઉપરના માણસોને કહેવા લાગી “તમે માન માળાપ છે દુષ્ટતા હાથથી મારી રક્ષા કરો-આ અનિચ્છાનીને પ્રણય આવવાને ચન્નવાન થાઓ.” ઘાટ ઉપર સઘળા માણસોએ બેહુલાનું રોવું સાંભળ્યું, બેહુલાના અનુસંગીકારી દુષ્ટ જાનો વાસનામા હરકત અનિકમ કરીને પાછી નહીની તરફ પોતાની નજર આકર્ષા લાગી

કેટલી દરંત અનિકમ કરી બેહુલાની હોડી એક બે ગામ નીકળી પહોંચ્યમયા ગંગાના પવિત્ર જલમા ગઈ લાગી- બેહુલાના પવિત્ર હૃવનની મર્યાદાની રક્ષા થઈ- અદ્વૈતકરના રવિનો પ્રકાશ થવા લાગ્યો જેને જનકેશ્વરે અનિકમ કાઈ વેળાએ અગ્રામુખે, કાઈ વેળાએ

ઉપર આપું થઈને પરમ પિતાની આગળ હમેશા પોતાનું દુઃખ પ્રગટ કર્યું હતું તેના-તે પ્રાણ પતિના જીવન પ્રાપ્ત કરવાનો કાલા-વાલો માર્ગ સ્વચ્છ થતો આવ્યો એહુલાએ જોયું કે જગતમાં યત્નનું પ્રકર છે. અને જગતે જોયું કે એહુલાના પ્રાણમાં સ્વર્ગીય જ્યોતિ છે, એહુલા અમુદા મણિ લાલ થયો અને જગતે સતીત્વનું દર્શન તથા પતિભક્તિ હ્રદ મેળવ્યાં ધીરે ધીરે એહુલાની હોડી ત્રિવેણી સગમ ઉપર આવી પવિત્ર સ્થલ પવિત્રાત્માની પૂર્ણતા મેલવવાને મદદગાર થયું તેની વાસના પૂર્ણ થવાનો સપૂર્ણ સુયોગ આવ્યો.

પ્રયાગના કિનારા ઉપર એક ધોળણ કપડા ધોતી લીલી એહુલાએ પહેલાની પેટે તે ધોળણને પોતાની મર્મની વ્યથા જણાવી, સુમર્પના આસન-કાલોચિત અસ્કુટ વાક્યથી ધોળણનું હૃદય વ્યથિત થયું — તેના વ્યથિત હૃદયમાં એક સ્મૃતિનું ચિન્હપાત થયું તેથી તે એહુલાને કહેવા લાગી “મા ! તમે ડરજો નહિ દયાલ ધ્રુવર વ્યાધિની ઉત્પત્તિની સાથે આપના પંજા બનાવી રાખે છે, આપણે અહીં હોવાથી તેની ઓલખ મેળવી શકતા નથી પરંતુ સાપના ડખ સામે પ્રાણદાનમાં ઉપયોગી ઔપધ આ જગતમાં છે, મારો શેઠ તે ઔપધ સારી પેટે જાણે છે તમે અહિં થોડો કાલ ઉભા રહો હું જલદીથી ઔપધ લઈ આવું છું ” આ વેળાએ એહુલાને થોડીક આશા આવી, ધીરે ધીરે તેના નૈરાશ્વાધકારાવૃત મણિમય વદન ઉપરથી અધકાર દૂર થયો અને તેમાં પ્રકાશની જ્યોતિ દીસ્વા લાગી એહુલાએ ધોળણને કહ્યું કે “ તમે જો કૃપા કરીને મારો પ્રાણ બચાવો, તો હું-ગુરૂની પેટે માની પેટે-તમારી સેવા કરીશ ”.

જલદીથી ધોળણ પોતાના પ્રભુની પાસેથી ઔપધ આપ્યાથી શુ બન્યું તે હવે કહેવું પડશે નહિ ક્રુદ્ધ માનવ સામાન્ય વિકારથી રોગીના જીવનમાં હવે શ્વાસ થઈ જાય છે; સેકડો મરવા પડેલા

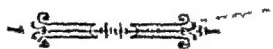
“ મારો વ્હાલો ક્યાં છે ? મને જલદી બનાવ ' એ પ્યાનના શરીર પર આગળી લગાડનાર કાણુ છે ? હું એ ગરુને પાતાળમાંથી ખેંચી કહાડીશ, તેનો હું પ્રાણુ લઈશ ' ચાલ ચાલ, મને બનાવ, એ મહારો છવ' ક્યા છે ! મહારો પૃથુ ક્યા છે ? ”

तारा छुटो चोटलो मुझीने, हायदूट करती, व्याकुणी, पेसान
अनेवी नवलकिशोरी अेकदम पोताना पतिने जेट्या'वाली—

વાચનાર ? તુ જાણે છે કે પૃથુકુમાર તો ખેતાની બહેનના રાજમહેલમાં શિરોહીના મહારાજની મહેમાનગિરી આપે છે, તેના પર ગા મહા કોપ કયાથી આવ્યો હશે ?

- આદ્યકાળે કંઈ કહીને આવતો નથી જે કાળે જે અતવાનું
હે તે મિત્રા કરવાને કોઈ સમર્થ નથી પ્રભાતમા રામનો રાન્યા-
લિપેક કંઘાનો હતો, તે બદલે વનવાસ જવું પડ્યું !

न जाने जानकीनाथ प्रातःकाले किं भविष्यतिः ॥ →

આ કથાભાગ અહીંજ અટકે છે. નવ - મેળા
દુવે તને જોવો હોય તો

9830

983

६-५-५८५४

નામની અતુસંધાનીય કથા તમ્હ નજર કરજે જય શ્રી રંગા!

મીઠા જીવરાજ ગોકલદાસ નેણસીએ ઇન્ડિયન નેશનલ પ્રીન્ટીંગ વર્ક્સ
૩૦૬, જોહરાબાદ સીટ, ડોલ મુબમ્બા ઇન્ડિયા અને મીઠા જોપાળ
કલ્યાણ દેલવાડા કરે કિન્ડરગાર્ટન સ્કોલ, ગિરગામ બેક રોડ,
૧-૬૧૦ મુબમ્બા પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

૫૭૩૩૩

૫૭૩૦

દેશી

(પૃષ્ઠ)

પુષ્પકુમાર - દેશીદાસ, ગોપ રજુ
કર્યાદાજી.

૫૭૩૩૩

દેશી - (પૃષ્ઠ)

૫૭૩૦

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ અધ્યક્ષ
અમદાવાદ-૬